

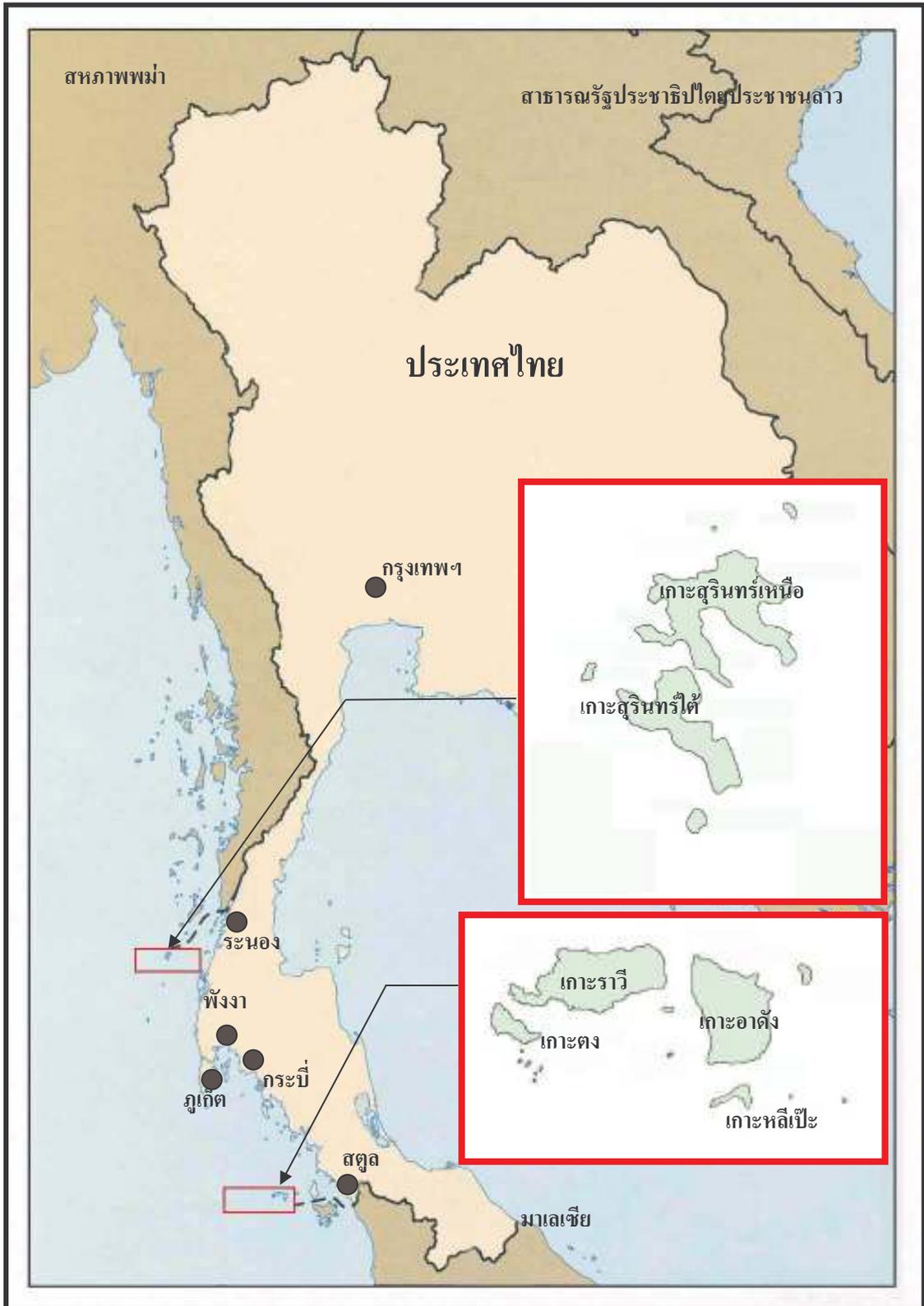

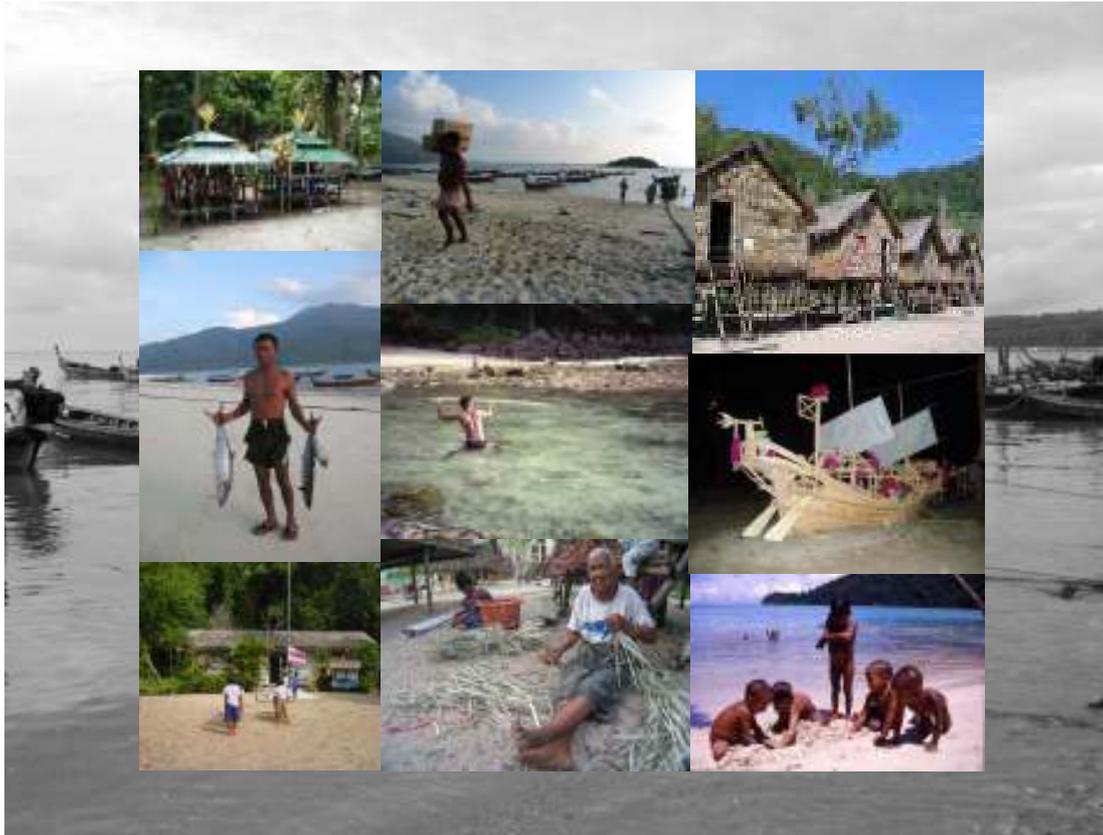
ชุมชนมอแกนและจูรกาลาเวีย

กับพื้นที่คุ้มครอง

การเชื่อมโยงข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมของชุมชน
กับการวางแผนการจัดการพื้นที่คุ้มครอง :
กรณีชุมชนมอแกน อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์
และชุมชนจูรกาลาเวีย เกาะหลีเป๊ะ อุทยานแห่งชาติตะรุเตา

การเชื่อมโยงข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมของชุมชน กับการวางแผนการจัดการพื้นที่คุ้มครอง:
กรณีชุมชนมอแกน อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์
และชุมชนอูรักลาไวย์ อุทยานแห่งชาติตะรุเตา

สนับสนุนโดย

องค์การสมุทรศาสตร์ และบรรยากาศแห่งชาติ สหรัฐอเมริกา
[National Oceanic and Atmospheric Administration, U.S.A.]
องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ
[United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization]
โครงการนำร่องอันดามัน สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้เขียน

นฤมล อรุโณทัย สุพิน วงศ์บุษราคัม และ ดิเรก อีไลอัส

ผู้วิจัย

นฤมล อรุโณทัย สุพิน วงศ์บุษราคัม ฐานิส บุตรเพชรรัตน์
พลาเดช ฌ ป้อมเพชร และสร้อยมาศ รุ่งมณี

ISBN

974-9995-91-0

พิมพ์ที่

ภาพพิมพ์ พ.ศ. 2549

ภาพ

นฤมล อรุโณทัย สุพิน วงศ์บุษราคัม พลาเดช ฌ ป้อมเพชร

ออกแบบรูปเล่ม

อุษา โคตรศรีเพชร

คำนำ

เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่าความยากจนกับสภาพแวดล้อมมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่น และซับซ้อน ดังนั้นจึงเป็นเรื่องจำเป็นที่ชุมชนท้องถิ่นจะเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนนโยบายและปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพื่อเป็นการสานต่อจากแนวคิด “ประชานิยมใหม่” ในช่วงทศวรรษที่ 2520 จึงมีการให้ความสำคัญกับเรื่องความจำเป็นพื้นฐาน การกระจายอำนาจ การมีส่วนร่วมของชุมชน และการใช้ความรู้พื้นบ้าน แนวคิดนี้เทียบเคียงได้กับแนวคิด “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” ที่ปรากฏใน Brundtland Report ซึ่งเสนอในการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (United Nations Conference on Environment and Development หรือ UNCED) และได้นำไปสู่การปฏิบัติในช่วงทศวรรษแห่งการศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Decade of Education for Sustainable Development หรือ ESD) ในระหว่างปี พ.ศ. 2548-2557 ซึ่งองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ ยูเนสโก (UNESCO) ได้รับมอบหมายให้เป็นหน่วยงานหลักที่ดำเนินงาน

ทะเลในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นบ้านของกลุ่มชนที่มีลักษณะเฉพาะที่เรียกว่า “ชาวเล” ผู้ซึ่งเดินทางไปมาในภูมิภาคนี้มาหลายศตวรรษอยู่อาศัยในเรือ หรือตั้งถิ่นฐานชั่วคราวตามชายฝั่งด้านใต้ของประเทศไทย ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย และไกลออกไปถึงด้านเหนือของหมู่เกาะมาดริสในสหภาพมาเลเซียในปัจจุบัน

ในประเทศไทย มีชาวเลประมาณเกือบหนึ่งหมื่นคนอยู่อาศัยตามเกาะและชายฝั่งทะเลอันดามัน มีทั้งชาวมอแกน มอแกลน และอูรักลาไวย ซึ่งแต่ละกลุ่มก็มีภาษาและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์

โครงการนำร่องอันดามัน ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากองค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้ดำเนินงานมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 มุ่งทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนรวมทั้งการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนพื้นเมืองบริเวณเกาะและชายฝั่งแห่งนี้

ด้วยการสนับสนุนจากองค์การสมุทรศาสตร์และบรรยากาศแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา (National Oceanic and Atmospheric Administration หรือ NOAA) โครงการนำร่องอันดามันสามารถจะสานต่องานที่ผ่านมาและพัฒนาแนวทางส่งเสริมธรรมาภิบาลเพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนภายในพื้นที่คุ้มครองในทะเลอันดามัน โครงการสนับสนุนทุนเพื่อการอนุรักษ์แนวปะการัง (The NOAA Coral Reef Conservation Grant Program) เริ่มขึ้นภายใต้กฎหมายการอนุรักษ์แนวปะการังของสหรัฐอเมริกา ปี พ.ศ. 2543 และเอื้อเพื่อเงินอุดหนุนเพื่อสนับสนุนโครงการนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์แนวปะการัง

ชนพื้นเมืองอยู่อาศัยในบริเวณนี้อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติก่อนที่จะมีการกำหนดพื้นที่เป็นอุทยานแห่งชาติ ซึ่งส่งผลให้มีการพัฒนาการท่องเที่ยวและพาณิชย์กรรม ชนพื้นเมืองซึ่งมีประชากรน้อยสามารถจะเก็บหาทรัพยากรในบริเวณกว้างโดยที่ไม่ต้องแข่งขันกับกลุ่มอื่นๆ หรือเผชิญกับปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรในอดีต แต่ในปัจจุบันชุมชนพื้นเมืองเหล่านี้กำลังเผชิญกับแรงกดดันจากกฎระเบียบของอุทยานฯ ในขณะที่สิ่งแวดล้อมก็ได้รับผลกระทบเพิ่มขึ้นจากการแข่งขันทรัพยากรธรรมชาติของผู้คนหลากหลายกลุ่ม

ตามแนวทางของโครงการสนับสนุนทุนเพื่อการอนุรักษ์แนวปะการังของ NOAA โครงการนี้ได้นำเสนอข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมของชุมชนพื้นเมืองที่หมู่เกาะสุรินทร์และหมู่เกาะอาดัง-ราวี ข้อมูลเศรษฐกิจสังคมนี้สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของผู้คนท้องถิ่นและความสัมพันธ์ต่อแนวปะการังและทรัพยากรป่าบกที่มีค่าอิ่ง และเป็นข้อมูลที่ช่วยให้ผู้กำหนดนโยบายและนักวางแผนได้ทราบถึงโอกาสและความท้าทายหรือความยากลำบากในการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ และสามารถจะริเริ่มแนวทางใหม่ๆ ที่เหมาะสมกับสถานะของท้องถิ่นและมีแนวโน้มสู่ความสำเร็จมากที่สุด

รายงานนี้นำเสนอข้อมูลที่รวบรวมขึ้นก่อนเหตุการณ์สึนามิเมื่อ พ.ศ. 2547 และมีการเพิ่มเติมข้อมูลสถานการณ์หลังสึนามิ งานชิ้นนี้จึงสำคัญในแง่ที่สะท้อนให้เห็นถึงภาวะด้านเศรษฐกิจสังคมของชุมชนก่อนและหลังสึนามิ และสามารถจะเป็นแนวทางให้โครงการฟื้นฟูและพัฒนาหลังสึนามิมีความเป็นองค์รวมและเอื้อต่อประโยชน์ของท้องถิ่น

ดร. เชลดอน เซฟเฟอร์

ผู้อำนวยการสำนักงานประจำกรุงเทพและสำนักงานส่วนภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิกเพื่อการศึกษา
ขององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม แห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก)

บทนำ

การประกาศแหล่งธรรมชาติเป็นพื้นที่คุ้มครองเป็นมาตรการหนึ่งที่น่าไปสู่ความสำเร็จในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติในเชิงปริมาณ เช่น การเพิ่มจำนวนและขนาดของพื้นที่คุ้มครอง อย่างไรก็ตาม การอนุรักษ์ในเชิงคุณภาพโดยคำนึงถึงมิติทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่หรือโดยรอบพื้นที่ก็มีความสำคัญมากเช่นกัน ในประเทศไทย นักสังคมศาสตร์ได้เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเศรษฐกิจสังคมของชุมชนในพื้นที่คุ้มครองหลายพื้นที่ แต่ข้อมูลเหล่านั้นยังไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์ในการวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเท่าใดนัก ทั้งนี้ด้วยความเชื่อที่ฝังรากลึกว่าการอนุรักษ์แหล่งธรรมชาติหมายถึงการกั้นชุมชนออกจากพื้นที่

ในปัจจุบันเริ่มเป็นที่ยอมรับกันมากขึ้นว่าการจัดการพื้นที่คุ้มครองนั้นต้องอาศัยมุมมองด้านสังคมศาสตร์เท่ากับมุมมองด้านวิทยาศาสตร์กายภาพและชีววิทยา ในประเทศไทย รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 ได้รับรองสิทธิของชุมชนในการดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนของตนเองได้ และมีการเสนอพระราชบัญญัติป่าชุมชน (ถึงแม้ว่าจะยังไม่ผ่านการอนุมัติเป็นกฎหมาย) หรือแม้แต่กรมอุทยานแห่งชาติ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็มีการจัดตั้งหน่วยงานนำร่องที่เรียกว่า “สำนักนวัตกรรมพื้นที่คุ้มครอง” ซึ่งเน้นเรื่องการหาแนวทางใหม่ๆ ในการจัดการแหล่งธรรมชาติที่ไม่ยึดติดกับแนวทางแบบเดิมๆ หรือตามตำราที่สืบทอดกันมาจนเป็นธรรมเนียมค่อนข้างตายตัวหรือขาดความยืดหยุ่นในการจัดการ การดำเนินงานใน “โครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม” (ภายใต้การสนับสนุนของ DANIDA) ของสำนักนี้ชี้ให้เห็นว่าความรู้ความเข้าใจในมิติด้านสังคมวัฒนธรรมของชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ที่มีความสำคัญมาก และเป็นพื้นฐานของการพัฒนาความร่วมมือในการอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการส่งเสริมให้ชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีและอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน

บนฐานคิดเดียวกัน “โครงการนำร่องอันดามัน” ซึ่งพัฒนาขึ้นเป็นโครงการนำร่องเพื่อดำเนินงานร่วมกับชุมชนมอแกนซึ่งเป็นกลุ่มชนพื้นเมืองในอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา จึงได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 หัวใจของโครงการคือการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและการสร้างทางเลือกทางเศรษฐกิจที่เอื้อต่อการอยู่รอดของชุมชน ซึ่งในขณะเดียวกันคือการอนุรักษ์แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้โครงการยังมีเป้าหมายเพื่อเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีชนพื้นเมืองและสิ่งแวดล้อมให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือในการจัดการปกป้องสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่จะเอื้อให้ชุมชนมอแกนในประเทศไทยสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ด้วย

ในช่วงเวลาที่ผ่านมา โครงการนำร่องอันดามันได้ขยายพื้นที่โครงการให้ครอบคลุมกลุ่มชุมชนอูรักลาไวย์ในหมู่เกาะอาดัง-ราวี ซึ่งมีพื้นที่ส่วนหนึ่งอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของอุทยานแห่งชาติตะรุเตา โดยได้รับการสนับสนุนจากองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nation Education, Science, and Culture Organization หรือ UNESCO) และองค์การสมุทรศาสตร์และอวกาศแห่งชาติ สหรัฐอเมริกา (National Oceanic and Atmospheric Administration หรือ NOAA)

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเชิงเศรษฐกิจและสังคมคือ SocMon SEA¹ (Socioeconomic Monitoring Guidelines for Coastal Managers in Southeast Asia) ซึ่งเป็นแนวทางการเก็บข้อมูลและการสร้างตัวชี้วัดที่พัฒนาขึ้นในปี พ.ศ. 2546 โดยการสนับสนุนจากคณะกรรมการโลกเกี่ยวกับพื้นที่คุ้มครอง และสถาบันวิทยาศาสตร์ทางทะเลแห่งออสเตรเลีย

¹ โปรดดูใน *Socioeconomic Monitoring Guidelines for Coastal Managers in Southeast Asia : SOCMON SEA* โดย Leah Bunce and Bob Pomeroy 2003

การเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบโดยใช้ SocMon SEA ทำให้เข้าใจถึงสถานการณ์ทางด้านเศรษฐกิจสังคมของชุมชน และติดตามประมวลผลกระทบจากการบริหารจัดการพื้นที่ต่อวิถีชีวิตของชุมชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้น คณะวิจัยชุมชนมีประสบการณ์ในการทำงานในพื้นที่ และมีข้อมูลเบื้องต้นอยู่แล้ว แต่ได้เก็บข้อมูลสำคัญเพิ่มเติม เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับการจ้างงาน การทำมาหากิน สิทธิในสัญชาติ สภาพความเป็นอยู่ การศึกษา และสุขภาพอนามัย ซึ่งสามารถพัฒนาขึ้นเป็นตัวชี้วัดได้

นอกจากการเก็บข้อมูลในระดับชุมชนแล้ว คณะวิจัยยังได้จัดประชุมผู้เกี่ยวข้องในช่วงแรกและช่วงท้ายของโครงการ การประชุมครั้งแรกจัดขึ้นที่กรุงเทพฯ ในวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2547 จากนั้น จึงมีการจัดประชุมในระดับพื้นที่ขึ้นที่จังหวัดสตูลในวันที่ 18 กุมภาพันธ์ ที่เกาะหลีเป๊ะ ในวันที่ 20 กุมภาพันธ์ และที่กระบี่ในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2547 ในช่วงท้ายของโครงการ มีการจัดประชุมที่เกาะหลีเป๊ะ ในวันที่ 26 มีนาคม 2548 ที่สตูลในวันที่ 28 มีนาคม 2548 และที่กระบี่ในวันที่ 26 เมษายน 2548 ส่วนการประชุมครั้งสุดท้าย จัดขึ้นที่ UNESCO กรุงเทพฯ ในวันที่ 10 พฤษภาคม 2548 โดยมีผู้สนใจเข้าร่วมประชุมเพิ่มขึ้นจากการประชุมครั้งแรกโดยเฉพาะจากหน่วยงานและองค์กรต่างๆ เช่น UNDP, UNICEF, IUCN, WWF (Thailand) และ จากโครงการ CHARM

ข้อมูลตัวชี้วัดเศรษฐกิจสังคมของชุมชนสะท้อนให้เห็นว่าสถานการณ์ชุมชนมอแกนที่หมู่เกาะสุรินทร์แม้ว่าจะไม่ซับซ้อนยุ่งยากเท่ากับสถานการณ์ชุมชนอูรักลาไวย์ที่หมู่เกาะอาดัง-ราวี แต่พื้นที่ทั้งสองต่างก็มีลักษณะร่วมกันหลายประการคือ

- 1) เป็นหมู่เกาะที่ค่อนข้างห่างไกลจากแผ่นดิน ภูมิอากาศได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมสองฤดูภาค
- 2) มีระบบนิเวศย่อยที่หลากหลาย และมีทรัพยากรที่สำคัญคือแนวปะการังและป่าดิบชื้น ซึ่งเป็นแหล่งทำมาหากินของชาวเล
- 3) มีชุมชนชาวเลซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์พื้นเมืองอาศัยอยู่มาก่อนที่จะประกาศพื้นที่เป็นอุทยานแห่งชาติ ทั้งสองกลุ่มมีวิถีชีวิตดั้งเดิมในลักษณะกึ่งเร่ร่อน
- 4) มีการจัดการแบบพื้นที่คุ้มครอง ภายใต้พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ ในขณะที่พื้นที่ทั้งหมดของเกาะสุรินทร์เป็นที่ดินของรัฐ แต่พื้นที่บางส่วนของเกาะหลีเป๊ะมีการออกเอกสารสิทธิให้เอกชน
- 5) เป็นหมู่เกาะที่ต่างเคยได้รับการเสนอชื่อเป็นแหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติ (ในบัญชีรายชื่อเบื้องต้นของประเทศไทย)
- 6) เป็นพื้นที่ที่มีการพัฒนาการท่องเที่ยว แต่มีความแตกต่างกันตรงที่นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ของหมู่เกาะอาดัง-ราวี โดยเฉพาะที่เกาะหลีเป๊ะคือชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะจากประเทศตะวันตก แต่นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ของหมู่เกาะสุรินทร์คือนักท่องเที่ยวชาวไทยซึ่งส่วนใหญ่มาจากกรุงเทพฯ และภาคกลาง

ในแง่ของความแตกต่างพื้นที่หมู่เกาะอาดัง-ราวี มีปัจจัยด้านเศรษฐกิจสังคมที่ต่างจากหมู่เกาะสุรินทร์ สรุปได้ดังนี้

- 1) ในพื้นที่หมู่เกาะอาดัง-ราวีมีประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่ทั้งที่ดำเนินการโดยคนในท้องถิ่นและคนภายนอก ในขณะที่หมู่เกาะสุรินทร์มีเพียงการเก็บหาและการประมงที่เน้นการยังชีพโดยชาวมอแกน โดยมีการลักลอบการประมงที่ผิดกฎหมายโดยคนภายนอกอยู่เป็นครั้งคราว

- 2) หนึ่งในสามของพื้นที่เกาะหลีเป๊ะ หรือประมาณ 900 ไร่ จากพื้นที่ทั้งหมด 2,400 ไร่ เป็นที่ดินเอกชน แม้ว่าจะมีกรณีพิพาทเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดิน แต่ก็มีการพัฒนาที่พักและรีสอร์ทสำหรับนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก
- 3) อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์จ้างงานชาวมอแกนเป็นจำนวนมากในช่วงฤดูท่องเที่ยว และเป็นผู้อุปถัมภ์หลักของชาวมอแกน ในขณะที่อุทยานแห่งชาติตะรุเตามีการจ้างงานชาวอุรักลาไวย์เพียงร้อยละ 2 ของประชากรอุรักลาไวย์ทั้งหมดที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้น ผู้อุปถัมภ์หลักของชาวอุรักลาไวย์คือ “เจ้าแก้ว”² ผู้ซึ่งเดิมเป็นคนภายนอก แต่ปัจจุบันมีอุรักลาไวย์หลายคนที่กลายเป็นเจ้าแก้ว กว่าร้อยละ 80 ของชาวอุรักลาไวย์ทำประมงให้เจ้าแก้วและพึ่งพาการอุปถัมภ์จากเจ้าแก้วเหล่านี้
- 4) ชาวอุรักลาไวย์ถือสัญชาติไทยและได้รับบัตรประชาชนไทย ในขณะที่ชาวมอแกนส่วนใหญ่ยังไม่มีบัตรประชาชน

ในแง่ของการบริหารจัดการพื้นที่คุ้มครองทั้งสองพื้นที่ที่มีประเด็นปัญหาเหมือนกัน คือ

- 1) ประเด็นเรื่องข้อมูล ระบบฐานข้อมูล และการบูรณาการข้อมูลในด้านต่างๆ (ทั้งด้านวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์) เพื่อที่จะสามารถแปลงข้อมูลเหล่านั้นมาสู่การจัดทำแผนแม่บทหรือแผนการจัดการที่เหมาะสม
- 2) ช่องว่างระหว่างนโยบายและการปฏิบัติจริง
- 3) ความต่อเนื่อง ความจริงจัง และภาวะผู้นำในการสานต่องานอนุรักษ์
- 4) การมีส่วนร่วมและความร่วมมือของชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องอื่นๆ
- 5) แนวทางการส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจของรัฐโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม (เช่น การส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ชายฝั่งทะเล การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการท่องเที่ยวในพื้นที่คุ้มครอง การส่งเสริมการส่งออกสินค้าอาหารทะเลโดยไม่ได้ควบคุมผลกระทบต่อประมงพาณิชย์ ฯลฯ)
- 6) การให้ความสำคัญกับสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชนพื้นเมืองที่มีการดำเนินชีวิตและมีภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับทะเล

ประเด็นของความคล้ายคลึงและแตกต่างกันระหว่างสองพื้นที่ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์และบทเรียนของการจัดการพื้นที่คุ้มครอง

รายงานฉบับนี้ นอกจากจะเป็นการนำเสนอข้อมูลพื้นฐานด้านเศรษฐกิจสังคมของชุมชนในพื้นที่คุ้มครองทั้งสองแห่งแล้ว ยังครอบคลุมข้อมูลด้านการบริหารจัดการพื้นที่คุ้มครอง และมาตรการในการส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทางวัฒนธรรม

ในเดือนธันวาคม 2547 ซึ่งเป็นช่วงท้ายของการเก็บข้อมูล พื้นที่ทั้งสองได้ประสบกับธรณีพิบัติภัย หมู่บ้านอุรักลาไวย์ที่หมู่เกาะอาดัง-ราวีได้รับความเสียหายไม่มากนัก มีเพียงเรือสองลำที่ถูกคลื่นยักษ์ทำลายจนยับเยินแต่หมู่บ้านอุรักลาไวย์ สถานที่พักอาศัยและรีสอร์ทที่เกาะหลีเป๊ะ รวมทั้งอาคารสำนักงานอุทยานฯ ที่เกาะอาดัง-ราวีและเกาะราวีไม่ได้รับความเสียหาย แต่สำหรับที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์นั้น บ้านเรือนที่อยู่อาศัย เรือ และข้าวของของชาว

² เจ้าแก้ว เป็นคำไทยที่มาจากศัพท์ภาษาจีนแต้จิ๋ว เจ้าแก้วมีบทบาทเป็นพ่อค้าคนกลางแลกเปลี่ยนสิ่งของ บริการ และข้อมูลข่าวสารระหว่างพื้นที่หมู่เกาะอาดัง-ราวีกับแผ่นดินใหญ่ และยังเป็นตัวกลางการติดต่อกับบุคคลภายนอก ปัจจุบัน เจ้าแก้วเป็นผู้สนับสนุนเรือและเครื่องมือประมง เพื่อแลกกับแรงงาน ความรู้และทักษะประมงของชาวอุรักลาไวย์ เจ้าแก้วเป็นผู้รับซื้อสัตว์ทะเลที่จับมาได้โดยราคาที่เจ้าแก้วกำหนด ชาวอุรักลาไวย์มักจะซื้อของที่ร้านเจ้าแก้วโดยใช้ระบบเงินเชื่อ

มอแกนในหมู่บ้านที่อำเภอไทรเอน เกาะสุรินทร์เหนือ และที่อ่าวบอนเล็ก เกาะสุรินทร์ใต้ได้ถูกคลื่นยักษ์พัดพาไปจนหมดสิ้น ส่วนอาคารสำนักงานอุทยานฯ ที่ช่องทาง และอาคารของหน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่อำเภอไทรเอนก็เสียหายเป็นอันมาก

นับว่าเป็นความสูญเสียครั้งสำคัญที่เกิดจากเหตุการณ์ไม่คาดฝันนี้ สำหรับงานด้านการเก็บข้อมูลแล้ว เป็นที่น่ายินดีที่โครงการฯ สามารถรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้นด้านเศรษฐกิจสังคมของชุมชนไว้ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น เนื่องจาก หลังเหตุการณ์สึนามิมีการสร้างหมู่บ้านขึ้นใหม่ ตลอดจนมีองค์กร/หน่วยงานต่างๆ เข้ามาให้ความสนใจที่จะช่วยเหลือฟื้นฟูมอแกนมากขึ้น ซึ่งแต่ละองค์กร/หน่วยงานต่างมีวิสัยทัศน์และแนวทางการทำงานที่ต่างกัน และอาจส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชนเพิ่มมากขึ้นอย่างแน่นอน ดังนั้นข้อมูลในรายงานนี้จะเน้นที่สภาพของสังคม/ชุมชนก่อนเกิดเหตุสึนามิ แต่เนื่องจากคณะวิจัยได้ติดตามเก็บข้อมูลอย่างต่อเนื่อง จึงได้บันทึกการเปลี่ยนแปลงหลังสึนามิไว้ด้วย และได้นำมาเพิ่มเติมในรายงานนี้

ท้ายนี้ โครงการนำร่องอันดามัน ขอขอบคุณองค์กรที่สนับสนุนทุนในการดำเนินงานวิจัย คือองค์การสมุทรศาสตร์และอวกาศแห่งชาติ สหรัฐอเมริกา (National Oceanic and Atmospheric Administration หรือ NOAA) และองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nation Education, Science, and Culture Organization หรือ UNESCO) นอกจากนี้ยังต้องขอบคุณเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติตะรุเตา เจ้าหน้าที่องค์กร หน่วยงาน และมูลนิธิต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เจ้าหน้าที่บริษัทท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว กัปตันเรือทัวร์และเรือประมงที่ได้ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์แก่คณะวิจัย และบางครั้งยังได้อำนวยความสะดวกในด้านเรือและพาหนะในการเดินทางอื่นๆ และที่ต้องขอบคุณเป็นพิเศษคือชุมชนมอแกนหมู่เกาะสุรินทร์และชุมชนอุรักลาโว้ย หมู่เกาะอาดัง-ราวี ที่เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญและเป็นแรงบันดาลใจให้คณะวิจัยทำงานเกี่ยวกับการศึกษาสังคมเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชนพื้นเมืองมาอย่างต่อเนื่อง

สารบัญ

หน้า

คำนำ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมของชุมชน กับการวางแผนการจัดการพื้นที่คุ้มครอง:	1
---	---

กรณีชุมชนมอแกน อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์

1. บทนำ	1
2. ขั้นตอนและวิธีวิจัย	2
3. ภูมิหลังของหมู่เกาะสุรินทร์และชาวมอแกน	3
3.1 สภาพแวดล้อมและกายภาพ	3
3.2 หมู่เกาะสุรินทร์ก่อนการประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ – พื้นที่ทำมาหากินและ “บ้าน” ของชาวมอแกน	7
3.3 การประกาศพื้นที่เป็นอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์และการพัฒนาโครงสร้าง พื้นฐานภายในอุทยานฯ	11
3.4 การจัดตั้งหน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำหมู่เกาะสุรินทร์	14
4. ข้อมูลเศรษฐกิจสังคมของชุมชนมอแกน	15
4.1 ประชากร การตั้งถิ่นฐาน และการเคลื่อนย้าย	15
4.1.1 ประชากร	15
4.1.2 การเคลื่อนย้ายและการตั้งถิ่นฐาน	16
4.1.3 ชุมชนและการตั้งถิ่นฐาน	18
4.2 ความรู้พื้นบ้าน	22
4.3 การศึกษาและสาธารณสุข	27
4.3.1 การศึกษาและการเรียนรู้	27
4.3.2 สาธารณสุขและสุขภาพอนามัย	30
4.4 การดำรงชีพ รายได้ และการบริโภค	31
4.4.1 การดำรงชีพ	31
4.4.2 รายได้	32
4.4.3 การบริโภค	33
4.5 ทศนคติต่อทรัพยากรธรรมชาติและการปฏิบัติตามกฎระเบียบเกี่ยวกับการอนุรักษ์	34
4.5.1 ทศนคติต่อทรัพยากรธรรมชาติ	34
4.5.2 การปฏิบัติตามกฎระเบียบเกี่ยวกับการอนุรักษ์	36
4.6 ความคาดหวังต่ออนาคต	37
5. การจัดการพื้นที่ชายฝั่ง	38
5.1 ความรู้พื้นบ้านของมอแกน-รูปแบบของการอนุรักษ์ป่าและทรัพยากรทางทะเล ที่ยังไม่ได้รับการยอมรับ	38

5.2 นโยบายและการบริหารจัดการอุทยานแห่งชาติ	40
5.2.1 การพัฒนาการท่องเที่ยว	42
5.2.2 ข้อมูลเกี่ยวกับนักท่องเที่ยวและความคิดเห็นของนักท่องเที่ยว ในเรื่องการจัดการอุทยานแห่งชาติ	44
5.2.3 อุทยานแห่งชาติกับชาวมอแกน	46
5.3 หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำและการบริหารจัดการ	48
5.3.1 หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำกับชาวมอแกน	50
ส่วนที่ 2 ข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมของชุมชน กับการวางแผนการจัดการพื้นที่คุ้มครอง:	51
กรณีชุมชนอุ้งถ้ำไวย เกาะหลีเป๊ะ อุทยานแห่งชาติตะรุเตา	
1. บทนำ	51
2. ขั้นตอนและวิธีวิจัย	52
3. ภูมิหลังของหมู่เกาะอาดัง-ราวี และชาวอุ้งถ้ำไวย	53
3.1 สภาพแวดล้อมทางกายภาพ	53
3.2 ก่อนการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติ – วิถีชีวิตแบบกึ่งเร่ร่อนของชาวอุ้งถ้ำไวย	56
3.3 การจัดตั้งอุทยานแห่งชาติตะรุเตา	58
4. ข้อมูลเศรษฐกิจสังคมของชุมชนชาวอุ้งถ้ำไวย	58
4.1 ข้อมูลประชากร	58
4.1.1 ประชากร เพศ อายุ ขนาดครัวเรือน ศาสนา และการศึกษา	58
4.1.2 วิถีชีวิต	60
4.1.3 อาชีพ รายได้และรายจ่าย	66
4.2 ที่ดินและสาธารณูปโภค	69
4.3 ภูมิปัญญาพื้นบ้าน การถ่ายทอดความรู้แบบดั้งเดิม และการศึกษาแบบทางการ	71
4.4 การก้าวเข้าสู่ความทันสมัยและความคาดหวังต่ออนาคต	75
4.5 นักท่องเที่ยวและความรู้เรื่องชาวอุ้งถ้ำไวย	78
5. การใช้และการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและทะเล	78
5.1 กิจกรรมบนพื้นที่ชายฝั่งและในทะเล การใช้ทรัพยากร และผลกระทบ	78
5.1.1 การประมง	78
5.1.2 การท่องเที่ยว	80
5.2 ชาวอุ้งถ้ำไวยและการจัดการทรัพยากร	85
5.2.1 “การจัดการ” ที่หยั่งรากลงในวิถีชีวิต	85
5.2.2 สิ่งท้าทายในการเรียนรู้เกี่ยวกับแนวคิดและการปฏิบัติด้านการอนุรักษ์	87
5.2.3 การขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชาวอุ้งถ้ำไวยในปัจจุบัน	88
5.3 การจัดการชายฝั่งอย่างเป็นทางการ โดยภาครัฐ	90
5.3.1 อุทยานแห่งชาติตะรุเตา	90
5.3.2 หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ	92

5.3.3	ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวและชาวบ้านในเรื่องการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง	93
5.4	ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ และการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง	95
ส่วนที่ 3	การเชื่อมโยงข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมของชุมชน กับการวางแผนการจัดการพื้นที่คุ้มครอง	97
1.	การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การเผยแพร่ข้อมูล รวมทั้งการบูรณาการและการใช้ประโยชน์ข้อมูลทางเศรษฐกิจสังคมในการจัดการพื้นที่คุ้มครอง	99
1.1	การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการเผยแพร่ข้อมูล	99
1.1.1	การเก็บข้อมูล	99
1.1.2	การวิเคราะห์ข้อมูล	101
1.1.3	การเผยแพร่ข้อมูล	103
1.2	การบูรณาการและการใช้ประโยชน์ข้อมูลทางเศรษฐกิจสังคมในการจัดการพื้นที่คุ้มครอง	103
2.	ข้อเสนอแนะเพื่อเชื่อมโยงการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งและการบริหารจัดการที่เอื้อต่อสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น	108
2.1	การกระตุ้นความตระหนักรู้ การเสริมสร้างศักยภาพในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสื่อความหมายทางธรรมชาติและวัฒนธรรมแก่เจ้าหน้าที่ทุกระดับในอุทยานฯ	108
2.2	การสนับสนุนให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลักๆ ได้มีส่วนร่วมในด้านนโยบายและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์	111
2.3	การพัฒนาแผนงานหรือโครงการเชิงรุกสำหรับให้ความรู้และสร้างความตระหนักแก่นักท่องเที่ยว โรงเรียนและชุมชนในท้องถิ่น	114
2.4	การจัดหาทางเลือกในการดำรงชีวิตที่มีรากฐานอยู่บนความรู้ความชำนาญเฉพาะทางของชาวมอแกนและชาวอูรักลาโว้ย	115
2.5	การเคารพสิทธิทางวัฒนธรรม การสนับสนุนความรู้เกี่ยวกับนิเวศชาติพันธุ์ และการส่งเสริมสิทธิชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ	118
	บรรณานุกรม	125

ส่วนที่ 1 การเชื่อมโยงข้อมูลด้านเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชน กับการวางแผนการจัดการพื้นที่คุ้มครอง: กรณีชุมชนมอแกน อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์

1. บทนำ

หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา นับว่าเป็นพื้นที่พิเศษเพราะเป็นแหล่งธรรมชาติที่มีลักษณะโดดเด่น เช่น มีแนวปะการังที่สวยงาม มีความหลากหลายของปลาและสัตว์ทะเลต่างๆ มีป่าที่อุดมสมบูรณ์ และที่สำคัญที่สุดคือเป็นที่อยู่ของกลุ่มชนพื้นเมืองที่เคยมีวิถีชีวิตเร่ร่อนทางทะเลที่เรียกตนเองว่ามอแกน

หมู่เกาะสุรินทร์ได้รับการประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติทางทะเลเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2524 โดยอยู่ภายใต้การจัดการของสำนักอุทยานแห่งชาติทางทะเล กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ต่อมาเมื่อมีการปฏิรูประบบราชการขึ้นใน พ.ศ. 2545 พื้นที่แห่งนี้ได้ถูกโอนไปอยู่ภายใต้สำนักอุทยานแห่งชาติ ในกรมและกระทรวงใหม่ ที่ชื่อว่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม¹

หมู่เกาะสุรินทร์เริ่มเป็นที่รู้จักมากขึ้น และมีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมมากมายหลังจากได้เปลี่ยนสถานภาพมาเป็นอุทยานแห่งชาติ ในส่วนของอุทยานฯ ได้มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและขยายอาคารที่พักอาศัยเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวและผู้มาเยือนเช่นกัน ประกอบกับในปัจจุบันรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ทางทะเลทำให้มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาใช้พื้นที่อุทยานแห่งชาติเพิ่มมากขึ้น เกิดปัญหาการเสื่อมโทรมของธรรมชาติ รายงานวิจัยโดยสุชาย วรชนะนันท์ (2004) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าผลกระทบจากการท่องเที่ยวขึ้นเป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญต่อการจัดการอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ เช่นเดียวกับที่อุทยานแห่งชาติอื่นๆ ด้วย และได้ชี้ให้เห็นว่าการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ไม่คำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่นับเป็นปัญหาหลักของการอนุรักษ์ธรรมชาติ เช่นการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก อาคารสิ่งก่อสร้าง ไปจนกระทั่งการขยายและเปิดพื้นที่ใหม่ๆ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ซึ่งผลกระทบจากกิจกรรมท่องเที่ยวที่เห็นได้ชัดเจนคือ ปัญหาขยะ น้ำทิ้ง ความเสื่อมโทรมของแนวปะการังจากการเหยียบย่ำ จากการเดินเรือ และคราบน้ำมันเรือ

ปัญหาที่สำคัญมากอีกประการหนึ่ง ซึ่งมักจะถูกละเลยไปคือ ปัญหาการขาดการมีส่วนร่วมในการวางแผนและจัดการโดยบุคคลหรือฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือ “ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย” แนวคิดที่ว่าพื้นที่อุทยานแห่งชาติอยู่ภายใต้การดูแลของเจ้าหน้าที่สังกัดกรมอุทยานฯ นั้นทำให้ขาดมุมมองด้านการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และการจัดการสำหรับหมู่เกาะสุรินทร์นั้น มี “ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย” ที่สำคัญหลายฝ่าย เช่น²

- 1) หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ กรมประมง มีสถานีอนุรักษ์ตั้งอยู่ที่เกาะสุรินทร์เหนือ
- 2) องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะพระทอง ซึ่งเป็นองค์กรท้องถิ่นที่ดูแลพื้นที่ในระดับตำบล
- 3) สำนักงานอำเภอคุระบุรี ซึ่งเป็นหน่วยราชการที่ดูแลพื้นที่ในระดับอำเภอ
- 4) นักท่องเที่ยวทั้งไทยและต่างชาติ
- 5) ผู้ประกอบการธุรกิจและบริการท่องเที่ยวเช่น บริษัทเรือ บริษัทดำน้ำ (ตั้งแต่ผู้จัดการ กัปตันเรือ มัคคุเทศก์ ไปจนกระทั่งถึงลูกเรือและคนครัว ฯลฯ)
- 6) นักวิชาการและอาสาสมัครที่มีงานศึกษาวิจัยหรือปฏิบัติการในพื้นที่

¹ ในขณะที่เขียนรายงานฉบับนี้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีแผนการที่จะรวมกรมป่าไม้และกรมอุทยานฯ เข้าด้วยกันภายในเดือนตุลาคม 2549

² ดูข้อมูลเพิ่มเติมใน *คนพื้นเมืองและพื้นที่อนุรักษ์* โดยทีมงานโครงการนำร่องอันดามัน 2546

- 7) องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมหรือพัฒนาชุมชนในพื้นที่หมู่เกาะสุรินทร์และพื้นที่ใกล้เคียง
- 8) เรือประมงพาณิชย์ขนาดกลางและขนาดใหญ่ที่อาศัยหลบลมในอ่าวต่างๆ บริเวณหมู่เกาะสุรินทร์
- 9) กลุ่มที่สำคัญที่สุดคือชุมชนมอแกน ซึ่งเป็นกลุ่มชนพื้นเมืองเดินทางไปมาและทำมาหากินในพื้นที่ก่อนที่จะมีการประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ “ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย” กลุ่มนี้น่าที่จะได้รับการพิจารณาในอันดับต้นๆ ให้มีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่คุ้มครองด้วย

การขาดโอกาสในการมีส่วนร่วมและการละเลยสิทธิทางวัฒนธรรมของชุมชนเป็นสิ่งที่มักจะเกิดขึ้นควบคู่กัน การเก็บข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมของชุมชนในครั้งนี้ ทำให้เห็นถึงรูปแบบการ “จัดการ” ทรัพยากรโดยไม่คำนึงถึงภูมิปัญญาของชุมชนอย่างชัดเจน การขาดความเข้าใจเรื่องการ “จัดการ” ในลักษณะนี้ทำให้เกิดการปิดกั้นไม่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐ

รายงานฉบับนี้นำเสนอภาพของหมู่เกาะสุรินทร์ และข้อมูลทางเศรษฐกิจสังคมของชุมชนมอแกน ซึ่งเป็นข้อมูลเบื้องต้นให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสังคมและวัฒนธรรมของมอแกนและที่สำคัญคือเพื่อเป็นการจุดประกายให้เกิดความพยายามที่จะดึงฝ่ายต่างๆ โดยเฉพาะชุมชนมอแกนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการอุทยานฯ ให้มากขึ้นในอนาคต

2. ขั้นตอนและวิธีวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ครอบคลุมพื้นที่หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา ใช้ช่วงเวลาเก็บข้อมูลตั้งแต่เดือนมีนาคม 2547-มีนาคม 2548 โดยมีการเก็บข้อมูลอย่างเข้มข้นในช่วงเดือนมีนาคม-พฤษภาคม 2547 ก่อนที่อุทยานฯ จะปิดในช่วงฤดูฝนหรือในช่วงฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนพฤศจิกายนของทุกปี หลังจากนั้นคณะวิจัยเริ่มเก็บข้อมูลอย่างเข้มข้นอีกครั้งในเดือนพฤศจิกายนและธันวาคม 2547 แต่การเก็บข้อมูลต้องชะงักไปด้วยเหตุการณ์สึนามิ ส่วนการสัมภาษณ์นักท่องเที่ยวนั้นเป็นไปได้อย่างจำกัด

ภายหลังสถานการณ์สึนามิ ชาวมอแกนขึ้นมาอาศัยชั่วคราวบนฝั่งเป็นเวลาประมาณ 2 สัปดาห์ แล้วจึงเดินทางกลับไปยังหมู่เกาะสุรินทร์ ส่วนอุทยานฯ ปิดรับนักท่องเที่ยวตลอดเดือนมกราคม 2548 เนื่องจากอาคารสถานที่เสียหายอย่างหนัก การเก็บข้อมูลจึงมีอุปสรรคอยู่บ้างในช่วงท้ายของโครงการ ส่วนวิธีในการเก็บข้อมูลนั้นใช้ทั้งวิธีเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณดังนี้

ภาพที่ 1 การเก็บข้อมูลที่ต้องอาศัยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม

- 2.1 การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก คณะวิจัยสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับพื้นที่หมู่เกาะสุรินทร์ เช่น ผู้แทนชุมชน เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ เจ้าหน้าที่หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ได้กั้งเรือประมง เจ้าหน้าที่ระดับอำเภอ ครู เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ผู้ประกอบการท่องเที่ยว และนักท่องเที่ยว
- 2.2 แบบสอบถามครัวเรือนมอแกน แบบสอบถามเกี่ยวกับครัวเรือนมอแกนได้พัฒนาขึ้นโดยอาศัยเค้าโครงจาก SOCMON และปรับให้เข้ากับสถานการณ์ของมอแกนมากที่สุด แบบสอบถามแบ่งออกเป็น 7 ส่วนดังนี้คือ 1) ข้อมูลสมาชิกครัวเรือน 2) ข้อมูลเกี่ยวกับการอยู่อาศัยและการโยกย้าย 3) ข้อมูลรายได้และการบริโภคของครัวเรือน 4) ข้อมูลการทำมาหากินและทัศนคติต่อทรัพยากรธรรมชาติ 5) ข้อมูลทัศนคติต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและความตระหนักถึงกฎและข้อบังคับ 6) ข้อมูลทัศนคติต่อชุมชนและอนาคต 7) ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพกายภาพของบ้านเรือนและสิ่งของ คณะวิจัยได้เก็บข้อมูลแบบสอบถามโดยการสัมภาษณ์สมาชิกในครัวเรือนที่มีอายุเกิน 15 ปี และได้เก็บข้อมูลทุกครัวเรือนที่หมู่เกาะสุรินทร์ เป็นจำนวนทั้งสิ้น 46 ครัวเรือน
- 2.3 แบบสอบถามสำหรับนักท่องเที่ยว คณะวิจัยได้เก็บข้อมูลจากนักท่องเที่ยวจำนวน 135 คน ในจำนวนนี้แบ่งเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย 115 คน และนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ 20 คน โดยการใช้แบบสอบถามซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ส่วน ได้แก่ 1) ข้อมูลส่วนบุคคล 2) ข้อมูลนักท่องเที่ยว 3) ความคิดเห็นโดยรวม 4) ความคิดเห็นเกี่ยวกับชุมชนมอแกน และ 5) ความคิดเห็นเกี่ยวกับอุทยานฯและหน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ

3. ภูมิหลังของหมู่เกาะสุรินทร์และชาวมอแกน

3.1 สภาพแวดล้อมและกายภาพ

หมู่เกาะสุรินทร์ตั้งชื่อตาม “พระยาสุรินทรราชา” (นภยูง วิเศษกุล) ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งเป็นสมุหเทศาภิบาลของมณฑลภูเก็ตในอดีต หมู่เกาะสุรินทร์อยู่ทางตอนเหนือของทะเลอันดามัน เขตอำเภอกระบุรี จังหวัดพังงา อยู่ห่างจากท่าเรือกระบุรี ประมาณ 60 กิโลเมตร และจากกรุงเทพฯ ประมาณ 720 กิโลเมตร

หมู่เกาะสุรินทร์ประกอบไปด้วย 5 เกาะย่อย ครอบคลุมพื้นที่ 135 ตารางกิโลเมตร (หรือ 84,375 ไร่) โดยมีพื้นที่ 102 ตารางกิโลเมตรเป็นผืนน้ำ และ 33 ตารางกิโลเมตรเป็นผืนดิน ตั้งอยู่ระหว่างละติจูดที่ 09° 21' ถึงละติจูดที่ 09° 30' เหนือ และลองจิจูดที่ 97° 48' ถึงลองจิจูดที่ 97° 54' ตะวันออก (อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ 2546:1) เกาะสุรินทร์เหนือและเกาะสุรินทร์ใต้เป็นเกาะใหญ่ที่สำคัญ นอกจากนั้นยังมีเกาะเล็ก ๆ อีก 3 เกาะ ได้แก่ เกาะสตอร์ค เกาะตอรินลา เกาะมังกร และมีกองหินอีกสองกอง หมู่เกาะสุรินทร์มีสภาพทางธรณีวิทยาเป็นหินแกรนิตส่วนใหญ่ เนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของชายฝั่งทวีปที่ยุบตัว ส่วนพื้นที่ราบบนเกาะมีจำกัด

ตารางที่ 1 ชื่อของเกาะย่อยๆ ภายในหมู่เกาะสุรินทร์และขนาดของพื้นที่

ชื่อ	ชื่ออื่นๆ ที่เรียกกัน	ขนาดของพื้นที่ (ตารางกิโลเมตร)
เกาะสุรินทร์เหนือ	-	18.7
เกาะสุรินทร์ใต้	-	11.6
เกาะคอหินลา	เกาะราบ เกาะไข่	1.05
เกาะสต้อร์ค	เกาะไฟแคว็บ, เกาะรี, เกาะซี, เกาะไผ่ (ชื่อที่ชาวประมงเรียก)	1
เกาะมังกร	เกาะปาจุมบา เกาะกลาง	0.6
หินราบ	-	-
หินแพ	-	-

หมู่เกาะสุรินทร์ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือในระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนเมษายน ในช่วงนี้ภูมิอากาศค่อนข้างแห้ง ทะเลเรียบ อุทยานฯ เปิดรับนักท่องเที่ยวในช่วงกลางเดือนพฤศจิกายนถึงต้นเดือนพฤษภาคม ส่วนลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้นำลมพาญ ฝน และอากาศชื้นมาในระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงตุลาคม ปริมาณฝนโดยรวมกว่า 3,000 มิลลิเมตรต่อปี และความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยร้อยละ 84 ในช่วงนี้อุทยานฯ จึงปิดรับนักท่องเที่ยว เพราะทะเลมึนลมจัด และสภาพอากาศค่อนข้างแปรปรวน

ภาพที่ 2 ธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์บนเกาะสุรินทร์

บนพื้นดินของอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ประกอบไปด้วยป่าไม้ 3 ประเภท³ ได้แก่

1) ป่าดิบชื้นหรือป่าฝนเขตร้อนซึ่งมีบริเวณมากกว่าร้อยละ 90 ของพื้นที่ป่าทั้งหมด พันธุ์ไม้ที่มีเรือนยอดบนสุด อาทิเช่น กระบาก ยางยูง ก้านทอง มะม่วงป่า ที่มีเรือนยอดตรงลงมาก็คือมะพลับ ตะเคียนทอง เต่าร้าง เม่าสาย ส่วนบริเวณพื้นป่ามีไม้พุ่ม ไม้เลื้อยและพืชคลุมดินหลายชนิด เช่น ลั่นทม กว้าง คล้า เตยหนู ฯลฯ

2) ป่าชายหาด มีพื้นที่ประมาณร้อยละ 5 มีต้นไม้ที่ขึ้นตามหาดทรายและโขดหินริมฝั่งทะเล เช่น กระติง จิกทะเล ปอทะเล หยีทะเล โกงกางหูช้าง หมันทะเล และมีไม้พุ่ม เช่น รักทะเล รวมทั้งพืชอิงอาศัย ไม้เลื้อยชนิดต่างๆ

3) ป่าชายเลน มีพื้นที่ประมาณร้อยละ 5 มีพันธุ์ไม้เช่น โกงกางใบเล็ก โกงกางใบใหญ่ ตะบูน เหงือกปลาหมอ ทะเล บริเวณอ่าวนอกป่าชายเลนมีหญ้าทะเล 4 ชนิดคือหญ้าเงาหรือหญ้าอำพัน หญ้ากุยช่ายเข็ม หญ้าชะเงาเต่า และหญ้าชะเงาใบสั้น

สรรพสัตว์ที่พบในหมู่เกาะสุรินทร์นั้น ส่วนใหญ่เป็นสัตว์ขนาดเล็ก มีทั้งสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม นก สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ และสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลัง เช่น ค้างคาวชนิดต่างๆ บ้าง กระจอกปลายหางดำ หนูเกาะ หนูท้องขาว กระงะเล็ก ลิงกัง ตะกวด เขี้ย จิ้งเหลน งูเหลือม กูกระจับ กูพังกา ส่วนนกนั้น มีทั้งนกประจำถิ่นและ นกอพยพย้ายถิ่น ซึ่งพบกว่า 80 ชนิด เช่น นกคลุมพูขาว นกแซงแซวหางบ่วงใหญ่ รวมทั้งนกที่เป็นนกหายากคือนกขาปีไหนด นอกจากนี้ยังมีนกยางทะเล นกนางนวล เขี้ยวแดง ฯลฯ

เนื่องจากหมู่เกาะสุรินทร์อยู่ห่างจากชายฝั่งถึง 60 กิโลเมตร น้ำทะเลรอบๆ เกาะจึงใสสะอาดและมีทัศนวิสัย ได้น้ำกว่า 20 เมตร ได้ผืนน้ำมีปะการังที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์โดยเฉพาะตามอ่าวทางด้านตะวันออกของเกาะ (สุรพล สุดาราและคณะ 2002) แนวปะการังที่พบรอบๆ เกาะ เป็นแนวปะการังริมฝั่ง (fringing reef) มี 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) ปะการังแนวราบ (patch reef) ในเขตน้ำตื้น ปะการังบางส่วนจะโผล่พ้นน้ำเมื่อเวลาน้ำลง 2) ปะการังแนวสัน (reef edge) เป็นบริเวณรับคลื่น มีปะการังที่แข็งแรงทนแรงคลื่น 3) ปะการังแนวลาดชัน (reef slope) อยู่ถัดมาจากปะการังแนวสัน มีความหลากหลายและความอุดมสมบูรณ์ ลักษณะแผ่นแบนเพื่อรับแสง และ 4) แนวนอกปะการัง (fore reef) เป็นพื้นลาดสู่ทะเลลึก อาจจะมีปะการัง กัลปังหา ดอกไม้ทะเลขึ้นอยู่ประปราย (ส่วนอุทยานแห่งชาติทางทะเล 2545:49-50)

การสำรวจปะการังของทีมจากสถาบันวิจัยชีววิทยาและประมงทะเลภูเก็ต ใน พ.ศ. 2536 ได้จัดกลุ่มปะการังเป็น 13 กลุ่มรอบ ๆ หมู่เกาะ และยังมีปะการังอีก 2 กลุ่มที่อยู่รอบๆ กองหินได้น้ำ (นิพนธ์ พงศ์สุวรรณและคณะ 2536) ใน พ.ศ. 2538 มีการบันทึกชนิดของปะการังไว้จำนวน 128 ชนิด ปลาจำนวน 205 ชนิด และสัตว์ทะเลอื่นๆ อีก 118 ชนิดที่พบรอบๆ หมู่เกาะ มีทั้งปูชนิดต่าง เม่นทะเล ปลิงทะเล ฟองน้ำ และสาหร่ายทะเล (สถาบันวิจัยจุฬาภรณ์ 2538) ใน พ.ศ. 2542 คณะสำรวจปะการัง “ทะเลไทย” พบปลาจำนวน 288 ชนิดจากการสำรวจบริเวณเกาะตอร์นิลาเท่านั้น⁴ ในบางช่วง ยังพบฉลามวาฬ และในช่วงเต่าขึ้นไข่ ก็อาจจะพบเต่าขึ้นมาวางไข่บนชายหาดหลายแห่งบริเวณเกาะสุรินทร์ คือ เต่ามะเฟือง เต่าตนุ เต่ากระและเต่าหญ้า

ข้อมูลจากเว็บไซต์ทะเลไทย⁵ กล่าวว่าปะการังของหมู่เกาะสุรินทร์มีความเป็น “ที่สุด” สามประการ คือ 1) เป็นแหล่งปะการังที่ใหญ่และกว้างขวางที่สุดในประเทศไทย (1,200 เมตร) ทอดตัวเป็นแนวจากชายหาดไปจนถึงขอบของปะการัง 2) มีการพัฒนามายาวนานที่สุด เนื่องจากมีลักษณะของหลุมน้ำเงินหรือ Blue Hole ซึ่งพบเฉพาะในแนวปะการังที่พัฒนามาหลายพันปี และ 3) มีความหลากหลายของพันธุ์ปลาและสัตว์ทะเลมากที่สุดที่เคยสำรวจมาในพื้นที่ขนาดเดียวกัน

³ ข้อมูลจากส่วนอุทยานแห่งชาติทางทะเล 2545:29-31 อ้างจากการสำรวจพรรณไม้โดย ดร. ชาลิต นิยมธรรมและคณะเมื่อ พ.ศ. 2536 ส่วนข้อมูลร้อยละของพื้นที่ป่ามาจากอรุณ แฉวจตุรัส (2543)

⁴ จาก http://www.talaythai.com/issue/surin_park/05.php3 สืบค้นวันที่ 7 สิงหาคม 2548

⁵ จาก www.talaythai.com สืบค้นวันที่ 1 ตุลาคม 2548

นอกจากนั้น เว็บไซต์ทะเลไทยยังกล่าวถึงสิ่งที่น่าสนใจบริเวณหมู่เกาะสุรินทร์คือ 1) แก้วสุดยอด (คือฉลามวาฬ ปลากระเบนราหู ฉลามครีบเงิน โรนัน ปลาหนกแก้วหัวโหนก ปลากระต๊อ ม้าน้ำ ปลาจิ้มฟันจระเข้ปีศาจ และหอยสังข์ เตตร) 2) เจ็ดมัจฉา (ปลาไหลมอเรย์ ปลาปักเป้าหน้าหมา ปลาตีนสมุทรหน้าเหลือง ปลาการ์ตูนบั้งขาว ปลากระริง หน้าออน และปลากล้วย) 3) ห้าราตรี (สัตว์ที่พบได้เฉพาะในเวลากลางคืน เช่น กุ้งมดแดงลายเขียว ฟุ้งกุ้งมดแดง กุ้ง นกมวญ ปูปะการังอ่อน) 4) สัตว์ต้องเห็น (เต่ากระ หมึกกระดอง หมึกยักษ์ กุ้งมังกรเจ็ดสี)

ความหลากหลายของสัตว์ทะเล ความสวยงามของแนวปะการังและความอุดมสมบูรณ์ของป่า ทำให้ อนุกรรมการมรดกโลกของไทยเสนอชื่ออุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสิมิลัน และอุทยาน แห่งชาติอ่าวพังงาให้อยู่ในรายชื่อของมรดกโลกทางธรรมชาติ (Natural World Heritage Site) ซึ่งขณะนี้แหล่งดังกล่าวอยู่ในบัญชีเบื้องต้น (Tentative List) ของประเทศไทย และอยู่ในกระบวนการเตรียมส่งเอกสารประกอบไปยังองค์การ ยูเนสโกที่ปารีสเพื่อพิจารณาต่อไป (ข้อมูล ณ พฤษภาคม 2549)

ใน พ.ศ. 2540 มีการสำรวจปะการังที่อ่าวแม่ยายซึ่งเป็นอ่าวที่ใหญ่ที่สุดในหมู่เกาะสุรินทร์ พบว่าบางส่วนของ ปะการังถูกทำลายไปเพราะการเจริญเติบโตอย่างผิดปกติของสาหร่ายเห็ดหูหนู (Padina) (Liddle and Pongsuwan 2005) จึงมีการปิดอ่าวชั่วคราวเพื่อไม่ให้เกิดการรบกวนต่อธรรมชาติมากขึ้น หลังจากนั้น ปะการังจึงฟื้นตัวขึ้นตามลำดับ ใน พ.ศ. 2542 พบว่าปะการังในบางพื้นที่ เช่น อ่าวสุเทพ มีความเสื่อมโทรมลงมากเพราะผลกระทบจากเอลนีโญ⁶ ส่วน ปะการังที่ปะการังฟอกสีนั้นเริ่มมีบ้างประปรายตั้งแต่ พ.ศ. 2534 (Liddle and Pongsuwan 2005)

ผลกระทบร้ายแรงที่สุดต่อปะการังมาจากเหตุการณ์สึนามิ ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2547 ประมาณได้ว่า 10% ของ ปะการังได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง ความเสียหายหลักๆ นั้นเกิดขึ้นบริเวณช่องขาด (ซึ่งเป็นร่องน้ำระหว่างเกาะสุรินทร์ เหนือกับเกาะสุรินทร์ใต้) อ่าวผักกาด ร่องน้ำระหว่างเกาะสุรินทร์ใต้กับเกาะตอร์นลา และปะการังน้ำตื้นบริเวณ เกาะตอร์นลา ความเสียหายส่วนใหญ่มาจากการที่ตะกอนทรายทับถมปะการัง และการที่ปะการังแตกหักเสียหายหรือถูก พลิกและเคลื่อนย้ายโดยแรงคลื่น (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง 2548: 7-8, Phongsuwan et al. 2006:68) ภูมิลักษณะของช่องขาดนั้นเปลี่ยนไปหลังจากถูกแรงกระแทกจากคลื่นสึนามิ ร่องน้ำมีลักษณะกว้างและลึกขึ้น และ โคนทรายถูกคลื่นซัดจนเล็กแคบลง การว่ายน้ำและดำน้ำตื้นบริเวณช่องขาดจึงอันตรายมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วง “น้ำใหญ่” เพราะกระแสน้ำที่ไหลผ่านช่องขาดนั้นค่อนข้างเชี่ยว

ภาพที่ 3 แนวปะการังบริเวณช่องขาด..บัดนี้เหลือเพียงพื้นทราย

⁶ สํารวจโดย ธรณ์ ธีรวงศ์นาวาสวัสดิ์ และทีมงาน โดยการสนับสนุนขององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม พ.ศ. 2542

3.2 หมูเกาะสุรินทร์ก่อนการประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ – พื้นที่ทำมาหากินและ“บ้าน” ของชาวมอแกน

ชาวมอแกนเป็นชนเผ่าที่เคยเดินทางเร่ร่อนทางทะเล ทำมาหากินตามเกาะและชายฝั่งทะเลจนได้รับการขนานนามว่าชีพชีทะเล (Sea Gypsies) ในความเป็นจริง มอแกนไม่ได้เดินทางเร่ร่อนตลอดปี แต่ปรับวิถีชีวิตตามภูมิอากาศของท้องถิ่น กล่าวคือฝั่งทะเลและเกาะในบริเวณทะเลอันดามันได้รับอิทธิพลจากมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม ทะเลจึงมีคลื่นลมซึ่งจำกัดการเดินทางโดยเรือ ในช่วงฤดูนี้ มอแกนจึงมักตั้งหลักแหล่ง สร้างเพิงเล็กๆ อยู่บนฝั่งที่เป็นอ่าวหลบลม เพราะฉะนั้นในช่วงครึ่งปี มอแกนจะมีชีวิตค่อนข้างคึกคักที่ ในขณะที่อีกครึ่งปี เป็นอิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือทำให้อากาศค่อนข้างแห้ง คลื่นลมสงบ มอแกนจึงออกเดินทางหากินในทะเลได้อย่างอิสระ แม้ว่ามอแกนจะเดินทางไปมาทางทะเลอยู่บ่อยครั้ง แต่ก็มีใช้การเร่ร่อนไว้จุดหมาย มอแกนมีเกาะ “แม่” ที่เป็นฐานและเป็นหลักอ้างอิงของอัตลักษณ์กลุ่มตนเอง สำหรับการเดินทางนั้น มีเกาะ “บริวาร” หรือเกาะที่มอแกนคุ้นเคยทำมาหากิน แวะพัก หรือเยี่ยมญาติในระหว่างทาง การเดินทางเร่ร่อนและการอพยพโยกย้ายบ่อยครั้ง ถือเป็น “ทางเลือก” ที่เหมาะสมเนื่องจากปัจจัยต่างๆ ดังนี้

- 1) การทำมาหากินทางทะเล มอแกนเป็นกลุ่มชนที่มีวิถีชีวิตการหาเลี้ยงชีพด้วยการล่าสัตว์และเก็บหาอาหาร (hunter-gatherers) ดังนั้นการเคลื่อนที่โยกย้ายจึงทำให้เข้าถึงแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ในระบบนิเวศที่แตกต่างกันหลาย ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรเนื่องจากการไม่ได้ใช้สอยอย่างต่อเนื่องหรือซ้ำซากอยู่ในบริเวณที่จำกัดบริเวณเดียว
- 2) การค้าขายแลกเปลี่ยน มีทรัพยากรจากทะเลบางอย่างที่เป็นที่ต้องการของตลาดท้องถิ่นและภูมิภาค และมีพ่อค้าคนกลางที่คอยรับซื้อ เช่น ปลิงทะเลตากแห้ง เปลือกหอยสวยงามต่างๆ ฯลฯ มอแกนจึงเดินทางเพื่อหาและเก็บสัตว์ทะเลตามความต้องการของตลาดด้วย บางครั้งมอแกนก็เดินทางเพื่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับพ่อค้าในเมือง เช่นในอดีตชาวมอแกนจะหาหอยมุกโขง ปลิงทะเลตากแห้งและรังนกไปแลกเปลี่ยนกับข้าว เสื้อผ้าและสิ่งจำเป็นอื่นๆ หรือการมีพ่อค้าชาวจีนหรือมลายู มาค้าขายกับมอแกน โดยเข้ามาเป็นหัวหน้ากลุ่มควบคุมให้มอแกนมาค้าขายแลกเปลี่ยนกับตน
- 3) อิทธิพลของลมมรสุมและลมประจำถิ่น ลมมรสุมและลมประจำถิ่นมีอิทธิพลต่อกระแสลม น้ำและคลื่นอย่างมาก การเปลี่ยนแปลงของลมฟ้าอากาศทำให้มอแกนต้องอพยพโยกย้ายเพื่ตั้งเพิงพักและจอดเรือบริเวณหาดหรืออ่าวที่เป็นที่หลบคลื่นลมได้ดี ในสมัยที่มอแกนยังใช้เรือคิไบ การเดินเรือจึงถูกจำกัดโดยทิศทางของลมด้วย
- 4) โจรสลัดที่เดินทางปล้นสะดมในน่านน้ำต่างๆ ทั่วทั้งเอเชียอุษาคเนย์ เอกสารของนักเดินเรือที่ผ่านมาบริเวณน่านน้ำแถบนี้เมื่อประมาณ 200-300 ปีที่แล้ว บันทึกไว้ว่ามีโจรสลัดคอยปล้นสะดมหมู่บ้านชายฝั่งทะเลและเรือที่ผ่านไปมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งน่านน้ำระหว่างเมืองมะริดและภูเก็ต ด้วยเหตุนี้ถึงแม้จะมีชายฝั่งที่เหมาะสมในการตั้งถิ่นฐานและมีอ่าวจอดเรือหลบคลื่นลม แต่กลับมีผู้คนอาศัยอยู่ริมทะเลน้อยมาก โจรสลัดเหล่านี้นอกจากจะปล้นสะดมของมีค่าแล้วยังจับผู้คนไปขายเป็นทาสอีกด้วย

มอแกนและชาวเลกลุ่มอื่นๆ ก็ตกเป็นเป้าของโจรสลัดเหล่านี้ จึงต้องอาศัยการอพยพโยกย้ายบ่อยๆ เพื่อหลบหนีภัยโจร สำหรับมอแกนนั้น นอกจากจะถูกจับไปขายเป็นทาสแล้วยังถูกปล้นเอาของที่หามาเพื่อการค้าขายแลกเปลี่ยนด้วย เช่น ปลิงตากแห้ง รังนก เปลือกหอยที่มีราคา และเสื้อเดยหนาม (Sopher 1977:72)

เป็นไปได้ว่า ชาวเลบางพวกกลายเป็นโจรสลัดเสียเองหรือร่วมกับโจรสลัดในการปล้นสะดมด้วย แต่สำหรับมอแกนและอูรักลาโว้ย มีผู้ให้ความเห็นว่าบางคนคงจะถูกจับและบังคับให้กลายเป็นโจรสลัดมากกว่าที่จะเป็นโดยสมัครใจ เพราะโดยปกติแล้ว ชาวเลมินิฮัยอันโยนและฮือฮาย (Hogan 1972)

- 5) โรคภัยไข้เจ็บ โดยเฉพาะโรคระบาดหรือโรคติดต่อร้ายแรง มอแกนมักจะย้ายที่พักเมื่อเกิดโรคระบาด เช่น อหิวาตกโรค หรือไข้ตาย ซึ่งก็คล้ายคลึงกับชาวบ้านไทยหลายๆ แห่งในสมัยก่อน ซึ่งจะหาที่พักและอาหารไว้ให้ผู้ป่วย และย้ายบ้านเรือนออกไปอยู่ไกลๆ จนกว่าโรคระบาดจะหมดลงจึงจะกลับมาอยู่ที่เดิม นอกจากนี้ มอแกนยังมีความเชื่อว่าหากมีผู้เจ็บไข้ไม่สบายกันหลายคน แสดงว่าสถานที่นั้นไม่เหมาะที่จะเป็นที่พักพิงอีกต่อไป เนื่องจากมีวิญญาณหรือเคราะห์ร้ายคอยรังควาน ดังนั้น จึงต้องอพยพโยกย้ายไปอยู่ที่ใหม่ มอแกนมีสำนวนที่ว่า “*แอมเย่าสะ*” ซึ่งแปลว่า อยู่ไม่ถูกโฉลกหรืออยู่ไม่สบาย
- 6) การเยี่ยมชมญาติพี่น้องเพื่อนฝูง ชาวเลทั้งมอแกนและอูรักลาโว้ยมีการเดินทางเพื่อเยี่ยมชมญาติพี่น้องเพื่อนฝูงอยู่บ่อยครั้ง นอกจากนี้ ยังเดินทางไปตามเกาะต่างๆ ที่มีชุมชนชาวเลเพื่อค้าขายแลกเปลี่ยน หากู้ครองเยี่ยมชมหลุมศพบรรพบุรุษ และร่วมพิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะพิธีสำคัญประจำปี
- 7) การทะเลาะและความขัดแย้ง มอแกนที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันจะรู้จักและใกล้ชิดกันมาก ในขณะเดียวกัน ความใกล้ชิดนี้ก็ทำให้เกิดความขัดแย้งและกระทบกระทั่งกันได้ง่าย มอแกนส่วนมากเป็นคนรักสงบ ไม่ชอบการเผชิญหน้า เมื่อเกิดความขัดแย้งหรือการทะเลาะเบาะแว้ง ทางออกคือการที่คู่กรณีย้ายออกจากกลุ่มไป การอพยพออกจึงเป็นกลไกหนึ่งที่ทำให้ชุมชนมอแกนอยู่รอดได้ และเมื่อความบาดหมางใจนั้นผ่อนคลายลงก็อาจจะมีการโยกย้ายเข้าร่วมในชุมชนเดิมอีกครั้ง ดังนั้น ชุมชนชาวเลมีความเป็นพลวัตสูงเพราะมีการอพยพโยกย้ายเข้าออกอยู่เสมอ (Hinshiranan 1996:98-101)

สรุปได้ว่า วิถีชีวิตเร่ร่อนทางทะเลเป็น “ทางเลือก” ที่เหมาะสมทางหนึ่ง อันที่จริงแล้ว มอแกนไม่ได้เดินทางเร่ร่อนโดยไร้จุดหมาย เพียงแต่มี “ทางเลือก” ของจุดหมายที่หลากหลาย มีอิสระในการเดินทางและโยกย้ายเปลี่ยนกลุ่มเรือจึงมีความสำคัญต่อมอแกนมาก⁷ เนื่องจากในสมัยก่อนชาวมอแกนใช้ชีวิตส่วนใหญ่ในเรือ (นฤมล 2545: 75)

ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น มอแกนมีวิถีชีวิตสองรูปแบบ ดังนั้น คำว่า “ครึ่งบก-ครึ่งเล” (amphibious) จึงเป็นคำที่เหมาะสมที่จะใช้กับวิถีนี้ ในสมัยก่อน มอแกนอาศัยอยู่บนเรือในช่วงฤดูแล้ง เดินทางไปไกลๆ เพื่อทำมาหากินโดยเน้นการเก็บหาทรัพยากรชายฝั่งและในทะเล ส่วนในฤดูฝน เมื่อการออกหาอาหารจากทะเลยากลำบาก มอแกนจะสร้างกระท่อมหรือเพิงพักชั่วคราวในอ่าวเพื่อหลบคลื่นลม และเก็บหาอาหารจากป่าและบริเวณชายฝั่งทะเลเป็นหลัก การเลือกสถานที่เพื่อพักพิงในช่วงฤดูฝนนี้สะท้อนให้เห็นถึงความรู้และประสบการณ์ที่สืบทอดกันมาในการเลือกที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัย การเลือกตั้งกระท่อมและเพิงพักมักจะอยู่ในบริเวณที่มีลักษณะดังนี้

⁷ ความสำคัญของเรือและภูมิปัญญาการสร้างเรือนั้นได้รับการสำรวจและบันทึกไว้ในเอกสารอื่นแล้ว โปรดดูใน พลาเดช (2546) และนฤมล (2548)

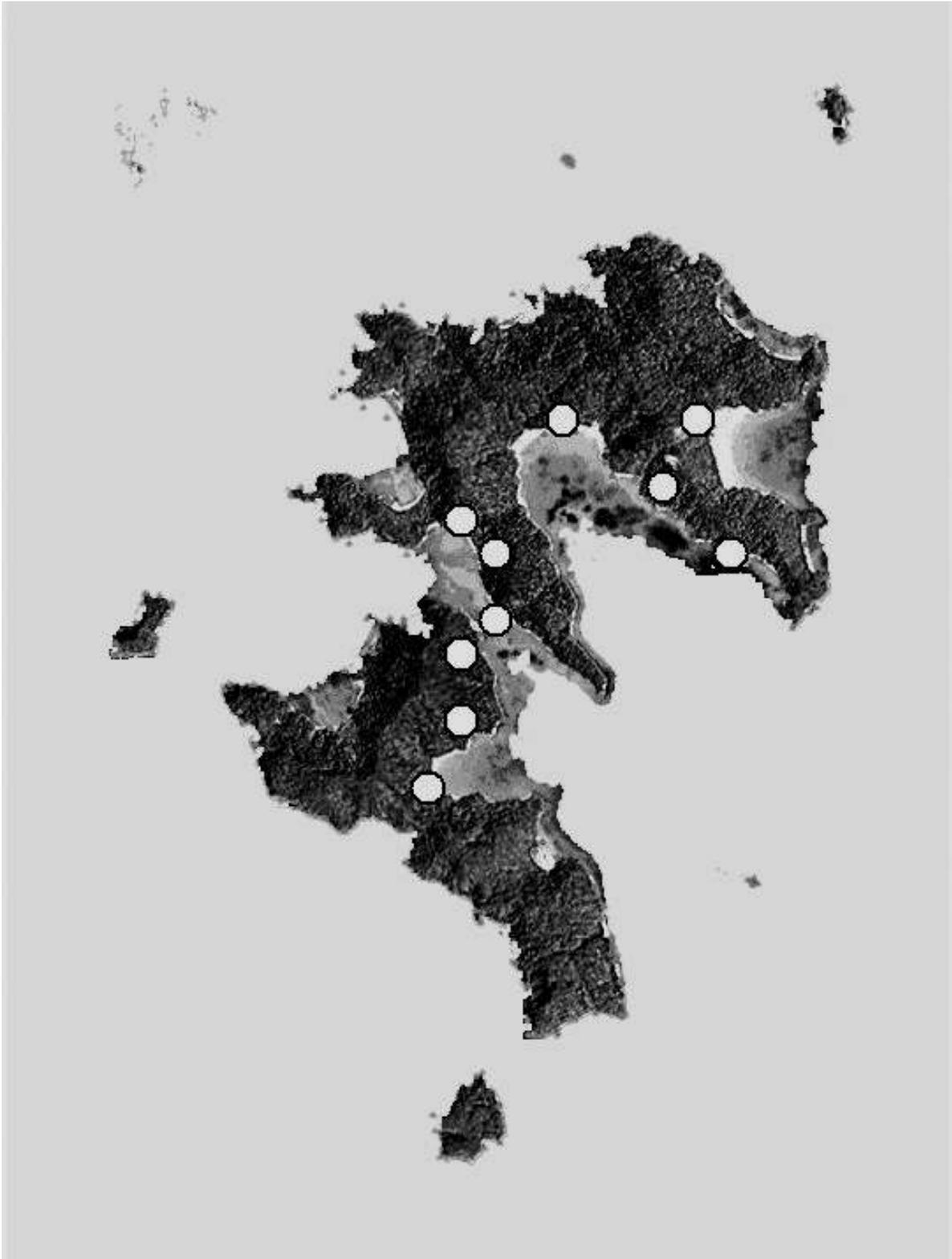
ภาพที่ 4 หมู่บ้านมอแกนบริเวณอ่าวบอนเล็ก ก่อนสึนามิ

- 1) เป็นชายหาดในอ่าวที่สามารถจะหลบคลื่นลมได้ อ่าวเหล่านี้มักจะอยู่ด้านตะวันออกของเกาะ หรืออยู่ด้านตรงกันข้ามกับฝั่งที่รับลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ จะเห็นได้ว่าหมู่บ้านและชุมชนมอแกนและอูรักลาโว้ย มักจะอยู่ทางด้านตะวันออก นอกจากนี้ยังเป็นบริเวณที่สามารถจะสังเกตเรือที่แล่นมาจากฝั่งได้สะดวก
- 2) เป็นบริเวณที่มีแหล่งน้ำจืด ซึ่งอาจจะเป็นธารน้ำจากป่า น้ำซับ น้ำซึม หรือน้ำผุดบริเวณไม่ไกลจากชายหาดนัก
- 3) เป็นบริเวณที่ชายหาดมีความลาดชันพอเหมาะ สามารถจอดเรือและแล่นเรือเข้า-ออกได้สะดวก ส่วนใหญ่แล้วมอแกนจะไม่เลือกอยู่บริเวณที่ชายหาดราบเกินไปเพราะในเวลาน้ำลง เรือเข้าออกลำบาก หรือเรือ “ติดแห้ง”

หมู่เกาะสุรินทร์เป็นบ้านและแหล่งอาหารของมอแกนมากกว่าศตวรรษ มอแกนสูงอายุเล่าว่ามีสถานที่อย่างน้อย 10 แห่งในหมู่เกาะสุรินทร์ที่ชาวมอแกนเคยตั้งบ้านเรือน โดยเป็นสถานที่ที่เคยพักอาศัยโดยมอแกนในรุ่นที่ยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งยังไม่ได้นับรวมชายหาดและอ่าวต่างๆ ที่มอแกนไปทอดสมอเรือหรือสร้างกระท่อมชั่วคราวมุงหลังคาด้วยใบเตยหนาม หากจะนับสถานที่ที่มอแกนเคยทอดสมอหรือใช้ประโยชน์แล้ว อาจจะกล่าวได้ว่าบริเวณรอบเกาะสุรินทร์ล้วนเป็นที่ที่มอแกนคุ้นเคยเป็นอย่างดี

ชื่อปัจจุบันของหมู่เกาะสุรินทร์เป็นชื่อที่ตั้งขึ้นในภายหลัง ชาวมอแกนเรียกเกาะสุรินทร์ว่า “ปอลาว หละด๊ะ” (เกาะหละด๊ะ) ซึ่งหากสืบสาวประวัติของชื่อนี้ดูแล้วอาจจะเก่าแก่กว่าชื่อ “Chance Island” ที่ปรากฏในแผนที่ของนักเดินเรืออังกฤษ หรือ ชื่อ “เกาะจัน” (Ko Chan) ที่ปรากฏในแผนที่เก่าของไทย แม้ว่ามอแกนจะพักพิงและทำมาหากินบริเวณหมู่เกาะสุรินทร์มานานก่อนการประกาศพื้นที่เป็นอุทยานแห่งชาติทางทะเล แต่ความจริงชื่อนี้มักจะไม่ได้รับการเผยแพร่มากนัก ดังจะเห็นได้จากส่วนนิทรรศการของอุทยานฯ ไม่มีข้อมูลเผยแพร่เรื่องการตั้งถิ่นฐานก่อนการจัดตั้งอุทยานฯ และเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านของมอแกนซึ่งเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

นอกเหนือจากมอแกนแล้ว ยังมีผู้ที่เคยเข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติบริเวณหมู่เกาะสุรินทร์ก่อนการประกาศพื้นที่เป็นอุทยานฯ อีกหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มที่เข้ามาหาไม้หอม ด้ด ไม้มีค่า เก็บของป่า และเรือประมงท้องถิ่นที่เข้ามาหลบคลื่นลมตามอ่าวต่างๆ รอบหมู่เกาะ

ภาพที่ 5 จุดสีขาวแสดงสถานที่ตั้งของชุมชนเก่าของมอแกนที่เกาะสุรินทร์เหนือ และบนเกาะสุรินทร์ใต้
(ภาพถ่ายทางอากาศจาก Google Earth)

3.3 การประกาศพื้นที่เป็นอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานภายในอุทยานฯ

หมู่เกาะสุรินทร์เป็นทั้ง “บ้าน” และถิ่นทำมาหากินของมอแกนมานับร้อยปี ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2514 กรมป่าไม้ได้ประกาศให้พื้นที่นี้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ และหลังจากนั้นมีการเสนอให้ประกาศหมู่เกาะสุรินทร์เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า แต่ก็ต้องระงับไปเพราะกรมทรัพยากรธรณีแย้งว่าพื้นที่หมู่เกาะสุรินทร์อยู่ในเขตสัมปทานปิโตรเลียมของบริษัท Weeks Petroleum ต่อมาจึงมีการเสนอให้หมู่เกาะสุรินทร์เป็นค่ายผู้ลี้ภัยจากสงครามอินโดจีน แต่กรมป่าไม้เห็นว่าสภาพป่าไม้บนเกาะนั้นยังอุดมสมบูรณ์และมีทิวทัศน์ธรรมชาติทางทะเลที่งดงาม จึงได้คัดค้านและให้กองอุทยานแห่งชาติเข้ามาสำรวจและต่อมาจึงได้ประกาศให้หมู่เกาะสุรินทร์เป็นอุทยานแห่งชาติลำดับที่ 29 ของประเทศไทย โดยลงประกาศในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 98 ตอนที่ 112 ลงวันที่ 9 กรกฎาคม 2524 (ส่วนอุทยานแห่งชาติทางทะเล 2545:10-11)

การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์และพัฒนาการของการท่องเที่ยวอาจจะแบ่งออกได้เป็น 5 ระยะดังนี้

ระยะที่ 1 ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2524-2528 (4 ปี)

ช่วงแรกนี้เป็นระยะเวลาก่อตั้งและบุกเบิก โดยเจ้าหน้าที่จากกรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ลงมาสำรวจพื้นที่ มีการทำความรู้จักและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับมอแกน นำอาหารมาเลี้ยงมอแกน โดยที่มอแกนเป็นผู้ให้ข้อมูลแก่เจ้าหน้าที่เกี่ยวกับพื้นที่ต่างๆ บนเกาะ เช่น แหล่งน้ำจืด และที่ตั้งที่เหมาะสมสำหรับสำนักงานอุทยานฯ มอแกนผู้หนึ่งเล่าว่าเดิมมอแกนกลุ่มหนึ่งตั้งหมู่บ้านเล็กๆ อยู่บริเวณที่ตั้งสำนักงานอุทยานฯ ปัจจุบัน ซึ่งเป็นสถานที่ที่มอแกนเรียกขานกันว่า “บูนูน เอมุม บุงะ” แต่หลังจากที่เจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ลงมาสำรวจพื้นที่ มอแกนได้แนะนำว่าสถานที่นั้นเป็นจุดที่เหมาะสมที่จะตั้งสำนักงานอุทยานฯ เพราะเป็นหัวแหลมที่มีชายหาดและมีทัศนียภาพที่งดงามของช่องเขา ซึ่งต่อมามอแกนก็ย้ายออกไปจากจุดนั้นเพื่อเปิดโอกาสให้อุทยานฯ ได้สร้างสำนักงานและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ

ในวันที่ 28 พฤษภาคม 2528 มีพิธีเปิดอุทยานฯ อย่างเป็นทางการ โดยปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (ดร. เถลิง ชำรงนาวาสวัสดิ์) เป็นประธานเปิดป้าย ในช่วงแรกนี้อุทยานฯ ยังไม่ได้ประชาสัมพันธ์เรื่องการท่องเที่ยว ประกอบกับสิ่งอำนวยความสะดวกยังมีจำกัด รวมทั้งเรือโดยสารก็ยังไม่สะดวก บางครั้งเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ยังต้องอาศัยเรือประมงมาขึ้น-ลงที่เกาะ จึงเป็นระยะที่ยังไม่ได้เปิดรับนักท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการ

ระยะที่ 2 ช่วง ระหว่าง พ.ศ.2529-2539 (10 ปี)

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชินีนาถเสด็จประพาสหมู่เกาะสุรินทร์ และเยี่ยมหมู่บ้านมอแกนใน พ.ศ. 2529 ซึ่งนับเป็นมงคลฤกษ์ในการเปิดหมู่เกาะสุรินทร์และทำให้หมู่เกาะสุรินทร์เริ่มเป็นที่รู้จักกันมากขึ้น ในช่วงนี้มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น เช่น มีเครื่องปั่นไฟขนาดใหญ่ มีโทรศัพท์ที่ใช้พลังงานแสงอาทิตย์ มีการต่อท่อน้ำจากแหล่งน้ำที่เกาะสุรินทร์ได้ มีสิ่งก่อสร้างเช่นที่ประทับบ้านชาปีไหน ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวโรงอาหาร แพทูนข้ามช่องเขา (ซึ่งผูกไปโนที่ตุค) ศูนย์นันทนาการ เรือยนต์ 3 หลังๆ ละ 5 ห้อง (ภายหลังเรือไปเพราะสภาพทรุดโทรม) บ้านชมทะเล (4 หลัง ภายหลังเรือเนื่องจากสภาพทรุดโทรม) บ้านระกำหวาน (4 หลัง) บ้านลับพลิง ห้องน้ำ ห้องสุขารวมทั้ง ทางเดินศึกษาธรรมชาติ “หาดไม้งาม” ระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร หน่วยพิทักษ์อุทยานฯ 1 และ 2 เรือยนต์พนักงาน ท่าเทียบเรือ ฯลฯ ในช่วงนี้มีการพัฒนาหลุมฟักไข่เต่าที่หมู่บ้านมอแกนซึ่งในเวลานั้นตั้งอยู่ที่ช่องเขาเกาะสุรินทร์ได้ แต่ต่อมาหลุมฟักไข่เต่าได้เล็กร้างไป และมีการสร้างบ่อเลี้ยงเต่าบริเวณหน้าหาดอุทยานฯ

หลังจากที่มีการประชาสัมพันธ์เรื่องการท่องเที่ยวหมู่เกาะสุรินทร์เป็นระบบขึ้นทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวเริ่มทยอยเข้ามาเยี่ยมพำนักที่อุทยานฯ เพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตามก็ถึงแม้ว่าจะมีสิ่งอำนวยความสะดวกที่พัฒนาว่าช่วงแรกและมี

บริการเรือนำนักท่องเที่ยวออกไปดำน้ำดูปะการัง แต่ระบบการจัดการทำให้บริการยังไม่ดีนัก เช่น ยังไม่มีการจัดระบบของเรือ การกำหนดจุดดำน้ำและทุนผูกเรือที่ยังมีจำกัด เป็นต้น

ภาพที่ 6 เรือหัวโพงนำนักท่องเที่ยวไปดำน้ำตามจุดต่างๆ

ระยะที่ 3 ช่วงระหว่าง พ.ศ.2539-2544 (5 ปี)

ในช่วงนี้มีการขยายการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และการขยายพื้นที่ใช้สอยเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะบริเวณทางเดินที่และเรือนพักเจ้าหน้าที่ มีการจัดระบบการบริหารจัดการมากขึ้น เช่น มีระบบการแยกขยะ แต่ยังไม่มียูนิฟอร์มที่จะนำขยะที่ย่อยสลายไม่ได้กลับไปกำจัดที่ฝังได้ทั้งหมด การจัดการขยะสดใช้วิธี “ขุด-ฝัง-กลบ” มีความพยายามที่จะพัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติใหม่บริเวณแหลมหน้าหาดอุทยานฯ โดยใช้ชื่อเป็นภาษามอแกนว่าเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ “โปโตโอเต็ดเบน” ซึ่งหมายความว่าแหลมหินลาด แต่ไม่มีการจัดทำป้ายหรือพัฒนาต่อทำให้เส้นทางนี้กลับรกทึบและไม่ได้ใช้อีกต่อไป

ในช่วงนี้ทางอุทยานฯ ได้ร่วมมือกับโรงพยาบาลคุระบุรีจัดบริการรักษาพยาบาลทั่วไปแก่นักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่อุทยานฯ และมอแกน โดยใช้บ้านระกำหวาน 1 เป็นสำนักงานและห้องปฐมพยาบาล มีเจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลคุระบุรีสับเปลี่ยนกันมาให้บริการ อุทยานฯ เป็นฝ่ายดูแลเรื่องการเดินทาง อาหาร และที่พักให้แก่เจ้าหน้าที่เหล่านี้

ระยะที่ 4 ช่วงระหว่าง พ.ศ.2545-2547 (3 ปี)

ช่วงนี้เป็นช่วงที่มีการขยายพื้นที่และมีการก่อสร้างอาคารเพิ่มเติมอย่างมาก เช่นบริเวณของช่องขาด มีการสร้างบ้านสินสมุทร ซึ่งมีห้องนอนและห้องน้ำภายในทั้งสิ้น 18 หลัง มีการสร้างศูนย์บริการนักท่องเที่ยวใหม่ มีห้องฉายวิดีโอทัศน์และห้องนิทรรศการ ทำให้พื้นที่โล่งบริเวณหน้าหาดอุทยานฯ เต็มไปด้วยสิ่งก่อสร้าง ส่วนด้านนอกของหาดหน้าอุทยานฯ ก็มีฝับริหรือสถานที่ขายเครื่องคัมซึ่งคัดแปลงมาจากเรือประมงเก่าชื่อ Boat Morken

ในบริเวณของหาดไม้งาม มีการขยายพื้นที่พักผ่อน/ทางเดินที่ ห้องน้ำ-สุขารวม และเตียง VIP ซึ่งเป็นเตียงขนาดใหญ่มีห้องน้ำอยู่ภายในเตียง มีการจัดสร้างศูนย์นิทรรศการและโรงอาหาร การขยายพื้นที่ทำให้มีจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น การจัดการขยะในช่วงนี้มีเรือนำขยะที่ย่อยสลายไม่ได้กลับไปส่งต่อให้เทศบาลอำเภอคุระบุรีกำจัดที่ฝัง โดยบรรทุกขยะกลับฝังทุก 15 วันในช่วงฤดูท่องเที่ยว

ภาพที่ 7 ภาพสุขภัณฑ์ภายในเต็นท์ VIP

ระยะที่ 5 ตั้งแต่ พ.ศ.2548 – ต้น พ.ศ. 2549

กรณีพิบัติภัยในเดือนธันวาคม 2547 ได้ทำลายสิ่งก่อสร้างบริเวณหน้าหาดอุทยานฯ คือ โรงอาหารและศูนย์บริการนักท่องเที่ยว รากฐานอาคารถูกกัดเซาะทำให้ต้องทุบอาคารบริเวณนั้นทิ้งทั้งหมด บริเวณหน้าหาดจึงกลายเป็นพื้นที่เปิดโล่ง และดูเป็นธรรมชาติอีกครั้ง ส่วนบริเวณหาดไม้งามนั้น อาคารและพื้นที่ที่เสียหายไม่มากนัก และได้เปิดรับนักท่องเที่ยวตั้งแต่วันที่ 1 เดือนกุมภาพันธ์ 2548 แต่นักท่องเที่ยวมีจำนวนน้อยลงแม้ว่าจะเป็นช่วงปิดเทอมและมีวันหยุดติดต่อกันหลายวัน

กรมอุทยานแห่งชาติฯ ได้อนุมัติงบประมาณเพื่อเริ่มต้นสร้างและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขึ้นใหม่บริเวณช่องเขา โดยมีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นผู้ออกแบบอาคารและสิ่งก่อสร้าง แต่ต่อมาทางอุทยานฯ ก็พบว่างบประมาณถูกจัดสรรใหม่ ทำให้งบประมาณที่จะลงมาเพื่อการก่อสร้างที่อุทยานฯ ถูกจำกัดลง ฝ่ายบริหารของอุทยานฯ จึงวางแผนว่าจะสร้างอาคารแบบเรียบง่าย ทำด้วยวัสดุธรรมชาติ สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม และไม่ทำให้เกิดสิ่งก่อสร้างที่เน้นขนาดบริเวณหน้าหาดอุทยานฯ โครงสร้างพื้นฐานที่สร้างเพิ่มเติมในช่วงนี้คือสะพานที่ทำด้วยท่อนลอยเพื่อผูกเรือและเพื่อให้การขึ้นลงเรือมีความสะดวกมากขึ้น บริเวณหน้าหาดอุทยานฯ

ภาพที่ 8 อาคารอุทยานฯ หลังใหม่ภายหลังเหตุการณ์สึนามิ

ภาพที่ 9 สะพานเทียบเรือที่สร้างขึ้นใหม่ของอุทยานฯ

3.4 การจัดตั้งหน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำหมู่เกาะสุรินทร์

หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำหมู่เกาะสุรินทร์ สังกัดอยู่ในศูนย์ป้องกันและปราบปรามประมงทะเลฝั่งอันดามัน จังหวัดกระบี่ ขึ้นอยู่กับสำนักบริหารจัดการด้านการประมง กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มีหน้าที่หลักคือ การตรวจตราและปราบปรามผู้กระทำความผิดตามพระราชบัญญัติประมง พ.ศ. 2490

สำหรับอาคารและสิ่งอำนวยความสะดวกของหน่วยฯ ส่วนใหญ่เริ่มสร้าง พ.ศ. 2535 มีสำนักงาน บ้านพัก รับประทานอาหาร บ้านพักเจ้าหน้าที่ โรงเรียนสุรัสวดี (เดิมเป็นโรงเก็บพืชสด เริ่มมีการเรียนการสอนใน พ.ศ. 2538) และอาคารแถว

ใน พ.ศ. 2542 มีการสร้างโรงอาหารเพิ่มเติมและต่อซุ้มด้านข้างโรงอาหารใน พ.ศ. 2546 เจ้าหน้าที่ประจำหน่วยส่วนใหญ่เป็นลูกจ้างประจำและชั่วคราว แต่เนื่องจากงบประมาณและกำลังคนน้อย จึงไม่มีการตรวจตราปราบปรามมากนัก อย่างไรก็ตาม เจ้าหน้าที่บางส่วนพยายามประชาสัมพันธ์ให้มอแกนเลิกทำการประมงที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ธรณีพิบัติภัยในเดือนธันวาคม 2547 ทำให้อาคารและสิ่งก่อสร้างบริเวณหน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำเสียหายไปเป็นส่วนใหญ่ แต่ต่อมาในช่วงปลายปี 2548 - ต้นปี 2549 ได้รับงบประมาณเพื่อนำมาใช้ปรับปรุงและสร้างอาคารใหม่ขึ้นทดแทนภายในบริเวณหน่วยประมงฯ อ่าวไทรเอน

ภาพที่ 10-11 โรงเรียนสุรัสวดีในอดีต และอาคารสร้างใหม่หลังเหตุการณ์สึนามิ ตั้งอยู่ภายในหน่วยประมงฯ อ่าวไทรเอน

4. ข้อมูลเศรษฐกิจสังคมของชุมชนมอแกน

คณะวิจัยได้เก็บข้อมูลเศรษฐกิจสังคมของชุมชนมอแกนตั้งแต่ก่อนเหตุการณ์สึนามิ พ.ศ. 2547 และหลังเหตุการณ์สึนามิ ภายหลังจากสร้างหมู่บ้านใหม่ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2548 พบว่ามีความเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน โดยเฉพาะในเรื่องประชากร การตั้งถิ่นฐาน และการอพยพย้ายถิ่น

4.1 ประชากร การตั้งถิ่นฐาน และการเคลื่อนย้าย

4.1.1 ประชากร

ก่อนจะเกิดเหตุการณ์สึนามิ พ.ศ. 2547 มีชุมชนมอแกน 2 ชุมชนบนหมู่เกาะสุรินทร์ คืออยู่ที่อ่าวบอนเล็กบนเกาะสุรินทร์ใต้ (30 หลังคาเรือน) และที่อ่าวไทรเอนบนเกาะสุรินทร์เหนือ (16 หลังคาเรือน) จำนวนประชากรมอแกนบนเกาะสุรินทร์เปลี่ยนแปลงตามรอบฤดูกาลและรอบปี บางครอบครัวยังคงเคลื่อนย้ายไปมาระหว่างหมู่เกาะสุรินทร์และเกาะอื่นๆ ในน่านน้ำพม่า หรือระหว่างเกาะสุรินทร์กับเกาะพระทองหรือชายฝั่งในประเทศไทย หรือบางทีก็ย้ายไปมาระหว่าง 2 ชุมชนในหมู่เกาะสุรินทร์

ในช่วง พ.ศ. 2547 มีชาวมอแกนจำนวน 184 คนอาศัยอยู่บนเกาะสุรินทร์ แบ่งเป็นชาย 77 คน และหญิง 107 คน เหตุที่ผู้หญิงมีจำนวนมากกว่าผู้ชายเนื่องจากผู้ชายมีอัตราการเสียชีวิตสูงจากความเสี่ยงในการทำหากินทางทะเล ไม่ว่าจะเป็นการออกหาปลา การดำน้ำ ทำให้อายุขัยโดยเฉลี่ยของผู้ชายสั้นกว่าผู้หญิง ปัจจุบันชาวมอแกนมีวิถีการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไปมากขึ้น ทำให้ผู้ชายต้องทำงานหนักขึ้นเพื่อที่จะมีรายได้มาซื้อสินค้าใหม่ๆ เหล่านี้ ผู้ชายบางคนติดสารกระตุ้นซึ่งเป็นสิ่งบั่นทอนสุขภาพและอายุขัยของประชากรชาย

ภาพที่ 12 ผู้หญิงมอแกนเลี้ยงลูก

ประมาณครึ่งหนึ่งของประชากรมอแกนที่เกาะสุรินทร์มีอายุต่ำกว่า 18 ปี นั้นหมายถึงว่าประชากรเด็กมีจำนวนสูงมาก เด็กที่มีอายุต่ำกว่า 10 ปีมีประมาณหนึ่งในสามของประชากรทั้งหมด แม้ว่าอัตราการเกิดจะค่อนข้างสูงแต่อัตราการตายของเด็กแรกเกิดก็สูงเช่นกัน ผู้หญิงมอแกนวัยเจริญพันธุ์เริ่มนิยมฝังหรือรับประทานยาคุมกำเนิดประมาณ พ.ศ. 2543-44 คราวเรือนมีสมาชิกโดยเฉลี่ย 3.8 คน

ก่อนเดือนมีนาคม พ.ศ. 2549 มีชาวมอแกนเพียง 4 คนจากทั้งหมดที่อาศัยบนเกาะสุรินทร์ที่ได้สัญชาติไทยและมีบัตรประชาชน ส่วนที่เหลือยังคงเป็นคนไร้รัฐและไม่ได้รับการคุ้มครองภายใต้กฎหมายไทย หลังเหตุการณ์สึนามิ มีการนำเสนอข่าวเกี่ยวกับชาวมอแกนตามสื่อต่างๆ จนทำให้กรมการปกครองหันความสนใจมายังชาวมอแกนที่อาศัยอยู่บนเกาะสุรินทร์ ภาครัฐจึงมีการดำเนินงานด้านนี้อย่างจริงจัง ทำให้ชาวมอแกน 34 คนได้รับสัญชาติไทย มีบัตรประชาชน และสำเนาทะเบียนบ้านในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2549

ตารางที่ 2 จำนวนประชากรมอแกนบนหมู่เกาะสุรินทร์ระหว่าง พ.ศ. 2536-2548

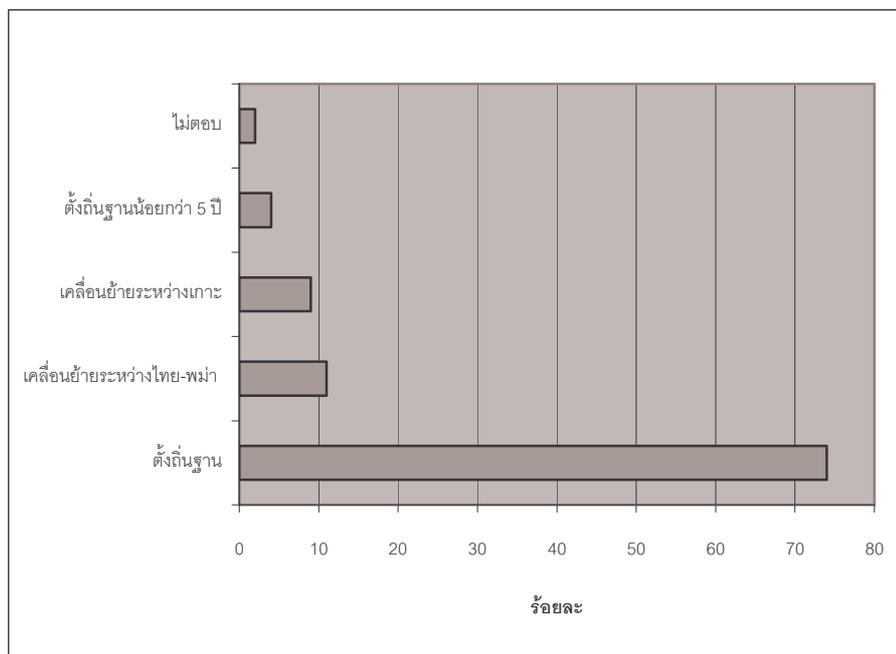
	1993	1994	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
จำนวนครัวเรือน	35	45	34	37	36	42	34	38	40	46	55
ประชากรชาย	65	92	57	58	56	66	55	56	68	77	101
ประชากรหญิง	71	109	77	86	85	95	91	82	105	107	128
หญิงมากกว่าชาย	5	17	20	28	29	29	36	26	37	30	27
รวม	136	201	134	144	141	162	146	138	173	184	229

ที่มา: การสำรวจของโครงการนำร่องอันดามัน * ข้อมูลวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2549

4.1.2 การเคลื่อนย้ายและการตั้งถิ่นฐาน

แต่เดิมนั้น ชาวมอแกนเป็นกลุ่มชนที่มีวิถีชีวิตเร่ร่อนเดินทางมาทำมาหากินและตั้งเพิงพักหรือหมู่บ้านบนหมู่เกาะสุรินทร์เหนือและใต้ มีพื้นที่อย่างน้อย 10 แห่งที่มอแกนเคยตั้งหลักปักฐานเป็นหมู่บ้าน ทั้งนี้ยังไม่รวมชายหาดและอ่าวต่างๆ ที่มอแกนเคยมาจอดเรือหรือสร้างเพิงพักชั่วคราว แต่ในปัจจุบันชาวมอแกนที่อาศัยอยู่บนหมู่เกาะสุรินทร์เริ่มตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร จากการเก็บข้อมูลโดยแบบสอบถาม มีมอแกนที่อาศัยอยู่บนเกาะสุรินทร์อย่างต่อเนื่องมากกว่า 11 ปีจำนวน 75 คน และมีมอแกนจำนวน 69 คนที่เกิดที่เกาะสุรินทร์

ร้อยละ 74 ของครัวเรือนมอแกนได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เกาะสุรินทร์ โดยไม่ได้เคลื่อนย้ายมานานกว่า 10 ปีแล้ว ส่วนที่ยังเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนระหว่างไทยและพม่ามีจำนวนร้อยละ 11 และที่ยังเคลื่อนย้ายระหว่างเกาะและชายฝั่งภายในประเทศไทยมีร้อยละ 9 ส่วนที่มาอยู่เกาะสุรินทร์ติดต่อกันน้อยกว่า 5 ปี แต่ตั้งใจจะตั้งถิ่นฐานถาวรมีร้อยละ 2

แผนภูมิที่ 1 ร้อยละของครัวเรือนที่มีความตั้งใจจะเคลื่อนย้ายหรือตั้งถิ่นฐาน

ก่อนเหตุการณ์สึนามิ มีหมู่บ้านมอแกนอยู่สองหมู่บ้านที่เกาะสุรินทร์ แต่ในช่วงฤดูลมว่าวหรือลมตะวันตกออก (ธันวาคม-มกราคม) บางครัวเรือนจะย้ายไปอยู่ที่ช่องขาดบนเกาะสุรินทร์ใต้ นอกจากจะเป็นการหลบลมตะวันตกออกแล้วยังสะดวกในการเดินทางมารับจ้างทำงานในอุทยานฯ แต่ต่อมาทางอุทยานฯ ไม่อนุญาตให้มอแกนมาตั้งกระท่อมหรือเพิง

พักที่ช่องทาง เพราะต้องการรักษาสภาพธรรมชาติในบริเวณนั้น ต่อมาภายหลังเหตุการณ์คลื่นสึนามิลักษณะของ โนนทรายบริเวณช่องทางแคบลงจากผลกระทบของคลื่น บริเวณนี้จึงไม่เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานอีกต่อไป นอกจากจะมาจอดเรือหลบลมเท่านั้น

ภาพที่ 13 หมู่บ้านมอแกนที่ช่องทาง เกาะสุรินทร์ใต้ (ภาพใน พ.ศ.2536)

การที่ชาวมอแกนเริ่มตั้งถิ่นฐานและอยู่ติดที่ ไม่อพยพเคลื่อนย้ายเหมือนแต่ก่อนนั้นเกิดจากปัจจัยหลายประการ ดังนี้

- 1) การเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนเป็นไปได้ยากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งในพม่า ทำให้มีเรือรบ และเรือตรวจการณ์ของพม่าลาดตระเวนบริเวณน่านน้ำบริเวณหมู่เกาะมะริด บางครั้งมอแกนถูกตรวจจับหรือถูกเกณฑ์ไปเป็นแรงงานบังคับ การเดินทางข้ามไปมาจึงไม่สะดวกเหมือนในสมัยก่อน
- 2) การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่ง ทำให้บริเวณที่มอแกนเคยพักพิงหรือทำมาหากินถูกจับจองครอบครอง บางพื้นที่ถูกกันเขตเป็นพื้นที่คุ้มครอง ดังนั้นพื้นที่ตั้งถิ่นฐานและถิ่นทำมาหากินของมอแกนจึงถูกจำกัดลงจนไม่สามารถจะเดินทางร่อนทำมาหากินได้เหมือนแต่ก่อน
- 3) มอแกนส่วนใหญ่ไม่ได้สร้างเรือใช้เองเหมือนในสมัยก่อน และความรู้เกี่ยวกับการสร้างเรือกำลังจะหายไป ปกติแล้วมอแกนสร้างเรือด้วยเครื่องมือง่าย ๆ โดยเลือกตัดไม้จากป่ามาขุดเป็นเรือ แต่การตัดไม้นั้นขัดกับกฎข้อบังคับของอุทยานฯ ในระยะหลัง มอแกนจึงหันมาซื้อเรือหัวโทงมือสองหรือเรือที่ใช้แล้ว ซึ่งหมายถึงว่า จะต้องเก็บหอมรอมริบเพื่อที่จะมีเงินพอที่จะซื้อเรือ นอกจากนี้ เรือใช้แล้วก็มีกจะสึกกร่อนและผุพังเร็ว
- 4) การเดินทางในปัจจุบันมี “ค่าใช้จ่าย” ที่เพิ่มขึ้น ปัจจุบันมอแกนหันมาใช้เครื่องยนต์เรือ ซึ่งต้องมีค่าน้ำมัน เชื้อเพลิง ต้องมีการบำรุงรักษา และมีค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซม ผิดกับในสมัยก่อนที่มอแกนใช้เรือ “กำบัง” ไม่ระกำที่มีน้ำหนักเบา ขับเคลื่อนด้วยแรงลม (ใช้ใบเรือ) และแรงคน (ใช้แฉวงขนาดใหญ่)
- 5) อุทยานฯ กลายเป็น “บ้าน” ที่ปลอดภัยสำหรับมอแกน ในอดีตก่อนที่จะมีการจัดตั้งอุทยานฯ น่านน้ำบริเวณนี้มีโจรสลัดอยู่มาก ผู้ที่เข้ามาตัดไม้และเก็บหาไม้หอมบางคนก็สวมรอยเป็นโจรปล้นเครื่องยนต์เรือทรัพย์สิน และของทะเลที่มอแกนหามาได้ ชาวมอแกนจึงต้องย้ายไปมาและระมัดระวังคนแปลกหน้า ดังนั้นการจัดตั้งอุทยานฯ การสร้างที่ทำการและการมีเจ้าหน้าที่อยู่ประจำทำให้บุคคลภายนอกไม่กล้าเข้ามาปล้นสะดม หรือทำร้ายมอแกน

- 6) อุทยานฯ กลายเป็นแหล่งงานของมอแกน มอแกนบางคนไปรับจ้างทำงานที่อุทยานฯ ระหว่างฤดูท่องเที่ยว ทำให้ไม่ต้องหารายได้จากการทำงานที่ทะเล มอแกนบางคนมีงานประจำในขณะที่บางคนต้องรอให้อุทยานฯ เรียกตัวไปช่วยเวลาที่มีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก
- 7) การเพิ่มจำนวนของแม่ม้ายั่งในวัยผู้ใหญ่และวัยชราทำให้การเคลื่อนย้ายของมอแกนลดลง เนื่องจากผู้หญิงมอแกนมีความสามารถในการเดินเรือค่อนข้างจำกัดและไม่แข็งแรงเท่าผู้ชาย ปกติแล้วผู้ชายซึ่งร่างกายแข็งแรงและมีทักษะทางทะเลสูงจะเป็นคนสร้างเรือ เดินเรือ และซ่อมเรือ สำหรับแม่ม้ายั่งและคนชราแล้ว การอาศัยอยู่บนบกและการอยู่อาศัยที่เป็นเรื่องที่สะดวกและสบายกว่าการอยู่อาศัยและเดินทางเร่ร่อนไปมาทางเรือ

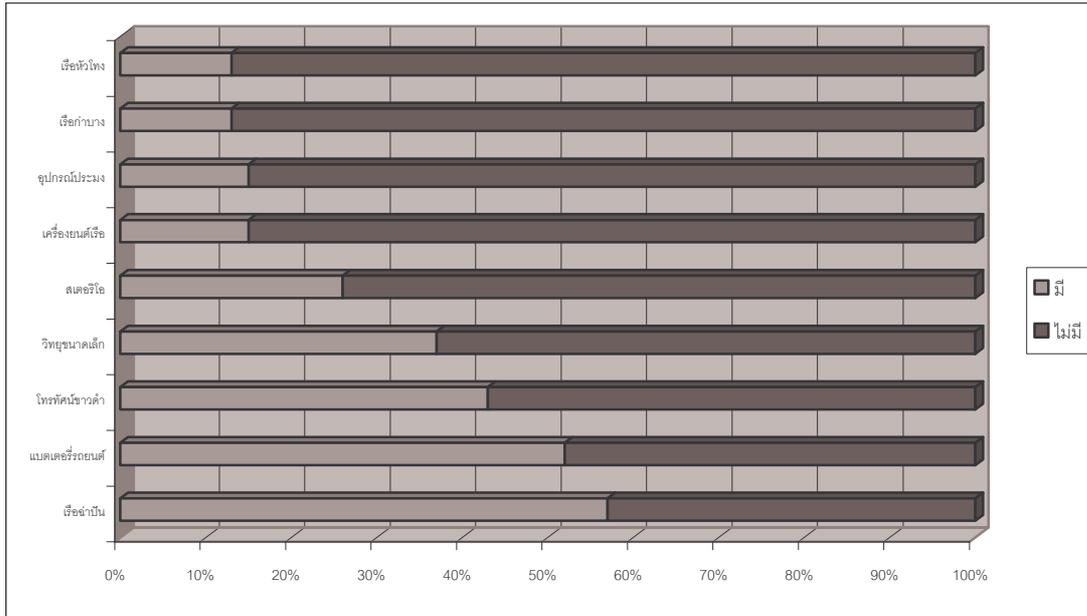
ความสามารถในการพูดหรือฟังภาษาต่างๆ ได้ก็เป็นตัวบ่งชี้เกี่ยวกับการเดินทางเร่ร่อนของมอแกน การดำรงชีวิตแบบไม่ลงหลักปักฐานทำให้ชาวมอแกนเดินทางไกลไปตามชายฝั่งทะเลและเกาะต่างๆ ได้พบปะสื่อสารกับผู้คนกลุ่มต่างๆ มอแกนสูงอายุมักจะพูดได้หลากหลายภาษา ไม่ว่าจะเป็นภาษาพม่า (ร้อยละ 10 ของชาวมอแกนบนเกาะสุรินทร์สามารถเข้าใจและพูดภาษาพม่าได้) ภาษามลายู (ร้อยละ 8) ภาษาอูรักลาโว้ย (ร้อยละ 3) ในปัจจุบันการเดินทางเร่ร่อนลดน้อยลง พื้นที่ของมอแกนหดแคบลง มอแกนรุ่นหลังๆ จึงมีความสามารถด้านภาษาที่จำกัดลงด้วย ชาวมอแกนบนเกาะสุรินทร์ทั้งหมดใช้ภาษามอแกนเป็นภาษาแม่ และร้อยละ 64 สามารถจะพูดและฟังภาษาไทยได้

4.1.3 ชุมชนและการตั้งถิ่นฐาน

ปกติแล้ว บ้านของมอแกนสร้างจากวัสดุธรรมชาติทั้งหมดยกเว้นตะปู ทางอุทยานฯ ไม่สนับสนุนการใช้วัสดุจากภายนอกจำพวกสังกะสี กระจก เบื้อง ฝ้าใบหรือฝ้าพลาสติก ก่อนเหตุการณ์สึนามิ บ้านมอแกนทำจากไม้ ไม้ไผ่ และใช้ใบค้อหรือใบเตยหนามมาเย็บสานมุงหลังคา บางบ้านเริ่มใช้ไม้ไผ่ผสมกับไม้อัดเป็นพื้นบ้าน ครั้งหนึ่งของครัวเรือน มอแกนมีแบตเตอรี่รถยนต์เพื่อที่จะชาร์จและเก็บไฟมาต่อกับอุปกรณ์ไฟฟ้าคือโทรทัศน์และวิทยุ ร้อยละ 43 ของครัวเรือนมีโทรทัศน์ขาวดำ ร้อยละ 37 มีวิทยุหรือวิทยุเทปขนาดเล็ก และร้อยละ 26 มีชุดสเตอริโอ

ภาพที่ 14 ลักษณะบ้านมอแกนทำจากใบค้อและเตยหนาม

แผนภูมิที่ 2 เสื้อและสิ่งของในบ้านมอแกน ก่อนเหตุการณ์สึนามิ

หมู่บ้านมอแกนทั้งที่อ่าวบอนเล็กและอ่าวไทรเอนถูกคลื่นสึนามิซัดเสียหายไปพร้อมกับมอดเรือกำบัง 3 ลำ เรือหางยาว 6 ลำ และเรือแจวพื้นหรือเรือแจวกว่า 20 ลำถูกคลื่นซัดจนหักพังหรือสูญหาย เหตุการณ์นี้ทำให้ชาวมอแกนกลายเป็นคนไร้บ้าน ไร้เรือ ชาวมอแกนเกาะสุรินทร์ทั้งหมดอพยพไปอยู่บนฝั่ง ที่วัดสามัคคีธรรมในอำเภอคุระบุรี แต่ทั้งหมดก็ย้ายกลับมายังเกาะสุรินทร์ภายในเวลาสองสัปดาห์ โดยมีกลุ่มอาสาสมัครหรือ อ.ส. จากอำเภอมาช่วยสร้างบ้านบริเวณอ่าวบอนใหญ่ บ้านเหล่านี้สร้างด้วยวัสดุที่มีผู้บริจาคมาจากฝั่ง บ้านใหม่ของมอแกนจึงไม่ใช่บ้านแบบดั้งเดิมที่ใช้วัสดุในท้องถิ่น แต่ละบ้านมีแผ่นไม้อัดเป็นพื้น เป็นฝาบ้านและไม้กั้นห้อง การระบายอากาศจึงไม่ดีเท่าบ้านแบบเดิมที่ใช้พื้นไม้ไผ่ แต่เนื่องจากวัสดุเหล่านี้ไม่ใช่วัสดุถาวร และอีกไม่กี่ปีก็จะค่อยๆ สุกพังลง จึงเป็นที่คาดหวังว่าชาวมอแกนจะได้มีโอกาสสร้างบ้านแบบดั้งเดิมอีกครั้งเมื่อบ้านแบบ “เรียงแถว” นี้สุกพังลง

ภาพที่ 15 สภาพหมู่บ้านใหม่ของชาวมอแกนหลังสึนามิ

ภาพที่ 16 ภาพวาดของหมู่บ้านมอแกนที่อ่าวบอนเล็กก่อนเหตุการณ์สึนามิ

ก่อนเกิดเหตุการณ์สึนามิ หมู่บ้านมอแกนไม่มีไฟฟ้า ไม่มีระบบประปา ไม่มีห้องส้วม ในเวลากลางคืน มอแกนใช้ตะเกียงทำเอง มีเชื้อเพลิงคือน้ำมันดีเซลซึ่งสามารถจะขอลาจากเรือประมงและเรือรบที่แวะเข้ามาจอดที่เกาะได้ ส่วนการหุงต้มนั้น ส่วนใหญ่ใช้ถ่านซึ่งเผาขึ้นเองด้านหลังหมู่บ้าน บางครอบครัวก็ใช้ฟืน ทั้งสองหมู่บ้านใช้น้ำจากลำธารเล็กๆ หรือน้ำซับที่มีตลอดทั้งปี สำหรับหมู่บ้านอ่าวบอนเล็ก ลำธารอยู่ด้านหลังหมู่บ้าน มอแกนต้องเดินไปตักน้ำ อาบน้ำ และซักผ้า แต่สำหรับหมู่บ้านอ่าวไทรเอน มีการต่อน้ำมาที่หมู่บ้านเป็น 3 จุดใหญ่ๆ ชาวมอแกนจึงใช้ประปา กลางหมู่บ้านสำหรับตักน้ำ อาบน้ำ ซักล้าง และเป็นพื้นที่พบปะพูดคุยด้วย ชายหาดหรือโหนดหินทั้งสองข้างของหมู่บ้าน เป็นห้องส้วมตามธรรมชาติ ซึ่งมีระบบน้ำขึ้นน้ำลงสองครั้งต่อวันทำความสะอาดให้โดยอัตโนมัติ

ภาพที่ 17 ผู้หญิงมอแกนเผาถ่านไว้ใช้ในครัวเรือน

หลังเหตุการณ์สึนามิ หมู่บ้านใหม่ที่อ่าวบอนใหญ่มีการทำถังเก็บน้ำและต่อท่อประปารวมโดยองค์กร Adventist Development and Relief Agency (ADRA) มีศาลาประชาคมซึ่งทางสำนักงานอำเภอกระบุรีและอาสาสมัครที่มาสร้างหมู่บ้านได้สร้างไว้ให้ มีอาคารเรียนและมีบ้านพักครู และยังมีห้องน้ำห้องส้วมจำนวน 9 ห้อง หลังจากการใช้งานมาเป็นเวลาปีกว่าๆ ทำให้ส้วมเต็มใช้การไม่ได้ ทางมูลนิธิชัยพัฒนาจึงเข้ามาช่วยเหลือ โดยมีแผนจะรื้อและสร้างห้องน้ำห้องส้วมใหม่ที่มีมาตรฐานมากขึ้น แต่มีลักษณะภายนอกที่กลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมและชุมชน ส่วนอาคารเรียนที่ทำจากไม้และมุงหลังคาจากนั้น มีปัญหาจากลมและฝนในช่วงมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ทางกรมอุทยานฯ จึงได้ก่อสร้างโรงเรียนหลังใหม่ที่ถาวรและแข็งแรงมากขึ้น อาคารนี้สร้างเสร็จก่อนที่หมู่เกาะสุรินทร์จะปิดในเดือนพฤษภาคม 2549

ความช่วยเหลือที่ชาวมอแกนได้รับ ได้แก่ ข้าวสาร เสมียง สิ่งจำเป็นต่างๆ รวมทั้งเรือ และอุปกรณ์การซ่อมเรือจากองค์กรและมูลนิธิต่างๆ หลายแห่ง นอกจากนี้ยังได้รับแจกเมล็ดพันธุ์พืช ซึ่งมอแกนได้ปลูกพืชผักจำพวกฟักทอง แตงโม ถั่ว และพริก ในบริเวณพื้นที่ราบด้านหลังหมู่บ้าน

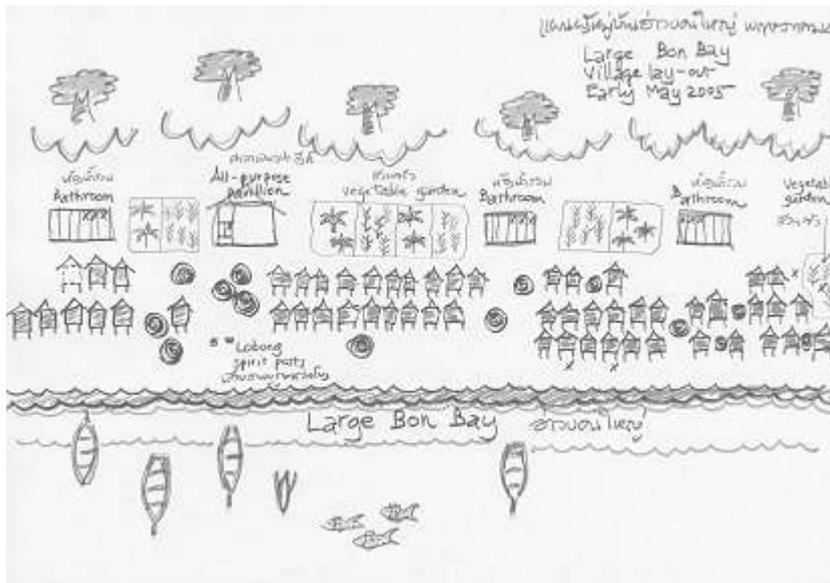
ภาพที่ 18 ข้าวสารที่ได้รับการบริจาคเพื่อช่วยเหลือมอแกน

หมู่บ้านใหม่ที่สร้างเสร็จในเดือนกุมภาพันธ์ 2548 มีจำนวนบ้าน 55 หลัง (ในเดือนเมษายน 2548 ได้เพิ่มขึ้นเป็น 63 หลัง) ซึ่งนับว่าเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่มาก หลังเหตุการณ์สึนามิ มีครอบครัวมอแกนจากเกาะย่านเชือกที่ได้รับผลกระทบจากคลื่นสึนามิเดินทางเข้ามาเยี่ยมญาติ บางส่วนเดินทางกลับไปเมื่อได้รับส่วนแบ่งข้าวสาร เครื่องครัว เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ แต่บางส่วนตัดสินใจจะอยู่บนเกาะสุรินทร์ต่อ ชาวมอแกนได้รับบริจาคเรือหัวโทงทั้งสิ้นจำนวน 26 ลำ (ขนาด 17-23 กว³) พร้อมเครื่องยนต์ แต่ในปัจจุบันมีเรือที่อยู่ในสภาพพร้อมใช้งานจำนวน 22 ลำ และเรือที่อยู่ในสภาพที่ใช้งานไม่ได้จำนวน 4 ลำ รวมทั้งยังได้รับเรือเล็ก (13 กว) จำนวนมากกว่า 15 ลำ นอกจากเรือหัวโทงแล้ว ยังมีผู้ให้งบประมาณสนับสนุนมอแกน 3 รายให้ต่อเรือกำบังไม้ระกำแบบดั้งเดิมพร้อมทั้งให้เครื่องยนต์ ส่วนโครงการนำร่องอันดามันก็ได้สนับสนุนให้กลุ่มผู้ชายจำนวน 8 คนสร้างเรือกำบังไม้ระกำ เพื่อที่จะส่งเสริมให้มอแกนมีบทบาทในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และเชิงวัฒนธรรมต่อไปในอนาคต ความช่วยเหลือที่ลี้ลับเข้ามาทำให้มอแกน

⁸ ระยะห่างของก้นนั้น ไม่ได้มีมาตรฐานตายตัว นับเอาจากจำนวนกวงเรือ ซึ่งความยาว 1 กว มีค่าประมาณครึ่งเมตรหรือกว่านั้นเล็กน้อย

บางคนมีพฤติกรรมรอความช่วยเหลือและเป็นผู้ขอ ไม่ว่าจะเป็นการขอเรือ เครื่องมือจับปลา และสิ่งอื่นๆ เวลาที่พบกับบุคคลภายนอก

ในอนาคต คาดว่ามอแกนจะตั้งหลักปักฐานอย่างถาวรมากขึ้น นอกจากปัจจัยหลัก 7 ประการที่กล่าวแล้วข้างต้น ยังมีปัจจัยภายหลังเหตุการณ์สึนามิที่เป็นตัวเร่งการตั้งหลักปักฐานนี้ คือ 1) มีการสร้างระบบประปา (และจะมีการสร้าง)ห้องน้ำห้องส้วมอย่างถาวรและมีมาตรฐานขึ้นภายในหมู่บ้านใหม่ 2) มีโรงเรียนที่เป็นอาคารถาวร พ่อแม่มอแกนโดยส่วนใหญ่ก็มีแนวโน้มที่จะให้ลูกๆ เรียนหนังสือตั้งแต่ครั้งที่มิโรงเรียนสุรสวัสดิ์ ดังนั้นการโยกย้ายถิ่นฐานหรือเดินทางไปๆ มาๆ ก็จะลดน้อยลง เพราะหากย้ายไปก็จะเป็นอุปสรรคต่อลูกๆ ในการเข้าเรียนอย่างสม่ำเสมอ 3) มีการปลูกพืชผักด้านหลังหมู่บ้าน ซึ่งได้ผลดีมาก คริวเรือมอแกนที่มีแปลงปลูกผักสามารถนำผลผลิตมาเป็นอาหารได้ จึงทำให้คริวเรืออื่นๆ หันมาเพาะปลูกพืชผักเพื่อการบริโภคบ้าง กิจกรรมการเพาะปลูกนี้ทำให้มอแกนอยู่ติดที่มากขึ้น

ภาพที่ 19 ภาพวาดของหมู่บ้านมอแกนที่อ่าวบอนใหญ่หลังเหตุการณ์สึนามิ

4.2 ความรู้พื้นบ้าน

ชาวมอแกนมีความคุ้นเคยกับทะเลและมีความรู้ลึกซึ้งเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรทางทะเล โดยสามารถสังเกตลม คลื่น อากาศ กระแสน้ำ และข้างขึ้นข้างแรม รวมทั้งมีความรู้ที่จะปรับตัวให้สอดคล้องกับวงจรธรรมชาติ

ความรู้เกี่ยวกับสภาพลมฟ้าอากาศทางทะเลและทักษะการจับสัตว์ทะเลที่ได้มาจากการเล่นและการฝึกฝนตั้งแต่ยังเด็กทำให้มอแกนไม่ต้องมีอุปกรณ์ในการจับสัตว์ที่ซับซ้อน เครื่องมือการเก็บหาหลักๆ ของมอแกนคือมือเปล่า แวนดาฉาน้ำ ฉมวกหรือสามง่าม เหล็กแหลมยาวมีปลายเป็นตะขอ ค้อนเล็ก เหล็กตอกหอย เบ็ดและสายเบ็ด ผู้ชายมอแกนมักจะออกทะเลโดยเรือกำบัง เพื่อตกปลา ดำปลิงค้าหอย แต่ช่วงที่มีพายุ ก็จะตกปลาและเก็บหาบริเวณชายฝั่ง ส่วนผู้หญิงและเด็กมักจะออกหาอาหารเวลาน้ำลง โดยแจวเรือเล็กหรือเดินออกไปตามหาดทราย แนวปะการังหรือโขดหิน เพื่อหาหอยชนิดต่างๆ ปู เม่นทะเล เปรียงทราย เด็กๆ มอแกนออกหาอาหารได้เอง โดยเฉพาะหอยนางรมที่มีชุกชุมบริเวณโขดหินริมฝั่งทะเล (นฤมล 2548)

ชายมอแกนแหงปลาในช่วงเวลาน้ำลง

ชายมอแกนตกปลาหน้าหมู่บ้านในช่วงเช้าตรู่

มอแกนตัดหน่อไม้ในป่าเพื่อนำมาบริโภค

ชาวมอแกนเดินเหยียงแหเพื่อจับปลา

ผู้หญิงมอแกนจับกั้งด้กแดน โดยการใช้ไม้ที่มีเหยื่อล่อ

เพรียงทรายที่ผู้หญิงมอแกนออกไปหาในช่วงน้ำลง

ภาพที่ 20 การทำมาหากินของชาวมอแกน

ตารางที่ 3 แหล่งอาหาร ชนิดของอาหาร และเครื่องมือเครื่องใช้ในการหาอาหารของมอแกน

บริเวณ/แหล่งอาหาร	ชนิดของอาหาร	เครื่องมือเครื่องใช้
แนวปะการัง	ปลาหลายชนิด	จมวกหรือสามง่ามแทงปลา เบ็ดและสายเบ็ด
	เต่าทะเล	จมวกแทงเต่า
	เม่นทะเล	เหล็กแหลมยาว มีปลายเป็นตะขอ
	ปลิงทะเล (เก็บเพื่อขายเป็นหลัก)	มือเปล่า แวนตาดำน้ำ
	หอยขนาดเล็ก เช่น หอยน้ำพริก หอยดาวัว	มือเปล่า
	หอยมือเสือ หอยมือแมว	ก้อนเล็ก
	กั้งตักเตน	เส้นหวาย เขี่ย (ปลาเล็กๆ)
โขดหิน	ปู	เหล็กแหลมยาว มีปลายเป็นตะขอ
	หอยดิบ หอยนางรม	เหล็กตอกหอย
	ลิ้นทะเล	เหล็กตอกหอย
หาดทราย	เพรียงทราย	หวายปักเพรียง ไม้ขูด
	หอยเสียบ	ซ้อน
น้ำลึก/โขดหิน-กองหินใต้น้ำ	ปลาชนิดต่างๆ	เบ็ดและสายเบ็ด
	หอยมุกโขง (เก็บเพื่อขายเป็นหลัก)	มือเปล่า แวนตาดำน้ำ
ป่าโกงกาง	เพรียงเจาะไม้	ขวาน
	หอยที่อาศัยตามรากโกงกาง	เหล็กตอกหอย

มอแกนใช้ชีวิตส่วนใหญ่บริเวณชายฝั่งทะเล เดินเรือและตั้งหมู่บ้านอยู่บริเวณหาดทราย หาดเลน หรือหาดหิน จึงรู้จักทรัพยากรบริเวณนี้เป็นอย่างดี Walter White มิชชันนารีชาวอังกฤษที่เคยเดินทางเผยแพร่ศาสนาตามเกาะต่างๆ ในหมู่เกาะมะริดเมื่อเกือบร้อยปีมาแล้ว ได้เขียนหนังสือบรรยายวิถีชีวิตของมอแกนไว้ และได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับความรู้พื้นบ้านเกี่ยวกับสัตว์ทะเลที่อาศัยบริเวณชายฝั่งว่า

...มอแกนสามารถจะจำแนกหอยและสัตว์ทะเลเล็กๆ ได้อย่างน่าทึ่ง นั่นหมายความว่ามอแกนมีการตั้งชื่อเฉพาะ ที่ละเอียดลออซึ่งมาจากความรู้ที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับสัตว์เหล่านี้ นักสังขวิทยา [หรือผู้ที่ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับหอย] จะได้ประโยชน์และเพลิดเพลินอย่างยิ่ง หากได้มีโอกาสเดินทางไปตามหมู่เกาะต่างๆ กับมอแกนอย่าง “นบาย” [ผู้ให้ข้อมูลหลักและผู้ช่วยของ White] นักวิทยาศาสตร์น่าจะเรียนรู้จากพวกเขาเหล่านี้โดยเร็ว ก่อนที่ความรู้นี้จะสูญหายไปหมด ... (White 1922:298)

ใน พ.ศ. 2545 Anna Gislen นักชีววิทยาชาวสวีเดนได้เดินทางมาศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการมองเห็นใต้น้ำของเด็กมอแกนที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา ตามปกติแล้วดวงตาของมนุษย์ไม่สามารถจะมองเห็นได้ชัดเจนใน

น้ำถ้าไม่ใสหน้าากหรือแวนดำน้ำ แต่ผลการศึกษาวิจัยพบว่าเด็กๆ มอแกนสามารถมองเห็นสิ่งต่างๆ ได้น้ำได้ดีกว่า และสามารถแยกแยะวัตถุใต้น้ำได้ดีกว่าเด็กชาวยุโรปกว่าสองเท่า

ภาพที่ 21 เด็กๆ มอแกนทุกคนล้วนมีทักษะการว่ายน้ำอย่างดี

คณะวิจัยเรื่องนี้สรุปว่าเด็กๆ มอแกนสามารถจะหดรูม่านตาลงเพื่อที่จะปรับการเห็นภาพใต้น้ำได้ชัดเจนขึ้น โดยทั่วไปแล้ว รูม่านตาของมนุษย์จะขยายตัวขึ้นใต้น้ำ เพราะความเข้มข้นของแสงลดลง ดังนั้น การหดรูม่านตาเป็นความสามารถที่เด็กๆ มอแกนเรียนรู้ที่จะปรับตัวเมื่ออยู่ใต้น้ำ การวิจัยชิ้นนี้เป็นชิ้นที่สำคัญมากเพราะเป็นการล้มกระบวนทัศน์เดิมๆ ที่เกี่ยวกับความจำกัดของสภาวะทางชีวภาพของมนุษย์ โดยนำเสนอกระบวนทัศน์ใหม่ว่าการขยายและหดรูม่านตาเป็นสิ่งที่สามารถจะฝึกฝนและเรียนรู้กันได้ (Gislen et al. 2003:833-834)

หลังเหตุการณ์สึนามิ ชาวไทยและชาวต่างชาติเริ่มรู้จักมอแกนเกาะสุรินทร์มากขึ้นในฐานะกลุ่มชนพื้นเมืองที่สามารถเอาชีวิตรอดจากสึนามิได้ สื่อมวลชนทั้งไทยและเทศหลายแขนงต่างก็นำเสนอถึงความรู้พื้นบ้านของมอแกนที่จดจำและถ่ายทอดในรูปของ “ตำนานคลื่นเจ็ดลูก” เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2547 มอแกนสูงวัยหลายคนในหมู่บ้านอ่าวบอนและอ่าวไทรเอนทราบว่าเมื่อน้ำทะเลลดระดับลงผิดปกติ จะเกิด “ละมูน” หรือคลื่นสึนามิขึ้นและผู้คนจะต้องหนีขึ้นไปอยู่บนที่สูง ความช่างสังเกตในสิ่งผิดปกติทั้งในทะเลและในป่าเป็นสัญชาตญาณของมอแกนทุกคน แม้กระทั่งเด็กๆ ในเช้าวันนั้น มีเด็กชายมอแกนคนหนึ่งแจวเรืออยู่นอกอ่าวบอนเล็ก แต่เมื่อพบว่าทะเลมีกระแสน้ำแปรปรวนจึงรีบแจวเรือเข้าฝั่งและวิ่งขึ้นเขา “สัญญาณเตือนภัย” สึนามิฝังอยู่ในการระลึกของมอแกนอยู่ก่อนแล้วแม้ว่าจะไม่มีใคร (นอกจากผู้เฒ่า 2-3 คน) ที่เคยเห็นสึนามิมาก่อน สิ่งนี้ทำให้มอแกนบนเกาะสุรินทร์รอดชีวิต

อดีตผู้ช่วยหัวหน้าอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ (คุณปณพล ชีวะเสรีชล ผู้ซึ่งดูแลงานเกี่ยวกับมอแกนในช่วง พ.ศ. 2547-2548) ได้กล่าวถึงสัญชาตญาณของชาวมอแกนที่ไวต่อความเปลี่ยนแปลงของทะเลจนสามารถช่วยชีวิตนักท่องเที่ยวหลายคนในช่วงเหตุการณ์สึนามิ ชายชรามอแกนคนหนึ่งได้วิ่งเข้ามาที่ทำการอุทยานฯ ที่อ่าวช่องขาดและได้เตือนให้ทราบถึงความผิดปกติของกระแสและคลื่น ส่วนหนุ่มมอแกนหลายคนที่ขับเรือพานักท่องเที่ยวดำน้ำดูปะการังระหว่างเกิดคลื่นสึนามิได้ตัดสินใจที่ขับเรือออกไปให้ไกลจากฝั่งเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกคลื่นซัดไปปะทะสิ่งต่างๆ ได้ทำให้ทุกคนในเรือรอดชีวิตจากการถูกแรงปะทะจากคลื่น

นอกเหนือจากเรื่องทะเล ชาวมอแกนยังมีความรู้เรื่องป่าโดยสามารถใช้ประโยชน์จากพืชในป่าอย่างน้อย 159 ชนิด จาก 57 วงศ์ และยังมีพืชอีก 24 อย่างที่ยังระบุชนิดไม่ได้ มอแกนใช้พืชเหล่านี้เป็นยาและอาหาร ใช้สร้างบ้าน สร้างเรือ ทำเครื่องมือต่างๆ และยังใช้ทำฟืนค้ำย (อรุณ 2000)

นอกเหนือจากความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติแล้ว การเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามพบว่า ชาวมอแกนยังมีความรู้ด้านอื่นๆ อีก ดังตารางข้างล่าง

ตารางที่ 4 ความรู้ประเภทต่างๆ ของชาวมอแกน

ประเภทความรู้	ความรู้ของมอแกน	ร้อยละของชาวมอแกน ที่มีความรู้ดังกล่าว
ความรู้เรื่องวิญญาน การสื่อสารกับ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ การรักษาแบบพื้นบ้าน และการคลอดแบบพื้นบ้าน	หมอเข้าทรง หมอสื่อสารกับวิญญาน	7
	หมอน้ำมนต์ ปัดเป่าโรค	6
	หมอดำแย	3
	หมอสมุนไพร	5
ดนตรีและมุขปาฐะ	นักดนตรี – การตีกลอง/รำมะนา	22
	นักดนตรี – เครื่องสาย/ก่าตั้ง	4
	นักร้อง	15
	นักเล่านิทาน	14
งานฝีมือ งานช่าง	ช่างต่อเรือ	25
	ช่างทำเรือจำลอง	16
	ช่างสานเสื่อ	4
	ช่างสานกระจุกจากใบเตยทะเล	11

เป็นที่น่าเสียดายที่ความรู้เหล่านี้จำกัดวงอยู่ในกลุ่มผู้ใหญ่และผู้เฒ่าผู้แก่เท่านั้น ความรู้ดั้งเดิมของมอแกนกำลังจะถูกสืบล้มเลิกไปเพราะว่าแทบจะไม่มีใครถ่ายทอดไปสู่มอแกนรุ่นหลัง อันที่จริงแล้ว ความรู้พื้นบ้านเหล่านี้มีความสำคัญ เพราะนอกจากจะเป็นส่วนสำคัญของวิถีวัฒนธรรมมอแกนแล้ว ยังแสดงให้เห็นว่ามอแกนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความรู้มี “เทคโนโลยี” ในรูปแบบของตนเอง

“เทคโนโลยี” เหล่านี้คือแนวคิดและแนวทางในการปฏิบัติเพื่อกระชับความสัมพันธ์ในชุมชน เพื่อรักษาความเจ็บไข้ ทำคลอด เพื่อเลือกใช้พืชสมุนไพรในป่า มอแกนมีศิลปะ ดนตรี เพลงร้องที่จับขานบรรยายภาพเกี่ยวกับคนรักที่จากไกล เกี่ยวกับการทำมาหากินทางทะเล เกี่ยวกับการเดินเรือ และแม้กระทั่งเกี่ยวกับสิ่งใหม่ๆ ที่ประสบพบเห็น มอแกนมีนิทานปรัมปราที่เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาและปรากฏการณ์ต่างๆ ในธรรมชาติ และมีงานฝีมือที่ทำเพื่อการใช้สอย เช่น สร้างเรือกำบังที่เป็นเรือแบบดั้งเดิมโดยเครื่องมือที่เรียบง่ายด้วยความรู้พื้นบ้านและวัสดุจากธรรมชาติล้วนๆ⁹ หรือแม้แต่จำลองเป็นเรือลำเล็กให้เด็กเล่น สานเสื่อไว้นั่งและนอน สานกระจุกเตยเพื่อเป็นภาชนะใส่ของ ความรู้เหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่ามอแกนสามารถจะพึ่งตนเองได้ด้วยเทคโนโลยีและทักษะต่างๆ เหล่านี้ เมื่อใดที่ความรู้ถูกสืบล้มเลิกและสูญหายไปหมดย่อมหมายถึงว่ามอแกนจะต้องหิวยึดและพึ่งพิงเทคโนโลยีและความรู้จากภายนอกที่ไม่ได้มีฐานรากจากวัฒนธรรมของตนเอง และมักจะต้องซื้อหา หรือทำให้มอแกนต้องพึ่งพาภายนอกมากขึ้น

⁹ โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับการสร้างเรือและระบบสัญลักษณ์อันซับซ้อนที่แฝงไว้ในส่วนต่างๆ ของเรือใน The Moken Boat, Symbolic Technology (Ivanoff 1999)

“กำดิ่ง” เครื่องดนตรีดั้งเดิมของชาวมอแกน

งานฝีมือที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของมอแกน

“เรือกำบัง” ถูกจำลองเป็นของที่ระลึกขายให้นักท่องเที่ยว

งานฝีมือของชาวมอแกนเป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่ง

ภาพที่ 22 “เทคโนโลยี” และความรู้พื้นบ้านในวิถีวัฒนธรรมของชาวมอแกน

4.3 การศึกษาและสาธารณสุข

4.3.1 การศึกษาและการเรียนรู้

การเรียนรู้ของมอแกนค่อนข้างจะแตกต่างจากการศึกษาในระบบของไทยปัจจุบัน เด็กมอแกนไม่คุ้นกับการเรียนที่เป็นทางการ “ห้องเรียน” ของเด็กๆ คือหมู่บ้าน ทะเล และป่า การเรียนรู้มักจะเกิดขึ้นในที่กลางแจ้ง ไม่ใช่ในห้องสี่เหลี่ยม (ซึ่งริเริ่มโดยเจ้าหน้าที่หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำเข้ามาทดลองจัดการเรียนการสอนให้มอแกน ใน พ.ศ. 2538) การเรียนรู้ในสังคมของมอแกนก็เช่นเดียวกับในสังคมชนพื้นเมืองทั่วไป คือเรียนโดยอาศัย 1) การสังเกต 2) การจดจำ 3) การลงมือทำ 4) การค้นหา-ค้นพบ การทดลองสิ่งใหม่ๆ หรือการลองแบบลึกลับ และ 5) การฝึกปรือ การเรียนรู้แบบ 5 ขั้นตอนนี้ ทำให้มอแกนสามารถจะสืบทอดความรู้และเทคโนโลยีตลอดมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าจะเจอจางลงในระยะหลัง

มอแกนมีแต่ภาษาพูด ไม่มีภาษาเขียนที่สามารถจะบันทึกหรือส่งทอดต่อมาให้เป็นการประกอบการเรียนรู้ หากมองในมุมมองของการศึกษาศาสตร์ใหม่ ก็อาจจะเป็นข้อจำกัดที่ทำให้ไม่มี “ทางลัด” ในการเรียนรู้ เพราะต้องเรียนเอาจากประสบการณ์ การสังเกตด้วยตัวเอง แต่ข้อได้เปรียบก็คือการเรียนรู้เช่นนี้ 1) เป็นการพึ่งตนเอง ไม่ต้องอาศัยตำราอุปกรณ์ เครื่องมือจากภายนอก 2) ทำให้เกิดความเท่าเทียมกันในการเรียน เพราะเริ่มจากจุดเดียวกัน และอาศัยตนเองเป็น

หลักในการเรียนรู้ ความเอาใจใส่และการทดลองฝึกปรือจะเป็นเครื่องมือที่จะทำให้เกิดความชำนาญ 3) เป็นรากฐานของความรู้ที่มั่นคง ไม่มีใครสามารถจะพรากเอาไปจากเจ้าของความรู้ได้

ภาพที่ 23 เด็กๆ มอแกนเรียนรู้สิ่งต่างๆ จากพ่อแม่

หญิงมอแกนไม่เคยสอนลูกหลานถึงขั้นตอนการตัดใบเตยจากปามาผ่านกระบวนการทำให้เป็นเส้นตอก และนำแต่ละเส้นมาสานไขว้ไปมา การเรียนทำเช่นนั้นไม่ได้มี “หลักสูตร” แต่ถ่ายทอดโดยการสังเกตและการปฏิบัติ ดังนั้น ผู้หญิงมอแกนที่สานเสื้อไม่ได้มักจะบอกว่า “ไม่ชอบ” “ไม่เข้าหัว” หรือ “ใจไม่จำ” ไม่ใช่ “ไม่ได้เรียน”

งานวิจัยเกี่ยวกับการสื่อสารกับการศึกษาของเด็กมอแกนแสดงให้เห็นว่าเด็กๆ เรียนรู้จากการสังเกตลอกเลียนแบบ และกระทำจากสื่อบุคคลที่อยู่ใกล้ชิด โดยใช้เครื่องมือเครื่องใช้ วัสดุ และกิจกรรมที่เกิดขึ้นจริงในสถานที่จริง เช่น การใช้ท้องทะเลและป่าเป็นสถานที่เรียนกิจกรรมการเก็บหาอาหาร (สมเกียรติ 2539)

ตารางที่ 5 ระดับการศึกษาของชาวมอแกน

ระดับการศึกษา	ชาย	หญิง	รวม
ไม่ได้เรียน	50	73	123
อนุบาล	6	6	12
ประถมศึกษาปีที่ 1	6	2	8
ประถมศึกษาปีที่ 2	3	9	12
ประถมศึกษาปีที่ 3	4	6	10
ประถมศึกษาปีที่ 4	5	7	12
ประถมศึกษาปีที่ 5	2	4	6
มัธยมศึกษาปีที่ 3	1	0	1
รวม	77	107	184

ภาพที่ 24 ศูนย์เรียนรู้ชุมชนมอแกน เกาะสุรินทร์

หลังจากที่ตั้ง โรงเรียนสุรัสวดีขึ้นแล้ว เด็กๆ มอแกนส่วนใหญ่เข้าเรียนหนังสือ มีมอแกนร้อยละ 34 ที่ได้รับการศึกษาในโรงเรียน แต่ไม่มีผู้ใดที่เรียนสูงกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 5¹⁰ หลังจากที่มีการจัดงบประมาณในการจ้างครูในเดือนกันยายน 2547 โรงเรียนสุรัสวดีจึงต้องหยุดการเรียนการสอน ภายหลังจากเหตุการณ์สึนามิ สำนักงานโครงการสมเด็จพระเทพฯ ได้ให้ทุนสนับสนุนศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอกระบุรี และสำนักงานอำเภอกระบุรีจัดตั้งโรงเรียนขึ้นที่หมู่บ้านใหม่ และจัดครูสองคนมาสอนหนังสือให้เด็กมอแกน โดยเน้นที่การอ่านออกเขียนได้ และการเรียนรู้เกี่ยวกับโลกภายนอก พ่อแม่มอแกนก็ยินดีที่จะส่งลูกเข้าโรงเรียนใกล้หมู่บ้าน ในระยะแรก ทางโรงเรียนยังมีปัญหาเรื่องการขาดแคลนอุปกรณ์การเรียนการสอน และการที่นักเรียนทิวและขาดสมาธิในการเรียนเนื่องจากไม่มีอาหารกลางวันที่โรงเรียน ต่อมาองค์กรและมูลนิธิต่างๆ ได้บริจาคอุปกรณ์การเรียนการสอน และทางอุทยานฯ ได้สนับสนุนอาหารสดสำหรับให้แม่บ้านมอแกนประกอบอาหารกลางวันเลี้ยงนักเรียน ทว่าด้วยปัญหาด้านการจัดการ ภายหลังจากได้รับภาระประกอบอาหารกลางวันเองโดยมีนักเรียนมอแกนเป็นผู้ช่วย

ในระยะยาว นักเรียนที่จบชั้นประถมศึกษาและต้องการที่เรียนต่อจะมีอุปสรรคคือต้องจากครอบครัวและชุมชนไปเรียนที่โรงเรียนบนฝั่ง แต่หากสามารถจัดหาทุนการศึกษาสนับสนุนกลุ่มเด็กนักเรียน เพื่อให้ไปเรียนต่อด้วยกันได้พร้อมกันหลายๆ คน เด็กก็จะได้ไม่เหงาและได้อยู่ร่วมกับเพื่อนๆ มอแกนในภาวะที่อยู่ห่างไกลจากครอบครัว บทเรียนที่สำคัญจากครูที่เคยสอนที่โรงเรียนสุรัสวดีคือการพานักเรียนมอแกนขึ้นมาร่วมเล่นกีฬาและกิจกรรมอื่นๆ กับนักเรียนบนฝั่งนั้นเป็นผลดีอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะเป็นการเปิดโอกาสให้เด็กๆ ได้รู้จักโลกกว้างและมีเพื่อนมากขึ้นแล้ว ยังเป็นการกระตุ้นให้เด็กมอแกนได้รู้จักปรับตัว มีความกล้าแสดงออก ฝึกความเชื่อมั่นในตัวเอง

อีกประเด็นที่สำคัญ ได้แก่ ความจำเป็นที่จะต้องจัดการศึกษาซึ่งมุ่งเน้นการสร้างความสัมพันธ์อันเป็นความแปลกแยกระหว่างความรู้ชุดใหม่กับความรู้พื้นบ้านที่สะท้อนให้เห็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมและความภูมิใจของมอแกน การศึกษาน่าจะเป็นสิ่งที่ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตให้มอแกน แต่ในขณะเดียวกันก็ควรจะต้องเติมเต็มให้กับความคาดหวังของเด็กนักเรียนในฐานะที่เป็นสมาชิกของชุมชนพื้นเมืองด้วย ครูผู้สอนกลุ่มเด็กพิเศษเช่นเด็กชนเผ่า นอกจากจะต้องเป็นผู้ที่ใจเย็น อุทิศและทุ่มเทตนเองแล้ว ยังต้องเป็นผู้ที่เห็นคุณค่าและเข้าใจในความสำคัญของภาษาและวัฒนธรรม

¹⁰ มีมอแกนที่จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 แต่เป็นมอแกนที่เพิ่งย้ายมาจากเกาะพระทอง

พื้นเมืองด้วย เป็นที่น่าเสียดายว่ายังมีความเข้าใจผิดและการหลงประเด็นว่าการจัดความแตกต่างหลากหลาย (โดยเฉพาะในเชิงวัฒนธรรม) ในสังคมจะนำไปสู่ความสามัคคีกลมเกลียวในประเทศหรือสร้างความรู้สึก “เป็นอันหนึ่งเดียวกัน”¹¹

4.3.2 สาธารณสุขและสุขภาพอนามัย

ปัญหาสุขภาพที่พบในชาวมอแกนสูงอายุคือปัญหาเกี่ยวกับโรคกระเพาะ โรคปวดเข่า (ข้อเข่าเสื่อม) ฟันผุและโยกจากการเคี้ยวหนัก ผู้ชายมักจะเป็นโรคปวดกล้ามเนื้อจากการทำงานหนัก ผู้หญิงบางคนปวดหัวบ่อยๆ และมีอาการโลหิตจาง เด็กจำนวนมากมีพยาธิและเป็นโรคหอบหืด

หากมีอาการเจ็บป่วยเล็กๆ น้อยๆ มอแกนมักจะรักษาด้วยวิธีพื้นบ้าน ผู้ใหญ่และคนสูงอายุไม่คุ้นเคยกับการรักษาด้วยแพทย์แผนใหม่และไม่อยากเข้าโรงพยาบาล อุปสรรคด้านภาษาและความเข้าใจเกี่ยวกับการรักษาโรคก็เป็นปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่ง กล่าวคือ ผู้ป่วยมอแกนไม่สามารถอธิบายอาการเจ็บป่วยให้แพทย์เข้าใจได้อย่างละเอียด นอกจากนั้น หากมีอาการเจ็บป่วยมากจนต้องค้างคืนที่โรงพยาบาล ญาติ ก็ต้องเฝ้าผู้ป่วยและต้องมีค่าใช้จ่ายเรื่องอาหารการกิน (ของญาติเอง)¹² มอแกนเพิ่งจะเริ่มหันมาใช้ยาสมัยใหม่และเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลเมื่อมีอาการเจ็บป่วยหนักๆ เมื่อ 5-6 ปีมานี้เอง ปัญหาที่ตามมาคือระยะหลัง มอแกนมักจะนิยมซื้อยาจากในเมืองและบริโกลเกินปริมาณ โดยเฉพาะยากลุ่มพาราเซตามอลซึ่งกลายเป็นยาที่มอแกนใช้บรรเทาอาการเจ็บไข้ไม่สบายต่างๆ หากเจ็บหนักมอแกนบางคนนิยมที่จะเข้ารับรักษาตามคลินิกเอกชนด้วยความเข้าใจที่ผิดๆ ว่าให้ยาที่แรงกว่าและได้ผลมากกว่า (ส่วนใหญ่เป็นยาฉีด) ทั้งๆ ที่หลายๆ โรคต้องการการตรวจวินิจฉัยอย่างละเอียด ต้องมีการฉายเอกซเรย์ การตรวจเชื้อในห้องปฏิบัติการโรงพยาบาล ฯลฯ ซึ่งต้องใช้เวลานาน แต่ก็จะทำให้ทราบสาเหตุแท้จริงของการเจ็บป่วย และหาหนทางการรักษาพยาบาลได้เหมาะสมกว่า

ภาพที่ 25 มอแกนบางครอบครัวยังคงใช้ยาสมุนไพร เช่น เปลือกไม้ที่ฝนกับหินและผสมน้ำขมิ้นบดสีริษะเด็กเพื่อลดอาการไข้ตัวร้อน

¹¹ คณะวิจัยพบว่าในช่วงต้น พ.ศ. 2549 เด็กๆ ในโรงเรียนถูกเปลี่ยนชื่อจากชื่อมอแกนเป็น “ชื่อไทยๆ” เนื่องจากความเข้าใจผิดเช่นนี้

¹² ในปัจจุบัน โครงการนำร่องอันดามันร่วมกับโรงพยาบาลกระบะบุรี ได้จัดกองทุนช่วยเหลือญาติผู้ป่วยมอแกนแล้ว

สารกระตุ้นหรือสารเสพติดเป็นสิ่งที่ผู้ขายมอแกนใช้บ่อยครั้ง ไม่ว่าจะเป็นยาสูบ/ยาเส้น เหล้าขาว พืชกระท่อม ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ช่วยให้สามารถทำงานหนักได้มากขึ้นและนานขึ้น เมื่อประมาณสิบกว่าปีมาแล้วผู้ขายมอแกนหลายคนถูกชักจูงให้เสพเฮโรอีน หัวหน้าครอบครัวบางคนเสพเกินขนาดจนเสียชีวิต บ้างก็ติดเชื่อจากการใช้เข็มฉีดยาร่วมกัน สิ่งนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้จำนวนประชากรมอแกนชายที่เกาะสุรินทร์ไม่สมดุลกับจำนวนประชากรหญิง ผลที่ตามมาคือแม่มีหลายสิบคนต้องแบกรับภาระ ต้องประสบกับความยากลำบากในการทำมาหากินและหารายได้มาจุนเจือสมาชิกในครัวเรือน

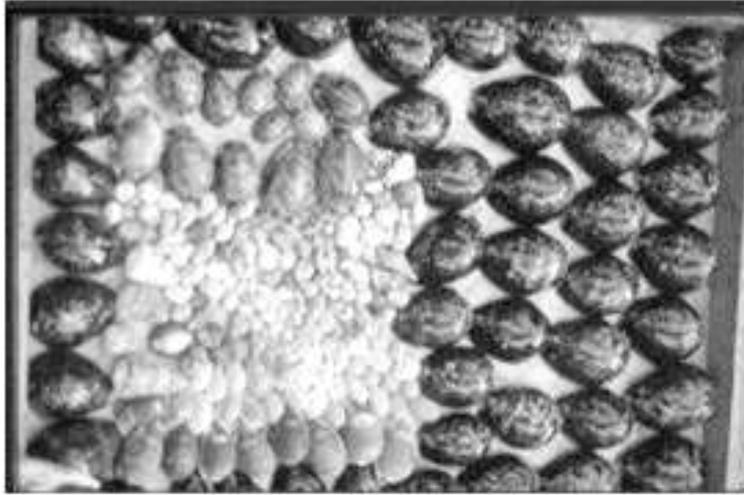
4.4 การดำรงชีพ รายได้ และการบริโภค

4.4.1 การดำรงชีพ

สำหรับผู้ขายมอแกนนั้น วิถีชีวิตเร่ร่อนทางทะเลและการดำรงชีพแบบเก็บหาและล่าสัตว์ทะเล เป็นวิถีแห่งการอนุรักษ์ และดูเหมือนว่าเป็นวิถีชีวิตแบบยังชีพที่หาเช้ากินค่ำไปวันๆ อย่างไรก็ตามมอแกนได้ถูกดึงเข้าสู่ระบบตลาดและมีการค้าขายแลกเปลี่ยนของทะเลมาเป็นเวลากว่าร้อยปีมาแล้ว พ่อค้าคนกลางเป็นฝ่ายเข้าไปหาซื้อมอแกนเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าเนื่องจากมอแกนมักจะไม่ว่างเข้ามาในเมือง (Anderson 1890:14) เพื่อแลกเปลี่ยนของต่อของ (barter) และซื้อขายด้วยเงินบ้าง ในสมัยก่อน พ่อค้าบางรายจะอาศัยอยู่ในกลุ่มมอแกนเพื่อทำการค้าขายแลกเปลี่ยนจนกระทั่งสินค้าหมดลง จึงเข้าเมืองเพื่อนำสินค้าจากทะเลมาขายในเมือง และซื้อสินค้าที่มอแกนต้องการ เช่น ข้าวสาร เสื้อผ้า หม้อ กระทะ เตา อาหารกระป๋อง กลับไปค้าขายแลกเปลี่ยนกับมอแกนอีก พ่อค้าเหล่านี้เป็นสายโยงใยระหว่างมอแกนกับโลกภายนอก เพราะเป็นบุคคลที่มอแกนไว้นิยมนับถือที่สุด

ในสมัยก่อน สินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาดอย่างมากคือ ริงนก อำพัน ไม้หอม ปลิงทะเลตากแห้ง ปลาและหอยตากแห้ง มุกและเปลือกหอยมุก หอยมุกโข่ง หอยนมสาวและหอยสวยงามอื่นๆ กระดองกระที่นำไปทำเครื่องประดับ เช่น กำไล แหวน สินค้าเหล่านี้ทำกำไรให้แก่พ่อค้าคนกลางอย่างงาม มอแกนไม่ทราบถึงราคาในท้องตลาดและไม่มีทางเลือกในการต่อรอง จึงให้ราคาที่ถูกลงกว่าตลาดอย่างมาก มีผู้ให้ข้อสังเกตว่าในเมืองมะริดเมื่อ 60-70 ปีที่แล้วมีคฤหาสน์สวยงามโอ่อ่าของพ่อค้าจำนวนมากมาย ซึ่งพ่อค้าเหล่านี้ส่วนหนึ่งร่ำรวยมั่งคั่งขึ้นมาได้ด้วยการค้าขายกับมอแกน ดังนั้นมอแกนจึงมีส่วนในการทำให้เศรษฐกิจในบริเวณเมืองสำคัญๆ ชายฝั่งทะเลเฟื่องฟูขึ้น โดยแทบจะไม่ได้รับผลประโยชน์ใดๆ จากเศรษฐกิจนั้นเลย (Bematzik 1939:22)

หลังจากที่มีการประชาสัมพันธ์ให้หมู่เกาะสุรินทร์เป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดพังงา ก็เริ่มมีนักท่องเที่ยวมาเยือนหมู่เกาะสุรินทร์มากขึ้น ชาวมอแกนได้เก็บเปลือกหอยมาเสนอขายให้และมีรายได้ก่อนข้างดีในช่วงฤดูท่องเที่ยว จนกระทั่งใน พ.ศ. 2539 ทางอุทยานฯ จึงห้ามมอแกนนำเปลือกหอยมาขายอีกต่อไป และเพื่อเป็นการช่วยเหลือชาวมอแกน อุทยานฯ ได้จัดตั้ง “กองทุนมอแกน” และใช้เงินสวัสดิการอุทยานฯ จ้างมอแกนบางคนมาขับเรือและทำงานต่างๆ อย่างไรก็ตามอุทยานฯ ไม่สามารถใช้งบประมาณราชการมาจ้างมอแกนได้เนื่องจากชาวมอแกนส่วนใหญ่ไม่มีบัตรประชาชนไทย

ภาพที่ 26 เปลือกหอยที่ชาวมอแกนเคยเก็บขายให้นักท่องเที่ยว โดยการส่งเสริมของอุทยานฯ ในระยะแรก

อุทยานฯ เริ่มจ้างงานชาวมอแกนจำนวนมากขึ้นใน พ.ศ. 2545 เพื่อเป็นคนขับเรือ คนเก็บขยะ ผู้ช่วยทำครัวและคนขนของตลอดจนเป็นแรงงานก่อสร้าง เมื่อมีการขยายพื้นที่พักแรมและสร้างอาคารใหม่ๆ โดยเฉลี่ยมอแกนจะได้ค่าจ้าง 100 บาทต่อวัน พร้อมกับอาหาร 2-3 มื้อที่สามารถจะเข้าไปรับประทานได้ในครัวของอุทยานฯ มอแกนบางคนที่ไม่ได้ทำงานให้อุทยานฯ จะมีรายได้จากการขายงานฝีมือให้นักท่องเที่ยวในฤดูท่องเที่ยว ผู้หึงมอแกนจะสานกระปุกตระกร้า และเสื่อจากใบเตยหนาม¹³ ส่วนผู้ชายจะทำเรือจำลองซึ่งขายได้ในราคา 100-3,000 บาท ขึ้นอยู่กับขนาดและความประณีตของฝีมือ

หลังเหตุการณ์สึนามิประมาณปลายปี 2548 - ต้นปี 2549 หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ กรมประมง ที่ตั้งอยู่ที่อ่าวไทรเอน เกาะสุรินทร์เหนือได้รับงบประมาณในการสร้างอาคารใหม่ บริษัทรับเหมาก่อสร้างจ้างมอแกนประมาณ 30 คนทำงานก่อสร้างโดยให้ค่าจ้าง 200 บาทต่อวัน ไม่รวมอาหาร ทำให้มอแกนบางครอบครัวมีรายได้ในช่วงสั้นๆ (ประมาณ 4-6 เดือน)

4.4.2 รายได้

ในปัจจุบันชาวมอแกนต้องการรายได้เพิ่มขึ้นเพื่อที่จะซื้อสิ่งของจำเป็นต่างๆ¹⁴ และสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ๆ¹⁵ รายได้ต่อครัวเรือนในฤดูท่องเที่ยวจะมากกว่า 1,000 บาทต่อเดือน แต่ในฤดูฝนรายได้จะต่ำกว่า 1,000 บาทต่อเดือนหรือไม่มีรายได้เลย กว่าร้อยละ 70 ของครัวเรือนมอแกนให้ความเห็นว่ารายได้พอกินพอใช้ และร้อยละ 43 ของครัวเรือนเหล่านี้มีการออมในรูปแบบต่างๆ ที่ไม่ใช่การออมเงิน อีกร้อยละ 22 ของครัวเรือนทั้งหมดระบุว่ารายได้ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย มอแกนมักจะซื้อสินค้าจำเป็นแบบสินค้าปลีก หรือซื้อเป็นซองหรือห่อเล็กๆ จำนวนน้อยๆ การซื้อในรูปแบบนี้กลับเป็นการสิ้นเปลืองมากกว่า เพราะเมื่อเปรียบเทียบแล้ว ของชิ้นปลีกย่อยเหล่านี้มีราคาสูงกว่าการซื้อเป็นจำนวนมากๆ ทำให้มอแกนต้องพึ่งพิงอุทยานฯมากขึ้นเพราะมักจะซื้อสินค้าด้วยเงินสดและจ่ายคืนเมื่อได้รับเงินสดจากการทำงานรับจ้างหรือการขายงานฝีมือให้นักท่องเที่ยว

¹³ กระปุกกับตระกร้าขายในราคา 20-100 บาท ส่วนเสื่อราคา 100-250 บาท

¹⁴ เช่น กะปิ น้ำปลา เกลือ น้ำมันพืช หอม กระเทียม พริกแห้ง ตะไคร้ ฯลฯ

¹⁵ เช่น นมข้น น้ำตาล กาแฟ ขนมหิงคอบ ขนมหขี้ขี้ว น้ำอัดลม เบียร์ สบู่ แชมพู แปรงสีฟัน ยาสีฟัน แป้งหอม ฯลฯ

ภาพที่ 27 ผู้หญิงมอแกนเข้ามารับจ้างทำงานในครัวอุทยานฯ

แม้มอแกนจะมีการออมเงินไว้บ้าง แต่ก็ไม่ได้ฝากเงินในธนาคารเพราะไม่คุ้นเคยกับการฝากเงินในรูปแบบนี้ มอแกนวัยผู้ใหญ่อ่านเขียนไม่ได้ ส่วนใหญ่ไม่มีบัตรประชาชน นอกจากนั้นการขึ้นฝั่งไปเปิดบัญชี ฝากเงิน ถอนเงินและติดต่อบริการนั้นไม่สะดวกอย่างยิ่ง มอแกนนิยมเก็บออมโดยการซื้อสร้อยทองหรือแหวนทองเก็บไว้ และขายไปเมื่อต้องการเงินสด (ขายที่ร้านทองหรือผู้ที่ยินดีจะรับซื้อ) และมอแกนยังนิยมเก็บคูนข้าวสาร (ขนาดกระสอบละ 50 กิโลกรัม) ไว้หลายๆ กระสอบในบ้านเพื่อที่จะมั่นใจได้ว่ามีข้าวเพียงพอบริโภคอย่างน้อย 1-2 เดือน

4.4.3 การบริโภคน

แต่ก่อนมอแกนเก็บหาสัตว์และค้าขายแลกเปลี่ยนเล็กๆ น้อยๆ เพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน แต่เมื่อถูกผลักดันเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในระบบตลาดและเริ่มมีสินค้าบริโภคใหม่ๆ เป็นสิ่งดึงดูด พฤติกรรมการบริโภคนของมอแกนจึงเปลี่ยนแปลงไป ยิ่งเมื่อพื้นที่ป่าและทะเลที่จะเก็บหาอาหารมีน้อยลงเพราะการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ชายฝั่ง ที่ดินชายฝั่งถูกจับจองครอบครองเพื่อการพัฒนาหรือไม่ก็เพื่อการอนุรักษ์ โดยภาคเอกชนหรือภาครัฐ ผลก็คือ พื้นที่เพื่อการเก็บหาอาหารและการตั้งถิ่นฐานของมอแกนนั้นจำกัดลง ตรงกันข้ามกับความต้องการของมอแกนซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างน่าเป็นห่วงจากอิทธิพลของวิถีบริโภคใหม่ๆ ที่สืบคลานเข้ามาในชุมชนมอแกน

จากการเก็บข้อมูลแบบสอบถาม พบว่ากว่าครึ่งหนึ่งของครัวเรือนมอแกนใช้เงินมากกว่า 100 บาทต่อเดือนในการซื้อกาแฟสำเร็จรูปชนิดผงร้อยละ 40 ซื้อกาแฟน้อยกว่า 100 บาทต่อเดือน สินค้าอีกชนิดที่เป็นที่นิยมไม่แพ้กันคือ ยาสูบ ร้อยละ 50 ของครัวเรือนใช้เงินน้อยกว่า 100 บาทต่อเดือนเพื่อซื้อยาสูบ ร้อยละ 43 ใช้เงินมากกว่า 100 บาทซื้อเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ซึ่งกำลังเป็นปัญหาของมอแกนจำนวนมาก กล่าวคือหนึ่งในสี่ของครัวเรือนใช้เงินมากกว่า 500 บาทต่อเดือนในการซื้อเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ส่วนมากเป็นเหล้าขาวซึ่งมีฤทธิ์แรงที่สุดและถูกที่สุดในบรรดาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์

ภาพที่ 28 มอแกนพึ่งพาการซื้อขายของจากฝั่งมากขึ้น

แบบแผนการบริโภคของมอแกน ที่เคยพึ่งพิงสิ่งแวดล้อมโดยเก็บหาอาหารส่วนใหญ่จากธรรมชาติ จากป่าชายหาด แนวปะการัง หรือทะเล กำลังเปลี่ยนไปโดยเริ่มจะพึ่งพาอาหารจากภายนอกมากขึ้น เมื่อมอแกนทำงานรับจ้างในอุทยานฯ ในฤดูท่องเที่ยว ก็มักจะรับประทานอาหารใน โรงครัวของอุทยานฯ นอกจากนี้ พวกเขาจะนำอาหารจากโรงครัวกลับบ้านด้วย การเก็บแบบสอบถามครั้งนี้บางส่วนอยู่ในระหว่างฤดูท่องเที่ยว คณะวิจัยพบว่าร้อยละ 50-70 ของกับข้าวมือเช้าและมือเย็นทั้งอาหารปรุงเสร็จและอาหารสดของมอแกนมักจะมาจากโรงครัวหรือซื้อมาจากอุทยานฯ แสดงให้เห็นว่ามอแกนพึ่งพิงอาหารจากทรัพยากรธรรมชาติน้อยลง แต่หัน ไปพึ่งพาอาหารภายนอกซึ่งได้หรือซื้อจากร้านสวัสดิการอุทยานฯ แทน

ระหว่างฤดูฝนเมื่ออุทยานฯ ปิดการท่องเที่ยว ชาวมอแกนจะกลับมาพึ่งพาตนเองโดยหาอาหารจากป่าและทะเล ร้อยละ 60 ของครัวเรือนกล่าวว่าในช่วงนี้มีบางวันต้องรับประทานเพียงข้าวเปล่าเพราะหาอาหารไม่ได้ หนึ่งในสามของครัวเรือนกล่าวว่าปัญหาหลักของชุมชนคือความลำบากในฤดูฝน เพราะยากต่อการเก็บหาอาหารในช่วงที่มีฝนตกและคลื่นลมแรงต่อเนื่องกันหลายๆ วัน นอกจากนี้ยังเป็นช่วงที่มอแกนขาดรายได้ นอกจากจะออกหาหอยหาลาปลาและนำไปขายที่ฝั่งเท่านั้น

4.5 ทศนคติต่อทรัพยากรธรรมชาติและ การปฏิบัติตามกฎระเบียบเกี่ยวกับการอนุรักษ์

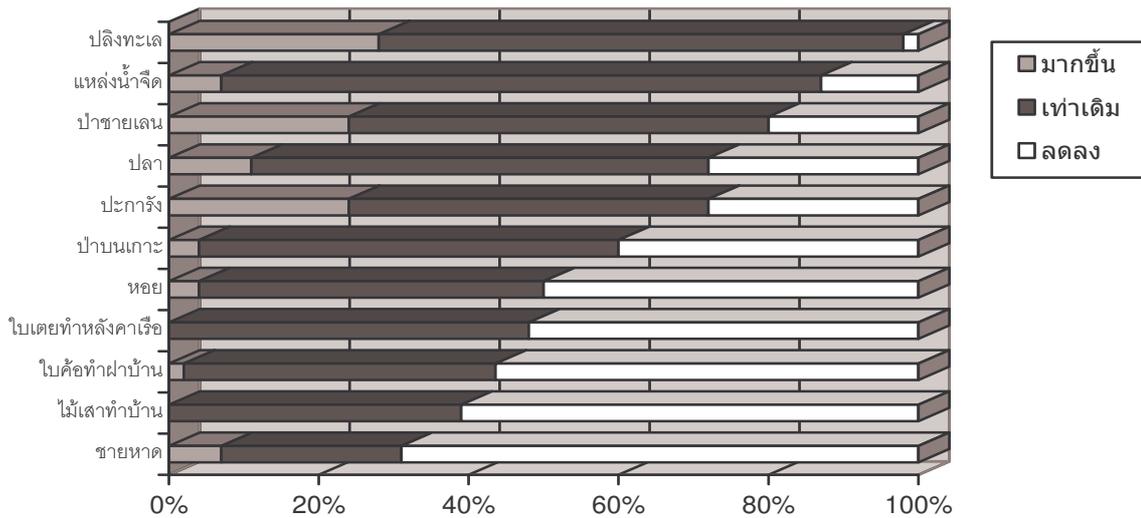
4.5.1 ทศนคติต่อทรัพยากรธรรมชาติ

การที่ชาวมอแกนอาศัยทรัพยากรทั้งในป่าและชายฝั่งทะเลในการดำรงชีพ ประกอบกับการอยู่อาศัยบนเกาะอย่างต่อเนื่องทั้งในฤดูแล้งและฤดูฝน ทำให้มอแกนสามารถจะสังเกตและติดตามการเปลี่ยนแปลงต่างๆ บนเกาะได้ ในทัศนคติของมอแกนนั้น ทรัพยากรที่มีจำนวนลดลง หรือเสื่อมโทรมลงนั้นเรียงลำดับได้ดังนี้ 1) ชายหาด 2) ไม้ทำเสาบ้าน 3) ใบค้อทำหลังคาและฝาบ้าน 4) ใบเตยหนามทำหลังคาเรือและสานเสื่อ 5) หอย 6) ป่าบนเกาะ 7) ปะการัง 8) ปลา 9) ป่าชายเลน 10) แหล่งน้ำจืด 11) ปลิงทะเล

ชาวมอแกนสังเกตว่าชายหาดหลายแห่งของเกาะถูกกัดเซาะมากขึ้น ทำให้ชายหาดถอยร่นเข้าไปมากขึ้น โดยเฉพาะหาดที่อ่าวบอนเล็ก และหาดที่หน้าอุทยานฯ บริเวณช่องขาด ส่วนทรัพยากรที่มอแกนใช้ทำบ้าน ทำหลังคาและสานเสื่อก็มีจำนวนลดลงหรือต้องออกไปเก็บหาในบริเวณที่ไกลมากขึ้น แต่อย่างไรก็ดี มอแกนให้ความเห็นว่าต้นไม้ใบไม้ นั้นจะงอกกลับขึ้นมาอีก โดยเฉพาะจะงอกขึ้นมาใหม่อย่างรวดเร็วในฤดูฝน ส่วนใหญ่มอแกนมักจะไม้ตัดไม้ถ้าไม้จำเป็นจริงๆ เช่น เมื่อตัดใบค้อมาทำหลังคาหรือทำฝาบ้าน มอแกนก็จะตัดหรือเกี่ยวเอาเฉพาะใบแก่ๆ ที่มีขนาดใหญ่ ทิ้งให้ต้นและใบอ่อนเจริญเติบโตต่อไป ส่วนใบเตยหนามก็เช่นกัน มอแกนจะตัดที่โคนใบ ทิ้งต้นไว้ให้งอกใบใหม่ขึ้นมาอีก

สำหรับหอยชนิดต่างๆ นั้น มอแกนยังมีการบริโภคและบางชนิดก็ยังมีกรจับไปขายโดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนที่การทำมาหากินยากลำบาก และต้องการเงินเพื่อซื้อข้าวสาร

ทรัพยากรที่มอแกนส่วนหนึ่งเห็นว่าดีขึ้นหรือมีจำนวนเพิ่มขึ้นคือปลิงทะเล ป่าบนเกาะ และปะการัง แต่เดิมนั้นมอแกนเก็บปลิงทะเลและนำมาตากแห้งเพื่อขาย แต่หลังจากที่อุทยานฯ ห้ามมอแกนเก็บปลิงเมื่อประมาณ 3-4 ปีที่แล้ว ปลิงทะเลจึงมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น มอแกนเห็นว่าสภาพป่าบนเกาะยังมีความสมบูรณ์ดี ส่วนปะการังนั้นแม้ว่าจะมีการแตกหักจากแรงคลื่น โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนแต่ก็กลับงอกใหม่และฟื้นตัวได้เร็ว

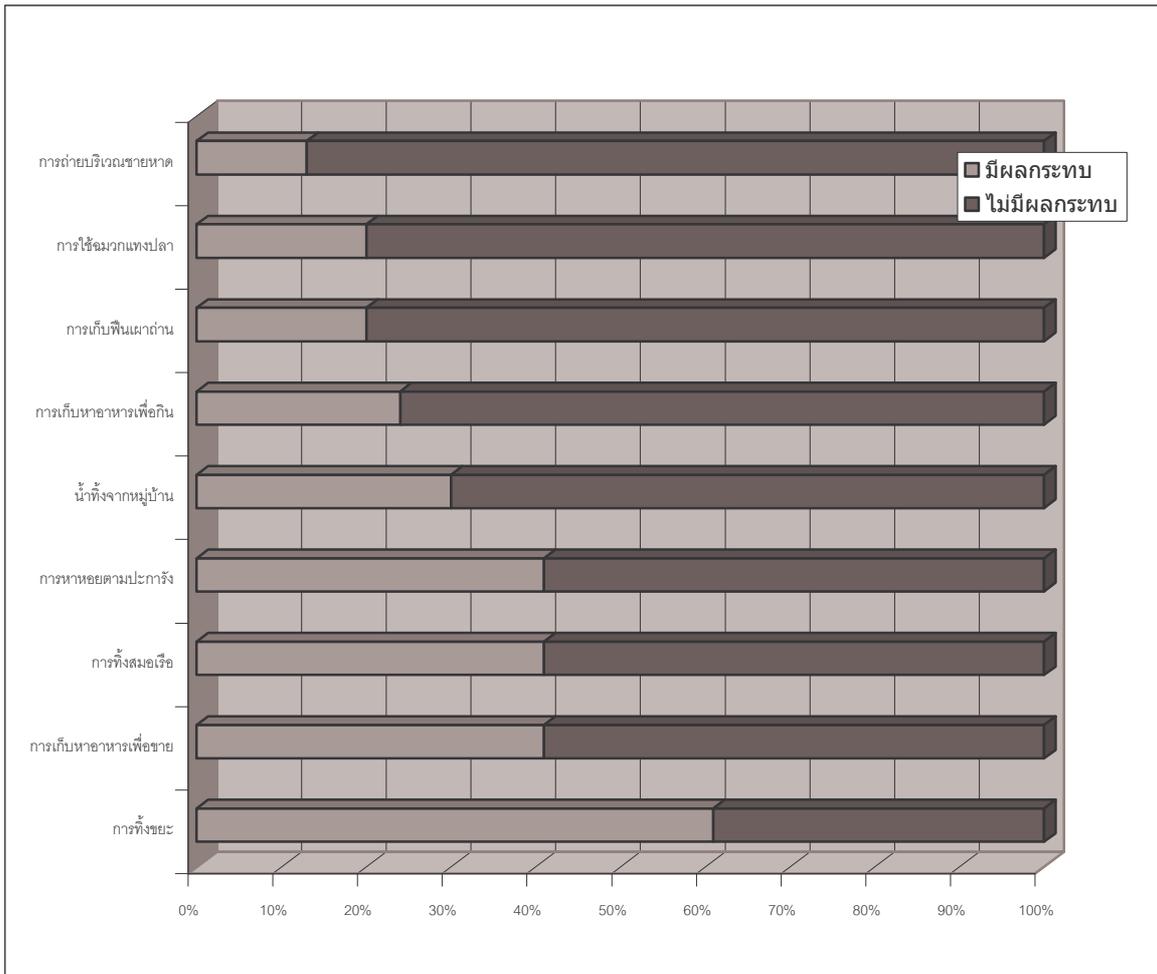

แผนภูมิที่ 3 ร้อยละของชาวมอแกนที่มีทัศนคติเกี่ยวกับการลด-เพิ่ม และความสัมพันธ์โทรมของทรัพยากรบางประเภท

ส่วนทัศนคติต่อกิจกรรมในชุมชนที่อาจจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมนั้น ร้อยละ 61 ของครัวเรือนมอแกน เห็นว่าการทิ้งขยะมีผลกระทบมาก เนื่องจากขยะเป็นสิ่งของที่เห็นได้อย่างชัดเจน และแบบแผนการบริโภคของมอแกนเปลี่ยนไปมากในระยะเวลา 4-5 ปีที่ผ่านมา คือต้องพึ่งพาสิ่งอุปโภคบริโภคจากภายนอกมากขึ้น ทำให้มีพลาสติก ขวดพลาสติก ขวดแก้ว กระจัง ฯลฯ ที่กลายเป็นขยะสะสม แม้ว่าจะมีการขุดฝังกลบและการเผาขยะ แต่ก็กำจัดได้ไม่หมด และยังมีขยะเข้ามาใหม่อยู่เสมอ นอกจากนั้นยังมีขยะจากนักท่องเที่ยว เรือท่องเที่ยว และเรือประมง ซึ่งขยะเหล่านี้จะลอยน้ำและถูกคลื่นซัดเข้ามาสะสมตามหาดต่างๆ บริเวณเกาะสุรินทร์

กิจกรรมที่ครัวเรือนร้อยละ 41 เห็นว่าส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมคือ การเก็บหาเพื่อขาย การทิ้งสมอเรือ และการหาหอยตามแนวปะการัง ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นว่าชุมชนมอแกนนั้นไม่ได้มีวิถียังชีพอย่างเดียว แต่ต้องเก็บหาเพื่อขายแล้วนำเงินไปซื้อข้าวสาร เครื่องอุปโภคบริโภคต่างๆ ในการเก็บหาเพื่อขายนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการตกปลาขาย อุทยานฯ และขายให้แก่แพปลาที่บนฝั่ง การเก็บเปลือกหอยสวยงามขายให้กับพ่อค้าคนกลาง ฯลฯ ดังนั้น การจัดการพื้นที่คุ้มครองต้องคำนึงถึงการส่งเสริมอาชีพและส่งเสริมคุณภาพชีวิตของชุมชน เพื่อให้เกิดการพึ่งพาธรรมชาติเพื่อผลเชิงพาณิชย์น้อยที่สุด และต้องดึงให้มอแกนเข้ามามีส่วนร่วม พัฒนาศักยภาพให้มอแกนมีบทบาทเพิ่มขึ้นในการอนุรักษ์พื้นที่อุทยานฯ มิใช่แต่เพียงจ้างมอแกนเป็นแรงงานไร้ฝีมือเท่านั้น

ส่วนกิจกรรมที่ครัวเรือนมอแกนส่วนน้อยเห็นว่าส่งผลกระทบคือ การมีน้ำทิ้งจากหมู่บ้าน การเก็บหาเพื่อบริโภค การเก็บพินเผาถ่าน การใช้หมวกแทงปลา และการถ่ายบริเวณชายหาด

แผนภูมิที่ 4 ร้อยละของชาวมอแกนที่มีทัศนคติเกี่ยวกับความเสื่อมโทรมของทรัพยากรบางประเภท

4.5.2 การปฏิบัติตามกฎระเบียบเกี่ยวกับการอนุรักษ์

ในประสบการณ์ของคณะวิจัย โครงการนำร่องอันดามัน การเก็บและการรายงานข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติตามกฎระเบียบการอนุรักษ์นั้นเป็นเรื่องที่ทำหาย นับตั้งแต่ที่มีการประกาศพื้นที่เป็นอุทยานฯ ผืนดินและผืนน้ำแห่งนี้ก็อยู่ภายใต้กฎระเบียบที่อ้างอิงตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 อย่างไรก็ตาม การบริหารจัดการพื้นที่ได้ใช้หลักนิติศาสตร์ร่วมกับหลักรัฐศาสตร์ กล่าวคือมีการอะลุ่มอล่วยให้ชุมชนมอแกนสามารถจะอยู่ในพื้นที่และทำมาหากินต่อไปได้ อย่างไรก็ตาม ข้อมูลเกี่ยวกับการทำมาหากินและแนวปฏิบัติของมอแกนทั้งที่สอดคล้องและสวนทางกับการอนุรักษ์รวมทั้งโลกทัศน์และทัศนคติต่อทรัพยากรธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งที่สำคัญ การวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวจะทำให้ฝ่ายที่เกี่ยวข้องเข้าใจถึงสถานการณ์และปัญหา และทำให้การวางแผนบริหารจัดการทรัพยากรในอนาคตเป็นไปโดยเอื้อกับการอนุรักษ์ และในขณะเดียวกันก็คำนึงถึงความมั่นคงของชุมชนและความอยู่รอดของวัฒนธรรมชุมชนด้วย

จากการเก็บข้อมูลแบบสอบถาม พบว่าประมาณครึ่งหนึ่งของครัวเรือนมอแกนไม่ทราบความแตกต่างระหว่างภาระหน้าที่ของอุทยานฯ และหน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ประมาณหนึ่งในห้าของครัวเรือนเข้าใจว่าภาระหน้าที่ของหน่วยงานทั้งสองเนื่องจากการอนุรักษ์ ประมาณหนึ่งในสี่ของครัวเรือนคิดว่าภาระหน้าที่หลักของทางอุทยานฯ คือบริการท่องเที่ยว แม้ว่าชาวมอแกนส่วนใหญ่จะไม่ได้รับทราบถึงบทบาทและภาระหน้าที่ของหน่วยงานทั้งสองอย่างชัดเจน แต่ร้อยละ 70 ของครัวเรือนก็ทราบว่ามีการเก็บเกี่ยวกับภาษีสัตว์น้ำบางประเภท

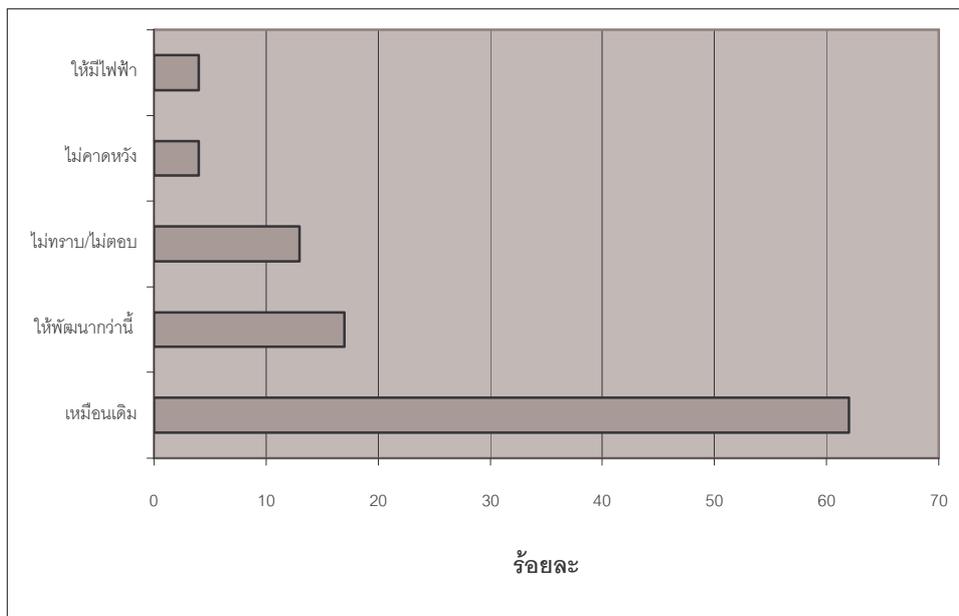

ภาพที่ 29 ป้ายแสดงแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมในการดำน้ำดูปะการัง

4.6 ความคาดหวังต่ออนาคต

ความคาดหวังต่ออนาคตของมอแกนนั้นเกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การเก็บข้อมูลในงานวิจัยนี้ดำเนินไปในช่วงก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์สีนามิ แต่หลังจากนั้น ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นหลายอย่าง ชาวมอแกนได้ย้ายไปอยู่ที่พักชั่วคราวบนฝั่งทำให้ได้พบเห็นได้รับรู้เกี่ยวกับโลกภายนอกมากขึ้น รวมไปถึงได้ติดต่อและรับความช่วยเหลือจากองค์กรและมูลนิธิต่างๆ ที่หลากหลาย ทศนคติของมอแกนในเรื่องความคาดหวังเกี่ยวกับอนาคตจึงอาจจะมีการปรับเปลี่ยนไปบ้างจากข้อมูลที่เก็บในช่วงก่อนเกิดสีนามิ

ผลจากการเก็บข้อมูลแบบสอบถามแสดงให้เห็นว่ากว่าร้อยละ 60 ของครัวเรือนมอแกนอยากจะอาศัยอยู่บนเกาะสุรินทร์ในลักษณะที่เป็นอยู่อย่างในปัจจุบัน (พ.ศ. 2546-47) มีครัวเรือนเกือบหนึ่งในห้าของครัวเรือนทั้งหมดอยากจะเห็นการพัฒนา เช่น มีโรงเรียนที่ดีขึ้น มีงานให้ทำมากขึ้น บางครัวเรือนอยากจะให้มีไฟฟ้าและมีโอกาสที่จะสร้างบ้านที่ทำด้วยวัสดุที่ถาวรยิ่งขึ้น

แผนภูมิที่ 5 ร้อยละของชาวมอแกนที่มีความคาดหวังต่างๆ เกี่ยวกับอนาคตของชุมชนเกาะสุรินทร์

มอแกนส่วนใหญ่หรือประมาณร้อยละ 85 ของครัวเรือนทั้งหมดอยากจะให้ลูกหลานได้อยู่บนหมู่เกาะสุรินทร์ต่อไปเพราะรู้สึกว่ามันเป็น “บ้าน” สำหรับคำถามเกี่ยวกับการทำมาหากินของลูกหลานในอนาคต ประมาณครึ่งหนึ่งของครัวเรือนคิดว่าลูกหลานควรจะดำรงชีวิตแบบดั้งเดิม คือเก็บหาอาหารจากป่าและทะเลเป็นหลัก ประมาณหนึ่งในห้าของครัวเรือนคิดว่าการทำมาหากินนั้นแล้วแต่ลูกหลานจะเลือกเองหรือแล้วแต่ฤดูกาล และประมาณหนึ่งในห้าอยากจะให้ลูกหลานทำงานกับทางอุทยานฯ

เมื่อสอบถามเรื่องโอกาสด้านอาชีพสำหรับลูกหลานหากพวกเขามีการศึกษาสูงขึ้น หนึ่งในสามของครัวเรือนอยากให้ลูกหลานทำงานกับทางอุทยานฯ และอีกหนึ่งในสามอยากให้ลูกหลานขึ้นไปทำงานบนฝั่งหรือในเมือง

ผลจากการเก็บข้อมูลแบบสอบถามในเรื่องความคาดหวังในอนาคตนั้นน่าสนใจและสะท้อนให้เห็นว่ามอแกนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัยกลางคนและสูงอายุมักจะเคยชินกับสิ่งที่ตนเองทำมาทั้งชีวิต ได้แก่ การงมหอย ปลิงทะเล การจับปลาและสัตว์ทะเลชนิดต่างๆ การเก็บหาของป่า และการค้าขายแลกเปลี่ยนเล็กน้อย ดังนั้นจึงแทบจะไม่มีใครเห็นทางเลือกอื่นๆ ในด้านอาชีพ จึงน่าที่จะมีข้อเสนอแนะสำหรับกิจกรรมการพัฒนาชุมชนคือการจัดพูดคุยเพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับทางเลือกในอนาคต การดูงาน การสร้างเสริมประสบการณ์ใหม่ๆ เพื่อที่มอแกนจะได้มีโลกทัศน์กว้างขวางในเรื่องอนาคตและสามารถเลือกหนทางการพัฒนาด้วยตนเองได้

เท่าที่ผ่านมา มอแกนบางส่วนยังเก็บหาทรัพยากรทางทะเลเพื่อการพาณิชย์ และส่วนหนึ่งก็ทราบกันว่าการกระทำดังกล่าวส่งผลต่อสิ่งแวดล้อม (ดังที่กล่าวแล้วในหัวข้อ 4.6) แต่ทว่าต้องทำเช่นนั้นด้วยไม่มีทางเลือกอื่นที่ “ดีกว่า” หลายครั้งที่มอแกนถูกจับและว่ากล่าวตักเตือนโดยเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสิมิลันเนื่องจากเข้าไปเก็บหาเปลือกหอยสวยงามภายในเขต และครั้งล่าสุด (พฤษภาคม 2549) ถูกจับและยึดเรือไป ส่วนหญิงวัยรุ่นมอแกนกว่าสิบคนที่ไม่มีงานทำในช่วงฤดูฝนก็ตัดสินใจเดินทางขึ้นฝั่งไปหางานก่อสร้างทำที่พังงาและกระบี่ หากสถานการณ์ยังเป็นอยู่เช่นนี้ ความคาดหวังของมอแกนต่ออนาคตคงจะเลือนรางลงทุกที

5. การจัดการพื้นที่ชายฝั่ง

5.1 ความรู้พื้นบ้านของมอแกน-รูปแบบของการอนุรักษ์ป่าและทรัพยากรทางทะเลที่ยังไม่ได้รับการยอมรับ

เมื่อพูดถึงประเด็นการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง คนส่วนใหญ่จะนึกถึงกรมทรัพยากรชายฝั่ง กรมอุทยานแห่งชาติ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คงจะมีน้อยคนที่จะนึกถึงชาวมอแกน อันที่จริงแล้ว ชาวมอแกนมี “การจัดการ” ทรัพยากรทางทะเลและป่าบนหมู่เกาะสุรินทร์มานานนับศตวรรษ ข้อพิศูจน์นั้นพิจารณาได้จากความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้และแนวปะการังรอบๆ หมู่เกาะสุรินทร์ซึ่งยังคงสภาพดีเยี่ยมตั้งแต่ก่อนที่จะตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติ “การจัดการ” นี้กระทำโดยผ่านวิถีชีวิต โลกทัศน์ ความรู้พื้นบ้าน ความเชื่อ และหลักการสำคัญในชุมชน ซึ่งสรุปได้เป็น 6 ข้อ ดังนี้ (นฤมล 2548)

- 1) ความรู้พื้นบ้านเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม จังหวะของธรรมชาติ ชนิดของสายพันธุ์ ถิ่นที่อยู่ และลักษณะเฉพาะของสิ่งที่ล่าหรือเก็บหา ทำให้มอแกนปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและสามารถใช้แหล่งทรัพยากรที่หลากหลายนั้นได้เป็นอย่างดี
- 2) ความรู้เกี่ยวกับการสร้างและการใช้เทคโนโลยีหรือเครื่องมือที่เรียบง่าย ไม่ว่าจะเป็นเรือ แวนดำน้ำ ฉมวก เครื่องมือเหล่านี้ไม่ทำให้เกิดการ “ทำลายล้าง” ทรัพยากรเช่นเทคโนโลยีสมัยใหม่ เมื่อเทคโนโลยีมีความเรียบง่ายมากก็หมายถึงความเชี่ยวชาญในการเก็บหาที่นั่นต้องมีสูงมาก
- 3) วิถีเร่ร่อน การโยกย้ายบ่อยครั้ง และการมีแหล่งอาหารที่หลากหลายในระบบนิเวศป่าและชายฝั่ง ทำให้เกิดการใช้พื้นที่หมุนเวียนสลับสับเปลี่ยนอยู่เสมอ ส่งผลให้ไม่มีทรัพยากรใดที่เสื่อมโทรมลงจากการใช้

ที่ต่อเนื่องและหนักหน่วง

- 4) **วิถีพราน-นักเก็บหาแบบหาเข้ากินค่า ไม่สะสม** เป็นทางเลือกที่ทำให้มอแกนล่าและเก็บหาเพื่อเพียงพอสำหรับการบริโภคในแต่ละวันเท่านั้น มอแกนส่วนใหญ่ไม่เลือกแต่เข้าไปสู่การทำประมงที่ใช้เครื่องมือซับซ้อนมากขึ้นเพราะเป็นสิ่งทีเกินกว่าความจำเป็นในการยังชีพ ในอดีต วิถีชีวิตเร่ร่อนนั้นไม่เปิดโอกาสให้มีการสะสมมากนัก เพราะทั้งครอบครัวและข้าวของจะต้องใช้พื้นที่จำกัดในเรือลำเดียวเท่านั้น อย่างไรก็ตาม วิถีนี้เริ่มเปลี่ยนไปเมื่อมอแกนถูกดึงเข้าสู่ระบบตลาด และเมื่อมอแกนตั้งหลักปักฐานมากขึ้น ทำให้สามารถจะสะสมได้มากขึ้น และเปลี่ยนวิถีการเก็บหา-การบริโภคได้เร็วยิ่งขึ้น
- 5) **ระบบคิดของมอแกนที่เห็นว่าทรัพยากรธรรมชาติมิใช่เป็นของผู้ใดผู้หนึ่ง และการเคารพบนอบต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ** มอแกนคิดว่าทุกคนสามารถจะเข้าถึงและเก็บหาได้ ทรัพยากรธรรมชาตินี้ปกป้องคุ้มครองโดยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และมนุษย์จะต้องเคารพบนอบต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้ มอแกนมีข้อห้ามหลายอย่างซึ่งรวมทั้งการห้ามล่าและทำร้ายสัตว์บางชนิด เช่น ลิงกัง และมอแกนยังมีพิธีกรรมมากมายซึ่งอาจจะดู “ไร้เหตุผล” หากมองจากสายตาของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เช่น ก่อนที่จะเก็บหาสัตว์ทะเลบางอย่างและก่อนที่จะตัดไม้ใหญ่ มอแกนจะต้องทำพิธีขอจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อน (พลาเดช 2003:14) แต่แนวปฏิบัติเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความเคารพและสำนึกในคุณค่าของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 6) **หลักการแบ่งปันซึ่งกันและกัน** เช่นเดียวกับชนพื้นเมืองกลุ่มอื่นที่ดำรงชีวิตโดยการล่าและเก็บหาอาหาร ชาวมอแกนจะแบ่งปันอาหารภายในหมู่เครือญาติ ยิ่งหามาได้มากก็ยิ่งแบ่งปันให้ผู้อื่นในปริมาณมาก (Hinshiranan 1996:15) จริยธรรมของการแบ่งปันเป็นกลไกอัตโนมัติที่ทำให้แต่ละคนหรือแต่ละครัวเรือนไม่ต้องล่าหรือเก็บหาอาหารเกินความพอดี หรือทำเพื่อผลประโยชน์ส่วนบุคคลเท่านั้น

ภาพที่ 30 มอแกนประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้วิญญาณ

วิถีชีวิต โลกทัศน์ ความรู้พื้นบ้าน ความเชื่อ และหลักการสำคัญในชุมชน เหล่านี้ไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นรากฐานของการจัดการที่เหมาะสม เมื่อชาวมอแกนเริ่มเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไป การ “จัดการ” และการ “อนุรักษ์” ก็เจือจางลงไปด้วย เช่น การตั้งหลักแหล่งที่ถาวรขึ้นในจุดใดจุดหนึ่ง ซึ่งเอื้อต่อวิถีชีวิตแบบสะสมและทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างเข้มข้นขึ้น ความรู้พื้นบ้านและความเชี่ยวชาญที่สืบทอดและฝึกฝนกันน้อยลงก็ทำให้เกิดการหา “ทางลัด”

ในการเก็บหาและได้มาซึ่งทรัพยากรต่างๆ ข้อมูลและปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ควรจะต้องนำมาประกอบการพิจารณาในการวางแผนการบริหารจัดการพื้นที่คุ้มครองที่มีชนเผ่าอาศัยอยู่ด้วย

ชาวมอแกนเป็นผู้ตั้งรกรากบนเกาะสุรินทร์มายาวนานและอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่อง (อยู่ในพื้นที่ตลอดทั้งปี) เมื่อเทียบกับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ และหน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำซึ่งมีการโยกย้ายเปลี่ยนแปลงเจ้าหน้าที่บ่อยๆ บ้างก็มีการย้ายขึ้นไปทำงานบนฝั่งในช่วงฤดูฝน มอแกนจึงเป็นผู้ที่สามารถจะมองเห็นหรือติดตามความเปลี่ยนแปลงต่างๆ บริเวณหมู่เกาะสุรินทร์ได้อย่างชัดเจน สิ่งที่มอแกนสังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงมากที่สุดคือพื้นที่ชายหาดบางแห่งหดแคบลงและปลาหลังเขียว (sadinellas) มีจำนวนลดลง

ชาวมอแกนเห็นว่าการกัดเซาะของชายหาดบางแห่งเป็นความเปลี่ยนแปลงทางทรัพยากรธรรมชาติที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นไปอย่างช้าๆ แต่ภายในระยะเวลา 10 ปีก็สังเกตเห็นได้ว่าหาดหลายแห่งมีความลาดชันขึ้นทำให้พื้นที่หาดแคบลง สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนอีกประการได้แก่จำนวนปลาหลังเขียวที่ลดลง ปกติปลาหลังเขียวจะอยู่รวมกันเป็นฝูงใหญ่ รวมตัวกันจนเห็นเป็นเงาอยู่ใต้น้ำในอ่าวหลายๆ แห่งรอบๆ หมู่เกาะสุรินทร์ ชาวมอแกนจะจับปลาหลังเขียวมาเป็นอาหารหรือเป็นเหยื่อตกปลาในฤดูช่วงฝน แต่ในปัจจุบันฝูงปลามีจำนวนลดลงและจะพบได้ในบริเวณอ่าว 3-4 แห่งเท่านั้น

วิธีการดำรงชีพแบบดั้งเดิม ความรู้พื้นบ้าน และความช่างสังเกตในความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของมอแกนเป็นสิ่งที่เป็ประโยชน์ในการจัดการพื้นที่คุ้มครอง หากผู้บริหารจัดการพื้นที่คุ้มครองจะให้ความสำคัญและมีการจัดระบบข่าวสารข้อมูลที่จะผนวกข้อมูลเหล่านี้เข้ากับข้อมูลทางด้านกายภาพและชีวภาพของทางอุทยานฯ และใช้เป็นพื้นฐานในการวางแผนการบริหารจัดการพื้นที่ต่อไป

5.2 นโยบายและการบริหารจัดการอุทยานแห่งชาติ

การจัดตั้งอุทยานแห่งชาติในประเทศไทยนั้นเน้นเรื่องการอนุรักษ์ เรื่องการศึกษาวิจัย และเรื่องท่องเที่ยว กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชได้ระบุถึงวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติไว้ดังนี้¹⁶

1. เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติไว้ให้คงอยู่ตลอดไป คือต้องการอนุรักษ์สภาพธรรมชาติของพื้นที่ให้คงอยู่ตามธรรมชาติ ป้องกันการรบกวนโดยมนุษย์ โดยเฉพาะทรัพยากรที่สำคัญ เช่น สัตว์ป่า พืชพรรณ และลักษณะธรรมชาติที่สวยงามเป็นพิเศษ รวมทั้งแหล่งอนุรักษ์พันธุกรรมที่สำคัญ

2. เพื่อเป็นแหล่งค้นคว้าวิจัยทางวิชาการในเรื่องของธรรมชาติวิทยาและนิเวศวิทยา พื้นที่อุทยานแห่งชาติสามารถจัดเป็นห้องทดลองทางธรรมชาติกลางแจ้ง เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าวิจัยของนักศึกษา นักวิชาการและประชาชนทั่วไป

3. เพื่อการท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจของประชาชนทั่วไป ทั้งในปัจจุบันและอนาคตอย่างต่อเนื่องและถาวรตลอดไป เนื่องจากในเขตอุทยานแห่งชาติมีทัศนทางธรรมชาติที่สวยงามเหมาะกับการใช้ประโยชน์ทางการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความสุขกายสุขใจ และช่วยผ่อนคลายความเครียด

อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์แบ่งงานบริหารจัดการออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ 1) ส่วนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ 2) ส่วนงานบริการและพัฒนา 3) ส่วนวิจัย และ 4) ส่วนงานธุรการ อุทยานฯ มีเจ้าหน้าที่ที่เป็นข้าราชการ 5 คน พนักงานประจำ 3 คน และลูกจ้างชั่วคราว 77 คน (ข้อมูล ณ พ.ศ. 2547)

¹⁶ ข้อมูลจาก http://www.dnp.go.th/npo/Html/Arrange_Np/Choose_Np.html และ

http://www.dnp.go.th/npo/Html/Management/Manage_np.html สืบค้นเมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2549

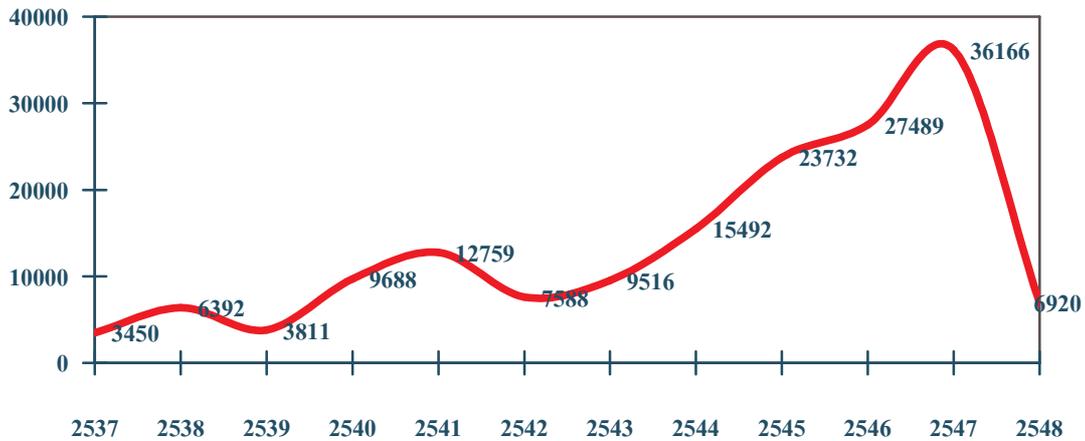
ภาพที่ 31 งานทำบุญเนื่องใน โอกาสเปิดฤดูกาลท่องเที่ยว

จากการสังเกตพบว่า ประสิทธิภาพของการจัดการอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ขึ้นอยู่กับตัวบุคคลมากกว่า แผนงานหรือนโยบาย ยิ่งไปกว่านั้น หัวหน้าอุทยานฯ มีบทบาทและมีอำนาจที่จะตัดสินใจในเรื่องต่างๆ โดยที่ไม่ต้องอิงกับแผนการจัดการอุทยานฯ มากนัก ทั้งนี้ ข้อสังเกตดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาวิจัยของ Chettamart and Emphandu ซึ่งระบุว่า “แผนการจัดการและการกำหนดเขตพื้นที่ (zoning) ภายในอุทยานฯ ไม่มีสถานะทางกฎหมายรับรอง ดังนั้น การนำไปใช้จึงขึ้นอยู่กับความสนใจและความสามารถของหัวหน้าอุทยานฯ เป็นหลัก ” (2002: 130) ปัญหาอย่างหนึ่งเกี่ยวกับการจัดการอุทยานฯ โดยยึดเอาตัวบุคคลเป็นหลักก็คือการโยกย้ายสับเปลี่ยนเจ้าหน้าที่ และการมอบอำนาจตัดสินใจเบ็ดเสร็จให้แก่หัวหน้าอุทยานฯ การโยกย้ายทำให้ขาดความต่อเนื่องในการทำงาน และผู้ที่ย้ายมาใหม่ก็ต้องเข้ามาเริ่มเรียนรู้โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่น สำหรับอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์นั้นมีการโยกย้ายหัวหน้าอุทยานฯ ถึง 3 คน ในช่วงเวลาหลังเหตุการณ์สึนามิ ส่วนการที่หัวหน้าอุทยานฯ มีอำนาจตัดสินใจแต่เพียงผู้เดียว ทำให้ไม่มีการกระจายงานและเกิดภาวะคอขวดขึ้น ในช่วง พ.ศ.2545 – 2549 เมื่อโครงการนำร่องอันดามันมีการประชุมปรึกษาหารือกับทางอุทยานฯ หัวหน้าได้ส่งผู้ช่วยสลับสับเปลี่ยนกันมาถึง 4 คน โดยที่ไม่ได้มีการมอบหมายเฉพาะเจาะจงให้มีผู้ช่วยหรือเจ้าหน้าที่คนใดที่ดูแลเรื่องชุมชนท้องถิ่นในเชิงปฏิบัติ

ปัญหาอีกประการหนึ่งคือการทับซ้อนกันระหว่างหน้าที่ของผู้ปกป้องคุ้มครองพื้นที่อุทยานฯ กับผลประโยชน์ด้านการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นปัญหาที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่างๆ มีความกังวลเพราะทำให้เกิดการสูญเสียความเชื่อมั่นในความโปร่งใสและประสิทธิภาพของการจัดการอุทยานฯ

ประเด็นเกี่ยวกับการจัดการอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์มีการกล่าวถึงในเอกสารและรายงานวิจัยหลายชิ้น ซึ่งงานเหล่านั้นได้ให้ข้อเสนอแนะเพื่อการจัดการที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (Worachananant 2004: 757-763, Sethapun 2000: 11-16, Chettamart et al. 1998: 58-70) รายงานฉบับนี้จึงมุ่งเน้นประเด็นที่งานชิ้นอื่นๆ ยังไม่ได้กล่าวถึงมากนัก ได้แก่ ประเด็นเกี่ยวกับชาวมอแกนกับการจัดการอุทยานแห่งชาติและการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

5.2.1 การพัฒนาการท่องเที่ยว

แผนภูมิที่ 6 สถิตินักท่องเที่ยวที่มาเยือนอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ระหว่าง พ.ศ. 2537-2548

(ข้อมูลจำแนกตามปีงบประมาณ คือตั้งแต่ 1 ตุลาคมถึง 30 กันยายนในปีถัดไป)

อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ประสบความสำเร็จด้านส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างมาก จำนวนนักท่องเที่ยวที่มาเยือนอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์นั้นมีจำนวนมากขึ้นแทบทุกปี ในปีก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์สึนามิคือ พ.ศ. 2547 นั้นมีจำนวนนักท่องเที่ยวมากที่สุดคือ 36,166 คน ซึ่งแยกเป็นนักท่องเที่ยวไทย 28,637 คน และนักท่องเที่ยวต่างชาติ 7,529 คน นักท่องเที่ยวไทยนั้นนิยมที่จะมาพักผ่อนค้างคืน ในขณะที่นักท่องเที่ยวต่างชาตินั้นนิยมไป-กลับภายในวันเดียว หลังจากเหตุการณ์สึนามิ จำนวนนักท่องเที่ยวได้ลดจำนวนลงอย่างมาก ด้วยเหตุที่โครงสร้างพื้นฐานถูกทำลายและยังมีข่าวเกี่ยวกับแผ่นดินไหวและคลื่นสึนามิอยู่บ่อยครั้ง ทำให้นักท่องเที่ยวที่วางแผนจะมาเที่ยวเกาะสุรินทร์หวาดเกรงเกี่ยวกับความไม่ปลอดภัย

แม้ว่าการท่องเที่ยวจะเป็นหนึ่งในวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติ เคยมีการตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับคุณภาพของการจัดการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์ธรรมชาติว่า “มีการจัดสรรงบประมาณ อุปกรณ์ และเจ้าหน้าที่จำนวนมากเพื่อที่จะจัดการอำนวยความสะดวกและสนับสนุนเรื่องการเจริญเติบโตของการท่องเที่ยว และตอบสนองความต้องการในเรื่องที่พักภายในอุทยานฯ (อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์, อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสิมิลัน, และอุทยานแห่งชาติอ่าวพังงา) มากกว่าการพัฒนาคุณภาพด้านการบริการและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (Chettamart et al. 1998:55)¹⁷ ข้อสังเกตนี้เขียนขึ้นเมื่อ 8 ปีที่แล้ว ที่ผ่านมามีการพัฒนาคุณภาพด้านการบริการและการจัดการทรัพยากร เช่น มีการจัดทำถังขยะที่แยกประเภท มีการจัดระบบเรือสำหรับไปดำน้ำดูปะการัง และมีการวางท่อน้ำสำหรับผูกเรือ เพื่อจะได้ไม่ต้องทิ้งสมอลงบนปะการัง

อย่างไรก็ดี อุทยานฯ ยังจะพัฒนา “คุณภาพ” ของการจัดการไปได้อีกมากในอนาคต มีรายงานว่าอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ประสบปัญหาเดียวกับอุทยานฯ อื่นๆ ในประเทศไทยในเรื่องความยากลำบากในการจัดการ การกำหนดเขตพื้นที่ต่างๆ นั้นตายตัวเกินไปและไม่สามารถจะปรับเปลี่ยนให้รับกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว มีข้อเสนอแนะว่า “ในการปรับปรุงความพยายามในการจัดการ คงจะต้องมีการทบทวนแผนการจัดการและ

¹⁷ สืบต่อมายัง สถานการณ์ยังคงเหมือนเดิม แม้ว่า “การกระทำดังกล่าวขัดกับพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติซึ่งกำหนดความสำคัญของการปกป้องทรัพยากร การส่งเสริมด้านการศึกษาและการวิจัยว่าเป็นงานหลักที่ต้องมาก่อนการท่องเที่ยว” (Chettamart and Embandhu 2002: 130).

คำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงการใช้สอยพื้นที่ ต้องมีการสื่อความหมายและนำเสนอแผนให้ผู้ใช้หรือเกี่ยวข้องกับอุทยานฯ ด้รับรู้ ในบรรดาแนวทางการจัดการทั้งหมดที่ระบุในแผน แนวทางที่ต้องทบทวนเร่งด่วนคือการกำหนดเขตพื้นที่ เนื่องจากสภาพปะการังกำลังเสื่อมโทรมลงเรื่อยๆ ในขณะที่จำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นทุกที” (Worachananant 2004: 736)

ความเข้าใจและการสนับสนุนจากนักท่องเที่ยวและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับอุทยานฯ เกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่ออุทยานฯ ยอมรับว่าการจัดการที่ดีคือการให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ เข้ามามีส่วนร่วมด้วย เช่น สำนักงานระดับอำเภอ/ระดับจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ชุมชนท้องถิ่น ฯลฯ และในเมื่อการบริการและการรองรับนักท่องเที่ยวกลายเป็นภารกิจหลักของอุทยานฯ จึงจำเป็นที่อุทยานฯ ต้องทำงานร่วมกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นบริษัททัวร์ บริษัทเรือท่องเที่ยว ฯลฯ

เมื่อหมู่เกาะสุรินทร์กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวยอดนิยม ธุรกิจท่องเที่ยวในอำเภอกระบุรีก็เติบโตขึ้น จากเมืองเล็กๆ ที่เงียบเหงา กระบุรีในปัจจุบันกลายเป็นเมืองที่คึกคักกว่าเดิม¹⁸ เพราะนักท่องเที่ยวจะต้องมาพักค้างคืนหรือหยุดพักที่นี่ก่อนที่จะลงเรือไปเกาะสุรินทร์ แม้ว่าจะมีการตั้งข้อสังเกตว่า “บริษัทท่องเที่ยวมีการแข่งขันกันสูง” (Chettamart et al. 1998:56) แต่ก็มีความพยายามในการร่วมมือกันบ้าง เช่น การจัดตั้งสมาคมผู้ประกอบการการท่องเที่ยวกระบุรี

ความสวยงามของทัศนียภาพและแนวปะการังบนเกาะ รวมทั้งการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวไม่ใช่ปัจจัยเดียวที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวจำนวนมากมาสู่เกาะ ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งคือความสะดวกรวดเร็วของการเดินทางทางเรือ แต่เดิมนั้น การเดินทางมีอยู่รูปแบบเดียวคือโดย “เรือแม่ล” หรือเรือขนาดใหญ่ที่ออกเป็นประจำทุกวัน โดยใช้เวลาประมาณ 3-4 ชั่วโมง (ต่อเที่ยว)¹⁹ แต่ต่อมามีเรือเหมา เรือดำน้ำ (liveaboard) เรือเร็ว เรือสำราญ และเรือเร็วของบริษัทต่างๆ ที่สามารถจะนำนักท่องเที่ยวมาสู่เกาะได้ภายในหนึ่งชั่วโมง เรือเร็วทำให้เกิดธุรกิจท่องเที่ยว/ดำน้ำ ที่ไป-กลับภายในวันเดียว และทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นอย่างมาก

ภาพที่ 32 ตัวอย่างบริษัทท่องเที่ยวในพื้นที่กระบุรี

¹⁸ แม้หลังเหตุการณ์สึนามิ เมืองกระบุรีกลับยิ่งคึกคักมากขึ้นเพราะมีหน่วยงานและมูลนิธิจำนวนมากเข้ามาตั้งสำนักงานและปฏิบัติการกิจในอำเภอกระบุรี

¹⁹ เรือแม่ลนั้นแล่นเป็นประจำทุกวันในช่วงฤดูแล้ง (กลางเดือนพฤศจิกายนถึงกลางเดือนพฤษภาคม) โดยเดินทางออกจากท่าเรืออุทยานหมู่เกาะสุรินทร์ที่กระบุรี (ประมาณ 7 กิโลเมตรก่อนถึงตัวเมืองกระบุรี) ในช่วงเวลา 8.00 - 9.00 น. และขากลับ ออกจากเกาะสุรินทร์ในช่วงเวลา 13.00 - 14.00 น.

ภาพที่ 33 เรือเมล์ให้บริการรับส่งนักท่องเที่ยวเป็นประจำทุกวัน

เนื่องจากการเดินทางไปหมู่เกาะสุรินทร์ในปัจจุบันมีอยู่ทางเดียวเท่านั้น คือทางเรือ ดังนั้น การเป็นพันธมิตรและการทำงานใกล้ชิดกับบริษัทท่องเที่ยวและบริษัทเรือจะทำให้อุทยานฯ สามารถเก็บข้อมูล ความคุมและจัดการเรื่องนักท่องเที่ยวได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ ทางอุทยานฯ ควรจะมีโครงการเผยแพร่ความรู้และสร้างความตระหนักเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรให้กับเจ้าหน้าที่บริษัททัวร์และนักท่องเที่ยวเพื่อรับรู้เกี่ยวกับกฎระเบียบต่างๆ และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมในพื้นที่คุ้มครอง หรืออีกนัยหนึ่งเพื่อเตรียมความพร้อมที่จะเป็น “แนวร่วมอนุรักษ์” ก่อนจะเข้าสู่หมู่เกาะสุรินทร์

5.2.2 ข้อมูลเกี่ยวกับนักท่องเที่ยวและความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวในเรื่องการจัดการอุทยานแห่งชาติ

หมู่เกาะสุรินทร์เป็นสถานที่ที่นักวิจัยนิยมมาเก็บข้อมูลเกี่ยวกับนักท่องเที่ยวและความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อการจัดการอุทยานฯ ในระหว่าง พ.ศ. 2536-2547 มีผู้เข้ามาเก็บข้อมูลแบบสอบถามนักท่องเที่ยวที่หมู่เกาะสุรินทร์อย่างน้อย 9 ราย²⁰ เป็นที่น่าเสียดายว่ายังไม่เคยมีความพยายามที่จะประสานงานวิจัยเหล่านี้เพื่อป้องกันความซ้ำซ้อนของงาน หรือรวบรวมข้อมูลเพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์และเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้เลย

การเก็บข้อมูลครั้งนี้พบว่านักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่มาเที่ยวหมู่เกาะสุรินทร์เป็นคนไทย ครึ่งหนึ่งของนักท่องเที่ยวชาวไทยเดินทางมาจากกรุงเทพฯ และร้อยละ 13 มาจากจังหวัดอื่นๆ ในภาคกลาง นักท่องเที่ยวที่มาจากภาคใต้มีเพียง ร้อยละ 8 จากจำนวนทั้งหมด ร้อยละ 69 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี และร้อยละ 17 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทหรือมากกว่าหนึ่งในสามของนักท่องเที่ยวทำงานบริษัทเอกชนหรือธุรกิจส่วนตัว นักท่องเที่ยวร้อยละ 84 เป็นนักท่องเที่ยวที่มาเยือนหมู่เกาะสุรินทร์เป็นครั้งแรก ร้อยละ 91 อยากรจะกลับมาเที่ยวอีกครั้ง ส่วนนักท่องเที่ยวต่างชาติทั้งหมดมาจากประเทศในทวีปยุโรป

²⁰คือ 1) นฤมล หิญชีระนันท์ จากมหาวิทยาลัยฮาวาย เก็บข้อมูลใน พ.ศ. 2536 (แจกแบบสอบถามทั้งหมด 300 ชุด ได้กลับคืน 203 ชุด) , 2) คาริน ชาญวิชัย จากมหาวิทยาลัยเจมสจุก เก็บข้อมูลใน พ.ศ. 2537 (374 ชุด), 3) อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ เก็บข้อมูลใน พ.ศ. 2541 (120 ชุด), 4) วิภาดา ผิวสวัสดิ์ จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เก็บข้อมูลใน พ.ศ. 2544 (?), 5) ยูวดี บุญมีรอด จากมหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ เก็บข้อมูลใน พ.ศ. 2545 (300 ชุด), 6) ธรรณ ธีรวงศ์นาวาสวัสดิ์และคณะ จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เก็บข้อมูลใน พ.ศ. 2546, 7) โครงการนำร่องอันดามัน จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เก็บข้อมูลใน พ.ศ. 2547 (135 ชุด), 8) สุชาย วรรณานันท์ จากมหาวิทยาลัยควีนสแลนด์ เก็บข้อมูลใน พ.ศ. 2547 (เก็บข้อมูลโดยเจ้าหน้าที่อุทยานฯ 200 ชุด ได้กลับคืน 128 ชุด) และ 9) สรศักดิ์ บุญประดับ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เก็บข้อมูลใน พ.ศ. 2547

ภาพที่ 34 ในช่วงฤดูท่องเที่ยวจะมีนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก

นักท่องเที่ยวชาวไทยที่เคยมาหมู่เกาะสุรินทร์ ให้ความเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงที่เห็นชัดที่สุดคือจำนวนนักท่องเที่ยวและสิ่งก่อสร้างที่เพิ่มขึ้น และเห็นว่าภัยคุกคามที่สำคัญที่สุดต่อหมู่เกาะสุรินทร์ได้แก่ 1) นักท่องเที่ยวที่ขาดจิตสำนึกในสิ่งแวดล้อม (ร้อยละ 35) 2) จำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น (ร้อยละ 35) และ 3) การจัดการขยะ (ร้อยละ 12) หนทางแก้ปัญหาและป้องกันภัยคุกคามที่เสนอแนะ ได้แก่ 1) สร้างความตระหนักและเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม 2) จำกัดจำนวนนักท่องเที่ยว (ร้อยละ 23) และ 3) สร้างกฎระเบียบและบังคับใช้อย่างเข้มงวดมากขึ้น (ร้อยละ 14) เมื่อถามถึงบทบาทหน้าที่ของอุทยานฯ นักท่องเที่ยวให้ความเห็นว่าหน้าที่หลักคือการอนุรักษ์และปกป้องทรัพยากร (ร้อยละ 63) การให้ความรู้นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ (ร้อยละ 13) และให้บริการนักท่องเที่ยว (ร้อยละ 10)

นักท่องเที่ยวชาวไทยส่วนใหญ่ (ร้อยละ 86) ได้รับรู้เกี่ยวกับเรื่องมอแกนตั้งแต่ก่อนมาเยือนหมู่เกาะสุรินทร์ ในจำนวนนี้ร้อยละ 36 ของนักท่องเที่ยวไทยรู้เรื่องเกี่ยวกับมอแกนจากหนังสือนำเที่ยว ร้อยละ 19 รู้ข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต และร้อยละ 17 รู้จากโทรทัศน์ ส่วนนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติรับรู้เกี่ยวกับเรื่องมอแกนเพียงร้อยละ 55 โดยประมาณครึ่งหนึ่งทราบจากอินเทอร์เน็ต

นักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมหมู่บ้านมอแกนมักจะใช้เวลาประมาณ 15-30 นาทีเดินรอบๆ หมู่บ้าน ถ่ายรูป และเลือกชม/ซื้อผลิตภัณฑ์เสื้อ กระเป๋าเตยหนาม และเรือจำลอง การเยี่ยมชมหมู่บ้านมักจะเป็นไปโดยผิวเผินโดยที่นักท่องเที่ยวไม่ได้เรียนรู้หรือทำความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีมอแกนเท่าใดนัก ใน พ.ศ. 2545 โครงการนำร่องอันดามันได้สร้างกระท่อมนิทรรศการขึ้นที่หมู่บ้านอ่าวบอนเล็กเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับทราบข้อมูลเกี่ยวกับมอแกนมากขึ้น และกระท่อมนี้ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาหมู่บ้านอ่าวบอนเล็กมักจะขึ้นมาชมนิทรรศการที่กระท่อมนี้ก่อนที่จะเดินดูรอบหมู่บ้าน กระท่อมนี้ถูกกวาดลงทะเลไปพร้อมกับบ้านหลังอื่นๆ ในเหตุการณ์สึนามิเมื่อ พ.ศ. 2547

จากการเก็บข้อมูลแบบสอบถามพบว่าร้อยละ 70 ของนักท่องเที่ยวไทยและร้อยละ 45 ของนักท่องเที่ยวต่างชาติ มีโอกาสได้พูดคุยกับชาวมอแกน ส่วนผู้ที่อุดหนุนหรือซื้อสินค้าหัตถกรรมของมอแกนมีเพียงร้อยละ 23 ของนักท่องเที่ยวไทยและร้อยละ 10 ของนักท่องเที่ยวต่างชาติ ในความเห็นของนักท่องเที่ยว ร้อยละ 45 มองว่าชุมชนมอแกนมีปัญหาเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ร้อยละ 11 เห็นว่าชาวมอแกนยังได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ

ไม่เพียงพอ ร้อยละ 10 เห็นว่าที่ว่างเหลือน้อยเต็มทีสำหรับการดำรงชีพแบบกึ่งเร่ร่อน และร้อยละ 60 ของนักท่องเที่ยวทั้งหมดรู้สึกว่าการท่องเที่ยวทำให้ความสงบของชุมชนหายไป

ภาพที่ 35 นักท่องเที่ยวเดินชมหมู่บ้านมอแกนอ่าวบอนเล็ก

ภายหลังเหตุการณ์สึนามิ หมู่บ้านมอแกนที่สร้างขึ้นใหม่มีลักษณะที่เปลี่ยนไปจากเดิม ทำให้มีนักท่องเที่ยวที่เข้ามาชมหมู่บ้านมอแกนลดลง บริษัทท่องเที่ยวบางแห่งถึงกับขึ้นข้อความว่าการเดินทางไปหมู่เกาะสุรินทร์ในครั้งต่อไปจะไม่มีภาพชมหมู่บ้านมอแกน เนื่องจากทั้งหมู่บ้านและมอแกนเปลี่ยนสภาพไปจากเดิม ทำให้ความน่าสนใจลดลง

5.2.3 อุทยานแห่งชาติกับชาวมอแกน

ในทางทฤษฎีแล้ว พื้นที่ที่ประกาศให้เป็นอุทยานแห่งชาติจะต้องปราศจากการถือกรรมสิทธิ์ครอบครองมาก่อน แต่ในทางปฏิบัติ พื้นที่อุทยานฯ หลายแห่งได้ประกาศทับพื้นที่อยู่อาศัยหรือพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ก่อให้เกิดปัญหาในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่และก่อความลำบากให้กับชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่อุทยานฯ เพราะพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ระบุว่ากิจกรรมต่างๆ ภายในขอบเขตของอุทยานฯ มีได้จำกัดและต้องควบคุมดูแลรายงานเกี่ยวกับสถานภาพของอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ หมู่เกาะสิมิลัน และอ่าวพังงากล่าวไว้ว่า “การประมงและกิจกรรมการเก็บหาอาหารแบบดั้งเดิมเป็นสิ่งต้องห้ามในพื้นที่อุทยานฯ ทั้งๆ ที่เป็นกิจกรรมที่สำคัญในการดำรงชีวิตของคนท้องถิ่น การขาดความตระหนักในเรื่องดังกล่าวทำให้เกิดความขัดแย้งและการต่อต้านการจัดการของอุทยานฯ” (Chettamart et al. 1998 : 57)

ภารกิจหลักของอุทยานฯ คือการปกป้องคุ้มครองพื้นที่อนุรักษ์และการบริการนักท่องเที่ยว ดังนั้น อุทยานฯ จึงไม่ได้รับการสนับสนุนจากกรมและกระทรวงในเรื่องงบประมาณและกำลังคนที่ทำงานกับชุมชนท้องถิ่น ในกรณีของหมู่เกาะสุรินทร์ แผนแม่บทอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ฉบับ พ.ศ. 2543-2547 ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อประเด็นชนกลุ่มน้อยหรือชาวมอแกนมากนัก ดังจะเห็นได้จากในส่วนของ “ประวัติการใช้พื้นที่ของเกาะสุรินทร์ก่อนการประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ” ซึ่งไม่มีการพูดถึงการที่เกาะเคยเป็นแหล่งพักพิงของมอแกนมาแต่ดั้งเดิม ข้อมูล “ชาวเล” ที่ปรากฏอยู่มีเพียง 2 หน้า นั้นถูกจัดให้อยู่ในส่วนของบทที่ 4 ซึ่งว่าด้วย “การท่องเที่ยวันทนาการและสื่อความหมายธรรมชาติ”

ภายใต้หัวข้อ “แหล่งท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์” ดังนี้ “...เนื่องจากวิถีชีวิตของชาวเลยังชีพโดยการจับสัตว์ทะเล เก็บหอยมาขายเป็นของที่ระลึกให้กับนักท่องเที่ยว ซึ่งขัดกับพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ จึงจำเป็นต้องมีการดำเนินการหรือจัดรูปแบบที่เหมาะสม เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบของชาวเลดังกล่าวทำลายสภาพแวดล้อมของอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์” (แผนแม่บทอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ พ.ศ. 2543-2547)

แม้จะไม่มีข้อตกลงเป็นลายลักษณ์อักษรระหว่างอุทยานฯ กับชาวมอแกน แต่ก็เป็นที่เข้าใจกันว่ามอแกนเป็นชนพื้นเมืองที่คุ้นเคยและพึ่งพิงทรัพยากรในพื้นที่มานานก่อนที่จะมีการจัดตั้งอุทยานฯ ทำให้ยอมรับกันว่ามอแกนเป็นส่วนหนึ่งของหมู่เกาะและสามารถดำรงชีวิตในรูปแบบเดิมได้ พื้นที่ชาวมอแกนอยู่อาศัยได้รับการกำหนดให้เป็นเขตกิจกรรมพิเศษ (Special Use Zone) ถือเป็น “บริเวณที่มีกิจกรรมไม่สอดคล้องกับหลักการจัดการอุทยานแห่งชาติ หรือเป็นพื้นที่ที่ส่วนราชการอื่นขอใช้ประโยชน์ได้แก่ บริเวณที่ตั้งชุมชนชาวเลบริเวณอ่าวไทรเอน เกาะสุรินทร์เหนือ...และบริเวณที่ตั้งชุมชนชาวเล บริเวณอ่าวบอน เกาะสุรินทร์ใต้” (ส่วนอุทยานแห่งชาติทางทะเล 2545: 82)

ในระหว่าง พ.ศ. 2529-2539 หลังจากที่อยู่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางทะเลที่สำคัญ มอแกนได้รับอนุญาตให้นำเปลือกหอยสวยงามมาขายให้นักท่องเที่ยว เปลือกหอยเหล่านี้มีทั้งที่มมาจากน่านน้ำบริเวณหมู่เกาะสุรินทร์ และบริเวณเกาะต่างๆ ในประเทศพม่า การค้าขายเปลือกหอยดำเนินติดต่อกันมาประมาณ 10 ปี และทำรายได้ให้แก่มอแกนประมาณครัวเรือนละ 200 – 2,000 บาทต่อเดือนในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยว

ต่อมาใน พ.ศ. 2539 ทางอุทยานฯ ได้ยกเลิกการค้าขายเปลือกหอยเพราะเกรงถึงผลกระทบต่อระบบนิเวศ แต่ในขณะเดียวกันก็ได้ตั้งกองทุนมอแกนขึ้นเพื่อรับบริจาคเงินจากนักท่องเที่ยวและจากแหล่งอื่นๆ เพื่อเป็นทุนซื้อข้าวสารและสิ่งจำเป็นอื่นๆ ให้มอแกน เงินบางส่วนจากรายได้ร้านค้าสวัสดิการอุทยานฯ ก็นำมาจ้างมอแกนเพื่อทำงานในอุทยานฯ เช่น ขับเรือ เก็บขยะ ล้างซาม ฯลฯ การตั้งกองทุน การแจกข้าวสาร และการจ้างงานนี้ ไม่ได้มีข้อตกลงที่เป็นทางการระหว่างมอแกนและอุทยานฯ แต่เป็นความพยายามของเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ที่จะช่วยเหลือมอแกนที่ขาดรายได้จากการห้ามขายเปลือกหอย (นฤมล 2545ก) บางครั้งมีการรับซื้อไข่เต่าทะเลจากมอแกนมาฟักเลี้ยงเพื่อปล่อยลงทะเล และจัดหาไม้หรือวัสดุค้ำให้มอแกนได้ทำเรือจำลองเล็กๆ ขาย

ภาพที่ 36 ผู้ชายมอแกนมาทำงานรับจ้างกับทางอุทยานฯ

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าภารกิจหลักของอุทยานฯ คือการปกป้องคุ้มครองพื้นที่อนุรักษ์และการบริการนักท่องเที่ยว นอกเหนือจากนั้น กรมอุทยานฯ ก็ได้มีนโยบายที่ชัดเจนเกี่ยวกับมอแกน เจ้าหน้าที่อุทยานฯ จึงมักจะประนีประนอมให้มอแกนอยู่อาศัยและทำมาหากินในบริเวณหมู่เกาะสุรินทร์ เคยมีการตั้งข้อสังเกตว่า “มอแกนที่หมู่เกาะสุรินทร์มีคุณภาพชีวิตค่อนข้างต่ำ และยังคงพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต จึงควรจะมีการพัฒนาด้านการศึกษา การสาธารณสุขและโครงการด้านการพัฒนาสังคมอื่นๆ เพื่อให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น” (Chettamart et al. 1998 : 57) ช่วงหลังสิ้นนามิมีหน่วยงาน องค์กร มูลนิธิต่างๆ เข้ามาให้ความช่วยเหลือ มอแกนด้วยการสนับสนุนด้านต่างๆ ดังกล่าวมากขึ้น เช่น มูลนิธิชัยพัฒนาและศูนย์ศึกษานอกโรงเรียนสนับสนุนการจ้างครู สำนักงานสาธารณสุขอำเภอกระบุรีร่วมกับ ADRA สนับสนุนเรื่องสุขภาพอนามัย นอกจากนี้องค์กรเพื่อนอันค้ำประกันเหนือ มูลนิธิริรักษ์ไทยและมูลนิธิอื่นๆ ได้ร่วมกันสนับสนุนสิ่งจำเป็นต่างๆ และอุปกรณ์การเรียนการสอน

เมื่อมีภาคีต่างๆ เข้าร่วมร่วมส่งเสริมคุณภาพชีวิตมอแกนมากขึ้น ก็ควรจะมีการประสานความร่วมมือเหล่านี้ด้วย และจะต้องมีการร่างกติการ่วมกันเพื่อให้แนวทางพัฒนาเป็นไปในทิศทางเดียวกันและสอดคล้องกับกฎระเบียบของทางอุทยานฯ ส่วนการวางแผนที่เกี่ยวกับการจัดการอุทยานฯ ในอนาคตก็ควรจะมีโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องฝ่ายต่างๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น มีบทบาทในการอนุรักษ์ และมีบทบาทในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของชาวมอแกนด้วย

ภาพที่ 37 การมอบเรือเพื่อช่วยเหลือชาวมอแกนหลังสิ้นนามิ

การวางแผนควรจะต้องคำนึงว่ามอแกนเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศหมู่เกาะสุรินทร์มายาวนาน และควรจะต้องคำนึงถึงความต่อเนื่องของวิถีวัฒนธรรมของมอแกน นโยบายและแผนการจัดการควรจะต้องรับรองสิทธิของชุมชนพื้นเมืองในพื้นที่คุ้มครองและการสนับสนุนเรื่องการสร้างศักยภาพและทางเลือกที่เหมาะสมในการประกอบอาชีพ

5.3 หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำและการบริหารจัดการ

หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำเป็นหน่วยย่อยของศูนย์ป้องกันและปราบปรามประมงทะเล จังหวัดกระบี่ มุ่งเน้นภารกิจไปที่การจัดการเรื่องประมงและการสร้างความสัมพันธ์กับประชาชนมากกว่าการตรวจจับ ภารกิจของศูนย์นี้คือการสร้างความตระหนักให้กับประชาชน และชาวประมงในเรื่องความสำคัญของการอนุรักษ์พันธุ์ปลา รวมไปถึงกระตุ้น

ให้องค์การบริหารส่วนตำบลและองค์กรส่วนท้องถิ่นอื่น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการประมง แผนยุทธศาสตร์ เรื่องการกำหนดเขตประมงทะเลและการจัดความสำคัญของการบริหารจัดการ ได้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

- 1) พื้นที่ต้องห้าม – หมายถึงพื้นที่ๆ เป็นแหล่งวางไข่หรือแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ อยู่ภายใต้การควบคุมอย่างเข้มงวด เช่นพื้นที่อ่าวพังงา
- 2) พื้นที่ควบคุม – หมายถึงพื้นที่ที่มีความสำคัญรองลงมา และใช้การควบคุมที่เข้มข้นน้อยกว่าพื้นที่ต้องห้าม อาจจะเป็นหมู่เกาะที่มีแนวปะการัง มีหญ้าทะเล เช่น เกาะสุกรในจังหวัดตรัง
- 3) พื้นที่ทั่วไป – หมายถึงพื้นที่ๆ ไม่ได้เป็นที่ต้องห้ามหรือควบคุม แต่จะมีเจ้าหน้าที่เข้าไปลาดตระเวนเป็นครั้งคราว

หน้าที่รับผิดชอบหลักของหน่วยป้องกันและปราบปรามประมงทะเล จังหวัดกระบี่ ได้แก่²¹

- 1) ควบคุม ป้องกัน ตรวจสอบและปราบปราม จับกุมผู้กระทำความผิดตามกฎหมายประมงและกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง วางแผนการควบคุมพื้นที่ทำการประมงทะเล แก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านการใช้ประโยชน์จากการประมง ในเขตทะเลอันดามัน
- 2) ดำเนินการส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ประมงทะเล ตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย
- 3) ดำเนินกิจกรรมด้านการปลูกจิตสำนึกการใช้ประโยชน์จากการประมงทะเลให้แก่ประชาชน ชุมชน รวมถึง การสร้างทัศนคติให้ประชาชนทำการประมงอย่างรับผิดชอบ
- 4) ติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานของหน่วยงานในสังกัดรวมทั้งการติดตามผลการดำเนินคดีตามกฎหมาย การจัดทำฐานข้อมูลด้านการประมงทะเลที่เกี่ยวข้อง
- 5) การให้บริการด้านการสื่อสารประมงทะเลแก่ชาวประมง และประชาชน ภายในเขตพื้นที่รับผิดชอบ
- 6) ปฏิบัติงานร่วมกันหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตามที่ได้รับมอบหมาย

หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่สังกัดศูนย์ป้องกันและปราบปรามประมงทะเลบนหมู่เกาะสุรินทร์มีเรือตรวจการ 1 ลำ มีเจ้าหน้าที่ที่เป็นข้าราชการ 2 คน อีก 5 คนเป็นลูกจ้างชั่วคราว และมีลูกจ้างประจำจำนวน 6 คน เมื่อมีการปรับลดงบประมาณลง การลาดตระเวนในพื้นที่ทะเลอันดามันตอนเหนือจึงลดน้อยลงด้วย เจ้าหน้าที่จึงถูกลดบทบาทกลายเป็นผู้คอยดูแลบ้านพักและบริเวณภายในที่ทำการหน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ มีผู้ให้ความเห็นว่าส่วนใหญ่โครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้เตรียมไว้รับรองแขกที่เป็นข้าราชการระดับสูงจากกรมประมงที่มาเยือนหมู่เกาะสุรินทร์

เกือบสิบปีที่แล้วมีการตั้งข้อสังเกตว่า “พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติไม่ได้รับครอบคลุมถึงทรัพยากรทางทะเล ทั้งๆ ที่ขอบเขตอุทยานแห่งชาติทางทะเลรวมไปถึงบริเวณในทะเลด้วย อำนาจในการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลนั้นเป็นสิ่งที่พิจารณาและถกเถียงกันมานานหลายปี แต่ยังมีความทับซ้อนกันระหว่างอำนาจของกรมป่าไม้และกรมประมง หากยังแก้ปัญหาไม่ได้ ก็ไม่สามารถระบุความรับผิดชอบเกี่ยวกับทรัพยากรทางทะเลในพื้นที่อุทยานแห่งชาติทางทะเลได้อย่างชัดเจน” (Chettamart et al. 1998) ข้อสังเกตนี้มีมาก่อนที่จะมีการปรับระบบราชการ ก่อนการตั้งกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช และกรมทรัพยากรชายฝั่งทะเล แต่อย่างไรก็ดี จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก มีผู้ให้ความเห็นว่าอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ และหน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำน่าจะประสานและทำงานร่วมกันมากกว่านี้ เนื่องจากแต่ละส่วนก็มีจุดแข็งที่ต่างกัน และน่าจะแบ่งเบาภาระหน้าที่กันได้เป็นอย่างดี

²¹ ข้อมูลจากเว็บไซต์ของหน่วยป้องกันและปราบปรามประมงทะเล จังหวัดกระบี่ ใน <http://www.fisheries.go.th/mfp-krabi/job.htm>

5.3.1 หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำกับชาวมอแกน

เจ้าหน้าที่ในหน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวมอแกน โดยเฉพาะมอแกนกลุ่มที่ตั้งบ้านเรือนที่อ่าวไทรเอน ใกล้ ๆ ที่ทำการหน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ (ระหว่าง พ.ศ. 2537- 2547) ในช่วงแรก เจ้าหน้าที่หน่วยฯ ได้ประชาสัมพันธ์ให้มอแกนช่วยกันอนุรักษ์และไม่เก็บหาสัตว์ทะเลสามชนิด คือ เต่ากระ หอยมือเสือ และกุ้งมังกร การประชาสัมพันธ์และทำงานกับมอแกนประสบความสำเร็จพอสมควร แต่ในระยะต่อมา โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝน การขาดงบประมาณสำหรับลาดตระเวนและสนับสนุนการทำงานทำให้เจ้าหน้าที่มีบทบาทน้อยลงและขาดความกระตือรือร้นในการทำงาน บางทีเจ้าหน้าที่ต้องออกไปจับปลาบริเวณริโคหรือนำปลาที่จับได้ไปขาย

บทบาทหลักของหน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่เกี่ยวกับชุมชนมอแกนคือการจัดตั้งโรงเรียนสุรัสวดีใน พ.ศ. 2537 โรงเรียนได้รับเงินบริจาคจาก ดร. ปลอดประสพ สุรัสวดี (อธิบดีกรมประมงในสมัยนั้น) จึงมีการปรับห้องเก็บวัสดุให้เป็นห้องเรียน และเจ้าหน้าที่หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบางคนทำหน้าที่เป็นครูสอนภาษาไทย คณิตศาสตร์ พลศึกษา ฯลฯ เพื่อให้เด็กมอแกนมีความรู้เบื้องต้นที่จะสามารถติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอกได้

ภาพที่ 38 หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่อ่าวไทรเอน (ภาพก่อนสิ้นปี)

ภาพที่ 39 โรงเรียนสุรัสวดีตั้งอยู่ที่บริเวณอ่าวไทรเอน (ภาพก่อนสิ้นปี)

ต่อมามีการร่างหลักสูตรมอแกนศึกษาขึ้นใน พ.ศ. 2540 เพื่อเน้นการฝึกทักษะเชิงปฏิบัติและให้นำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โรงเรียนนี้กลายเป็นสาขาของโรงเรียนบ้านปากจกบนเกาะพระทอง นักเรียนได้รับสวัสดิการนมและได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานประถมศึกษาอำเภอกระบุรี ส่วนเครื่องแบบ สมุดหนังสือ และอุปกรณ์กีฬาได้รับบริจาคจากได้ทั้งเรือประมงที่เดินทางไปมาบริเวณนี้ และจากนักท่องเที่ยว การเรียนการสอนในช่วงเวลาประมาณ 10 ปีทำให้เด็กมอแกนสามารถอ่านเขียนภาษาไทยได้และมีความรู้เบื้องต้นในด้านต่างๆ ปัญหาที่พบในโรงเรียน ได้แก่ 1) ปัญหาการเปลี่ยนครูบ่อยๆ เพราะค่าตอบแทนครูน้อยมาก และยังไม่มียี่สิบถึงครูให้ครูที่มาปฏิบัติงานอยู่บนเกาะได้นานๆ ระหว่างฤดูฝน 2) ขาดงบประมาณเป็นค่าน้ำมันสำหรับจัดเรือรับ-ส่งนักเรียนมอแกนที่อยู่หมู่บ้านอ่าวบอนเล็ก 3) ความยากลำบากในการรับ-ส่งนักเรียน จากบ้านมาโรงเรียนในฤดูฝน งบประมาณสนับสนุนโรงเรียนสุรัสวดีหมดลงเมื่อเดือนกันยายน 2547 ทำให้การเรียนการสอนต้องหยุดชะงักลง

ส่วนที่ 2 ข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมของชุมชน กับการวางแผนการจัดการพื้นที่คุ้มครอง: กรณีชุมชนอุรุกรลาไว๊ เกาะหลีเป๊ะ อุทยานแห่งชาติตะรุเตา

1. บทนำ

หมู่เกาะอาดัง-ราวีเป็นที่อยู่อาศัยของชาวอุรุกรลาไว๊มาตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2452 ต่อมาใน พ.ศ. 2517 หมู่เกาะนี้ได้รับการประกาศเป็นส่วนหนึ่งของอุทยานแห่งชาติตะรุเตา และหลังจากนั้นเป็นต้นมา ที่พักอาศัยของชาวอุรุกรลาไว๊และที่พักชั่วคราวในฤดูแล้งสำหรับการออกหาอาหารหรือเก็บค่าที่เคยกะจัดกระจายรอบๆ หมู่เกาะได้ค่อยๆ หายไปพร้อมกับวิถีชีวิตและการทำมาหากินแบบกึ่งเร่ร่อนทางทะเล อุทยานแห่งชาติตะรุเตาได้รับการเสนอชื่อให้เป็นมรดกโลกใน พ.ศ. 2534 เนื่องจากคุณสมบัติด้านธรรมชาติที่โดดเด่น แต่กระนั้นคณะกรรมการมรดกโลก (IUCN 1991) ได้บันทึกความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเอาไว้ซึ่งได้กลายเป็นหนึ่งในสาเหตุหลักที่ทำให้อุทยานแห่งชาติตะรุเตาไม่ได้รับการผนวกในรายชื่อแหล่งมรดกโลก ในปัจจุบันสภาพความเสื่อมโทรมเหล่านี้ยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นทุกที

ประเด็นเกี่ยวกับชาวอุรุกรลาไว๊ในหมู่เกาะอาดัง-ราวีสะท้อนให้เห็นถึงความยุ่งยากซับซ้อนและกลายเป็นสิ่งที่ท้าทายในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ความกดดันจากเศรษฐกิจระบบตลาดและขบวนการโลกาภิวัตน์เป็นสิ่งที่ส่งอิทธิพลต่อพื้นที่อย่างใหญ่หลวง แม้ว่าพื้นที่นี้มีสภาพเป็นอุทยานฯ แต่การประมงพาณิชย์และอุตสาหกรรมท่องเที่ยวกลับพัฒนาอย่างรวดเร็วและเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นมากขึ้น กฎเกณฑ์และข้อบังคับของอุทยาน รวมทั้งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของคนนอกพื้นที่มีส่วนทำให้วิถีชีวิตของชาวอุรุกรลาไว๊เปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก การที่คนภายนอกสามารถเข้าถึงหมู่เกาะและมีการติดต่อกับโลกภายนอกได้โดยง่ายด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวอุรุกรลาไว๊ซึ่งพัฒนาขึ้นจากวิถีชีวิตกึ่งเร่ร่อนทางทะเลหายไปอย่างรวดเร็วในขณะที่พวกเขาได้หลอมรวมตัวตนเข้ากับวัฒนธรรมสังคมนิยมใหม่

ในปัจจุบันแทบจะไม่มีใครคำนึงว่า ชาวอุรุกรลาไว๊เป็นชนพื้นเมืองที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งในพื้นที่แห่งนี้เป็นกลุ่มแรก เอกสิทธิ์ทางวัฒนธรรมและองค์ความรู้เกี่ยวกับท้องทะเลที่มีการสั่งสมมาเนิ่นนานของพวกเขากำลังเสื่อมสลายไปอย่างรวดเร็ว ภาพรวมของแผนการจัดการอุทยานฯ ได้ละเลยประเด็นเหล่านี้ไป และชาวอุรุกรลาไว๊เองก็ไม่ได้มีส่วนร่วมในการวางแผน การตัดสินใจ และการจัดการความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมในหมู่เกาะอาดัง-ราวี

โดยทั่วไปแล้ว การตัดสินใจในเรื่องการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของหมู่เกาะอาดัง-ราวีกระทำโดยหลายองค์กร แต่มักจะไม่ค่อยมีการประสานงานกันระหว่างองค์กรเหล่านี้ ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งทางนโยบายและการปฏิบัติงาน และทำให้เกิดความไร้ประสิทธิภาพเนื่องจากความรับผิดชอบที่ทับซ้อนกัน ในขณะเดียวกัน การขาดความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ทำให้การจัดการและการนำกฎข้อบังคับมาใช้ไม่สัมฤทธิ์ผลเท่าที่ควร ในหมู่เกาะอาดัง-ราวีมีผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ที่สำคัญ 9 กลุ่มดังนี้

- 1) ชาวอุรุกรลาไว๊ที่อยู่ในชุมชนบนเกาะหลีเป๊ะและชุมชนด้านตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะอาดัง
- 2) เจ้าแก้วซึ่งเป็นพ่อค้าคนกลางในธุรกิจประมง ซึ่งอยู่มาตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2490 และในปัจจุบันส่วนหนึ่งได้กลายเป็นเจ้าของธุรกิจรีสอร์ตบนเกาะหลีเป๊ะ
- 3) กลุ่มธุรกิจการท่องเที่ยว ในที่นี้รวมถึงเจ้าของรีสอร์ต ร้านอาหาร เรือเฟอร์รี่ ผู้ให้บริการเรืออื่นๆ ผู้ทำกิจการค้าน้ำ ร้านค้า ฯลฯ

- 4) เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติตะรุเตารวมถึงเจ้าหน้าที่ในหน่วยย่อยที่แหลมสนซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเกาะอาดัง และหน่วยย่อยอีกสามจุดทางใต้ของเกาะราวี
- 5) หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ สังกัดกรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- 6) องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย
- 7) เจ้าหน้าที่ในศูนย์ราชการจังหวัดสตูล
- 8) ผู้ประกอบการเรือประมงพาณิชย์ในพื้นที่
- 9) นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศที่เดินทางมาเยือนในฤดูท่องเที่ยวระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงเมษายน

ในกลุ่มชาวอุรักลาไวย์ พวกเขายังขาดผู้นำหรือตัวแทนที่จะเรียกร่องสิทธิให้ชุมชน และขาดเวทีสนับสนุนให้แสดงออกถึงความกังวลหรือปัญหาของตนเองและหนทางแก้ไข ไม่ว่าจะเป็นประเด็นสิทธิในที่ดิน สิทธิในการใช้ทรัพยากร ในท้องถิ่นตามแบบวัฒนธรรมดั้งเดิม สิทธิที่จะดำรงวิถีชีวิตหรือทางเลือกในการดำรงชีวิต สิทธิในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม และปัญหาการล่มสลายของวัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิม

รายงานในส่วนนี้จะนำเสนอภาพรวมสถานการณ์ในอดีตและปัจจุบันของหมู่เกาะอาดัง-ราวีและภาพรวมของชาวอุรักลาไวย์ และในส่วนที่สองจะนำเสนอสรุปข้อมูลเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจสังคมในพื้นที่ ผลวิจัยนักท่องเที่ยว และประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการใช้และการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและทรัพยากรทางทะเลในท้องถิ่น ในส่วนท้ายสุดของรายงานจะสรุปกระบวนการเชื่อมโยงข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมกับการจัดการพื้นที่คุ้มครองทางทะเล

2. ขั้นตอนและวิธีวิจัย

นอกเหนือจากงานวิจัยเกี่ยวกับชาวอุรักลาไวย์ในหมู่เกาะอาดัง-ราวีที่มีอยู่แล้ว คณะวิจัยได้ใช้วิธีเก็บข้อมูลดังต่อไปนี้

2.1. แบบสอบถามและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ระหว่างเดือนเมษายน 2547 ถึง กุมภาพันธ์ 2548 โดยใช้หัวข้อพื้นฐานด้านสังคมเศรษฐกิจที่จำเป็นต่อการจัดการพื้นที่ชายฝั่งจาก SocMon SEA เป็นกรอบและเพิ่มเติมการสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับเรื่องวิถีชีวิตในอดีต ลักษณะของปัญหาในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง และการพัฒนาการท่องเที่ยวจากผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวนทั้งสิ้น 27 คน ทั้งหญิง (6 คน) และชาย (21 คน) มีผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบไปด้วย ผู้นำอย่างเป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อบต. (จำนวน 5 คน) และผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ ได้แก่ เจ้าแม่ ประธานและรองประธานชมรมเรือหาง (จำนวน 4 คน) และเจ้าหน้าที่ส่วนราชการ จากอุทยานแห่งชาติตะรุเตา ศูนย์/หน่วยป้องกันและปราบปรามประมงทะเล สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง ครุ และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในพื้นที่ (จำนวน 7 คน) รวมทั้งชาวอุรักลาไวย์ที่มีความรู้และพักอาศัยอยู่บนเกาะหลีเป๊ะ หมู่ที่ 7 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล รวมจำนวน 15 คน ผู้ให้ข้อมูลหลักดังกล่าวมีอายุระหว่าง 24 – 72 ปี

2.2 แบบสอบถามครัวเรือนอุรักลาไวย์ คณะวิจัยได้ใช้ SocMon SEA ในการเก็บข้อมูลด้านสังคมเศรษฐกิจ ก่อนที่จะมีการเก็บข้อมูลคณะวิจัยได้ทดสอบแบบสำรวจและพบว่าเป็นเรื่องยากที่จะให้ชาวอุรักลาไวย์ตอบคำถามด้วยตัวเลขที่แน่นอนหรือจำนวนร้อยละ หรือแม้แต่การเลือกคำตอบจากตัวเลือกหลายๆ ระดับ ดังนั้นจึงมีการปรับปรุงแบบสำรวจให้เหมาะสม โดยแบ่งออกเป็น 4 ส่วนคือ 1) ข้อมูลประชากรของสมาชิกในครัวเรือน รวมทั้งเรื่องอาชีพและรายได้ 2) ข้อมูลกิจกรรมในพื้นที่ชายฝั่งและในทะเล 3) ข้อมูลทัศนคติเกี่ยวกับทรัพยากรชายฝั่งและทะเล การจัดการ และความตระหนักถึงกฎและข้อ บังคับ 4) ข้อมูลวิถีชีวิตด้านวัตถุ การเก็บข้อมูลครัวเรือนครอบคลุมทั้งสิ้น โดยมีผู้ให้ข้อมูล 53 ครัวเรือนซึ่งมีสมาชิกรวม 232 คน

2.3 แบบสอบถามนักท่องเที่ยว คณะวิจัยได้เก็บข้อมูลจากนักท่องเที่ยวจำนวน 360 คน ระหว่างเดือนธันวาคม 2547 ถึง พฤษภาคม 2548 ในจำนวนนี้มีนักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวน 117 คน และนักท่องเที่ยวต่างชาติจำนวน 243 คน

ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก คร่าวเรือน และนักท่องเที่ยว ได้รับการบันทึกและวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรม SPSS

ภาพที่ 40 ผู้ให้ข้อมูลหลักชาวอุรูกลาไว้ตรวจสอบข้อมูลแผนที่

3. ภูมิหลังของหมู่เกาะอาดัง-ราวี และชาวอุรูกลาไว้

3.1 สภาพแวดล้อมทางกายภาพ

หมู่เกาะอาดัง-ราวีตั้งอยู่ในทะเลอันดามันตอนใต้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอ่าวเบงกอลในมหาสมุทรอินเดีย มีพิกัดภูมิศาสตร์ตั้งอยู่ที่ละติจูดที่ $6^{\circ}28' - 6^{\circ}35'$ เหนือ และลองจิจูดที่ $99^{\circ}09' - 99^{\circ}21'$ ตะวันออก อยู่ห่างจากท่าเรือปากบาราในจังหวัดสตูลไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 70 กิโลเมตร อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครไปทางทิศใต้ 973 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากเกาะลังกาวิไนประเทศมาเลเซียไปทางทิศตะวันตก 50 กิโลเมตร หมู่เกาะอาดัง-ราวีครอบคลุมพื้นที่มากกว่า 310 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยเกาะใหญ่ 2 เกาะ (เกาะอาดังและเกาะราวี) มีเกาะขนาดกลาง 3 เกาะ (เกาะตง เกาะหลีเป๊ะและเกาะบิสซึ) และมีเกาะเล็กๆ อีก 20 เกาะ

เกาะต่างๆ ในอุทยานแห่งชาติตะรุเตาเคยเป็นส่วนหนึ่งของไหล่ทวีปซุนดา (Sunda Shelf) และประกอบไปด้วยภูเขาหินแกรนิตเป็นส่วนใหญ่ มีหินควอตซ์กับหินผลึกประกอบบ้าง (คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูสงขลา 2535:33) หมู่เกาะแห่งนี้ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ซึ่งนำพายุฝนมาจากมหาสมุทรอินเดีย ฤดูฝนจะอยู่ระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม และฤดูแล้ง ระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงเมษายน ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือจะพัดเข้ามาทำให้พื้นที่เหมาะสมกับการท่องเที่ยว มีปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ยวัดได้ 2,628 มิลลิเมตรต่อปี มีความชื้นสัมพัทธ์สูงสุดและต่ำสุดต่อวันโดยเฉลี่ยร้อยละ 90 และ 62 ตามลำดับ ในจังหวัดสตูล อุณหภูมิเฉลี่ยคือ 27.74 องศาเซลเซียส อุณหภูมิสูงสุดที่ได้รับการบันทึกอยู่ที่ 32.44 องศาเซลเซียสในเดือนมีนาคม และอุณหภูมิต่ำสุดอยู่ที่ 23.74 องศาเซลเซียสในเดือนกุมภาพันธ์ (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 1992:2-7) เกาะตะรุเตา อาดัง และราวีมีแหล่งน้ำจืดบนเกาะตลอดปี ส่วนเกาะหลีเป๊ะในปัจจุบันมีเพียงน้ำบาดาลเท่านั้น

เกาะทั้งหมดในหมู่เกาะอาดัง-ราวีล้อมรอบไปด้วยปะการังชายฝั่ง ทะเลรอบๆ เกาะมีน้ำใสราวกระจกและสีน้ำตาลตั้งแต่เขียวอมฟ้าไปจนกระทั่งน้ำเงินเข้ม ระดับน้ำทะเลขึ้นสูงสุดและลดลงต่ำสุดวันละ 2 ครั้ง นอกจากนี้หมู่เกาะอาดัง-ราวียังเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำนานาชนิดที่อยู่อาศัยในมหาสมุทรอินเดีย จากปะการังกว่า 280 ชนิดที่พบในประเทศไทย 137 ชนิดจาก 47 วงศ์ สามารถพบได้ในหมู่เกาะอาดัง-ราวี (Phongsuwan and Chansang 1987:142) ปะการังสามารถพบได้ทั่วไปตามฝั่งทะเลที่ไม่ได้รับลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้โดยตรง ในบริเวณ 50-300 เมตรจากฝั่ง ที่ระดับความลึก 3-12 เมตร (Phongsuwan and Changsang, 1987:152) ปะการังดังกล่าวได้รับผลกระทบในระดับต่ำจากภัยสึนามิที่เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2547

ภาพที่ 41 แนวปะการังในช่วงน้ำลงทางด้านตะวันออกของเกาะหลีเป๊ะ

จากการสำรวจปลาทะเลในเดือนกุมภาพันธ์ 2541 (Phuket Marine Biological Center 1998: n.p) พบว่ามีปลา 288 ชนิด จาก 54 วงศ์ในหมู่เกาะนี้ และร้อยละ 70 ของทั้งหมดเป็น ปลาสลิดหิน ปลาบู่ ปลาเหงือกหนาม ปลานกขุนทอง ปลาแก้ว ปลาอมไข่ ปลากระบี (ปลาตีนแถบ) ปลาผีเสื้อ ปลากะพง ปลาเหลืองปล้อง และ ปลาทราย นอกจากนี้ยังมีสัตว์น้ำประเภทหอย โดยเฉพาะ หอยมุกป้าง หอยมุกโขง และหอยมือเสือ สัตว์ทะเลเลี้ยงลูกด้วยนมที่พบมีพะยูน โลมาและวาฬ เคยมีบันทึกว่าเต่าทะเลมีจำนวนมากและมักจะไปวางไข่ที่เกาะอาดัง และเกาะราวี ในช่วงเดือนกันยายน-ธันวาคม แต่ปัจจุบันเต่ากลายเป็นสัตว์ที่หาพบได้ยาก ส่วนโลมา เต่าทะเล หอยมือเสือ และกุ้งมังกรเป็นสัตว์คุ้มครองในหมู่เกาะอาดัง-ราวี

เกาะอาดังและเกาะราวีมีพันธุ์ไม้ประเภทป่าฝนเขตร้อนชื้นปกคลุมหนาแน่น ร้อยละ 85 ของพื้นที่ป่าเป็นป่าดิบชื้น พันธุ์ไม้หลัก ได้แก่ ไม้ในตระกูลยาง ตระกูลตะเคียน กระบาก กันเกรา ขนุนป่า เคี่ยม อบเชย มะหาด สยา อินทนิลน้ำ และสมพง เป็นต้น ส่วนที่เหลือเป็นป่าดิบแล้ง ป่าผลัดใบ ป่าชายเลน และป่าชายหาด สัตว์บกที่สามารถพบได้ทั่วไปได้แก่ หมูป่า กระเจง ถึง ค่าง และตะกวด เกาะที่มีประชากรตั้งหลักแหล่งมากที่สุดคือเกาะหลีเป๊ะซึ่งมีลักษณะแบนราบและมีชื่อดั้งเดิมในภาษามลายูว่า “ปูเลา นิปีฮ” ปูเลา หมายถึง เกาะ ส่วน นิปีฮ หมายถึง แบนราบ

ภาพที่ 42 เกาะหลีเป๊ะ

3.2 ก่อนการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติ – วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวอุรักลาโว้ย

จากการสำรวจเบื้องต้นของอุทยานแห่งชาติตะรุเตา (มหาวิทยาลัยมหิดล 2517:5, 97-98,101) ชาวอุรักลาโว้ยซึ่งมีวิถีชีวิตดั้งเดิมได้อาศัยอยู่ในบริเวณหมู่เกาะอาดัง-ราวี มาตั้งแต่ พ.ศ. 2452 มีการอ้างถึงชุมชนนี้ซึ่งอยู่ในรัฐเคดาห์ของมาเลเซียว่าเป็นบ้านและถิ่นกำเนิดในตำนานของบรรพบุรุษชาวอุรักลาโว้ย ส่วนเกาะตันตาในจังหวัดกระบี่ถือเป็นถิ่นกำเนิดเดิมในประเทศไทยของชาวอุรักลาโว้ยในหมู่เกาะอาดัง-ราวี

ภาพที่ 43 แหล่งพักแรมชั่วคราวที่ปาดัย ปาญัก

โต๊ะมึรีเป็นบรรพบุรุษที่ได้รับการนับถือมากที่สุดของชาวอุรักลาโว้ย เป็นชาวมุสลิมที่เดินทางผจญภัยมาจากอินโดนีเซีย และได้แต่งงานกับสาวชาวอุรักลาโว้ยบนเกาะลันตา โต๊ะมึรีได้รับการสนับสนุนจากเจ้าเมืองสตูลให้พาชาวอุรักลาโว้ยจากเกาะลันตาในจังหวัดกระบี่และเกาะสิเหร่ในจังหวัดภูเก็ตเข้ามาอยู่ที่หมู่เกาะอาดัง-ราวีตอนสิ้นสมัยรัชกาลที่ ๕ (อาภรณ์ 2532) เมื่อมีการแบ่งเขตแดนไทย – มาเลเซียเพื่อแสดงให้เห็นว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ประเทศไทยและมีประชากรชาวไทยอาศัยในบริเวณนั้น อย่างไรก็ตาม ไม่มีหลักฐานชัดเจนว่าชาวอุรักลาโว้ยที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งครั้งแรกในหมู่เกาะอาดัง-ราวี มีจำนวนเท่าไร ถ้าแก่สูงอายุท่านหนึ่งประมาณว่ามีชาวอุรักลาโว้ยราว 40-50 ครอบครัวบนเกาะหลีเป๊ะในช่วง พ.ศ. 2490

วิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวอุรักลาโว้ยเป็นแบบกึ่งเร่ร่อน พวกเขามีบ้านอยู่บนชายหาดและสร้างด้วยวัสดุต่างๆ ที่หาได้ในท้องถิ่น หมู่บ้านเล็กๆ เหล่านี้อยู่ตามเกาะหลีเป๊ะ เกาะอาดัง และเกาะราวี ในฤดูแล้ง ชาวอุรักลาโว้ยจะเดินทางเร่ร่อนไปตามเกาะต่างๆ เพื่อเก็บและล่าอาหาร ช่วงเวลาเดินทางเร่ร่อนนี้อาจใช้เวลาเพียงไม่กี่วัน ไปจนถึงหลายเดือน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระยะทางจากบ้าน สภาพอากาศ และอาหารที่หาได้ โดยปกติแล้วสมาชิกในครอบครัวจะเดินทางไปด้วยกันหมด มีการสร้างกระท่อมง่ายๆ เพื่อหลบร้อนและทำอาหารบนชายหาด การเร่ร่อนหาอาหารวิธีนี้เรียกว่า “บาคัด” ในภาษาอุรักลาโว้ย แหล่งบาคัดในอดีตสามารถพบได้ทั่วไปในหมู่เกาะโดยเฉพาะตามหาดทรายหรืออ่าวที่เป็นจุดหลบลมได้ดีและสามารถหาน้ำจืดได้โดยง่าย

วิธีการเก็บล่าทรัพยากรชายฝั่งและทะเลและวิถีชีวิตกึ่งเร่ร่อนเป็นสิ่งที่หล่อหลอมวัฒนธรรมดั้งเดิมทั้งหมดของชาวอุรักลาโว้ย สิ่งเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงการหาอาหารและรายได้ หากยังเป็นสิ่งที่ช่วยให้ชาวอุรักลาโว้ยสามารถใช้ประโยชน์สูงสุดได้จากสิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิดในทะเล ไม่ว่าจะเป็นปลา หอย ปลิงทะเล และพืชต่างๆ ที่ใช้สำหรับเป็นอาหาร ยารักษาโรค ถ่านหุงต้ม อุปกรณ์จับปลาและใช้ก่อสร้างบ้านเรือนรวมไปถึงเรือ

แผนที่ 2 หมู่บ้านเก่าและแหล่งพักแรมดั้งเดิมของชาวอุรักลาโว้ยในหมู่เกาะอาดัง-ราวี

วิถีชีวิตแบบยังชีพกึ่งเร่ร่อนของชาวอูรักลาไวย์เป็นระบบแบบหาแล้วใช้ทันที ไม่มีการสะสมเพราะสามารถหาสิ่งที่ต้องการได้วันต่อวัน โดยไม่ต้องมีการลงแรงล่วงหน้า ขณะที่พวกผู้ชายหาและเก็บผลผลิตทางทะเล ผู้หญิงช่วยตกเบ็ดและหาหอยตามชายฝั่งทะเล รวมถึงขึ้นคอนต่างๆ ในการถนอมและทำอาหาร ในฤดูฝนชาวอูรักลาไวย์ที่ออกไปเร่ร่อนหาอาหารจะกลับมาบ้านและใช้วิธีการจับปลาหรือเก็บหาอาหารทะเลอื่นๆ ตามบริเวณชายฝั่งที่น้ำท่วมถึง

3.3 การจัดตั้งอุทยานแห่งชาติตะรุเตา

อุทยานแห่งชาติตะรุเตาได้รับการจัดตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2517 ครอบคลุมพื้นที่ 1,490 ตารางกิโลเมตร ร้อยละ 85 ของพื้นที่ทั้งหมดหรือ 1,264 ตารางกิโลเมตรเป็นพื้นน้ำ (Rowchai 2544: 413) อุทยานแห่งชาติตะรุเตาประกอบไปด้วยสองหมู่เกาะ คือ หมู่เกาะตะรุเตาและหมู่เกาะอาดัง-ราวี มีเกาะทั้งหมด 51 เกาะ เกาะตะรุเตาซึ่งเป็นเกาะหลักของอุทยานฯ เป็นสถานที่ประวัติศาสตร์โดยถูกใช้เป็นทัณฑสถานและนิคมฝึกอาชีพสำหรับนักโทษจกรรจ์และนักโทษการเมืองจำนวนกว่า 3,000 คน ระหว่าง พ.ศ. 2482-2489 ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง เกิดภาวะขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภค ผู้คุมและนักโทษจำนวนมากได้กลายเป็นโจรสลัดปล้นเรือบรรทุกสินค้าที่แล่นผ่านช่องแคบมะละกา ระหว่าง พ.ศ. 2487-2489 เมื่อกองทัพเรืออังกฤษเข้าทำการกวาดล้างโจรสลัดใน พ.ศ. 2489 เกาะตะรุเตาจึงกลายเป็นเกาะร้างและตกอยู่ในความดูแลของกรมราชทัณฑ์

ใน พ.ศ. 2515 กรมป่าไม้ได้ส่งคณะสำรวจมาในพื้นที่และเห็นว่าหมู่เกาะตะรุเตาและหมู่เกาะอาดัง-ราวีมีความเหมาะสมที่จะจัดตั้งให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ จึงมีการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติตะรุเตาขึ้นในวันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2517 นับเป็นอุทยานแห่งชาติลำดับที่ 8 ของประเทศไทยและเป็นอุทยานแห่งชาติทางทะเลที่ใหญ่ที่สุดในประเทศ หลังจากนั้น ใน พ.ศ. 2531 กรมประมงได้จัดตั้งที่ทำการหน่วยรักษาพันธุ์สัตว์น้ำบนเกาะหลีเป๊ะขึ้นอีกแห่งหนึ่ง

การได้รับการประกาศให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์โดยมีทั้งอุทยานแห่งชาติ และหน่วยรักษาพันธุ์สัตว์น้ำในพื้นที่เป็นการจำกัดการเข้าถึงและสิทธิในการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นของชาวอูรักลาไวย์และวิถีชีวิตแบบกึ่งเร่ร่อน เนื่องจากอุทยานแห่งชาติไม่สนับสนุนการเร่ร่อนเก็บล่าทรัพยากรจากพื้นที่รอบหมู่เกาะ ยิ่งไปกว่านั้น การที่เด็กๆ ต้องขาดเรียนเป็นเวลานานเนื่องจากติดตามครอบครัวไปตามบ่อกัดในเกาะต่างๆ ทำให้คนภายนอกมองว่าวิถีชีวิตแบบดังกล่าวเป็นสิ่งที่ไม่น่าสนับสนุน ในช่วงปี พ.ศ. 2520 อุทยานฯ จึงพยายามที่จะกดดันให้ชาวอูรักลาไวย์ที่อาศัยอยู่บนเกาะอาดังและเกาะราวีย้ายมาอยู่ที่เกาะหลีเป๊ะและเลิกไปบ่อกัด ปัจจุบันจึงเหลือเพียงกลุ่มชาวอูรักลาไวย์กลุ่มเล็กๆ เท่านั้นที่ยังคงอาศัยอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะอาดัง การดำรงชีวิตภายใต้กฎข้อบังคับของอุทยานฯ ทำให้ชาวอูรักลาไวย์ต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตจากกึ่งเร่ร่อนไปสู่การลงหลักปักฐานและต้องปรับตัวภายใต้สภาพสิ่งแวดล้อมทางสังคมและการเมืองแบบใหม่

4. ข้อมูลเศรษฐกิจสังคมของชุมชนชาวอูรักลาไวย์

4.1 ข้อมูลประชากร

4.1.1 ประชากร เพศ อายุ ขนาดครัวเรือน ศาสนา และการศึกษา

ข้อมูลที่เก่าแก่ที่สุดเกี่ยวกับจำนวนประชากรชาวอูรักลาไวย์สามารถย้อนไปได้ถึง พ.ศ. 2517 ซึ่งระบุจำนวนประชากรบนเกาะหลีเป๊ะและเกาะอาดัง ว่ามีทั้งสิ้น 387 คน ใน พ.ศ. 2547 ประชากรในหมู่เกาะอาดัง-ราวี เพิ่มขึ้นเป็น 880 คน ใน 155 ครัวเรือน (องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย, 2547) แบ่งเป็นประชากรชาย 440 คน หญิง 440 คน ซึ่งอาศัยอยู่บนเกาะหลีเป๊ะเป็นส่วนใหญ่ ส่วนอีก 17 ครัวเรือน ประกอบไปด้วยประชากร 106 คน อาศัยอยู่ที่คือ โละ ปูะ และคือ โละ จึงงัน ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะอาดัง

ภาพที่ 44 เด็กชาวอูรักลาโว้ย

ร้อยละ 35 ของประชากรมีอายุต่ำกว่า 19 ปี ส่วนร้อยละ 46 มีอายุระหว่าง 20-49 ปี ค่าเฉลี่ยของจำนวนสมาชิกในครอบครัวคิดเป็น 4.4 คน เนื่องจากการขาดสถิติในเรื่องอัตราการย้ายถิ่นที่เป็นทางการ ข้อมูลนี้จึงได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก แต่มีคลาดเคลื่อนสูงจนไม่สามารถสรุปจำนวนคนได้ อย่างไรก็ดี สามารถสรุปได้ว่าประชากรย้ายถิ่นด้วยเหตุผลในเรื่องอาชีพ ตัวอย่างเช่น ประชากรย้ายเข้ามาที่หมู่เกาะอาดัง-ราวี ระหว่างฤดูแล้งเพื่อประกอบอาชีพด้านการท่องเที่ยวและย้ายไปที่อื่นในฤดูฝนเพื่อทำอาชีพอื่น

ตารางที่ 7 จำนวนประชากรชาวอูรักลาโว้ยบนเกาะหลีเป๊ะและเกาะอาดัง

ปี พ.ศ.	จำนวนประชากร			จำนวนครัวเรือน		
	เกาะหลีเป๊ะ	เกาะอาดัง	รวม	เกาะหลีเป๊ะ	เกาะอาดัง	รวม
2517 ¹	329	58	387	-	-	-
2541 ²	547	118	665	129	30	159
2547 ³	774	106	880	138	17	155

ที่มา: ¹มหาวิทยาลัยมหิดล 2517; ²Wongbusarakum 2002; ³องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย 2547

ชาวอูรักลาโว้ยแตกต่างจากชาวมอแกนในเรื่องที่ทุกคนได้รับสัญชาติไทย เกือบทุกครัวเรือนนับถือศาสนาพุทธ ในขณะที่เดียวกันการนับถือวิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติยังเป็นสิ่งที่ปฏิบัติโดยทั่วไป ในระยะหลัง ศาสนาคริสต์เริ่มแผ่เข้ามาในกลุ่มคนหนุ่มสาว

ภาษาพูดที่ใช้มากที่สุดคือภาษาอูรักลาโว้ยซึ่งเป็นภาษาที่จัดอยู่ในตระกูลภาษาออสโตรนีเซียน และไม่มีภาษาเขียน ร้อยละ 45 ของครัวเรือนใช้ภาษาอูรักลาโว้ยเพียงภาษาเดียว ในขณะที่ร้อยละ 47 ใช้ทั้งภาษาอูรักลาโว้ย ภาษาไทยและภาษามลายู ภาษาไทยเป็นภาษาหลักที่ใช้สอนในโรงเรียน ร้อยละ 13 ของประชากรอูรักลาโว้ยไม่เคยได้รับการศึกษาในโรงเรียน โดยในจำนวนทั้งหมดนี้เป็นคนสูงอายุซึ่งผ่านพ้นวัยเรียนไปแล้วเมื่อมีการก่อตั้งโรงเรียนใน พ.ศ. 2501 ประชากรร้อยละ 25

ได้เข้าเรียนถึงชั้นประถมปีที่ 4 ร้อยละ 27 จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีประชากรเพียงร้อยละ 5 ที่มีโอกาสได้เรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา โดยเฉลี่ยแล้วในแต่ละครัวเรือนมีประชากร 3 คนที่สามารถอ่านเขียนได้ คิดเป็นจำนวนประชากรที่อ่านออกเขียนได้รวมร้อยละ 68

ภาพที่ 45 ศาลบรรพบุรุษ

4.1.2 วิถีชีวิต

ชาวอุรักลาโว้ยทำมาหากินแบบยังชีพ ในอดีตการเก็บล่าหาอาหารในพื้นที่กว้างขวางของหมู่เกาะโดยประชากรชาวอุรักลาโว้ยกลุ่มเล็กๆ ทำให้พวกเขาสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาโลกภายนอก จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุชาวอุรักลาโว้ย พวกเขาไม่เคยมีความอดอยากมาก่อน พวกเขาสามารถใช้พืชหัวในท้องถิ่นสำหรับทำอาหารจำพวกแป้ง ส่วนในพืชต่างๆ สามารถนำมากินเป็นผัก ส่วนอาหารประเภทโปรตีนส่วนใหญ่มาจากสัตว์ทะเล พวกเขาใช้ทรัพยากรอย่างหลากหลายทั้งบนบกและในทะเลเพื่อการดำรงชีวิต ชาวอุรักลาโว้ยใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำแบบง่ายๆ เช่น ฉมวก เบ็ด ลอบดักปลา และการเก็บสัตว์น้ำตามชายฝั่งในช่วงน้ำลง

ภาพที่ 46 เด็กชายชาวอูรักลาโว้ยหัดตกเบ็ดในช่วงน้ำลง

ภาพที่ 47 ลอบไม้ไผ่

ภาพที่ 48 ชายอูรักลาโว้ยสร้างลอบหวาย

ตารางที่ 8 สัตว์ทะเลที่ชาวอุรักลาไวย์นิยมรับประทาน

ประเภทสัตว์ทะเล	บริเวณที่พบ	วิธีการจับ	วิธีการเตรียม	วิธีการประกอบอาหาร
ปลา	แนวปะการังและตามรอยแยกของโขดหิน	ตกด้วยเบ็ด, ใช้อวน, ใช้ฉมวก	ขูดเกล็ดทำความสะอาด ทำเค็มหรือตากแห้ง	ต้ม ย่าง ผัด หรือทอดให้เกรียม
ปู	แนวปะการัง ตามรอยแยกของโขดหิน และเนินเขาใกล้ทะเล	จับด้วยมือหรือฉมวกเหล็ก	ต้ดเป็นชิ้นๆ หรือกินทั้งตัว	ต้มหรือย่าง
กุ้งมังกร	แนวปะการัง ตามรอยแยกของโขดหินในเวลาน้ำลง	ดำน้ำลงไปจับด้วยมือหรือใช้ฉมวก	หั่นเป็นชิ้น หรือกินทั้งตัว	ต้ม ย่าง หรือผัด
ปลิงทราย	บริเวณหาดทรายในช่วงน้ำลง	ขูดจากทรายด้วยมือ	คลึงบนเชียงให้ตัวปลิงแข็ง ลอกเปลือกและเอาไส้ปลิงออก ล้างด้วยน้ำเกลือ แล้วหั่นเป็นชิ้นๆ	ยำ หรือกินดิบๆ กับน้ำพริก
หอยทัวไป	ตามรอยแยกของโขดหินและแนวปะการังในช่วงน้ำลง	ใช้ตะขอ มีด หรืออุปกรณ์เหล็กสำหรับแกะ	บางครั้งแกะเนื้อออกจากเปลือก	ยำ ต้ม ย่าง หรือผัด
ลิ้นทะเล	พบบนหินหรือตามรอยแยกของโขดหินในเวลาน้ำลง	เก็บด้วยมือ	เอาเปลือกและส่วนที่เป็นขนออก หั่นเป็นชิ้นๆ	ยำ หรือจิ้มกับน้ำพริก
หอยนางรม	พบบนหินหรือตามรอยแยกของโขดหินในเวลาน้ำลง	ใช้ชะแลงหรืออุปกรณ์ที่เป็นเหล็กในการแกะ	เอาเปลือกออก	ยำ ดอง หรือกินดิบๆ
หอยมือเสือ	พบตามแนวปะการังในเวลาน้ำลง	ใช้ชะแลงหรือใช้มีดงัด	เอาเปลือกและส่วนที่มีพิษซึ่งอยู่ระหว่างตัวหอยกับเปลือกออก หั่นเป็นชิ้นๆ	ยำ ต้ม หรือผัด
เต่าทะเล	พบตามแนวปะการังหรือตามชายหาดในฤดูวางไข่	ใช้ฉมวก ตะขอ หรือจับด้วยมือ	แยกเนื้อออกจากกระดอง หั่นเป็นชิ้นๆ	ต้มหรือผัด

ภาพที่ 49 สามี-ภรรยาชาวอุร้กลาไวย์ออกหาหอยเม่น

ภาพที่ 50 หญิงอุร้กลาไวย์ทำความสะอาดหอยเม่น

ภาพที่ 51 ลิ่นทะเล อาหารโปรดของชาวอูรักลาไวย์

พ่อค้าคนกลางหรือเจ้าแก้วคนแรกเข้ามาที่หมู่เกาะอาดัง-ราวี ตั้งแต่ก่อนทศวรรษ 2490 บทบาทที่สำคัญของเจ้าแก้วคือเป็นคนกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างหมู่เกาะอาดัง-ราวีกับแผ่นดินใหญ่ และยังเป็นสื่อกลางระหว่างชาวอูรักลาไวย์กับบุคคลภายนอก ชาวอูรักลาไวย์แลกเปลี่ยนสินค้าจากทะเล เช่น ปลา ปลิงทะเล หอย เต่าทะเล และไขเต่า กับสินค้าจากฝั่ง เช่น ข้าว เสื้อผ้า เหล้า ฯลฯ การติดต่อแลกเปลี่ยนกับเจ้าแก้วและคนภายนอกทำให้ชาวอูรักลาไวย์รู้จักสิ่งของใหม่ๆ และวิธีการจับปลาที่ได้ผลผลิตสูงรวมไปถึงการใช้ระเบิดและอวนล้อมหิน¹

ในช่วงหลังชาวอูรักลาไวย์จำนวนหนึ่งกลายเป็นเจ้าแก้วเสียเอง บางคนมองว่าการพึ่งพาเจ้าแก้วเป็นผลเสียเพราะทำให้พวกเขาต้องเป็นหนี้ไม่จบสิ้น ในขณะที่บางคนคิดว่าการทำงานกับเจ้าแก้วทำให้ได้รับความสะดวกสบายและมีความมั่นคง โดยเฉพาะในเวลาฉุกเฉิน ร้อยละ 85 ของผู้ชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ทำงานกับเจ้าแก้ว บางคนเป็นลูกจ้างเจ้าแก้วตลอดชีวิต (Wongbusarakum 2002: 130) สำหรับชาวอูรักลาไวย์หลายคน การทำงานกับเจ้าแก้วเป็นสิ่งจำเป็นและเลือกไม่ได้ เนื่องจาก

¹ อวนล้อมหินเป็นวิธีการจับปลาที่เป็นที่นิยมในช่วงน้ำนิ่ง หลังจากที่ใช้ระเบิดถูกห้ามเด็ดขาดในทศวรรษ 2530 วิธีการนี้มักจะทำในแนวปะการังในความลึกระหว่าง 5-20 เมตร และใช้คนจำนวน 9-12 คนในการวิ่งบนแนวปะการังเพื่อค้อนปลาออกจากแนวหินหรือปะการังเข้าสู่อวน โดยใช้เสียงดังจากหวงหวงแหวนเหล็กที่กระทบกันหรือการเคาะก้อนหินให้เกิดเสียงได้น้ำ ผู้ที่ดำน้ำจะหายใจผ่านสายยางที่เชื่อมต่อกับเครื่องบรรจุอากาศที่อยู่บนเรือหางยาว เนื่องจากวิธีการนี้ส่งผลกระทบต่อในการทำลายปะการังอย่างมาก จึงถูกจัดว่าเป็นวิธีจับปลาที่ผิดกฎหมายตามกฎหมายประมง

พวกเขาไม่มีทุนเพียงพอที่จะซื้อเครื่องมือจับปลาหรือส่งปลาไปขายยังตลาดภายนอกด้วยตนเอง เจ้าแก้งัดหาทั้งเรือและอุปกรณ์จับปลาแลกกับแรงงานและทักษะทางการประมงของลูกจ้างชาวอูรักลาโว้ยและยังเป็นผู้รับซื้อปลาคนสำคัญอีกด้วย

การก่อตั้งอุทยานแห่งชาติทำให้เกิดกฎระเบียบและข้อบังคับในการใช้ทรัพยากรซึ่งถ้าหากจะทำตามอย่างเคร่งครัดแล้วคนในท้องถิ่นจะไม่สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในพื้นที่ได้ เจ้าหน้าที่อุทยานฯ จึงมีการประนีประนอม ส่วนชาวอูรักลาโว้ยก็ได้ยอมรับ ปรับใช้ หรือไม่ก็ต่อต้านกฎข้อบังคับต่างๆ เพื่อให้พวกเขาสามารถดำรงชีวิตในวิถีที่ตนเองคุ้นเคยต่อไป ในขณะที่เห็นว่าการประนีประนอมในการใช้ทรัพยากรและความหละหลวมในเรื่องการควบคุมปริมาณทรัพยากรที่ชาวอูรักลาโว้ยควรใช้ในการดำรงชีพได้เปิดช่องทางให้บุคคลภายนอกเข้ามาแสวงหากำไรจากทรัพยากรท้องถิ่น ชาวอูรักลาโว้ยกลายเป็นแรงงานหาปลาและปริมาณปลาที่จับสูงเกินกว่าความต้องการในการดำรงชีวิตของพวกเขามากมายหลายเท่า

ในยุคปัจจุบันนี้ เศรษฐกิจแบบยังชีพไม่ใช่รูปแบบเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวในหมู่เกาะอาดัง-ราวีอีกต่อไป แม้ว่าชาวอูรักลาโว้ยกลุ่มนี้จัดได้ว่ามีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีกว่าชาวอูรักลาโว้ยกลุ่มอื่นหรือชุมชนประมงพื้นบ้านต่างๆ ตามชายฝั่ง แต่วิถีชีวิตของพวกเขาก็ต้องขึ้นอยู่กับการประมงพาณิชย์และการท่องเที่ยวที่มีการแข่งขันและความไม่แน่นอนสูง ผลกระทบจากการจับปลามากเกินขนาดและการใช้วิธีการที่ทำลายธรรมชาติ เช่น การระเบิดปลา ทำให้ปริมาณสัตว์น้ำลดลง ยิ่งเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงในภาคใต้ของประเทศไทยในพื้นที่รอบๆ จังหวัดสตูล และเหตุการณ์ภัยพิบัติสึนามิในวันที่ 26 ธันวาคม 2547 จำนวนนักท่องเที่ยวได้ลดลงอย่างต่อเนื่องใน พ.ศ. 2548 ทำให้ชาวอูรักลาโว้ยมีรายได้ลดลงมาก วิธีการจับปลาแบบดั้งเดิมของชาวอูรักลาโว้ยไม่สามารถแข่งขันกับเรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่ที่มีเทคโนโลยีและเครื่องมือทันสมัยสามารถจับปลาได้ที่ละมากๆ นอกจากนี้พวกเขายังขาดภูมิความรู้และทักษะเกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่จะนำมาซึ่งรายได้เสริม จำนวนนักท่องเที่ยวที่ลดลงตามสถานการณ์แวดล้อมได้เป็นข้อพิสูจน์ว่าการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนและไม่สามารถควบคุมได้ เมื่อต้องเผชิญปัญหาหารายได้ เจ้าแก้งัดได้สนับสนุนให้ชาวอูรักลาโว้ยหันมาเก็บปลิงทะเลจำนวนมากตามแนวชายฝั่งเพื่อส่งขายตลาดภายนอก รวมไปถึงทำวนล้อมหิน แม้ว่าเจ้าหน้าที่อุทยานฯ หรือหน่วยประมงจะรับรู้แต่ก็ยังคงประนีประนอมในเรื่องกฎเกณฑ์ข้อบังคับเพราะความหวังไขในเรื่องการดำรงชีวิตของชาวอูรักลาโว้ย โดยไม่ได้คำนึงว่าการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมดังกล่าวจะเป็นการสร้างผลประโยชน์ให้พวกพ่อค้าที่รับซื้อและขายสินค้าที่มาจากชาวอูรักลาโว้ย

ภาพที่ 52 วนล้อมหิน

4.1.3 อาชีพ รายได้ และรายจ่าย

จนกระทั่งเมื่อไม่นานมานี้กิจกรรมต่างๆ และเศรษฐกิจของชาวอูรักลาไวย์เกี่ยวข้องกับกำกับการเก็บเกี่ยวทรัพยากรทะเลเกือบทั้งสิ้น จากการสำรวจครัวเรือนอูรักลาไวย์ในปัจจุบัน พบว่าร้อยละ 88 ของครัวเรือนประชากรที่สำรวจประกอบอาชีพประมงเป็นอาชีพหลักหรืออาชีพรอง การประมงเป็นอาชีพหลักในฤดูฝน ระหว่างเดือนพฤษภาคม ไปจนถึงตุลาคมหรือพฤศจิกายน วิธีการหลักคือการวางลอบและตกเบ็ดโดยวิธีตกเบ็ดเป็นวิธีที่นิยมมากในฤดูฝน ชาวประมงส่วนมากเป็นผู้ชายที่อายุต่ำกว่า 50 ปี และประมาณร้อยละ 10 ถึง 30 ของผู้หญิงออกตกเบ็ดกับครอบครัว ผู้หญิงจำนวนน้อยรายที่จะออกทะเลไปเก็บลอบกับผู้ชายในครอบครัว ถ้าแก่ที่พวกเขาทำงานด้วยมักจะชำระเงินให้ทุกๆ หกเดือนก่อนเทศกาลลอยเรือ² ถ้าแก่เป็นผู้บันทึกรายได้และรายจ่ายของชาวอูรักลาไวย์ในช่วงตลอด 6 เดือน โดยประมาณว่าพวกเขาจะได้เงินจากการหาปลาราว 2,000 บาทต่อเดือน รายได้จากการประมงจัดว่าอยู่ในระดับพอประมาณและมีความต่อเนื่องตลอดปี

ภาพที่ 53 การเตรียมวางลอบจับปลา

² ประเพณีลอยเรือเป็นประเพณีที่สำคัญที่สุดของชาวอูรักลาไวย์ โดยจะจัดเป็นเทศกาล 2 ครั้งต่อปี เป็นเวลา 3 วัน 3 คืน ในช่วงเดือนเพ็ญของเดือน 6 และ 11 ตามปฏิทินจันทรคติ ชาวอูรักลาไวย์จะใช้โอกาสพิเศษนี้ในการเคารพบรรพบุรุษและใช้พิธีลอยเรือเป็นสัญลักษณ์ของการปล่อยทุกข์ โศก โรค เกราะห้ออกไปจากชุมชน เรือพิธีกรรมดังกล่าวจะสร้างจากไม้ระกำและไม้ตีนเป็ดซึ่งมีน้ำหนักเบา

ภาพที่ 54 ความชำนาญในการประมงได้นำของชาวอูร์กลาไว้อยู่

ตารางที่ 9 ช่วงเวลาอาชีพหลักในหมู่เกาะอาดัง-ราวี

กิจกรรม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ประมง												
- ลอบ	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**
- ตกเบ็ด				*	*	**	**	**	***	***	**	
ท่องเที่ยว	***	**	**	***	*						*	***
รับจ้าง	**	**	**	**	*	*	*	*	*	***	**	**
ค้าขาย	***	***	***	***	**	**	**	**	**	**	***	***

ที่มา : สถาบันทรัพยากรชายฝั่ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (2543: 3.3)

* น้อย ** ปานกลาง *** มาก

ภาพที่ 55 การใช้เครื่องอัดลมเชื่อมกับสายยางเพื่อหายใจใต้น้ำในการประมง

การท่องเที่ยวยังได้กลายเป็นอาชีพรองที่สำคัญที่สุดในฤดูแล้งระหว่างเดือนธันวาคมถึงเดือนเมษายน ระหว่างนี้ผลผลิตจากการประมงมักจะน้อยกว่าฤดูฝน ในกลุ่มผู้หญิง โดยเฉพาะกลุ่มผู้ที่อายุต่ำกว่า 30 ปี การประกอบอาชีพในธุรกิจท่องเที่ยวยังได้กลายเป็นอาชีพหลักที่สำคัญ งานในด้านท่องเที่ยวสำหรับผู้หญิงได้แก่ งานดูแลทำความสะอาด รีสอร์ท และงานเสิร์ฟในร้านอาหาร ส่วนงานสำหรับผู้ชาย ได้แก่ การขับเรือพานักท่องเที่ยวไปดำน้ำตื้นหรือนำน้ำลึกตามจุดต่างๆ ในหมู่เกาะ แม้ว่าฤดูการท่องเที่ยวจะมีเพียง 5 เดือน เงินรายได้จากการท่องเที่ยวจัดว่าสูงกว่าการประมงมาก คนขับเรือนำเที่ยวที่มีเรือเป็นของตนเองจะสามารถหารายได้ประมาณ 1,000 บาทต่อวัน จำนวนชาวอุรึกลาไว้อยู่ที่ทำงานในด้านนี้กำลังเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ใน พ.ศ. 2540 จำนวนคนที่ทำงานในรีสอร์ทมีเพียง 45 คน และมีครอบครัวที่ทำรีสอร์ทเพียงครอบครัวเดียว แต่ใน พ.ศ. 2548 จำนวนคนทำงานในรีสอร์ทเพิ่มขึ้นเป็น 75 คน และครอบครัวที่ทำรีสอร์ทมีถึง 11 ครอบครัว ส่วนในกลุ่มผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว ใน พ.ศ. 2541 เพียงร้อยละ 7 ของหัวหน้าครอบครัวทำอาชีพเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ในขณะที่ พ.ศ. 2548 จำนวนได้เพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 44

³ข้อมูลสถิติจากองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่ายในด้านอาชีพของชาวอุรึกลาไว้อยู่ในหมู่เกาะอาดัง-ราวีรวบรวมจากแบบสอบถามซึ่งไม่มีชื่อเลือกสำหรับอาชีพที่เกี่ยวกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและผลที่ตามมาก็คือ สถิติของผู้ที่ประกอบอาชีพในด้านนี้ไม่ได้ถูกเก็บไว้แม้ว่าความจริงจะเป็นอาชีพที่สำคัญที่สุดอาชีพหนึ่ง

ภาพที่ 56 คนขับเรือชาวอุรักลาไวย์บริการนักท่องเที่ยว

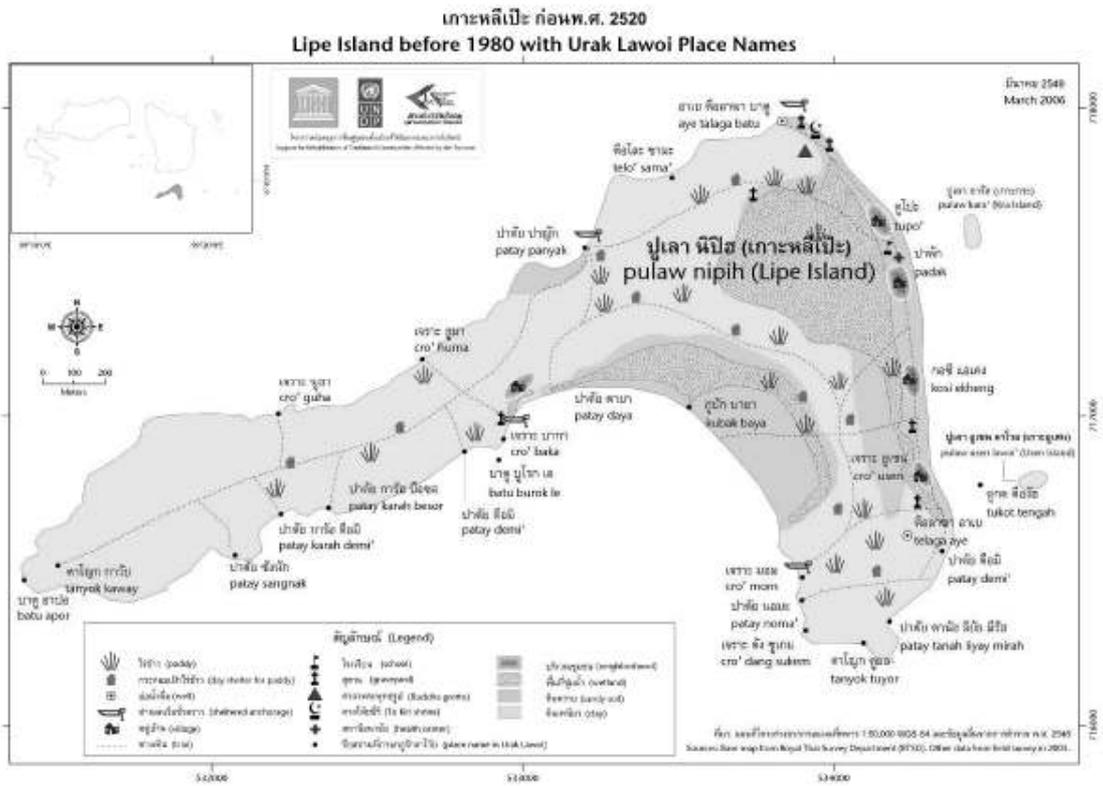
นอกจากรายได้จากการประมงและการท่องเที่ยวแล้ว ในฤดูท่องเที่ยวชาวบ้านบางคนจะได้รับค่าจ้างรายวันและรายได้จากการขายสินค้า ค่าจ้างรายวันส่วนใหญ่มาจากการก่อสร้าง การดูแลบริเวณรีสอร์ต การซ่อมเรือและการทำงานให้อูทยานฯ ส่วนร้านค้าและแผงลอยจะเปิดในฤดูแล้งเพื่อขายอาหาร เครื่องดื่ม และของชำ รายได้เหล่านี้เฉลี่ยวันละ 200-250 บาท ในปัจจุบันจำนวนชาวอุรักลาไวย์ที่รับจ้างชั่วคราวกับอุทยานฯ ยังมีน้อยมาก ใน พ.ศ. 2548 มีหญิงชาวอุรักลาไวย์เพียง 8 คนและชายเพียงคนเดียวที่ทำงานที่สถานีอุทยานฯ บนเกาะอาดัง

เพียงร้อยละ 12 ของครัวเรือนอุรักลาไวย์มีแหล่งรายได้จากภายนอก จากการศึกษาด้านเศรษฐกิจสังคมระหว่าง พ.ศ. 2547-2548 ร้อยละ 64 ของครัวเรือนให้ข้อมูลว่ารายได้เพียงพอ ร้อยละ 28 ต้องกู้ยืมเงินจากผู้อื่นในขณะที่ร้อยละ 8 มีรายได้เหลือพอเก็บสะสมได้ ชาวอุรักลาไวย์มีรายจ่ายน้อยมากในเรื่องอาหารและที่อยู่อาศัย อย่างไรก็ตาม ในกลุ่มมีผู้ชายและผู้หญิงสูงอายุจำนวนมากที่ติดเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ และเสียเงินไม่น้อยไปกับการซื้อเครื่องดื่มเหล่านี้ แม้ว่าชาวอุรักลาไวย์จะยังคงแบ่งปันอาหารที่พวกเขาหาได้ในหมู่เครือญาติและเพื่อนบ้านที่มีความจำเป็น แต่ความแตกต่างในเรื่องฐานะทางเศรษฐกิจและทรัพย์สินของแต่ละครอบครัวเริ่มเป็นสิ่งที่สังเกตเห็นได้ชัดเจน

4.2 ที่ดินและสาธารณูปโภค

ก่อนจะมีการออกหนังสือครอบครองที่ดินตามกฎหมายใน พ.ศ. 2497 ชุมชนชาวอุรักลาไวย์ในหมู่เกาะอาดัง-ราวีใช้ทรัพยากรที่ดินร่วมกัน แม้ว่าพื้นที่ในหมู่เกาะอาดัง-ราวีได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของอุทยานแห่งชาติตั้งแต่ พ.ศ. 2517 แต่ก็มีนักเก็งกำไรที่ดินและนักลงทุนจากภายนอกเข้ามาซื้อที่ดินหลังจากนั้น ชาวอุรักลาไวย์บางคนเชื่อว่าเกาะหลีเป๊ะจะถูกอุทยานฯ ยึดไปพวกเขาจึงกระตือรือร้นที่จะขายที่ดินแม้ว่าจะได้เงินเพียงน้อยนิด และแม้จะไม่มีเอกสารสิทธิที่ดินอย่างเป็นทางการชาวบ้านหลายคนขายที่ดินผืนเดียวกันให้กับผู้ซื้อหลายราย ข้อมูลจากสำนักงานที่ดินจังหวัดสตูลชี้ว่าที่ดินบนเกาะหลีเป๊ะทั้งหมดจำนวน 2,400 ไร่ถูกขายไปเป็นกรรมสิทธิ์เอกชนโดยเอกสารถูกต้องตามกฎหมายจำนวน 934 ไร่ อย่างไรก็ตาม นอกจากครอบครัวของอดีตผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านส่วนน้อยแล้วไม่มีใครทราบแน่ชัดว่าใครเป็นเจ้าของที่ดินผืนอื่นๆ ที่ถูกต้องตามกฎหมาย การสำรวจใน พ.ศ. 2548 แสดงให้เห็นว่ามีเพียงร้อยละ 8 ของครัวเรือนที่ให้ข้อมูลว่าตนเป็นเจ้าของที่ดิน การพัฒนาการท่องเที่ยวทำให้ที่ดินเป็นสิ่งมีค่าและมีราคาสูงขึ้น ก่อให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินระหว่างเอกชน

ด้วยกันเอง และระหว่างชาวบ้านกับอุทยานฯ ที่ดินบริเวณชายหาดมีค่ามากสำหรับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ผู้ที่ไม่มีเอกสารสิทธิที่ดินจึงต้องย้ายที่อยู่เข้าไปด้านในของเกาะ บางคนอยู่ลึกเข้าไปมากจนมองไม่เห็นทะเล เกาะหลีเป๊ะในปัจจุบันเต็มไปด้วยที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว หาดคาหยาทงด้านใต้ของเกาะเคยว่างเปล่าจนกระทั่ง 5-6 ปีก่อนกลับเต็มไปด้วยบังกะโล รีสอร์ท บาร์ ร้านอาหารและสถานบริการอื่นๆ สำหรับนักท่องเที่ยว

แผนที่ 3 เกาะหลีเป๊ะก่อน พ.ศ. 2520

ร้อยละ 89 ของครัวเรือนที่สำรวจเห็นว่ากรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดของชุมชน ในขณะที่เดียวกันอุทยานฯ มองว่าปัญหาการบุกรุกที่ดินบนเกาะหลีเป๊ะและการพัฒนาที่ดินเหล่านี้เป็นหนึ่งในปัญหาที่สำคัญที่สุดในการจัดการทรัพยากร ในขณะที่ปัญหาที่ดินกำลังอยู่ระหว่างการพิจารณาในชั้นศาล ชาวบ้านและนักค้าที่ดินยังคงอ้างกรรมสิทธิ์ด้วยการอยู่อาศัยหรือสร้างสิ่งก่อสร้างสำหรับนักท่องเที่ยวบนที่ดินนั้นๆ เพื่อประกาศความเป็นเจ้าของ ปัญหาที่ดินมีความซับซ้อนมากจนบางครั้งมีการใช้กระบวนการนอกกฎหมาย ในการสำรวจนักท่องเที่ยว พบว่าร้อยละ 95 ของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติตระหนักว่าที่ดินส่วนใหญ่บนเกาะหลีเป๊ะและพื้นที่ที่เหลือทั้งหมดของหมู่เกาะอาดัง-ราวี เป็นส่วนหนึ่งของอุทยานแห่งชาติตะรุเตา ในขณะที่เพียงร้อยละ 32 ของนักท่องเที่ยวชาวไทยทราบข้อมูลในเรื่องนี้

เกาะหลีเป๊ะเป็นที่ตั้งของร้านค้า สาธารณูปโภค และบริการต่างๆ จากภาครัฐ เช่น โรงเรียน สถานอนามัยและสถานีตำรวจ ในปัจจุบัน ชาวบ้านใช้ไฟฟ้าจากเครื่องกำเนิดไฟฟ้าขนาดเล็กร่วมกันหลายบ้านต่อหนึ่งเครื่อง ส่วนระบบน้ำประปาซึ่งต่อมาจากเกาะอาดังเพิ่งจะมีการเปิดใช้เมื่อต้น พ.ศ. 2549 ชาวบ้านจำนวนหนึ่งยังคงใช้น้ำบ่อสำหรับซักล้างทำความสะอาด และใช้น้ำจากเกาะอาดังหรือราวีสำหรับบริโภคการต่อท่อประปาจากเกาะอาดังมายังเกาะหลีเป๊ะเป็นการแก้ไขปัญหการ

ขาดแคลนน้ำเนื่องจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นบนเกาะหลีเป๊ะทำให้ปริมาณความต้องการใช้น้ำบาดาลสูงขึ้นจนกระทั่งบ่อน้ำหลายแห่งเริ่มแห้งขอดในฤดูแล้ง หมู่เกาะอาดัง-ราวีไม่มีระบบกำจัดขยะและระบบบำบัดน้ำเสีย และไม่มีท่าเรือ ใน พ.ศ. 2548 มีการสร้างถนนขึ้นบนเกาะหลีเป๊ะ แต่ถนนเหล่านี้ไม่ได้มีการใช้เท่าที่ควรเนื่องจากไม่ใช่เส้นทางที่คนในพื้นที่นิยมใช้ จำนวนรถมอเตอร์ไซด์บนเกาะหลีเป๊ะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจาก 1 คัน ใน พ.ศ. 2541 เป็นมากกว่า 50 คัน ใน พ.ศ. 2548 เมื่อปลาย พ.ศ. 2547 มีการติดตั้งเสาโทรศัพท์เคลื่อนที่ ณ ใจกลางหมู่บ้าน การใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่จึงกลายเป็นเรื่องปกติในหมู่หนุ่มสาวชาวอุรักลาโว้ย

สถานีอนามัยบนเกาะหลีเป๊ะ มีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำเพียง 1 คน จึงมีขีดจำกัดในการให้บริการทางการแพทย์ เมื่อเจ้าหน้าที่เดินทางไปฝั่ง ชาวบ้านจึงต้องพึ่งพาการรักษาทางเลือกอื่นโดยเฉพาะการรักษาแบบพื้นบ้าน มีผู้ให้ข้อมูลหลักเพียงร้อยละ 21 กล่าวว่าไม่มีแพทย์หรือพยาบาลในพื้นที่ ในขณะที่ร้อยละ 71 ให้ข้อมูลว่ายังต้องพึ่งพาการรักษาด้วยไสยศาสตร์หรือสมุนไพรในยามเจ็บไข้ได้ป่วย หรือหมอด้ายพื้นบ้านในการทำคลอด คนที่ป่วยหนักจะต้องไปรักษาตัวที่คลินิกหรือโรงพยาบาลในจังหวัดสตูล และเมื่อไม่นานมานี้เริ่มมีชาวบ้านที่ติดเชื้อไวรัสเอชไอวี และเสียชีวิตด้วยโรคนี้

4.3 ภูมิปัญญาพื้นบ้าน การถ่ายทอดความรู้แบบดั้งเดิม และการศึกษาแบบทางการ

ชาวอุรักลาโว้ยมีชื่อเสียงในเรื่องความเฉลียวฉลาดและความชำนาญในการใช้ทรัพยากรและกิจกรรมเกี่ยวกับท้องทะเล โดยเฉพาะทักษะในการดำน้ำและการจับปลา การเร่ร่อนเก็บหาอาหารที่ขึ้นอยู่กับสภาพธรรมชาตินั้นย่อมต้องอาศัยความรู้ด้านภูมิศาสตร์และสภาพดินฟ้าอากาศในพื้นที่ (เช่น ความรู้เรื่องระบบน้ำขึ้นน้ำลง ช้างขึ้น ช้างแรม ทิศทางลม คลื่น กระแสน้ำ และการเปลี่ยนแปลงของสิ่งเหล่านี้ในแต่ละวันและตามฤดู) ความรู้เกี่ยวกับสัตว์ที่จะจับ ทักษะการหาปลาหรือเก็บสัตว์น้ำชนิดต่างๆ และวิธีการผลิตหรือถนอมอาหารต่างๆ ระหว่างการบวักัด สมาชิกในครอบครัวมีโอกาสได้เรียนรู้สภาพภูมิศาสตร์ของหมู่เกาะอาดัง-ราวี เรื่องทรัพยากรทั้งบนบกและในทะเล รวมไปถึงได้ฝึกฝนพัฒนาทักษะต่างๆ ที่พวกเขาต้องใช้ในการดำรงชีพ และเกิดการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ลึกซึ้ง

ภาพที่ 57 ฝ่าปลิงทะเล

ภาพที่ 58 ชายอุรึกลาไว้ตากแห้งปลิงทะเล

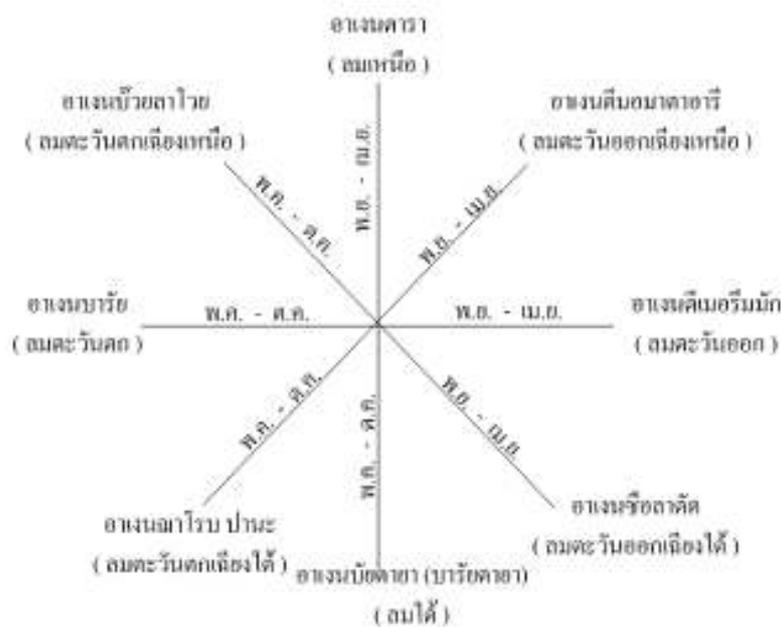

ภาพที่ 59 ปลิงทรายอาหารโปรดของชาวอุรึกลาไว้

ตัวอย่างความรู้ท้องถิ่นของชาวอุรึกลาไว้ได้แก่เรื่องปลิงทะเล ซึ่งในภาษาของพวกเขามีคำเรียกปลิงทะเลมากกว่า 20 ชนิดที่พวกเขานำมาเป็นอาหารหรือทำยา และสามารถนำหอยมือเสืออย่างน้อย 6 ชนิดมาเป็นอาหาร ในขณะที่การศึกษาทางวิทยาศาสตร์ได้พบหอยมือเสือเพียง 3 ชนิดในพื้นที่หมู่เกาะอาดัง-ราวี (Chantrapornsyl, 2539) ในเรื่องเกี่ยวกับลม นอกจากลมตะวันออกเฉียงเหนือและตะวันตกเฉียงใต้ที่เป็นที่รู้จักกันทั่วไปแล้ว ชาวอุรึกลาไว้ยังได้กล่าวถึงลมอื่นๆ อีก 6 ชนิดที่มีลักษณะและผลต่อน้ำทะเล การเดินทาง และการหาปลาที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น อางนบารัย ซึ่งเป็นลมตะวันตกจะเป็นลมที่พัดแรง ก่อให้เกิดคลื่นขนาดความสูง 4-5 เมตร คลื่นเหล่านี้จะมีจังหวะการทิ้งช่วงที่ห่างกัน ลมชนิดนี้ทำให้น้ำทะเลอุ่นและขุ่น บางครั้งทำให้เดินทางไปฝั่งลำบากเพราะทัศนวิสัยที่ไม่ดีตลอดทั้งสัปดาห์ แต่บางครั้งทะเลก็จะเงียบสงบ อางนบารัย จะก่อให้เกิดสภาพที่เหมาะสมกับการตกเบ็ดและวางลอบ ในช่วงนั้นทั้งปลาอินทรีบั้งและปลาอินทรีจุดเข้ามาใกล้ฝั่งเพื่อที่จะวางไข่และหาอาหาร

ภาพที่ 60 หอยมือเสือ

แผนภูมิที่ 7 สมชนิดต่างๆ ตามความรู้พื้นบ้านของชาวอูร์กลาไว้ในหมู่เกาะอาดัง-ราวี

เช่นเดียวกับชาวมอแกน ชาวอูร์กลาไว้สร้างภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการสังเกต ประสบการณ์และการลงมือปฏิบัติประจำวัน การเรียนรู้เชิงปฏิบัติดังกล่าวเหมาะสำหรับการออกหาอาหารทะเล การเดินทางในหมู่เกาะ และใช้ชีวิตอยู่กับทะเล ทักษะต่างๆ เช่น การดำน้ำ การเดินเรือ และการจับปลาสามารถพัฒนาได้จากการปฏิบัติอย่างจริงจังเท่านั้น การอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นประเด็นที่ท้าทาย เนื่องจากภาษาอูร์กลาไว้ไม่มีภาษาเขียน การเรียนรู้จึงไม่สามารถเกิดจากการอ่านได้ นอกจากนี้ ความรู้เฉพาะทางจะสามารถพบได้ในผู้ที่ชำนาญเป็นพิเศษในเรื่องนั้นๆ ภูมิปัญญามากมายจึงเริ่มสูญหายไปเมื่อ

กิจกรรมที่เกี่ยวกับการเรียนรู้และฝึกฝนเหล่านั้นเริ่มลดน้อยลงและถูกจำกัด ในขณะที่เดียวกัน ผู้ที่มีความรู้ก็เป็นผู้สูงอายุ เมื่อท่านเหล่านี้เสียชีวิต ภูมิปัญญาที่สำคัญจึงสูญหายไปด้วย

วิธีการเรียนรู้และศูนย์การเรียนรู้รูปแบบใหม่กำลังมีจำนวนเพิ่มขึ้นในหมู่เกาะอาดัง-ราวี ตัวอย่างเช่น โรงเรียน สื่อต่างๆ และคนจากภายนอก โรงเรียนบ้านเกาะอาดังตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2501 โดยจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 1-4 ในปัจจุบันนี้โรงเรียนได้ขยายไปถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในตอนแรก ชาวอูรักลาไวย์เห็นว่าโรงเรียนเป็นสถานที่สำหรับเรียนรู้การอ่านการเขียนภาษาไทย ผู้ปกครองชาวอูรักลาไวย์ในปัจจุบันมักจะบอกว่าลูกหลานของตนฉลาดมากขึ้น ซึ่งหมายความว่าลูกหลานของพวกเขามีการศึกษามากขึ้นสามารถอ่านออกเขียนได้และฉลาดพอที่จะไม่ถูกลอกได้ง่ายๆ ในอดีตนั้นครอบครัวส่วนใหญ่นิยมให้เด็กชายออกจากโรงเรียนเมื่อจบชั้นประถมศึกษาตอนต้นและให้ทำงานประมง จากสาเหตุนี้ผู้นำครัวเรือนที่เป็นหญิงมักมีระดับการศึกษาในโรงเรียนโดยเฉลี่ยสูงกว่าผู้ชาย คือ 4.5 ปี ในขณะที่ผู้ชายมีระดับการศึกษาในโรงเรียนเฉลี่ยเพียง 2.6 ปี (Wongbusarakum 2002 : 80)

ภาพที่ 61 เด็กนักเรียนชาวอูรักลาไวย์

สำหรับเด็กชาวอูรักลาไวย์ โรงเรียนเป็นแหล่งสำคัญของความรู้เกี่ยวกับโลกภายนอกและเป็นสื่อในการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมของตนเอง ใน พ.ศ. 2548 โรงเรียนมีครูจำนวน 12 คน และนักเรียน 180 คน ในจำนวนนี้เป็นนักเรียนในชั้นเด็กเล็ก 44 คน ชั้นประถมศึกษา 111 คน และชั้นมัธยมศึกษา 25 คน นอกจากครูชาวอูรักลาไวย์เพียงท่านเดียว ครูที่เหลือทั้งหมดเป็นคนต่างถิ่นและมีความรู้จำกัดมากในเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมในพื้นที่ ครูทุกคนมีครอบครัวอยู่บนฝั่ง ซึ่งเป็นหนึ่งในเหตุผลหลักที่ทำให้ครูต้องขาดงานสอนในพื้นที่ โดยเฉพาะในฤดูฝนซึ่งการเดินทางอาจล่าช้าและอันตราย นอกจากนี้แบบเรียนและบทเรียนที่ใช้สอนก็พัฒนามาจากแบบเรียนมาตรฐานที่ใช้โดยทั่วไปในประเทศ

เมื่อมีการติดต่อกับโลกภายนอกเพิ่มขึ้นและโอกาสในการประกอบอาชีพก็ขึ้นอยู่กับระดับการศึกษาที่สูงขึ้น เด็กชาวอูรักลาไวย์จึงเริ่มสนใจที่จะศึกษาต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษา เมื่อเทียบกับใน พ.ศ. 2541 ซึ่งมีนักเรียนศึกษาต่อระดับชั้นมัธยมศึกษาเพียง 5 คน ซึ่งเป็นเด็กหญิงถึง 4 คน พ.ศ. 2548 มีนักเรียน 25 คน เป็นจำนวนผู้ชายและผู้หญิงใกล้เคียงกัน บางครอบครัวที่มีเงินสะสมได้ซื้อบ้านไว้บนฝั่งสตูลและส่งลูกหลานไปศึกษาต่อบนฝั่งเพื่อเปิดทางเลือกในชีวิตและสร้างโอกาสที่

ถูกหลานของตนจะตัดเทียมผู้อื่น ทักษะสำคัญในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เช่น ทักษะภาษาอังกฤษเริ่มกลายเป็นสิ่งที่น่าเรียนรู้มากกว่าทักษะประมง

ในปัจจุบัน ไม่มีใครเดินทางไปหมู่เกาะต่างๆ เพื่อหาอาหารแบบเร่ร่อนหรือไปบวักแล้ว ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในพื้นที่และทักษะดั้งเดิมในกลุ่มผู้หญิงและบทบาทของพวกเขาในฐานะเป็นที่ปรึกษาและผู้ให้ความรู้จึงค่อยๆ หดหายไป หญิงวัยรุ่นในปัจจุบันแทบไม่มีโอกาสได้ออกเดินทางไปหมู่เกาะอาดัง-ราวี และเรียนรู้ในเรื่องสิ่งแวดล้อมจากประสบการณ์โดยตรง

4.4 การก้าวเข้าสู่ความทันสมัยและความคาดหวังต่ออนาคต

แม้ว่าชาวอูรักลาไวย์จะยังใช้ภาษาอูรักลาไวย์เป็นภาษาหลักในบ้าน และคนรุ่นพ่อแม่จากครัวเรือนกว่าครึ่งที่ให้สัมภาษณ์ยังคงหวังให้เด็กรุ่นใหม่ดำรงชีวิตด้วยการประมงหรือการท่องเที่ยวและอาศัยอยู่บนเกาะหลีเป๊ะ แต่วิถีชีวิตของรุ่นใหม่กำลังเปลี่ยนไปในทิศทางที่เหมือนกับคนไทยบนฝั่งมากขึ้นเรื่อยๆ ความร่วมสมัยของชาวอูรักลาไวย์นี้สะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนแม้กระทั่งในงานประเพณีลอยเรือซึ่งเป็นประเพณีดั้งเดิม ขณะที่คนรุ่นผู้ใหญ่ร้องและเล่นเพลงรามะนา⁴ เด็กวัยรุ่นจะเปิดเพลงและเต้นคิสโก้แบบคนบนฝั่งประกอบเพลงไทยสมัยใหม่บ้าง เพลงอินเดียบ้าง ความสะดวกในการเดินทางรายได้ที่เป็นเงินตรา และขบวนการโลกาภิวัตน์ได้ทำให้ชาวอูรักลาไวย์รุ่นใหม่มีสิ่งบันเทิงคล้ายคลึงกับคนในเมือง วัตถุประสงค์ของต่างๆ รวมทั้งรถมอเตอร์ไซด์ โทรทัศน์ เครื่องเสียงสเตอริโอ เครื่องเล่นวีดี และโทรศัพท์เคลื่อนที่กลายเป็นสิ่งปกติสำหรับพวกเขา

ภาพที่ 62 ชาวอูรักลาไวย์สร้างเรือพิธีกรรมสำหรับงานลอยเรือ

⁴รามะนาเป็นการร้องและเล่นดนตรี โดยผู้ชายจะใช้เครื่องกลองรามะนาประกอบจังหวะ การร้องรามะนาจะมีคนร้องนำหนึ่งคนและจะมีคนอื่นๆ ร้องตาม ปกติแล้วการแสดงรามะนาประกอบด้วยเพลงชุดทั้งหมด 7 เพลง เพลง 3 เพลงแรกเป็นเพลงบังคับเพื่อแสดงความนับถือและขออนุญาตจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่

ภาพที่ 63 ขบวนแห่ไม้กันผีในงานพิธีลอยเรือ

ภาพที่ 64 คู่บ่าวสาวชาวอุรุกรลาไว๋แต่งงานแบบไทยและสากล

ขบวนการโลกาภิวัตน์และการผนวกตนเองเข้ากับตลาดและเศรษฐกิจแบบเงินตรา ส่งผลกระทบบที่แตกต่างกันต่อผู้หญิงและผู้ชายชาวอุรุกรลาไว๋ ในขณะที่ชายอุรุกรลาไว๋ยังคงมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทะเลและชายฝั่งและมีโอกาสปรับวิถีชีวิตเดิมเข้ากับสถานการณ์ใหม่อย่างช้าๆ ผลกระทบต่อชีวิตผู้หญิงและบทบาทความสัมพันธ์ภายในบ้านเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและรุนแรง เทคโนโลยีและการคมนาคมขนส่งเป็นปัจจัยสำคัญที่เปลี่ยนวิถีชีวิตของผู้หญิง ดังนี้

1. การใช้เรือหางยาวในปัจจุบันทำให้ผู้ชายสามารถเดินทางไปยังปลาได้ทุกแห่งในหมู่เกาะและกลับมาได้ภายในวันเดียวกัน ดังนั้นจึงไม่มีความจำเป็นที่ผู้หญิงจะร่วมเดินทางไปด้วยเหมือนแต่ก่อนซึ่งการออกหาอาหารอาจใช้เวลานานและผู้หญิงเป็นผู้ช่วยในเรื่องการเก็บหอยและปลิงทะเล

2. การเก็บรักษาอาหารทะเลด้วยน้ำแข็งและการขนส่งผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำที่เร็วขึ้นได้ทำให้ขั้นตอนการถนอมอาหารทะเลที่ผู้หญิงเคยช่วยและมีความชำนาญ เช่น การดองเค็มหรือตากแห้งไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป
3. ความสะดวกในการเดินทางจากเกาะไปขึ้นฝั่ง เงินสดเพื่อการจับจ่ายที่ชาวอุรักลาไวย์สามารถหาได้ในปัจจุบัน และร้านค้าต่างๆ บนเกาะทำให้ชาวบ้านสามารถซื้อสิ่งผลิตต่างๆ ได้โดยง่ายดาย ชาวอุรักลาไวย์ไม่ต้องทำสิ่งของที่ใช้ในครัวเรือนด้วยตนเองเหมือนในอดีต ไม่ว่าจะเป็น เครื่องจักสานพวกตะกร้าไม้ไผ่ เสื้อ น้ำมันมะพร้าว แป้ง และของหวาน ในปัจจุบันผู้หญิงส่วนใหญ่ที่แต่งงานแล้วและสามีมีรายได้ค่อนข้างดีมักจะไม่ได้ทำงานนอกบ้าน และมีเวลาว่างมาก ผู้หญิงกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ใช้เวลาวันละหลายๆ ชั่วโมงในการเล่นไพ่

ภาพที่ 65 หญิงชาวอุรักลาไวย์ยามว่าง

ภาพที่ 66 เด็กชาวอุรักลาไวย์เล่นน้ำข้างเรือหางยาว

4.5 นักท่องเที่ยวและความรู้เรื่องชาวอุรูกลาไว

ผลการเก็บข้อมูลแบบสอบถามจากนักท่องเที่ยวแสดงให้เห็นว่านักท่องเที่ยวต่างชาติจะรู้ข้อมูลเกี่ยวกับชาวอุรูกลาไวในพื้นที่มากกว่าชาวไทย กล่าวคือ ร้อยละ 60 ของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติรู้เรื่องเกี่ยวกับชาวอุรูกลาไวก่อนเดินทางมาถึงเกาะ และเข้าใจว่าชาวอุรูกลาไวมีภาษาวัฒนธรรมของตนเองที่แตกต่างจากชาวไทย โดยข้อมูลส่วนใหญ่มาจากคู่มือท่องเที่ยว ในทางตรงกันข้าม ร้อยละ 74 ของนักท่องเที่ยวชาวไทยเพิ่งจะรู้เรื่องเกี่ยวกับชาวอุรูกลาไวเมื่อเดินทางมาถึงเกาะหรือระหว่างการถูกสัมภาษณ์ สิ่งที่นักท่องเที่ยวที่ตอบแบบสอบถามทั้งหมดประทับใจมากที่สุดเกี่ยวกับชาวอุรูกลาไวคือ ความเป็นมิตรและความเอื้ออารี (ร้อยละ 27) รองลงมาคือวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์และเรียบง่าย (ร้อยละ 18) และความรู้ซึ่งรวมไปถึงทักษะที่เกี่ยวข้องกับท่องเที่ยว (ร้อยละ 17)

ภาพที่ 67 หญิงอุรูกลาไวสานฝาบ้านด้วยไม้ไผ่และไม้ระกำ

5. การใช้และการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและทะเล

5.1 กิจกรรมบนพื้นที่ชายฝั่งและในทะเล การใช้ทรัพยากร และผลกระทบ

5.1.1 การประมง

การประมงและการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมหลักในหมู่เกาะอาดัง-ราวี แต่เดิมชาวอุรูกลาไวใช้ทรัพยากรชายฝั่งและทะเล เพื่อเป็นอาหาร ยา และสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต การเก็บหาอาหารเพื่อยังชีพจะทำในบริเวณแนวปะการังและบริเวณชายฝั่งที่น้ำท่วมถึง เมื่อเด้าแก่เข้ามายังหมู่บ้านประมาณช่วง พ.ศ. 2490 เด้าแก่กลายเป็นผู้มีอิทธิพลในเรื่องการกำหนดประเภทและจำนวนของสัตว์ทะเลที่จะส่งขายในตลาด แม้ปัจจุบันจะมีข้อบังคับของอุทยานฯ ระบุถึงประเภทของสัตว์คุ้มครองและวิธีการประมงที่ผิดกฎหมาย เด้าแก่ก็ยังคงเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการจับสัตว์น้ำชนิดต่างๆ ของชาวอุรูกลาไวเนื่องจากเป็นผู้กำหนดราคาและการรับซื้อสัตว์น้ำเหล่านั้น สำหรับชาวอุรูกลาไวเอง พวกเขาจะเก็บปลาบางส่วนจากที่จับได้ไว้บริโภคในครัวเรือน ปลาส่วนนี้มักเป็นปลาที่มีราคาถูก ส่วนปลาที่จับมาได้ส่วนใหญ่จะขายให้กับเด้าแก่ ปลาหลายชนิดที่ชาวอุรูกลาไวชอบรับประทานในอดีต เช่น ปลาเก๋าลายเสือ ปลากะพงแดง ปลากะพงปานข้างลาย ปลาตะมะหัวเสียม และปลามงพร้าว ในปัจจุบันกลายเป็นปลาที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจและมักจะขายให้กับเด้าแก่เพราะได้ราคาดี

สัตว์ทะเลที่ชาวอูรักลาไวก์จับมานั้นไม่ได้ขายเพียงในท้องถิ่น เช่น ตามรีสอร์ตเท่านั้น หากแต่ยังถูกส่งไปขายยังตลาดบนฝั่งทั้งในประเทศไทย ประเทศมาเลเซีย และตลาดสากล ทั้งนี้โดยผ่านคนกลาง เช่น พวกเจ้าแก้ว การส่งปลาไปขายที่จังหวัดสตูลหรือที่เมืองปะลิสทำให้สะดวกพอๆ กันเพราะมีระยะทางที่ใกล้เคียงกัน สัตว์ทะเลบางประเภท เช่น ปลาเก๋าเป็นๆ และปลิงทะเลตากแห้ง จะถูกส่งออกสู่ตลาดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออกในราคาสูง

ภาพที่ 68 ปลาอินทรีดอกแช่น้ำแข็งเพื่อส่งขายตลาดบนฝั่ง

ชาวอูรักลาไวก์ยังใช้วิธีการหาปลาแบบดั้งเดิมโดยใช้ลอบและการตกเบ็ด แต่เรือที่ใช้ในปัจจุบันคือเรือหางยาว โดยทั่วไป การใช้ลอบจะทำให้ได้ตลอดปี ส่วนการตกเบ็ดจะทำในฤดูฝน ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา มีการผสมผสานการหาปลาแบบดั้งเดิมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ มีการใช้เครื่องอัดอากาศและท่อหายใจ^๖ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำ และมีการจัดระบบที่คล้ายกับอุตสาหกรรมประมงขนาดใหญ่ทำให้ประสิทธิภาพและกิจการประมงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ การจับปลาในปัจจุบันจะเน้นปลาและสัตว์น้ำที่มีราคาสูงในตลาดเป็นหลัก บางครั้งมีการจับหอยม่น ปลิงทะเล หอย และสัตว์ทะเลอื่นๆ ที่ไม่ใช่ปลา ประมาณได้ว่าการจับปลาโดยใช้ลอบดักปลาตามชายฝั่ง แนวหิน และแนวปะการังซึ่งครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 25 ตารางกิโลเมตร ได้ปริมาณปลาอย่างน้อย 620 เมตริกตันต่อปี (สถาบันทรัพยากรชายฝั่ง 2542 :2.10).

แม้ว่าน่านน้ำของหมู่เกาะอาดัง-ราวีจะอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ แต่ว่าการประมงพาณิชย์ในพื้นที่ยังคงมีอยู่สม่ำเสมอ เรือหาปลาขนาดใหญ่จำนวนมากใช้เครื่องมือที่มีเทคโนโลยีขั้นสูงและต้นทุนราคาแพงเพื่อที่จะช่วยให้จับปลาได้ในปริมาณที่มากที่สุด เรืออวนล้อมสำหรับจับปลาหลายชนิดหรือเรือแหจับปลาหมึกใช้วิธีการล่อปลาผิวน้ำในเวลากลางคืนด้วยแสงสว่างจากการปั่นไฟ เรือปั่นไฟจะมีความสว่างมาก (50-60 กิโลวัตต์ต่อลำ) คราวเรือชาวอูรักลาไวก์ที่ถูกสัมภาษณ์มากกว่าครึ่งหนึ่งกล่าวถึงปัญหาในเรื่องการแข่งขันในการใช้ทรัพยากร โดยเฉพาะปัญหาที่พวกเขามีกับเรือประมงพาณิชย์

^๖ชาวประมงในพื้นที่ที่ใช้ลอบนิยมใช้เครื่องหายใจใต้น้ำด้วยวิธีการเชื่อมต่อเครื่องผลิตอากาศกับสายยางที่ต่อกับหน้ากากดำน้ำ วิธีนี้ช่วยให้คนดำน้ำลงไปได้ลึกถึง 40 เมตร อย่างไรก็ตาม ความไม่ตระหนักรู้ในอันตรายจากการดำน้ำลึกทำให้ชาวอูรักลาไวก์จำนวนไม่น้อยต้องเจ็บป่วยจากโรคที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงความกดอากาศใต้น้ำและอุบัติเหตุจากการดำน้ำลึก

ขนาดใหญ่ ตัวอย่างเช่น ในฤดูปลาอินทรี ชาวอุรฎกลาโว้ยจะใช้วิธีการตกเบ็ดในการจับปลา แต่ก็จับได้เพียงหนึ่งหรือสองวัน ก่อนที่เรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่จะเข้ามาในพื้นที่และใช้เครื่องมือที่ทันสมัยจับปลาจนหมด หากไม่มีเรือประมงพาณิชย์ เหล่านี้ชาวอุรฎกลาโว้ยก็จะสามารถจับปลาอินทรีฝูงนี้ไปได้อีกนาน

ภาพที่ 69 เรือประมงพาณิชย์

ร้อยละ 81 ของครัวเรือนที่สำรวจให้ความเห็นว่าเรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่เป็นภัยคุกคามที่สำคัญที่สุดต่อความสมบูรณ์ของทรัพยากรชายฝั่งและทะเล เป็นภัยที่รุนแรงกว่าภัยธรรมชาติ และเป็นปัญหาที่ร้ายแรงที่สุดในเรื่องของการจัดการชายฝั่ง ในช่วงหลายปีที่ผ่านมาชาวอุรฎกลาโว้ยสังเกตได้ชัดเจนว่าจำนวนปลาลดลงจากการประมงประเภทนี้ ปลาขนาดใหญ่ที่เคยมีมากมายกลับหาได้ยากขึ้นในปัจจุบัน ชาวอุรฎกลาโว้ยยังกล่าวถึงผลเสียที่ลอบและตาข่ายดักปลาที่มีต่อแนวปะการัง ร้อยละ 43 ของครัวเรือนประเมินสภาพความสมบูรณ์ของปลาในปัจจุบันว่าอยู่ในสภาพที่เสื่อมถอยมาก

5.1.2 การท่องเที่ยว

รสนิยมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจและการตกเบ็ด เพิ่งจะเกิดขึ้นไม่นานมานี้เมื่อนักท่องเที่ยวเริ่มเข้ามายังหมู่เกาะอาดัง-ราวี การพัฒนาการท่องเที่ยวในหมู่เกาะแห่งนี้คล้ายกับที่อื่นๆ ในประเทศไทยโดยเริ่มต้นจากการตั้งอุทยานแห่งชาติและสร้างที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว รีสอร์ทแห่งแรกในหมู่เกาะอาดัง-ราวีสร้างขึ้นโดยสมาชิกในครอบครัวของผู้ใหญ่บ้านใน พ.ศ. 2527 เพื่อเป็นที่พักให้กับข้าราชการที่มาตรวจงานในพื้นที่ ในสมัยนั้นมีเพียงเรือนแถว 7 ห้องและห้องน้ำรวม ช่วงประมาณ พ.ศ.2520 เริ่มมีเรือโดยสารจากสตูลมาที่เกาะหลีเป๊ะ และต่อมาในช่วงประมาณ พ.ศ. 2530 เรือโดยสารเริ่มวิ่ง 3 เที่ยวต่อสัปดาห์ ในปัจจุบัน เรือโดยสารเพิ่มเที่ยวเรือเป็นอย่างน้อย 2 เที่ยวต่อวัน

ในระหว่าง พ.ศ. 2541-2548 จำนวนบังกะโลสำหรับนักท่องเที่ยวเพิ่มจาก 153 หลังเป็น 496 หลัง เกาะหลีเป๊ะกลายเป็นจุดหมายปลายทางแห่งใหม่ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวเนื่องจากยังไม่มีการพัฒนามากนักและทรัพยากรธรรมชาติยังอยู่ในสภาพค่อนข้างดี นักท่องเที่ยวร้อยละ 81 ที่ตอบแบบสอบถามเพิ่งจะมาที่เกาะหลีเป๊ะเป็นครั้งแรก ส่วนนักท่องเที่ยวที่เคยมาแล้วให้ความเห็นว่าความสะดวกในเรื่องที่พักและการเดินทางเป็นสิ่งที่มีความเปลี่ยนแปลงไปในทางบวกมากที่สุด ในขณะที่ครึ่งหนึ่งของผู้ตอบแบบสอบถามที่เคยมาแล้วเห็นว่าการพัฒนาที่มากเกินไปและความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทางลบมากที่สุด

ภาพที่ 70 รีสอร์ทสำหรับนักท่องเที่ยวแห่งใหม่บนเกาะหลีเป๊ะ

ตารางที่ 10 การเปรียบเทียบการพัฒนาการท่องเที่ยวใน พ.ศ. 2541 และ 2548

การพัฒนาการท่องเที่ยว	พ.ศ. 2541	พ.ศ. 2548
จำนวนรอบของเรือโดยสารระหว่างท่าเรือในจังหวัดสตูลและเกาะหลีเป๊ะ	2 เที่ยวต่อสัปดาห์	มากกว่า 2 เที่ยวต่อวัน
จำนวนรีสอร์ทบนเกาะหลีเป๊ะ	รีสอร์ท 5 แห่ง (ห้องพัก 153 ห้อง)	รีสอร์ท 23 แห่ง (ห้องพัก 496 ห้อง และเตียง 59 หลัง)
จำนวนร้านอาหารและบาร์	ร้านอาหาร 4 ร้าน ไม่มีบาร์	ร้านอาหารและบาร์กว่า 20 แห่ง
จำนวนคนทำงานในรีสอร์ท	1 ครอบครัว คนในพื้นที่ 45 คน และคนนอก 5 คน	11 ครอบครัว คนในพื้นที่ 75 คน และคนนอก 41 คน

แม้ชาวอุรักลาไวย์จะไม่ได้ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นเพื่อจุดประสงค์ในการท่องเที่ยว แต่พวกเขาก็ยอมรับความสำคัญของการใช้ทรัพยากรในแง่ของค่านายหน้า รายได้ที่เป็นเงินสดเป็นสิ่งดึงดูดให้ชาวอุรักลาไวย์สนใจผลประโยชน์จากการเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว แต่เมื่อพิจารณาเรื่องผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ร้อยละ 27 ของนักท่องเที่ยวรู้สึกว่ามีจำนวนผู้มาเยือนเกาะหลีเป๊ะในปัจจุบันมีมากเกินไป และร้อยละ 57 ของนักท่องเที่ยวเห็นว่าจำนวนนักท่องเที่ยวเหมาะสมดีแล้ว และอีกร้อยละ 12 รู้สึกว่าเกาะหลีเป๊ะยังสามารถรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวได้อีก

นักท่องเที่ยวที่มาเยือนหมู่เกาะอาดัง-ราวีโดยมากเป็นชาวต่างชาติ ร้อยละ 81 มาจากทวีปยุโรปและอเมริกาเหนือ ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 80) มีอายุระหว่าง 20-39 ปี ส่วนนักท่องเที่ยวไทยมักจะมาเป็นกลุ่มทัวร์ขนาดใหญ่ในระหว่างวันหยุดเทศกาลต่างๆ นักท่องเที่ยวไทยส่วนใหญ่จะพักอยู่ที่เกาะน้อยกว่า 3 วัน ในขณะที่นักท่องเที่ยวต่างชาติส่วนใหญ่จะพักอยู่ที่เกาะระหว่าง 3 ถึง 14 วัน หรือโดยเฉลี่ยแล้วเป็นเวลา 10 วัน

จากข้อมูลแบบสอบถาม สิ่งสำคัญที่นักท่องเที่ยวสรรหาจากสถานที่ท่องเที่ยวประเภทเกาะหรือชายหาด ได้แก่ ความสวยงามของธรรมชาติและความสะดวกสบายของสิ่งอำนวยความสะดวกในท้องถิ่น โดยเฉพาะทะเลและปะการัง ร้อยละ 80 ของนักท่องเที่ยวที่เคยมาเยี่ยมชมหมู่เกาะอาดัง-ราวีเคยไปเกาะอื่นๆ ในประเทศไทยมาแล้ว และส่วนใหญ่ (ร้อยละ 92) อยากจะกลับมาที่หมู่เกาะอาดัง-ราวีอีก และเห็นว่าที่นี่ต่างจากที่อื่น นักท่องเที่ยวจำนวนมากเห็นว่าข้อแตกต่างที่สำคัญคือการพัฒนาที่ไม่มากจนเกินไป สิ่งประทับใจนักท่องเที่ยวมากที่สุด ได้แก่ปะการังและสิ่งมีชีวิตใต้น้ำอยู่ในสภาพที่ดี ความเป็นชนบทและบรรยากาศที่เงียบสงบ

ภาพที่ 71 คือ โละ อาเย ราณา (น่าจะมีความหมายภาษาไทยด้วย) บนเกาะราวี

ปัญหาหลักของชุมชนในความเห็นของนักท่องเที่ยว ได้แก่ ปัญหาความเสื่อมลงของวัฒนธรรมดั้งเดิมและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ นักท่องเที่ยวเกือบครึ่งเห็นว่าการท่องเที่ยวส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของวิถีทางวัฒนธรรมของชาวอูรักลาไวย์ ร้อยละ 73 ของนักท่องเที่ยวมีโอกาสได้พูดคุยกับชาวอูรักลาไวย์ในหมู่บ้าน ร้านอาหาร บนเรือหางยาว หรือเรือโดยสาร ความสัมพันธ์ของนักท่องเที่ยวบางคน โดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยวที่กลับมาพักผ่อนทุกปีและพักอยู่ที่เกาะเป็นเวลานานๆ กับชาวอูรักลาไวย์ได้พัฒนาจนกลายเป็นเพื่อนที่สนิทสนม

เกาะหลีเป๊ะมีสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นไม่ว่าจะเป็น ร้านอาหาร ร้านเบเกอรี่ บาร์ นวดแผนโบราณ หรือบริการอินเทอร์เน็ต ร้อยละ 58 ของนักท่องเที่ยวที่ตอบแบบสอบถามเห็นว่าธุรกิจการท่องเที่ยวทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของอุทยานฯ เสื่อมโทรมลง ในกลุ่มของนักท่องเที่ยวที่ไม่ต้องการกลับมาที่เกาะอีก ร้อยละ 41 ให้เหตุผลเพราะปัญหาขยะและของเสีย ร้อยละ 33 กล่าวถึงความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม และร้อยละ 22 เห็นว่ามีการพัฒนาการท่องเที่ยวและความเป็นธุรกิจมากเกินไป ปัญหาขยะเป็นปัญหาอันดับสองของการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในหมู่เกาะอาดัง-ราวี นักท่องเที่ยวเห็นว่าความสะอาดของเกาะหลีเป๊ะอยู่ในระดับที่แย่มาก ชาวอูรักลาไวย์เคยชินต่อการทิ้งขยะที่ชายหาด และปล่อยให้มันน้ำพัดออกไปในทะเลในช่วงน้ำขึ้น ในอดีตขยะส่วนใหญ่เป็นวัสดุธรรมชาติซึ่งย่อยสลายได้ง่าย แต่ในปัจจุบันขยะจำนวนมากมาจากนักท่องเที่ยวหรือเป็นขยะในทะเลที่ถูกพัดพามาเกยตื้นและย่อยสลายได้ยาก เนื่องจากบนเกาะยังไม่มีระบบกำจัดขยะหรือน้ำเสียจึงต้องใช้วิธีการกอง ฝังหรือเผา สถานที่แยกขยะบนเกาะหลีเป๊ะที่นำขยะมาใช้หมუნเวียนยังมีจำนวนน้อยมาก

ภาพที่ 72 ถางป่าเพื่อสร้างที่พักนักท่องเที่ยว

ภาพที่ 73 เสาขะบนชายหาด

ก่อนการติดตั้งระบบประปาซึ่งนำน้ำมาจากเกาะอาดังเมื่อต้น พ.ศ. 2549 มีความพยายามที่จะหาน้ำจืดให้เพียงพอับความต้องการของนักท่องเที่ยวบนเกาะหลีเป๊ะในฤดูแล้ง โดยการขุดบ่อน้ำเพิ่มขึ้น น้ำในบ่อถูกสูบขึ้นมาใช้แม้ว่าระดับน้ำจะต่ำมากหรือกร่อย ยิ่งจำนวนนักท่องเที่ยวมากขึ้นเท่าใด ที่ดินและป่าไม้บนเกาะหลีเป๊ะก็ยิ่งถูกถางทำลายสำหรับเบ็ดพื้นที่ในการสร้างบังกะโลมากขึ้นเท่านั้น ร้อยละ 56 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมดเห็นว่าสภาพป่าบนเกาะหลีเป๊ะอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมมาก

ในขณะที่นักท่องเที่ยวเห็นว่าทรัพยากรบนบกซึ่งรวมถึง ป่า แหล่งน้ำจืด ป่า โกงกาง และชายหาดของเกาะอาดังและเกาะราวีอยู่ในสภาพดี ผลกระทบต่างๆ จากการท่องเที่ยวได้แผ่ไปทั่วหมู่เกาะจากการสัญจรของนักท่องเที่ยว ผลกระทบ

เหล่านี้ได้แก่ ประการังที่เสียหายจากสมอเรือและนักท่องเที่ยว ขยะและคราบน้ำมันในทะเลจากเรือท่องเที่ยว จากผลการ สอดตามนักท่องเที่ยว วิธีการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในหมู่เกาะอาดัง-ราวีที่ได้รับการกล่าวถึงมากที่สุด ได้แก่ การแบ่งเขตการใช้ทรัพยากร (ร้อยละ 22) การพัฒนาที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม (ร้อยละ 22) และการให้การศึกษา (ร้อยละ 20)

ภาพที่ 74 ทางน้ำจืดไหลลงสู่ทะเล

ตารางที่ 11 ความคิดเห็นของครัวเรือนในพื้นที่ต่อสภาพทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง	เสื่อมโทรม	เท่าเดิม/ ปานกลาง	ดีมาก	รวม	จำนวนคน
	มาก	ร้อยละ			
ป่าบนเกาะหลีเป๊ะ	56	39	6	100	49
ปลา	43	56	2	100	52
ปลิงทะเล	31	65	4	100	52
หอย	16	64	21	100	51
น้ำจืดบนเกาะหลีเป๊ะ	18	62	21	100	52
แนวปะการัง	16	53	33	100	52
ชายหาดบนเกาะหลีเป๊ะ	31	51	18	100	49
น้ำจืดบนเกาะอาดังและเกาะราวี	0	12	89	100	23
ป่าบนเกาะอาดังและเกาะราวี	0	15	85	100	26
ป่าโกงกางบนเกาะอาดังและเกาะราวี	8	12	78	100	49
ชายหาดบนเกาะอาดังและเกาะราวี	12	42	46	100	26

ตารางที่ 12 ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่างชาติต่อสภาพทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง	เสื่อมโทรมมาก	เสื่อมโทรม	เท่าเดิม/ ปานกลาง	ดี	ดีมาก	รวม	จำนวน คน
	ร้อยละ						
น้ำทะเล	-	-	7	37	55	100	239
ชายหาด	-	2	5	40	52	100	241
ความหลากหลายทางชีวภาพ	-	1	22	37	40	100	233
สภาพป่า	-	3	19	55	23	100	235
สิ่งแวดล้อมบนดิน	2	8	29	51	11	100	235
คุณภาพน้ำจืด	3	6	34	44	14	100	232
ความเพียงพอของน้ำจืด	3	5	28	42	22	100	232
ปะการัง	1	2	21	39	38	100	227

ตารางที่ 13 ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทยต่อสภาพทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง	เสื่อมโทรมมาก	เสื่อมโทรม	เท่าเดิม/ ปานกลาง	ดี	ดีมาก	รวม	จำนวน คน
	ร้อยละ						
ชายหาด	-	1	14	60	25	100	111
น้ำทะเล	-	-	2	49	50	100	111
ปะการัง	-	4	16	46	36	100	110
ความหลากหลายทางชีวภาพ	-	2	20	53	26	100	113
สิ่งแวดล้อมบนบก	2	1	30	58	10	100	111
ป่า	-	3	29	50	18	100	109
คุณภาพน้ำจืด	-	5	31	49	15	100	111
ความเพียงพอของน้ำจืด	1	11	26	46	16	100	111

5.2 ชาวอุรุกรลาไว้อยู่และการจัดการทรัพยากร

5.2.1 “การจัดการ” ที่หยั่งรากลงในวิถีชีวิต

จากการเก็บข้อมูลครัวเรือนอุรุกรลาไว้อยู่ กว่าครึ่งหนึ่งของผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวว่าไม่เคยมีการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นทางการในช่วงก่อนที่พื้นที่จะถูกประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ ชาวอุรุกรลาไว้อยู่สามารถดูแลการใช้ทรัพยากรได้อย่างดี ความจริงแล้ววิถีชีวิตแบบกึ่งเร่ร่อนและการหาอาหารเพื่อยังชีพผนวกกับความรู้และเครื่องมือต่างๆ ที่ทำขึ้นในการเก็บหาอาหารล้วนเป็นวิธีการที่ช่วยให้การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นไปได้อย่างยั่งยืน ปัจจัย 6 ข้อ ที่เป็นพื้นฐานของการ “จัดการ” ทรัพยากรของชาวมอแกนในหมู่เกาะสุรินทร์ สามารถประยุกต์ใช้ในการทำความเข้าใจในวิถีชีวิต

แบบดั้งเดิมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชาวอุรักลาไวย์ในหมู่เกาะอาดัง-ราวีได้เช่นกัน (โปรดดูข้อ 5.1 หน้า 38-40)

ผู้นำครัวเรือนอุรักลาไวย์ที่กล่าวว่าก่อนการจัดตั้งอุทยานฯ นั้นไม่มีการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นทางการให้เหตุผลว่า “พวกเราอยู่กับธรรมชาติ พวกเราช่วยเหลือซึ่งกันและกันเหมือนพี่น้อง และในอดีตไม่มีเรือจับปลาใหญ่ๆ และไม่มีนายทุน” เหตุผลดังกล่าวสะท้อนวิถีชีวิตที่สอดคล้องเป็นหนึ่งในเดียวกันระหว่างทรัพยากรธรรมชาติกับชุมชน สมาชิกในชุมชนอุรักลาไวย์แบ่งปันทรัพยากรให้กันและกันโดยไม่มีใครอ้างกรรมสิทธิ์ จนถึงปัจจุบันนี้ชาวอุรักลาไวย์ที่ไม่ได้ออกหาปลาหรือหาปลาไม่ได้ยังคงได้รับการแบ่งปันจากชาวอุรักลาไวย์คนอื่นๆ คำตอบของผู้นำครัวเรือนสะท้อนให้เห็นว่าการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นทางการไม่มีความจำเป็นในยุคก่อนเนื่องจากไม่มีคนภายนอกเข้ามาตัดขวางและแย่งชิงผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ดังเช่นในปัจจุบัน

ชาวอุรักลาไวย์มีรูปแบบการ “จัดการ” ทรัพยากรที่หยั่งรากลงในวิถีชีวิตและความเชื่อดั้งเดิมเช่นเดียวกับชาวมอแกน เพียงแต่รูปแบบเหล่านี้ไม่ได้รับการยอมรับจากศาสตร์สมัยใหม่ว่าเป็นรากฐานของการอนุรักษ์ทรัพยากร อาทิเช่น ความเชื่ออย่างแรงกล้าและความกลัวในเรื่องเจ้าที่ หรือวิญญาณที่ปกป้องดูแลสถานที่และบริเวณโดยรอบ ชาวอุรักลาไวย์เรียนรู้ที่จะให้ความเคารพนับถือสถานที่นั้นๆ และใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสมเพื่อไม่ทำให้เจ้าที่ไม่พอใจ มิเช่นนั้นจะได้รับอันตราย เพลงแรกในการแสดงรำมะนาซึ่งเป็นศิลปะดนตรีพื้นบ้านจะต้องร้องเพื่อขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิตอยู่ตามสถานที่ต่างๆ ในหมู่เกาะอาดัง-ราวีและน่านน้ำรอบๆ เชื่อกันว่าถ้าใครทำให้แหล่งน้ำจืดสกปรก โดยเฉพาะบริเวณสถานที่ที่มีเจ้าที่สิงสถิตอยู่ เช่น คือ โละ ปีนัง คือ โละ บาติก และคือ โละ อาเย รามา บนเกาะราวี คนๆ นั้นจะเจ็บป่วย นอกจากนี้ยังมีตำนานเกี่ยวกับหาคปาตย์ญัมญัมที่ชาวอุรักลาไวย์ไปบาคัดบนเกาะคงว่ามีกลุ่มหนึ่งไปพักผ่อนที่นั่นแล้วไม่ได้รักษาความสะอาด ทำให้ถูกวิญญาณเจ้าที่หลอกหลอนด้วยเสียง “ญัมญัม” จนกระทั่งพวกเขาต้องย้ายหนีไป แม้ในปัจจุบัน ชาวอุรักลาไวย์จำนวนไม่น้อยยังคงให้วิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยคุ้มครองระหว่างการออกทะเลและมักจะมีการบูชาถวายเครื่องเช่น ไหว้ให้เจ้าที่เจ้าทางเพื่อขอให้การหาปลาเป็นไปได้ด้วยดี

ภาพที่ 75 รำมะนา

ภาพที่ 76 ชาวอูรักลาไวย์ร่าและเล่นร่ามะนา

5.2.2 สิ่งท้าทายในการเรียนรู้เกี่ยวกับแนวคิดและการปฏิบัติด้านการอนุรักษ์

ชาวอูรักลาไวย์บนหมู่เกาะอาดัง-ราวี ไม่มีแนวคิดเรื่องการถือกรรมสิทธิ์เหนือผืนดินหรือผืนน้ำ หรือแนวคิดเรื่องเขตห้ามในการจับสัตว์ทะเล สัตว์ทะเลที่ห้ามจับมีเพียงโลมาเนื่องจากเชื่อกันว่าจะทำให้ตกเบ็ดปลาชนิดอื่นๆ ได้น้อย ผู้ให้ข้อมูลหลักเห็นพ้องกันว่าความคิดในเรื่องการอนุรักษ์ที่พัฒนาขึ้นด้วยเจตนาที่ต้องการเสียดุลผลประโยชน์ระยะสั้นเพื่อรักษาพันธุ์สัตว์ที่ใกล้สูญพันธุ์รวมไปถึงสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ซึ่งเป็นผลประโยชน์ระยะยาวไม่ปรากฏในวัฒนธรรมของชาวอูรักลาไวย์ ทั้งนี้เนื่องจากในอดีต ชาวอูรักลาไวย์มีจำนวนน้อยแต่ทำมาหากินอยู่ในพื้นที่กว้างใหญ่ของหมู่เกาะจึงทำให้ไม่เคยมีปัญหาขาดแคลนทรัพยากร นอกจากนี้การที่พวกเขาย้ายที่อยู่ไปเรื่อยๆ ทำให้ไม่ต้องพึ่งพาทรัพยากรเฉพาะอย่างในบริเวณใดบริเวณหนึ่งเท่านั้น

กล่าวโดยสรุป วิถีชีวิตและการใช้ทรัพยากรแต่ “พอเพียง” ของชาวอูรักลาไวย์เป็นวิถีการใช้อย่างยั่งยืนด้วยวิธีการเก็บเกี่ยวเฉพาะในปริมาณที่ต้องการและการแบ่งปันกันภายในชุมชน นอกจากนี้ วิถีการเร่ร่อนไม่ “ปักหลัก” อยู่ที่ใดที่หนึ่งเป็นระยะเวลานาน จึงไม่ทำให้เกิดการตัดดวงทรัพยากรในพื้นที่นั้นๆ จนเกินขีดความสามารถในการรองรับ

การจัดการพื้นที่คุ้มครองจึงน่าที่จะคำนึงถึงการส่งเสริมวิถีชีวิตและภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ เช่นกรณีของชาวอูรักลาไวย์ ในขณะที่เดียวกันก็ควรสนับสนุนการเรียนรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์อย่างเป็นทางการและการมองเห็นถึงความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติในอนาคต วิถีเร่ร่อนแบบดั้งเดิม และการทำมาหากินอย่างยังชีพทำให้ชาวอูรักลาไวย์มีความเชื่อพื้นฐานร่วมกันว่าสัตว์ทะเลไม่มีวันหมด และไม่จำเป็นที่จะต้องมีการอนุรักษ์อย่างเป็นทางการหรือเป็นระบบเป็นเรื่องยากสำหรับชาวอูรักลาไวย์ที่จะเข้าใจและยอมรับว่าวันหนึ่งทรัพยากรในท้องทะเลอาจหมดไป หรือสัตว์บางชนิดอาจสูญพันธุ์

แม้กระทั่งในปัจจุบันที่ทรัพยากรกำลังถูกกอบโกยและมีผู้มาร่วมแบ่งส่วนการใช้เพิ่มขึ้นมากมาย ชาวอูรักลาไวย์ก็ยังมองว่าการอนุรักษ์เป็นเรื่องที่ยากจะจำกัดความ และเป็นเรื่องท้าทายที่จะเริ่มต้นหรือลงมือทำ พวกเขาสนใจปัญหาในท้องถิ่น เช่น การลดลงของทรัพยากรทางทะเล และการสูญเสียที่ดินที่มีสาเหตุจากคนภายนอก เช่น เจ้าของเรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่และนายทุนที่ดินที่ต้องการเก็งกำไร ดังนั้น สิ่งท้าทายในการจัดการพื้นที่คุ้มครองก็คือต้องให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายรวมทั้งชาวอูรักลาไวย์ยอมรับว่าตนเป็นผู้ที่มีบทบาททำให้ทรัพยากรลดน้อยลงหรือฟื้นฟูให้ทรัพยากรมีสภาพที่ดีขึ้นได้ ดังนั้น จะต้องมีการแบ่งปันความรับผิดชอบและสร้างความร่วมมือในการอนุรักษ์จาก “ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย” ทุกฝ่าย ไม่ว่าฝ่ายใดจะก่อให้เกิดผลกระทบมากที่สุดก็ตาม

ตัวอย่างที่ชัดเจนที่แสดงให้เห็นว่าชาวอุรูกลาไว้อยังไม่เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์อย่างเป็นทางการและเป็นระบบคือกรณีของเต่าทะเลซึ่งเคยมีจำนวนมากในอดีตในหมู่เกาะอาดัง-ราวี ชาวอุรูกลาไว้อาศัยประมงน้ำตื้นเต่าทะเลมาก คนหนึ่งซึ่งเคยได้เดินทางเข้ามาสำรวจพื้นที่เพื่อก่อตั้งโรงเรียนบ้านเกาะอาดังในช่วง พ.ศ. 2500 กล่าวว่าเขาไม่สามารถจะนอนหลับในคืนที่บนเกาะอาดังได้เพราะเสียงเต่าที่กลานขึ้นมาวางไข่อยู่รอบๆ แต่จำนวนเต่าได้หายไปจนเกือบหมดภายในเวลา 20 ปีที่ผ่านมา ในปัจจุบัน ชาวประมงที่โชคดีอาจจะได้เห็นเต่าเพียง 1-2 ตัวต่อเดือน ในขณะที่ชาวอุรูกลาไว้น้อยคนที่จะสังเกตเห็นการบริโภคเต่าต่อไป โดยให้ความเห็นว่ากรที่จำนวนเต่าลดลงเป็นเพราะเรืออวนลาก ชาวอุรูกลาไว้น้อยคนที่จะเริ่มยอมรับว่าจำนวนเต่ากำลังลดลงอย่างมาก และจำเป็นที่จะต้องอนุรักษ์ซึ่งหมายความว่าไปถึงชาวอุรูกลาไว้น้อยคนที่จะเริ่มการจับและบริโภคเนื้อเต่าด้วย ดังนั้น การ “จัดการ” พื้นที่คุ้มครองจึงหมายความว่าความร่วมมือกับทุกฝ่าย การปรับทัศนคติเกี่ยวกับการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากร และต้องมีความจริงจัง จริงใจในความพยายามที่ต้องเริ่มที่ตนเองก่อน และต้องเริ่มต้นในเวลาี่นี้ ไม่ต้องรอให้เจ้าหน้าที่ออกตรวจจับและปราบปรามเรืออวนลากที่ทำการประมงผิดกฎหมายให้หมดเสียก่อน ชุมชนจึงจะเริ่มดำเนินการอนุรักษ์ได้

ภาพที่ 77 เนื้อเต่าบนเรือประมงพาณิชย์

ผู้ให้ข้อมูลหลักต่างกล่าวว่าแนวคิดในเรื่องการอนุรักษ์อย่างเป็นทางการมาจากเจ้าหน้าที่อุทยานฯ เมื่อมีการริเริ่มจัดตั้งอุทยานแห่งชาติตะรุเตาขึ้น แต่ทว่าการจะร่วมมืออนุรักษ์หรือไม่ขึ้นอยู่กับตัวบุคคลและการกระทำส่วนบุคคลมากกว่าจะเป็นการปฏิบัติร่วมกันในชุมชน ภายหลังจากที่มีการส่งเสริมการท่องเที่ยว แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ก็แพร่หลายไปในกลุ่มคนที่ทำงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยว เนื่องจากต้องการที่จะให้นักท่องเที่ยวได้รับความพอใจในสภาพธรรมชาติที่สมบูรณ์ แต่เดิมนั้น ชาวอุรูกลาไว้นิยมมองแนวปะการังว่าเป็นเพียงแหล่งอาหาร แต่ปัจจุบันพวกเขาเข้าใจมากขึ้นว่าปะการังมีคุณค่าในด้านการพักผ่อนหย่อนใจสำหรับนักท่องเที่ยว แนวปะการังที่สมบูรณ์จึงเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเยือนและผลพลอยได้ก็คือการจ้างงานและรายได้ที่มาจากนักท่องเที่ยว

5.2.3 การขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชาวอุรูกลาไว้อยู่ในปัจจุบัน

งานวิจัยที่ผ่านมาและงานศึกษาสภาพเศรษฐกิจสังคมในครั้งนี้นี้ชี้ให้เห็นว่าชาวอุรูกลาไว้มิได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร แม้ว่าพวกเขาจะเป็นผู้ที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรโดยตรงหรือจัดว่าเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มสำคัญ แต่การมี

ส่วนร่วมในการจัดการของพวกเขาจำกัดอยู่เพียงการได้รับข่าวสารและการยินยอมทำตามกฎข้อบังคับ ร้อยละ 40 ของครัวเรือนไม่รู้สึกว่าตนเองมีส่วนร่วมในการจัดการชายฝั่งแม้แต่น้อย เมื่อปราศจากการมีส่วนร่วมในเรื่องนี้ ปัญหาที่พวกเขากำลังเผชิญจึงไม่มีใครรับรู้ และพวกเขาไม่รู้สึกว่าตนเองมีสิทธิ หรือมีอำนาจที่จะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่มีประโยชน์ต่อชุมชนหรือต่อทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้เอง การสร้างพลังชุมชนและการกระตุ้นการมีส่วนร่วมจากชาวอูรักลาไวยจึงเป็นสิ่งจำเป็น และจะช่วยบรรเทาปัญหาที่ทำทลายการจัดการทรัพยากรชายฝั่งได้ในระดับหนึ่ง

ภาพที่ 78 การประชุมผู้มีส่วนร่วมบนเกาะหลีเป๊ะ

ในระดับผู้นำชุมชนและการร่วมมือกับชาวบ้านนั้น ผู้ใหญ่บ้านที่อยู่ในตำแหน่งเป็นเวลานานล้วนแต่เป็นคนจากภายนอก หนึ่งในสี่ของชาวบ้านรู้สึกว่าคุณใหญ่บ้านไม่มีความใกล้ชิดกับลูกบ้าน และไม่มีส่วนช่วยแก้ปัญหาของพวกเขา ร้อยละ 26 ของชาวบ้านยอมรับว่าไม่มีความสามารถในการรวมกลุ่มด้วยตนเองได้ โดยมองว่าตนเองเป็นกลุ่มที่ไม่มีอำนาจในการต่อรอง ทั้งๆ ที่พวกเขาเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมในท้องถิ่น

เท่าที่ผ่านมารวมตัวจัดตั้งองค์กรชุมชนท้องถิ่น มักเน้นในลักษณะกลุ่มอาชีพ เช่น

1. ชมรมเรือหางยาว ร่วมกันตั้งขึ้น ใน พ.ศ. 2541 โดยเจ้าของเรือหางยาวที่บริการนักท่องเที่ยวเพื่อตกลงจัดคิวรับส่งผู้โดยสารอย่างเป็นระบบ และกำหนดราคามาตรฐาน จากการสำรวจความคิดเห็นของชาวอูรักลาไวยได้ให้ความเห็นว่า การรวมตัวดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งความสำเร็จในการจัดการชายฝั่ง จุดประสงค์หนึ่งของชมรมคือช่วยรักษาแนวปะการังโดยจะพานักท่องเที่ยวไปดำน้ำดูปะการังในช่วงที่ระดับน้ำเหมาะสม นอกจากนั้นยังมีการใช้ทุนสำหรับจอดเรือ และมีการแนะนำวิธีที่ถูกต้องในการดำน้ำดูปะการังให้กับนักท่องเที่ยวด้วย
2. ชมรมมัคคุเทศก์ ได้รับการจัดตั้งและสนับสนุนโดยองค์กรของสหภาพยุโรปใน พ.ศ. 2543 ชมรมนี้มีการส่งเสริมให้ชาวอูรักลาไวยจำนวนหนึ่งไปเรียนหลักสูตรดำน้ำลึก PADI จนจบระดับไดฟ์มาสเตอร์ (Dive Master) หรือไปฝึกอบรมหลักสูตรมัคคุเทศก์ แต่ชมรมได้สลายตัวไปในที่สุดเนื่องจากขาดงบประมาณการดูแลรักษาอุปกรณ์ดำน้ำลึกและไม่สามารถอยู่ได้ด้วยตนเอง โดยปราศจากผู้สนับสนุนอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 79 เรือหางยาว

5.3 การจัดการชายฝั่งอย่างเป็นทางการโดยภาครัฐ

5.3.1 อุทยานแห่งชาติตะรุเตา

อุทยานแห่งชาติตะรุเตาอยู่ภายใต้สำนักอุทยานแห่งชาติเช่นเดียวกับอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ อุทยานฯ นี้แบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนแรก ได้แก่ หมู่เกาะตะรุเตา ส่วนที่สอง ได้แก่ หมู่เกาะอาดัง-ราวี เกาะไข่ และเกาะกลาง ใน พ.ศ. 2548 มีสถานีย่อยถาวรของอุทยานฯ บนหมู่เกาะอาดัง-ราวีทั้งหมด 3 แห่ง โดยมีเจ้าหน้าที่ที่เป็นข้าราชการประจำเพียง 2 คน และลูกจ้างรายเดือน 34 คน ในฤดูท่องเที่ยว อุทยานฯ ให้ความสำคัญกับการบริการนักท่องเที่ยวมากที่สุด ส่วนในฤดูฝนเจ้าหน้าที่จะออกลาดตระเวน ดูแลซ่อมแซมและปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว

ภาพที่ 80 ผู้มาเยี่ยมชมเยือนกับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ

แม้ว่าอุทยานแห่งชาติตะรุเตาได้รับการจัดตั้งขึ้นมากกว่า 30 ปีแล้ว แต่ก็ยังมีปัญหาการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในหมู่เกาะอาดัง-ราวี ใน พ.ศ. 2544 อุทยานแห่งชาติตะรุเตาเคยมีการเตรียมการเพื่อเสนอชื่อให้เป็นแหล่งมรดกโลก แต่ไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากปัญหาหลายประการ เช่น การจับปลาที่ผิดกฎหมายในน่านน้ำอุทยานฯ ประการังถูกทำลายจากการระเบิดปลาและการท่องเที่ยว การสูญเสียแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ และการลดลงอย่างมากของเต่าทะเลที่เคยมาวางไข่ในพื้นที่ จากปัญหาทั้งหมดนี้มีเพียงการจับปลาด้วยระเบิดเท่านั้นที่มีการควบคุมในเวลาต่อมา ส่วนปัญหาอื่นๆ ยังคงอยู่และยังมีปัญหาใหม่ๆ เพิ่มขึ้นอีก

ในความเป็นจริง อุทยานฯ ถูกกดดันอย่างหนักจากนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจระดับจังหวัดและระดับชาติที่มุ่งเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมประมง ซึ่งเป็นภาคเศรษฐกิจที่ทำเงินให้ประเทศในระดับต้นๆ แม้ว่าจะมีการประกาศให้พื้นที่ในหมู่เกาะอาดัง-ราวีเป็นส่วนหนึ่งของอุทยานแห่งชาติตะรุเตาใน พ.ศ. 2517 แต่ในภายหลัง ก็ยังมีการออกเอกสารสิทธิที่ดินบนเกาะหลีเป๊ะและปัญหาการบุกรุกที่ดินเพื่อสร้างรีสอร์ท ปัญหาเหล่านี้กลายเป็นประเด็นที่เกิดขึ้นเป็นปกติ เจ้าหน้าที่อุทยานฯ เองก็ยอมรับว่าปัญหากรรมสิทธิ์ในที่ดินยังไม่ชัดเจนหรือไม่สามารถแก้ไขได้ และยังมีหลายคดีที่ยังค้างอยู่ในศาล

ภาพที่ 81 เรือปลาลึนในน่านน้ำอุทยานฯ

ในด้านการประมง ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาประเทศไทยคิดอันดับหนึ่งในสิบของประเทศส่งออกผลิตภัณฑ์ทางทะเลมากที่สุดในโลก อุตสาหกรรมประมงเป็นแหล่งรายได้และเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญ ในขณะเดียวกัน การประมงเป็นอุตสาหกรรมที่สำคัญที่สุดสำหรับจังหวัดสตูล ทะเลอันดามันเป็นแหล่งสัตว์ทะเลที่สำคัญของชาวประมงในจังหวัดสตูลและที่อื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่ปลาและสัตว์น้ำในอ่าวไทยเริ่มร่อยหรอลง

ในทางทฤษฎี พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2504 บัญญัติไว้ว่าพืชพรรณและสัตว์ป่าในอุทยานจะต้องได้รับการคุ้มครอง การค้าหรือการนำพืชและสัตว์ใดๆ ก็ตามออกจากพื้นที่อุทยานฯ ถือว่าผิดกฎหมาย แต่ในความเป็นจริงแล้ว ความกดดันทางเศรษฐกิจการเมือง และความห่อนยานในการบังคับใช้กฎข้อบังคับของอุทยานฯ และกรมประมงทำให้มีการจับปลาด้วยเครื่องมือและวิธีการที่ผิดกฎหมาย รวมไปถึงการบุกรุกพื้นที่สงวนอยู่เป็นประจำ ปัญหาที่พบบ่อยที่สุดคือการใช้จวนลากจับปลาภายในระยะ 3,000 เมตรจากฝั่ง และการใช้อวนที่มีขนาดช่องตาเล็กกว่าที่ระบุตามกฎหมายในการจับปลา

เช่นเดียวกับอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ แผนและการจัดการระยะยาวของอุทยานฯ ในส่วนของหมู่เกาะอาดัง-ราวีประสบปัญหาจากการเปลี่ยนเจ้าหน้าที่อุทยานฯ บ่อยครั้ง ระหว่าง พ.ศ. 2530-2531 หัวหน้าสถานีย่อยบนเกาะอาดังเปลี่ยนไปถึง 7 คน และในระหว่างที่การศึกษาสภาพเศรษฐกิจสังคมในครั้งนี (ตั้งแต่ปลาย พ.ศ. 2546 ถึงต้น พ.ศ. 2549) หัวหน้าอุทยานแห่งชาติตะรุเตาโยกย้ายสับเปลี่ยนกันไปถึง 4 คน

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับหัวหน้าอุทยานฯ พบว่ามีปัญหาในการจัดการอุทยานฯ หลายประเด็นไม่ว่าจะเป็นการขาดผู้เชี่ยวชาญและเจ้าหน้าที่ที่มีทักษะพร้อมในเรื่องการจัดการทรัพยากรทางทะเล ปัญหาการจัดแบ่งงบประมาณ ในส่วนของหมู่เกาะอาดัง-ราวี ทำให้งบประมาณที่ไม่เพียงพอโดยเฉพาะในการจัดหาเรือ น้ำมันเชื้อเพลิง เจ้าหน้าที่ และเครื่องมือในการตรวจการ การขาดแคลนงบประมาณมีผลให้อุทยานฯ ในส่วนของหมู่เกาะอาดัง-ราวีไม่สามารถออกเรือตรวจการณ์หรือเดินทางเข้าฝั่งได้ในบางช่วง

การควบคุมที่ไม่เข้มแข็งทำให้มีการตัดดวงการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง ตามความเห็นของเจ้าหน้าที่อุทยานฯ การขาดแคลนงบประมาณทำให้ปฏิบัติงานได้ไม่เต็มที่ อย่างไรก็ตาม จากการสังเกตเบื้องต้นและการได้พูดคุยกับชาวบ้านในท้องถิ่น พบว่าแม้ว่าการตรวจการณ์ของอุทยานฯ ไม่เข้มข้นมากนัก แต่ก็ยังมีผลชัดเจนต่อการประมงที่ผิดกฎหมายในพื้นที่ เช่น การลาดตระเวนของอุทยานฯ หรือการได้เห็นเรือตรวจการณ์ประมงไม่ว่าจะกำลังปฏิบัติการตรวจจับหรือไม่ ทำให้เรือประมงพาณิชย์และเรืออื่นๆ ที่ใช้วิธีการจับสัตว์น้ำที่ผิดกฎหมายลดลง

ในปัจจุบัน อุทยานฯ ต้องแบ่งทรัพยากรที่มีจำกัดสำหรับงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ การดูแลให้บริการนักท่องเที่ยว ในทางปฏิบัติ อุทยานฯ ให้ความสำคัญกับการดูแลนักท่องเที่ยวในฤดูท่องเที่ยวมากเป็นอันดับหนึ่ง แต่ในทางตรงกันข้าม การบริการนักท่องเที่ยวกลับถูกนักท่องเที่ยวที่ตอบแบบสอบถามจัดเป็นลำดับหน้าที่สำคัญน้อยที่สุดโดยมีนักท่องเที่ยวที่เลือกประเด็นนี้ เพียงร้อยละ 15 ของทั้งหมด ร้อยละ 96 มองว่าหน้าที่หลักของเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติควรเป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติ ร้อยละ 85 เห็นว่าหน้าที่ลำดับถัดมาคือการให้ความรู้และการศึกษาด้านการอนุรักษ์ ร้อยละ 51 เห็นว่าอุทยานควรทำการวิจัยเกี่ยวกับสภาพนิเวศวิทยาของหมู่เกาะและทะเล และร้อยละ 36 เห็นว่าควรตรวจจับกิจกรรมที่ผิดกฎหมาย

5.3.2 หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ

ใน พ.ศ. 2531 มีการจัดตั้งหน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำขึ้นที่เกาะหลีเป๊ะ ภายใต้หน่วยป้องกันและปราบปรามประมงทะเลฝั่งอันดามันจังหวัดกระบี่ กิจกรรมในปีงบประมาณ 2548 เน้นการตรวจการณ์และการควบคุมการประมง รวมไปถึงการถ่ายทอดเทคโนโลยีการจัดการ หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำมีเรือตรวจการณ์ 2 ลำ ที่ใช้ดูแลพื้นที่ทางทะเลอันดามันของจังหวัดต่างๆ เป็นบริเวณถึง 145,770 ไร่ มีเจ้าหน้าที่ที่เป็นข้าราชการ 2 คน ได้แก่ หัวหน้าหน่วยและพนักงานขับเรือ มีเจ้าหน้าที่ประจำ 5 คน และมีลูกจ้างชั่วคราว 8 คน เนื่องจากขอบข่ายหน้าที่ครอบคลุมพื้นที่กว้างขวาง แต่มีเรือตรวจการณ์อยู่เพียง 2 ลำ และข้าราชการที่มีอำนาจในการจับกุมผู้ที่ทำผิดกฎหมายประมงเพียง 2 คน การลาดตระเวนพื้นที่จึงไม่สามารถทำได้บ่อยนักและไม่เต็มประสิทธิภาพ

ผลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านไม่เข้าใจความแตกต่างระหว่างพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติและพระราชบัญญัติการประมงซึ่งมีความไม่สอดคล้องกันในบางเรื่อง ตัวอย่างเช่น ในพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ การจับสัตว์ทะเลในพื้นที่อุทยานฯ ถือว่าผิดกฎหมาย แต่ในพระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2490 อนุญาตให้ทำการประมงได้ ตราบใดที่ไม่มีการละเมิดกฎและข้อบังคับเกี่ยวกับการประมง กฎเกณฑ์ดังกล่าวได้นำมาประยุกต์ใช้กับหมู่เกาะอาดัง-ราวี ดังนี้

1. ห้ามทำการประมงหรือจับสัตว์น้ำเหล่านี้ คือพะยูน โลมา หอยมือเสือ เต่าทะเลและไข่เต่า รวมไปถึงการเก็บปะการัง
2. ห้ามใช้เครื่องมืออวนลากชนิดมีลู่ และเครื่องมืออวนรุนที่ใช้เรือยนต์ทุกชนิดทำการประมงภายในระยะ 3,000 เมตรจากฝั่ง
3. ห้ามใช้เครื่องมืออวนล้อมซึ่งมีขนาดช่องตาอวนเล็กกว่า 0.6 ซม. จับปลากระตักในเวลากลางวัน
4. ในเรื่องการใช้เครื่องกำเนิดไฟฟ้า (เครื่องปั่นไฟ)
 - ก) ห้ามใช้เครื่องมืออวนหรือเครื่องมือชนิดใดชนิดหนึ่งที่มีขนาดช่องตาเล็กกว่า 3.2 ซม. ในการประมงหมึก
 - ข) ห้ามใช้เครื่องมือที่มีขนาดช่องตาเล็กกว่า 2.5 ซม. ทำการประมงในเวลากลางคืน
5. ห้ามจับปลาด้วยวิธีการต่อไปนี้
 - ก) การทำอวนล้อมหินหรือที่เรียกโดยทั่วไปว่า “อวนญี่ปุ่น”
 - ข) การใช้ระเบิด
 - ค) การใช้ยาเบื่อปลา

5.3.3 ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวและชาวบ้านในเรื่องการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

ประชาชนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวต่างมองว่าทรัพยากรในท้องถิ่นยังไม่ได้มีการจัดการที่เหมาะสม มีการกล่าวถึงองค์กรหรือกลุ่มคนที่มีบทบาทในด้านการประมง ได้แก่ อุทยานฯ หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ เจ้าแก้ว และชมรมเรือหางยาว ส่วนในด้านการท่องเที่ยว หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานจังหวัดสตูล อุทยานฯ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย องค์กรการบริหารส่วนตำบล และรีสอร์ทต่างๆ แม้จะดูเหมือนว่ามีหลายหน่วยงานและหลายกลุ่มที่มีบทบาทด้านการประมงและการท่องเที่ยว แต่ผลจากแบบสอบถามแสดงว่าผู้ตอบส่วนใหญ่กลับเห็นว่าไม่มีองค์กรการจัดการ แผนการจัดการ และกฎหมายรองรับการจัดการ ความเห็นเหล่านี้สะท้อนว่าการจัดการยังไม่ได้ผลและไม่สามารถสร้างความตระหนักให้คนในท้องถิ่นได้เพียงพอ

ตารางที่ 14 ความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลหลักต่อการจัดการทรัพยากรชายฝั่งในท้องถิ่น (ร้อยละ)

กิจกรรม	คำตอบ (จำนวนผู้ตอบ = 20)	องค์กรการจัดการ	แผนการจัดการ	กฎหมายรองรับ การจัดการ
การประมง	มี	35	30	50
	ไม่มี	65	70	40
	ไม่มีคำตอบ	-	-	10
การท่องเที่ยว	มี	45	35	45
	ไม่มี	55	60	55
	ไม่มีคำตอบ	-	5	-

ผลจากการเก็บข้อมูลครัวเรือนชี้ให้เห็นว่าการขาดแคลนผู้ดำเนินงานอย่างเป็นทางการและการขาดแคลนเจ้าหน้าที่ราชการที่มีความตั้งใจและมีความสามารถในการช่วยแก้ปัญหาของชาวอุรูกลาไว้เป็นปัญหาหลักและสิ่งท้าทายที่สำคัญที่สุดในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ชาวบ้านมองว่าผู้นำและเจ้าหน้าที่ราชการไม่มีเวลา ขาดความตั้งใจจริง ขาดทักษะและทรัพยากรที่จะทำให้เกิดการปรับปรุงการจัดการ

กว่าร้อยละ 80 ของผู้ให้ข้อมูลระดับครัวเรือนทราบเกี่ยวกับกฎและข้อบังคับการประมง อาทิเช่น การห้ามเรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่ (เช่น เรืออวนลากและเรืออวนลากปลากะตักที่ใช้เครื่องปั่นไฟ) การจับปลาใกล้ชายฝั่ง การใช้ระเบิดและการทำวนล้อมหิน ข้อบังคับเรื่องขนาดตาของอวนหรือแห การห้ามวางลอบบนแนวปะการัง การห้ามจับสัตว์น้ำประเภทโลมา เต่าหรือกระทะเล หอยมือเสือ ปลาสวยงามที่อาศัยในแนวปะการัง และการห้ามเก็บปะการัง

อย่างไรก็ตาม การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักชี้ให้เห็นว่าคนส่วนใหญ่ถึงจะทราบเกี่ยวกับกฎข้อบังคับ แต่ยังไม่มีความเข้าใจอย่างละเอียดถี่ถ้วน ตัวอย่างเช่น ในกฎหมายประมงระบุว่าห้ามใช้เครื่องมืออวนรุนและอวนลาก ในระยะ 3,000 เมตรจากฝั่ง แต่ไม่ได้ห้ามเรือปั่นไฟที่ใช้ร่วมกับเครื่องมือประมงประเภทอวนขนาดตาใหญ่กว่า 2.5 ซม. คนในท้องถิ่นเข้าใจว่าระยะ 3,000 เมตรที่กำหนดไว้เป็นข้อบังคับสำหรับเรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่เท่านั้น ดังนั้นพวกเขาจึงพากันบ่นว่าไม่มีการบังคับใช้กฎหมายกับเรือประมงประเภทอื่นๆ เช่น เรือปั่นไฟและเรืออวนลากที่เข้ามาทำประมงในพื้นที่ใกล้ชายฝั่ง ส่วนเรื่องกฎระเบียบเกี่ยวกับการก่อสร้างที่พักและรีสอร์ทเพื่อรองรับการท่องเที่ยว นั้น ร้อยละ 74 ของครัวเรือนเข้าใจว่าไม่มีกฎหรือข้อบังคับที่จะควบคุมการพัฒนา รีสอร์ทสำหรับนักท่องเที่ยว

ในประเด็นการบังคับใช้กฎข้อบังคับโดยอุทยานฯ และหน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำนั้น ผลการสำรวจครัวเรือนอุรูกลาไว้ชี้ว่าครัวเรือนส่วนใหญ่คือร้อยละ 86 เห็นว่ามีการบังคับใช้กฎและข้อบังคับอยู่บ้าง และเมื่อถามถึงความยอมรับและการปฏิบัติตามกฎระเบียบ พบว่าส่วนใหญ่คือร้อยละ 80 ปฏิบัติตามกฎหมายและข้อบังคับบ้าง ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่าชาวอุรูกลาไว้ต้องพึ่งพาทรัพยากรจากทะเลเป็นหลัก หากปฏิบัติตามกฎระเบียบของอุทยานฯ และหน่วยอนุรักษ์ฯ อย่างเต็มที่ก็หมายถึงการหมดทางทำมาหากิน ในทางตรงกันข้ามอุทยานฯ และหน่วยอนุรักษ์ฯ ก็เข้าใจในสถานการณ์นี้ จึงเกิดการประนีประนอมกันขึ้น

ส่วนผลจากการสำรวจนักท่องเที่ยวที่ร้อยละ 62 มีความรู้ดีกว่าเจ้าหน้าที่อุทยานฯ และเจ้าหน้าที่หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำปฏิบัติหน้าที่ในการบังคับใช้กฎระเบียบบ้าง ร้อยละ 78 ตอบว่าไม่เห็นการบังคับใช้กฎข้อบังคับของอุทยานฯ หรือกฎหมายประมงเลย และร้อยละ 45 เห็นว่าการอนุรักษ์ธรรมชาติเป็นสิ่งที่พวกเขาต้องการในการจัดการทรัพยากรมากที่สุด ตามมาด้วยร้อยละ 24 ที่ต้องการเห็นการจัดการเรื่องขยะและสิ่งปฏิกูล

ตารางที่ 15 ความเห็นของผู้ให้ข้อมูลระดับครัวเรือนในเรื่องการปฏิบัติตามและการบังคับใช้กฎระเบียบ (ร้อยละ)

	การปฏิบัติตาม (จำนวนผู้ตอบ = 50)	การบังคับใช้ (จำนวนผู้ตอบ = 51)
ไม่ปฏิบัติตามและรู้สึกว่าไม่มีการบังคับใช้	8	8
ทำตามบางส่วนและมีการบังคับใช้บางส่วน	80	86
ทำตามและบังคับใช้เต็มที่	12	6
รวม	100	100

กว่าร้อยละ 80 ของนักท่องเที่ยวคนไทยที่ตอบแบบสอบถามกล่าวว่าพวกเขาตระหนักในกฎข้อบังคับของอุทยานฯ ในขณะที่จำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติน้อยกว่าครึ่งคิดเช่นนี้ กว่าร้อยละ 70 ของนักท่องเที่ยวไทยและร้อยละ 55 ของนักท่องเที่ยวต่างชาตินอกจากนักท่องเที่ยวอื่นๆ ต่างปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ข้อบังคับ

งานวิจัยของ Wongbusarakum (2002:185) ได้เคยสำรวจความคิดเห็นเรื่องบทบาทนักท่องเที่ยวที่มีต่อการอนุรักษ์เกาะหลีเป๊ะและบริเวณโดยรอบ จากจำนวนนักท่องเที่ยว 445 คนพบว่าร้อยละ 84 เต็มใจที่จะจ่ายค่าธรรมเนียมเพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์ธรรมชาติรอบๆ เกาะหลีเป๊ะ ค่าเฉลี่ยของค่าธรรมเนียมที่นักท่องเที่ยวยินดีจ่ายคือ 140 บาท หรือหากแยกแยะระหว่างนักท่องเที่ยวต่างชาติดกับนักท่องเที่ยวไทยแล้ว กลุ่มแรกยินดีจ่ายค่าธรรมเนียมเฉลี่ย 210 บาท และกลุ่มหลังยินดีจ่าย 54 บาท

5.4 ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ และการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

ผลการศึกษาข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนชี้ชัดแจ้งว่าการแก้ปัญหาการจัดการชายฝั่งต้องการความร่วมมือจากกลุ่มผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย และต้องมีแนวทางที่ชัดเจนแน่นอนในการแก้ปัญหา เช่น การป้องกันปราบปรามเรือประมงพาณิชย์และการแก้ปัญหาเรื่องสิทธิที่ดิน ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทนำของรายงานฉบับนี้ มีกลุ่มผู้เกี่ยวข้องหลักอย่างน้อย 10 กลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของหมู่เกาะอาดัง-ราวี อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติแทบไม่มีการประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่มเหล่านี้เลย

อุปสรรคที่ขัดขวางความร่วมมือระหว่างกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องคือจุดมุ่งหมายหรือผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน เช่น ในขณะที่อุทยานฯ สนใจการอนุรักษ์ กลุ่มประมงสนใจที่จะสร้างกำไรให้ได้มากที่สุด ส่วนชาวอุรักลาไวย์ก็ต้องการจะปกป้องวิถีชีวิตของตน ที่ผ่านมามหาอุทยานฯ ประสบปัญหาการขาดการสนับสนุนในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและขาดความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ ทั้งที่เป็นชุมชน เอกชน และ แม้แต่หน่วยงานของรัฐเอง เช่น การขาดการประสานและร่วมมือกันระหว่างอุทยานฯ กับหน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ซึ่งมีการกีดกันในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ แต่ก็ยังมีความไม่สอดคล้องกัน โดยเฉพาะในประเด็นของกฎระเบียบและการบังคับใช้

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักพบว่ากลุ่มผู้เกี่ยวข้องที่เป็นหน่วยงานรัฐ เช่น อุทยานฯ หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ และหน่วยราชการในจังหวัดถูกจัดลำดับว่าเป็นกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียลำดับท้ายสุด ทั้งๆ ที่เป็นหน่วยงานหลักที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการบริหารจัดการ ในความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูลหลักในพื้นที่หน่วยงานเหล่านี้จะไม่ได้เป็นผู้ที่ตัดสินใจและจัดการที่แท้จริง ในขณะที่เจ้าแก้มที่อยู่ในท้องถิ่นและพ่อค้าที่รับซื้อปลานั้น แม้จะถูกจัดอยู่ในกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์และผลกระทบในระดับปานกลาง แต่กลับถูกมองว่าเป็นกลุ่มที่มีอำนาจมีความตั้งใจ และมีบทบาทในการตัดสินใจและบริหารจัดการทรัพยากร

ตารางที่ 16 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

กิจกรรมชายฝั่ง และทะเล	ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสีย มากที่สุด	ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสีย รองลงมา	ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสีย น้อยที่สุด
ประมง	<ul style="list-style-type: none"> - ชาวบ้าน - ชาวประมง 	<ul style="list-style-type: none"> - เจ้าแก้ม (บนเกาะและบนฝั่ง) - ผู้รับซื้อปลา 	<ul style="list-style-type: none"> - เจ้าหน้าที่ภาครัฐ (อุทยาน/ ประมง/ตำรวจ/จังหวัด) - ผู้รับซื้อปลานอกพื้นที่ (ใน เมืองหรือต่างประเทศ) - ชาวประมงต่างถิ่น
ท่องเที่ยว	<ul style="list-style-type: none"> - ชาวบ้าน - ผู้ประกอบอาชีพการ ท่องเที่ยวในพื้นที่ - นักท่องเที่ยว 	<ul style="list-style-type: none"> - เจ้าของกิจการ (รีสอร์ท/ บริษัทนำเที่ยว) - นายทุนจากบนฝั่ง - ชมรมเรือหาง - นักท่องเที่ยว - มัคคุเทศก์ 	<ul style="list-style-type: none"> - เจ้าหน้าที่ภาครัฐ (อุทยาน/ จังหวัด/ อบต./ททท.) - นักท่องเที่ยว

ส่วนที่ 3 การเชื่อมโยงข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมของชุมชน กับการวางแผนการจัดการพื้นที่คุ้มครอง

ในปัจจุบันมีอุทยานแห่งชาติในประเทศไทยจำนวน 102 แห่ง ในจำนวนนี้มี 51 แห่งที่มีแผนแม่บทการจัดการใน 9 แห่งกำลังอยู่ในระหว่างการร่างแผน และอีก 42 แห่งยังไม่มีแผนแม่บทการจัดการ¹ แผนแม่บทการจัดการนี้ส่วนใหญ่มีระยะเวลา 5 ปี ดังนั้น แม้ว่าครึ่งหนึ่งของอุทยานฯ ทั้งหมดจะมีแผนการจัดการอยู่แล้ว แต่แผนนั้นก็จะต้องมีการทบทวนและปรับปรุงอยู่เสมอ สำหรับอุทยานฯ หรือพื้นที่คุ้มครองอื่นๆ ที่มีชุมชนอาศัยอยู่ภายในหรือโดยรอบนั้น นี่คือโอกาสที่จะนำข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมมาเป็นประโยชน์ในการวางแผนการบริหารจัดการ อย่างไรก็ตาม แผนแม่บทการจัดการนั้นควรจะต้องมีเงื่อนไขหรือการบังคับใช้เพื่อให้เกิดผลทางปฏิบัติ และท้ายสุดก็ควรจะต้องมีการติดตามประเมินประสิทธิภาพของการปฏิบัติตามแผน และการพิจารณาผลงานรวมทั้งความดีความชอบเพื่อส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่เกิดขวัญกำลังใจในการทำงานต่อไป

นอกจาก SOCMON SEA แล้ว มีระเบียบวิธีหรือรูปแบบที่เกี่ยวกับการติดตามและประเมินผลการบริหารจัดการพื้นที่คุ้มครองอยู่หลายแนวทาง² เช่น

1. **World Heritage Management Effectiveness Workbook** (<http://www.enhancingheritage.net>)
2. **Workbook for the Western Indian Ocean** (<http://www.wiomsa.org/default.asp?groupid=2004121144044139>)
3. **How Is Your MPA Doing?** (<http://effectiveMPA.noaa.gov>)
4. **The Nature Conservancy 5-S Framework** (http://nature.org/summit/files/five_s_eng.pdf)
5. **World Bank Scorecard to Assess Progress** (<http://www.MPAscorecard.net>)
6. **MPA Report Guide and Rating System** (<http://www.coast.ph/text/MPA%20Report%20Guide%20Local.doc>)

ทุกแนวทางนั้นคำนึงถึงมิติด้านเศรษฐกิจสังคมจากการบริหารจัดการพื้นที่คุ้มครองนอกเหนือจากมิติด้านการอนุรักษ์ด้านกายภาพและชีวภาพ และมีการเสนอแนวทางการประเมินโดยใช้ตัวชี้วัดด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม และการบริหาร หลายแนวทางมีการพิจารณาถึงความคิดเห็นการมีส่วนร่วมของชนพื้นเมือง และการคำนึงถึงสวัสดิภาพของชุมชน ฯลฯ

แนวทางที่หลากหลายแต่ยึดถือเอาหลักการเดียวกันนี้สะท้อนให้เห็นว่าข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญในการบริหารจัดการและการอนุรักษ์พื้นที่คุ้มครองทางทะเล และยังเป็นปัจจัยสำคัญที่จะสร้างความเข้าใจต่อแนวทางที่เหมาะสมซึ่งจะนำไปสู่การจัดการระบบนิเวศที่ยั่งยืนได้ในอนาคต ดังคำกล่าวของนายเทอร์รี่ ฮิวจ์ส (Hughes 2005:2) ต่อไปนี้

“...การรักษาและการฟื้นฟูระบบนิเวศไม่สามารถทำได้สำเร็จในสูญญากาศที่ปราศจากมิติทางสังคม ...แนวคิดนี้จำเป็นต้องมีความยืดหยุ่นและสามารถเชื่อมโยงระบบนิเวศเข้ากับโครงสร้าง

¹ จาก http://www.dnp.go.th/nprd/plan/detail_plan.asp สืบค้นเมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2549

² จาก “WHY SHOULD WE EVALUATE THE MANAGEMENT EFFECTIVENESS OF A MPA?” โดย Sue Wells และ Nancy Dahl-Tacconi ใน MPA NEWS Vol. 7, No. 10 May 2006 สืบค้นใน <http://depts.washington.edu/mpanews/MPA74.htm#table> วันที่ 20 พฤษภาคม 2549

ทางการปกครอง เศรษฐกิจและสังคม พื้นที่คุ้มครองทางทะเลและบริเวณอนุรักษ์นั้นจะประสบผลสำเร็จก็ต่อเมื่อได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนจากคนในท้องถิ่นเท่านั้น การมุ่งเน้นเฉพาะเนื้อหาแคบๆ ทางชีววิทยาการประมงและสัตว์ทะเลนั้นจะไม่สัมฤทธิ์ผล หากไม่มีการเชื่อมโยงถึงต้นทุนและประโยชน์ของความพยายามที่จะอนุรักษ์ที่จะมีต่อสังคมในเวลาเดียวกัน”

ในส่วนของภาครัฐเอง “โครงการการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม” ดำเนินกิจกรรมพื้นที่คุ้มครองได้พัฒนากรอบการติดตามและประเมินผลการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม โดยคำนึงถึงผลที่เกิดขึ้นในด้านความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชุมชนด้วย³ โดยมีประเด็นในการติดตามอยู่ 6 ประเด็น และมีปัจจัยชี้วัด 17 ปัจจัยคือ

- 1) สถานะทางการเงินของครัวเรือน
 1. การเปลี่ยนแปลงของรายได้
 2. การเปลี่ยนแปลงของหนี้สิน
 3. การเปลี่ยนแปลงของเงินออม
- 2) ความมั่นคงทางอาชีพ
 1. การเปลี่ยนแปลงของจำนวนครัวเรือนที่ประกอบอาชีพที่ไม่พึ่งพาทรัพยากรในพื้นที่คุ้มครอง
- 3) ความมั่นคงในการใช้ที่ดิน
 1. มีการหมายแนวเขตอย่างมีส่วนร่วมที่ชัดเจน
 2. มีทะเบียนผู้ใช้ที่ดินและขอบเขตแปลงอย่างชัดเจน
- 4) ความมั่นคงของปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ
 1. การมีน้ำบริโภคที่ปลอดภัย
 2. การมีน้ำเพื่อการเกษตร
 3. ความมั่นคงทางอาหารหรือโภชนาการ
- 5) พฤติกรรมเชิงบวกต่อการอนุรักษ์
 1. การซื้อขายสิทธิการใช้ที่ดินซึ่งผิดกฎหมาย
 2. มีการปฏิบัติตามข้อตกลง (ที่ไม่ผิดกฎหมาย)
 3. ขนาดและตำแหน่งของพื้นที่ทำกินในพื้นที่คุ้มครอง
 4. ชนิดของพืชหรือสัตว์ที่มีการนำมาปลูกหรือเลี้ยงในชุมชน เพื่อเพิ่มโอกาสในการลดการเก็บหาของป่า
 5. พฤติกรรมในการบริโภคและอุปโภคพืชสัตว์ที่เป็นเป้าหมายในการอนุรักษ์ที่ยั่งยืน
 6. วัฒนธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน
- 6) ทูทางสังคมของชุมชน
 1. จำนวนของกลุ่มหรือองค์กรที่มีการจัดตั้งขึ้น ครอบคลุมทุกประเด็นปัญหาหลักของพื้นที่คุ้มครอง โดยแต่ละกลุ่มมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักในระดับครัวเรือนเข้าร่วมเป็นสมาชิกอย่างทั่วถึง
 2. ปัญหาของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักหรือกลุ่มผู้ถูกละเลย ได้รับการพิจารณา

แม้ว่าประเด็นการติดตามและปัจจัยชี้วัดข้างต้นนั้นจะร่างขึ้นมาเพื่อใช้ในโครงการการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วมเป็นหลัก แต่ก็มิแน่วโน้มที่จะขยายออกไปยังพื้นที่คุ้มครองที่ไม่ได้อยู่ในโครงการด้วย

³ จากการสัมมนาเพื่อนำเสนอร่างกรอบการติดตามและประเมินผลการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม จัดโดยสำนักนวัตกรรมการพื้นที่คุ้มครอง 21 กุมภาพันธ์ 2549 ณ ห้องประชุมอาคารศูนย์ปฏิบัติการป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติฯ กรุงเทพฯ

ในขณะที่มีความพยายามที่จะสร้างระบบการติดตามและประเมินด้านเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่คุ้มครอง ในภาคชุมชนและท้องถิ่นตลอดจนผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ ได้เกิดความพยายามในการพัฒนากลไกเพื่อติดตามด้านระบบนิเวศและความเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศอย่างมีส่วนร่วมด้วยเช่นกัน อาทิเช่น⁴

- การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสัตว์ป่าในทุ่งใหญ่นเรศวรของชุมชนกะเหรี่ยงร่วมกับเจ้าหน้าที่กองทุนสัตว์ป่าโลก⁵
- การศึกษาวิจัยปูแสมอย่างมีส่วนร่วมโดยชุมชนบ้านเป็ดใน จังหวัดตราดและเจ้าหน้าที่ศูนย์ฝึกรวมวนศาสตร์ชุมชนฯ
- การติดตามลุ่มน้ำทุ่งห้วยช้างผ่านกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา จังหวัดลำพูน โดยชุมชนทุ่งห้วยช้างร่วมกับเจ้าหน้าที่มูลนิธิริรักษ์ไทย
- การติดตามปลาในป่าทุ่งป่าทามโดยนักเรียนและชาวบ้านอีเซ จังหวัดศรีสะเกษ

การผนวกระบบการติดตามทั้งสองระบบเข้าด้วยกันจะทำให้เกิดการร่วมงานของหลายภาคส่วน และทำให้มีการใช้ความรู้และบุคลากรท้องถิ่นในการเก็บข้อมูล ไม่ต้องอาศัยเครื่องมือหรือเทคโนโลยีล้ำสมัย ผลที่ตามมาก็คือคนในท้องถิ่นเองเกิดความสนใจมากขึ้น มีความตระหนักมากขึ้นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร และกระตุ้นให้เกิดความพยายามในการอนุรักษ์มากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการแบ่งเบาภาระของภาครัฐในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

1. การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การเผยแพร่ข้อมูล รวมทั้งการบูรณาการและการใช้ประโยชน์ข้อมูลทางเศรษฐกิจสังคมในการจัดการพื้นที่คุ้มครอง

1.1 การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการเผยแพร่ข้อมูล

1.1.1 การเก็บข้อมูล

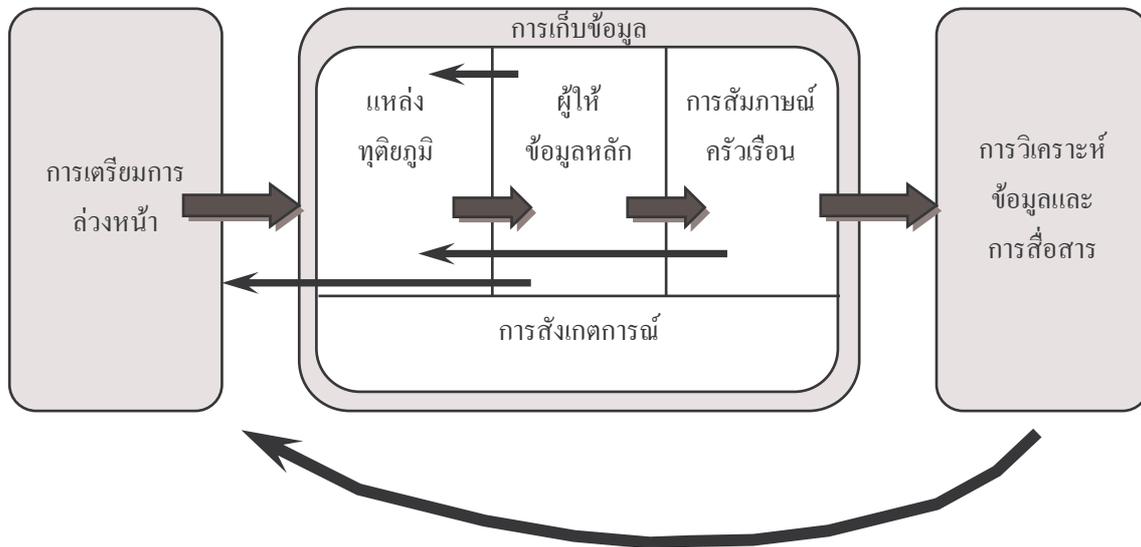
งานวิจัยนี้ใช้คู่มือ SocMon SEA (Socioeconomic Monitoring Guidelines for Coastal Manages in Southeast Asia) ซึ่งเป็นแนวทางเก็บข้อมูลเศรษฐกิจสังคมในพื้นที่อย่างสม่ำเสมอ เพื่อประโยชน์ในการจัดการพื้นที่ชายฝั่งทะเล และเพื่อพัฒนาฐานข้อมูลที่มีมาตรฐานสามารถนำไปเปรียบเทียบในระดับประเทศ และภูมิภาคได้ในอนาคต

SocMon SEA เสนอประเด็นด้านเศรษฐกิจสังคมรวม 60 ประเด็น ซึ่งคณะวิจัยได้คัดเลือกเก็บข้อมูลในประเด็นที่เหมาะสมและเกี่ยวข้องเท่านั้น โดยทั่วไป การเก็บข้อมูลในครั้งแรกจะครอบคลุมประเด็นจำนวนมาก และในครั้งต่อไปจะมีการจัดลำดับความสำคัญของประเด็นเหล่านี้ และคัดเลือกเฉพาะประเด็นที่สำคัญและเกี่ยวข้องเหมาะสมกับพื้นที่วิจัย และสามารถบ่งชี้การเปลี่ยนแปลงในด้านการจัดการพื้นที่คุ้มครองและความอยู่ดีมีสุขของชุมชนในอนาคต การเก็บข้อมูลและการพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดในเรื่องประชากร สภาพทางกายภาพและสภาพทางสังคม โครงสร้างพื้นฐาน สาธารณูปโภค กิจกรรมเกี่ยวกับอาชีพ การปกครองส่วนท้องถิ่น และทัศนคติรวมถึงความคิดเห็นของชุมชนในท้องถิ่นและผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ จะทำให้ “ผู้จัดการ” พื้นที่คุ้มครองสามารถจะประเมินความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ และทราบถึงประสิทธิภาพของการจัดการ ผลดีและผลเสียของมาตรการการจัดการที่มีอยู่ ตลอดจนประเมินผลของโครงการ

⁴ จากการสัมมนาวิชาการระดับชาติ เรื่อง การติดตามระบบนิเวศอย่างมีส่วนร่วม: บทเรียนปัจจุบันสู่ทิศทางในอนาคต 26-27 พฤษภาคม 2548 ณ ห้องประชุมสง่าสรรพรศรี ตึก 60 ปี คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ

⁵ คุรยละเอียดได้จากโรเบิร์ต 2541:46-56

การจัดการทรัพยากรชายฝั่งว่าบรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์หรือไม่อย่างไร นอกจากนั้นยังทำให้ทราบปัญหา แนวทางแก้ไขและโอกาสในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง เช่น การสร้างความร่วมมือจากผู้ที่เกี่ยวข้อง การพัฒนาการจัดโครงการเพื่อสร้างจิตสำนึกความตระหนักในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

แผนภูมิที่ 8 การเตรียมการ การเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล (จากคู่มือ SOCMON SEA)

วิธีการหลักในการเก็บข้อมูล คือ

- 1) การเก็บข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิ เช่น เอกสาร รายงาน ผลการวิจัย และการสำรวจข้อมูลโครงการที่เกี่ยวข้อง สถิติ จำนวนตัวเลขต่างๆ แผนที่ ภาพถ่าย ภาพถ่ายทางอากาศ การบันทึกทางประวัติศาสตร์ อินเทอร์เน็ตและเว็บไซต์ การเก็บข้อมูลวิธีนี้เป็นการรวบรวม ประเมิน และทบทวนข้อมูลเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่ได้มีการบันทึกไว้แล้ว
- 2) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ บุคคลที่มีตำแหน่ง ประสบการณ์ และ/หรือความรู้ที่สามารถให้ข้อมูล และความเข้าใจอย่างถ่องแท้เกี่ยวกับประชากรหรือคนเฉพาะกลุ่ม
- 3) การสัมภาษณ์ครัวเรือน โดยใช้แบบสอบถามที่เป็นคำถามปลายปิด มีการออกแบบและวางโครงสร้างที่กระชับเพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์เชิงปริมาณ และคัดเลือกโดยวิธีสุ่มตัวอย่าง
- 4) การสังเกต เป็นการบันทึกข้อมูลเชิงคุณภาพจากสิ่งที่มีผู้ร่วมคณะวิจัยสังเกตเห็น การสังเกตเป็นวิธีที่มีประโยชน์ในการเรียนรู้เกี่ยวกับวิธีการ กระบวนการ และปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีมิติค่อนข้างจะซับซ้อน ในกรณีของชุมชนพื้นเมืองนั้น การเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และการสังเกตมักจะไม่ใช่เพียงพอที่จะทำความเข้าใจสถานการณ์ทางสังคม เพราะชนพื้นเมืองมักจะมีระบบคิดและแนวปฏิบัติที่แตกต่างไปจากสังคมใหญ่หรือชุมชนทั่วไป ความเข้าใจที่ไม่ลึกซึ้งอาจทำให้เกิดการวิเคราะห์ที่ผิดพลาดในขั้นต่อมาได้ ดังนั้น การเก็บข้อมูลควรจะต้องอาศัยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant

observation) คือการใช้เวลาระยะเวลาหนึ่งในชุมชนเพื่อที่จะร่วมกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันพร้อมทั้งสังเกตและเก็บข้อมูล รวมทั้งบททวนและวิเคราะห์ถึงวิถีคิดและตรรกะของคนในชุมชนด้วย

ภาพที่ 81 การสัมภาษณ์ผู้ช่วยหัวหน้าอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์

1.1.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นโดยคณะวิจัยควรดำเนินการให้เสร็จตั้งแต่ขั้นตอนการเก็บข้อมูลภาคสนาม หากมีข้อสงสัยหรือมีช่องโหว่จะได้เก็บข้อมูลเพิ่มเติมหรือตรวจสอบข้อมูลได้ทันที ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลขั้นสุดท้ายควรจะเป็นการทบทวนและสรุปการวิเคราะห์ภาคสนาม และควรจะเป็นงานที่ผู้แทนจากกลุ่มที่เกี่ยวข้องทำร่วมกัน โดยการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่ค้นพบ ติความผลที่ได้รับและวางแผนในการนำเสนอข้อมูลให้ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องได้รับรู้ การวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันระหว่างนักสังคมศาสตร์ เจ้าหน้าที่อุทยานฯ นักชีววิทยา เจ้าหน้าที่หน่วยงานและองค์กรต่างๆ รวมทั้งกับผู้แทนชุมชนพื้นเมืองเองจะทำให้การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นไปโดยครอบคลุมและรอบด้าน มีประเด็นที่จะเรียนรู้ร่วมกัน และได้ตรวจสอบความถูกต้องของผลการวิจัยจากมุมมองของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

ตัวอย่างเช่น หากเก็บข้อมูลเบื้องต้นในชุมชนมอแกนหมู่เกาะสุรินทร์ และวิเคราะห์อย่างผิวเผินแล้วจะคิดว่าชาวมอแกนรู้จักแต่การ “ใช้” ทรัพยากร แต่ไม่รู้จักการ “จัดการ” และไม่มีวิธีการ “อนุรักษ์” แต่หากวิเคราะห์ให้ลึกซึ้งขึ้นแล้วจะเห็นว่าได้ชาวมอแกนมีวิถีคิดและแนวปฏิบัติที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ (รายละเอียดได้กล่าวถึงแล้วใน หัวข้อ 5.1 ในส่วนที่ 1) เพียงแต่ไม่ได้เป็นไปตามตำราวิชาการตะวันตกที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์เท่านั้น การเคลื่อนย้ายเป็นกลไกการปรับตัวที่ทำให้ชาวมอแกนอยู่รอดมาได้นับศตวรรษ และยังเป็นผลดีต่อทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่นั้นๆ อีกด้วย อันที่จริงแล้ว หลักการใช้พื้นที่สลับสับเปลี่ยนเป็นวิธีที่ใช้กันในพื้นที่คุ้มครอง (rotating no-take zone) หรือแม้แต่การย้ายพื้นที่ในการผูกทุ่น (rotating buoys) เพื่อลดผลกระทบจากการใช้พื้นที่ของนักท่องเที่ยวก็เป็นการจัดการที่ใช้หลักการเดียวกัน⁶

⁶ จาก “Mooring Buoys as a Management Tool for Controlling Visitor Impacts: An Introduction” *MPA News* (International News and Analysis on Marine Protected Areas) Vol. 7, No. 3 September 2005, หน้า 2.

ข้อมูลในเรื่องประชากร การย้ายถิ่น และการตั้งถิ่นฐานของชาวมอแกนนั้น แสดงให้เห็นว่าแม้จะมีการตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรและอยู่ติดที่มากขึ้น แต่หมู่บ้านก็มักจะมีขนาดเล็กและมีจำนวนมากกว่าหนึ่งหมู่บ้าน⁷ การมีชุมชนขนาดเล็กและมีลักษณะกระจายตัวนั้นมีผลดีต่อทรัพยากรธรรมชาติ และหากคำนึงถึงคุณภาพชีวิตของชุมชนแล้ว ยังมีผลดีต่อด้านสิ่งแวดล้อม (และสาธารณสุข) ของชุมชน รวมทั้งด้านสังคม (ความสมัครสมาน) ในชุมชนอีกด้วย การมีทางเลือกในการโยกย้ายชุมชนเป็นกลไกที่ทำให้ชุมชนมอแกนผ่อนคลายความบาดหมางใจและช่วยบรรเทาความขัดแย้งในชุมชน (นฤมล 2546:120) ดังนั้น การวางนโยบายและการวางแผนการใช้พื้นที่จึงต้องคำนึงถึงเรื่องละเอียดอ่อนเช่นนี้ และทางอุทยานฯ ควรจะมีกระบวนการปรึกษาหารือเพื่อกำหนดการใช้พื้นที่และบริเวณพิเศษสำหรับชุมชนเพื่อที่จะได้เกิดการร่างกฎกติกาในการใช้พื้นที่ร่วมกันแทนที่จะใช้กฎระเบียบที่ตายตัวและไม่ทันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงว่าอาจจะมีภาวะวิบัติพลาตเนื่องจากขาดการตีความให้รอบด้านและพิจารณาหลายมิติก็คือเรื่องการเก็บออม หากวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นแล้วอาจจะมีกรณีสรุปว่าชาวมอแกนไม่รู้จักรการเก็บออม เพราะหากใช้กรอบคิดของการเก็บออมของ “บุคคลภายนอก” ก็มักจะคิดถึงการออมเงินหรือการฝากเงินไว้ที่ธนาคาร แต่ในบริบทของสังคมมอแกน การเก็บออมต้องผูกโยงไปกับแนวคิดความมั่นคงของอาหาร (การซื้อข้าวสารหลายๆ กระสอบเก็บไว้ที่บ้าน เพราะข้าวเป็นอาหารหลักที่จะทำให้อิ่มท้อง การเก็บข้าวสารไว้เป็นหลักประกันว่าจะมีกิน แม้ในช่วงเวลาที่หากินลำบากอย่างเช่นในฤดูฝน) และการเก็บออมยังต้องผูกโยงไปกับแนวคิดการออมสิ่งมีค่าที่สามารถจะสวมใส่หรือพกพาติดตัวไปได้ง่าย เช่น สร้อยหรือคัมหุทอง ดังนั้น หากจะมีการส่งเสริมให้เกิดการออมเพิ่มขึ้นแล้ว ควรจะต้องขอดจากแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการออมที่มีอยู่แล้ว มากกว่าจะริเริ่มแนวปฏิบัติใหม่ๆ ที่ชาวมอแกนยังไม่คุ้นเคยและไม่ยอมรับ

ส่วนในพื้นที่ของหมู่เกาะอาดัง-ราวีนั้น หากวิเคราะห์โดยผิวเผินก็จะเห็นว่าชาวอูรักลาไวย์เป็นผู้ “ใช้” ทรัพยากร แต่หากวิเคราะห์ข้อมูลเศรษฐกิจ-สังคมเชิงลึกแล้ว จะเห็นได้ชัดว่ากิจกรรมหลักๆ ซึ่งได้แก่การประมงและการท่องเที่ยวในพื้นที่อุทยานฯ นั้นเริ่มมีลักษณะเป็นอุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรมมากขึ้นเนื่องด้วยการลงทุนจากบุคคลภายนอก ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมากต่อทรัพยากรในท้องถิ่น ชาวอูรักลาไวย์เป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากการกลายเป็นอุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรมในขณะที่ผลกำไรส่วนใหญ่กลับตกเป็นของผู้ลงทุนจากภายนอก ในขณะที่ข้อมูลเรื่องการปกครองและการบริหารในท้องถิ่น ความคิดเห็นและทัศนคติของทั้งประชาชนในพื้นที่และนักท่องเที่ยวสะท้อนให้เห็นถึงการขาดการจัดการที่เหมาะสม และสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาและความท้าทาย ดังนั้น ผู้ที่เกี่ยวข้องในการใช้ทรัพยากรมีความจำเป็นต้องร่วมมือกันพัฒนาแผนการจัดการร่วมที่จะช่วยทำให้ทรัพยากรในพื้นที่คงอยู่อย่างยั่งยืน ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่ายเลยที่จะสร้างความร่วมมือดังกล่าวเพราะได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าแต่ละกลุ่มต่างมีผลประโยชน์ที่มักจะขัดแย้งกัน

ผลของการสำรวจความคิดเห็นนักท่องเที่ยวที่ขานนั้นแสดงให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในหลายด้านในบริเวณหมู่เกาะอาดัง-ราวีนั้นยังคงอยู่ และการพัฒนานั้นยังอยู่ในระดับต่ำ ทำให้คงความเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นเอกลักษณ์และดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มาก การจัดการจึงควรพิจารณาถึงรูปแบบของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เหมาะสมและเป็นมิตรกับธรรมชาติ เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นคุณภาพมากกว่าปริมาณ

⁷ ในระหว่าง พ.ศ. 2530-2535 มีหมู่บ้านขนาดเล็กที่ช่องขาด และที่อ่าวบอนใหญ่ รวมทั้งมีหลายครอบครัวที่อาศัยอยู่ในเรือ ในระหว่าง พ.ศ. 2536-2547 มีหมู่บ้านที่อ่าวบอนเล็กและอ่าวไทรเอน และมีหมู่บ้านชั่วคราวที่ช่องขาดและอ่าวกระทิง

1.1.3 การเผยแพร่ข้อมูล

การสื่อสาร การเผยแพร่ข้อมูลและข้อค้นพบต่างๆ จากการสำรวจและการวิจัยถือว่าเป็นขั้นตอนสำคัญเช่นกัน การสื่อสารนี้รวมถึงการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้ที่เกี่ยวข้องในสิ่งที่ค้นพบ การรับฟังข้อคิดเห็นและข้อเสนอต่างๆ ที่สะท้อนกลับมา การนำเสนอข่าวในสื่อต่างๆ รวมทั้งการปรึกษาหารือกับชุมชน ผู้วางแผนนโยบายและผู้จัดการทรัพยากรชายฝั่ง เพื่อนำผลการสำรวจวิจัยมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ขบวนการสื่อสารมีความสำคัญมากในการใช้ข้อมูลเพื่อปรับปรุงการจัดการในอนาคต การพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อค้นพบกับชุมชนจะช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีเพื่อการทำงานร่วมกันในอนาคต สิ่งสำคัญ คือ การพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับสมาชิกในชุมชนว่าผลการวิจัยจะสามารถนำไปใช้และมีผลต่อการจัดการอย่างไร

1.2 การบูรณาการและการใช้ประโยชน์ข้อมูลทางเศรษฐกิจสังคมในการจัดการพื้นที่คุ้มครอง

เท่าที่ผ่านมา มีนักวิจัยด้านวิทยาศาสตร์ทางทะเล ด้านสังคมศาสตร์และนักวิชาการอื่นๆ รวมทั้งอาสาสมัครหลายกลุ่มที่เข้ามายังหมู่เกาะสุรินทร์และหมู่เกาะอาดัง-ราวีเพื่อทำการสำรวจ วิจัย และประเมินสภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งศึกษาเกี่ยวกับชุมชน แต่ยังไม่ได้มีการประสานความพยายามในการวิจัยและเชื่อมโยงข้อมูลถึงกัน หรือสร้างความร่วมมือ เพื่อการศึกษาที่ครอบคลุมหลายด้านหรือสหสาขาวิชา และที่สำคัญข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมยังไม่ได้ถูกนำมาใช้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา นโยบายและแผนการจัดการ

มีผู้ให้ข้อสังเกตว่าอุทยานแห่งชาติมักจะมีแผนการศึกษาวิจัย แต่ส่วนใหญ่ไม่สามารถจะทำตามแผนได้ทั้งหมดว่า “เนื่องจากอุทยานแห่งชาติมักจะมีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถด้านการศึกษาวิจัยไม่เพียงพอกับความต้องการที่แท้จริง เช่น งานวิจัยด้านทรัพยากรทางทะเล งานวิจัยทางสังคม และผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม” (ศักดิ์อนันต์และศศิน 2548:21) ดังนั้น การศึกษาวิจัยอาจจะให้นักวิจัยหรือสถาบันการศึกษาเข้ามาทำวิจัย แต่ทางอุทยานฯ จะเป็นหน่วยงานในการประสานการวิจัยต่างๆ และจัดให้มีการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลเพื่อประโยชน์ในการวางแผนการจัดการอุทยานฯ ในอนาคต สิ่งที่ค้นคว้าและผลงานวิจัยนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่ออุทยานฯ แล้ว ยังทำให้อุทยานฯ ไม่ต้องเสียงบประมาณสำหรับการวิจัย การติดตาม และการประเมินผลในเรื่องการจัดการพื้นที่อุทยานฯ และการวิจัยเรื่องความเป็นอยู่ของชุมชนด้วย แผนการจัดการอุทยานฯ ในเชิงบูรณาการ (2541) ได้ระบุถึงการติดตามและประเมินผลการจัดการอุทยานฯ ด้วยแต่ในทางปฏิบัติแล้ว มีความพยายามในการติดตามและประเมินผลน้อยมาก (Dearden et al. 2002: 144-147)

แม้จะขาดแคลนทรัพยากร บุคลากร และเวลาในการดำเนินงานสำรวจวิจัยอย่างเข้มข้นได้เอง แต่อุทยานแห่งชาติสามารถร่วมมือกับนักวิจัยในสาขาต่างๆ ได้เพราะนักวิจัยทุกคนที่ทำงานวิจัยในที่ต่างๆ จะต้องขออนุญาตจากกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชก่อนการทำวิจัย และในปัจจุบันยังกำหนดให้หัวหน้าอุทยานฯ หรือเจ้าหน้าที่อุทยานฯ เป็นผู้ร่วมวิจัยด้วย

หากทางอุทยานสามารถช่วยประสานกับนักวิจัยและชาวเลในพื้นที่ได้ ก็จะช่วยให้ความซ้ำซ้อนของงานวิจัยลดน้อยลง ทำให้ชาวเลไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยจากการถูกสัมภาษณ์ครั้งแล้วครั้งเล่าในงานวิจัยที่คล้ายคลึงกัน อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญคือ ควรมีการชี้แจงถึงประโยชน์ของผลงานวิจัยต่อคนในพื้นที่และมีการนำผลงานเหล่านี้กลับมาเผยแพร่ต่อชุมชนผู้ให้ข้อมูลอีกด้วย

งานวิจัยชิ้นนี้นับได้ว่าเป็นความพยายามครั้งแรกที่จะรวบรวมเรียบเรียงข้อมูลเบื้องต้นด้านเศรษฐกิจสังคมของชุมชนชาวมอแกนในอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์และชาวอูรักลาโว้ยในอุทยานแห่งชาติตะรุเตา ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น ข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมมีความสำคัญในการจัดการพื้นที่คุ้มครอง การเก็บข้อมูล พัฒนาฐานข้อมูลรวมไปถึงสร้าง

ตัวชี้วัดด้านประชากร ด้านการบริหารจัดการ และด้านทัศนคติของคนในท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งจำเป็น ข้อมูลชุดนี้จะทำให้ “ผู้จัดการ” พื้นที่คุ้มครองสามารถติดตามความเปลี่ยนแปลงและกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการจัดการที่เหมาะสมเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและเพื่อคุณภาพชีวิตของชุมชน ดังนั้นการติดตามและประเมินผลด้านเศรษฐกิจสังคมจึงควรรวมอยู่ในแผนแม่บท และควรจะมีการพยายามที่จะบูรณาการการติดตามระบบนิเวศอย่างมีส่วนร่วมเข้ากับการติดตามด้านเศรษฐกิจสังคมของชุมชน อย่างไรก็ตาม องค์กรที่ศึกษาติดตามอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์และความเร่งด่วนของปัญหาในพื้นที่ ดังนั้น องค์กรที่จะต้องมีการทบทวนประเด็นหรือตัวชี้วัดในการติดตามเป็นระยะๆ เช่น ภายในระยะเวลา 5-10 ปี

ตารางที่ 18 ประเด็นของตัวชี้วัดและนัยยะต่อคุณภาพชีวิตในชุมชนและการจัดการพื้นที่คุ้มครอง

	ประเด็นการติดตาม	นัยยะต่อคุณภาพชีวิตในชุมชนและการจัดการพื้นที่คุ้มครอง
1	ประชากร คริวเรือน อายุ เพศ ขนาดครัวเรือน	การเพิ่มขึ้นของประชากรนั้นจะมีผลต่อคุณภาพชีวิต และมีผลต่อทรัพยากรธรรมชาติด้วย แต่ประเด็นนี้ต้องพิจารณาร่วมกับระดับการใช้ทรัพยากร การกระจายตัวของชุมชน/ประชากร ความสมดุลระหว่างเพศ และวัย เพื่อรักษาคุณค่าไม่ให้เกิดสภาพการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ที่หนักหน่วงเกินไป
2	ประชากรที่มีสัญชาติ บัตรประชาชน	(สำหรับชาวอเมริกันที่หมู่เกาะสุรินทร์) สัญชาติและบัตรประชาชนมีความสำคัญต่อชาวอเมริกันในการได้รับการคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐาน นอกจากนั้น การมีบัตรประชาชนจะทำให้อุทยานฯ จ้างงานชาวอเมริกันได้อย่างถูกต้องและให้การคุ้มครองแรงงานได้เต็มที่ ปัจจุบันยังมีชาวอเมริกันที่สมควรจะได้สิทธิเหล่านี้แต่ยังไม่ได้รับการรับรองสิทธิอีกนับร้อยคน
3	การโยกย้าย (ภายในหมู่เกาะ และ เข้า-ออกหมู่เกาะ) และความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย	การโยกย้ายถือว่าเป็นวิถีเดิมของอเมริกัน การโยกย้ายภายในหมู่เกาะสุรินทร์อาจจะช่วยลดผลกระทบเรื่องการเก็บหาทรัพยากรที่เข้มข้นอยู่ในบริเวณเดียวอย่างต่อเนื่อง การโยกย้ายมีผลดีต่อสาธารณสุข/สิ่งแวดล้อมชุมชน และต่อความสัมพันธ์ในชุมชน แต่การโยกย้ายระหว่างเกาะนั้นจะต้องมีการพิจารณาและวิเคราะห์ในเชิงลึกโดยมีการปรึกษาหารือกับชุมชนด้วย ส่วนในบริบทของหมู่เกาะอาดัง-ราวีนั้น การโยกย้ายของคนนอกเข้ามาเพื่อลงทุนทำธุรกิจประกอบการต่างๆ นั้นจะทำให้เกิดการพัฒนาด้านชีวิตการรองรับของพื้นที่ การโยกย้ายนั้นต้องพิจารณาร่วมกับประเด็นด้านสิทธิและความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัยของคนในท้องถิ่นด้วย
4	ระดับการศึกษา จำนวนผู้อ่านออกเขียนได้	การได้รับการศึกษาหมายถึง โอกาสที่เพิ่มขึ้นในการสื่อสารและรับรู้ข้อมูลข่าวสาร (จากเอกสาร เช่น ป้ายประกาศ หนังสือ ฯลฯ) การฝึกอบรม การเข้ามามีส่วนร่วมในระดับต่างๆ รวมทั้งโอกาสในการเลือกอาชีพในอนาคต นอกจากนั้นยังอาจจะหมายถึงการเปิดรับแนวคิดใหม่ๆ เช่น แนวคิดการอนุรักษ์แบบกำหนดบริเวณ (zoning) แต่ทั้งนี้ต้องดูคุณภาพของการศึกษาด้วย การศึกษาสำหรับชนเผ่าน่าจะส่งเสริมความภาคภูมิใจและอัตลักษณ์ของท้องถิ่นในขณะเดียวกันก็เน้นในเรื่องอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วย
5	อาชีพ ความมั่นคงของอาชีพ การพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ	อาชีพของคนในชุมชน “ชาวเล” ย่อมเป็นอาชีพที่เกี่ยวกับทะเล เหมาะสมกับความถนัด มีความปลอดภัยมั่นคง (แม้ว่าจะมีความผันแปรเพราะฤดูกาล) อัตราการพึ่งพาทรัพยากรในปัจจุบันและแนวโน้มการพึ่งพาทรัพยากรในอนาคต จะมีผลต่อทั้งคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนและการอนุรักษ์ทรัพยากร ในประเด็นนี้ควรพิจารณาถึงสวัสดิภาพและสวัสดิการจากอาชีพด้วย เพราะทั้งชาวอูรักลาโว้ยและชาวอเมริกันมักจะถูกเอารัดเอาเปรียบในด้านอาชีพด้วยวิธีต่างๆ และบ่อยครั้งที่การเอารัดเอาเปรียบนี้ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติด้วย
6	แบบแผนการบริโภค วิถีชีวิตด้านวัตถุ	ความมั่นคงทางอาหาร การพึ่งพาสินค้าอุปโภคบริโภคตลาดภายนอก วิถีชีวิตในด้านวัตถุ (บ้านเรือน ข้าวของเครื่องใช้ เรือ เครื่องยนต์ ฯลฯ) และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะมีนัยยะต่อทรัพยากรและการจัดการ

ตารางที่ 18 ประเด็นของตัวชี้วัดและนัยยะต่อคุณภาพชีวิตในชุมชนและการจัดการพื้นที่คุ้มครอง (ต่อ)

7	รายได้ รายจ่าย การออม	วิถีด้านเศรษฐกิจระบบเงินตราในชุมชนที่วัดโดยรายได้ รายจ่าย และการออม ซึ่งจะมีผลต่อการแบบแผนการบริโภคและความมั่นคงด้านอื่นๆ การจัดการระบบเศรษฐกิจครัวเรือนให้สมดุลจะทำให้ทั้งชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติอยู่รอดได้
8	กฎกติกาและวิถีพื้นบ้าน (รวมทั้งความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณี) ที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ทรัพยากร	การดำรงคงอยู่ของกฎกติกาวิถีพื้นบ้านที่เอื้อต่อการอนุรักษ์หมายถึงความสอดคล้องระหว่างวิถีชุมชนกับธรรมชาติ (เช่น ทุ่งมอแกนและอุ้งกาโว้ยไม่จับหรือทำร้ายโลมา) หากกฎกติกาแนวปฏิบัตินี้เสื่อมถอยลง ก็จะส่งผลกระทบต่อทั้งชุมชนและธรรมชาติ ดังนั้นการจัดการพื้นที่คุ้มครองต้องมีการส่งเสริมต่อยอดหรือฟื้นฟูแนวปฏิบัติเหล่านี้
9	ความรู้พื้นบ้านเพื่อการพึ่งตนเอง	ความรู้พื้นบ้านนั้นส่วนใหญ่เป็นเครื่องมือที่ทำให้ชุมชนสามารถจะจัดการตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาทักษะนอก การติดตามและประเมินการถือปฏิบัติและการสืบทอดความรู้พื้นบ้านจึงจะชี้ให้เห็นความเข้มแข็งของชุมชน และการที่ชุมชนสามารถจะจำกัดการพึ่งพาทักษะได้เพราะหากต้องพึ่งพาทักษะนอกมาก ก็หมายความว่าชุมชนต้องเก็บหาทรัพยากรเพื่อแลกเปลี่ยนเป็นเงินตราและปล่อยให้เงินตรานี้ไหลออกนอกชุมชนเป็นจำนวนมาก
10	ความคาดหวังต่ออนาคต	ความคาดหวังต่ออนาคตอาจจะขยายออกเป็นประเด็นเกี่ยวกับอาชีพ เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย และอนาคตของลูกหลาน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันกับพื้นที่ ความมั่นคงในอนาคต และการคาดการณ์ถึงความเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะช่วยให้สามารถปรับทิศทางของการจัดการที่เหมาะสมเพื่อสร้างสมดุลระหว่างความคาดหวังของชุมชนกับการอนุรักษ์
11	โครงสร้างพื้นฐานและบริการเพื่อรองรับกิจกรรมต่างๆ (ทั้งในชุมชนและในบริเวณอุทยานฯ)	โครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เช่น ไฟฟ้า ประปา สถานีอนามัย โทรศัพท์ นั้นสามารถจะเป็นตัวชี้วัดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตในชุมชนได้ แต่สำหรับบริบทของพื้นที่คุ้มครองนั้น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน สิ่งก่อสร้าง และบริการต่างๆ ควรจะอยู่ในระดับที่จำกัดและควบคุมได้ การส่งเสริมการท่องเที่ยวก็ต้องมีการควบคุมเช่นกัน ทั้งหน่วยงานรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรชุมชนจะต้องร่วมกันตกลงกติกาและข้อกำหนดเหล่านี้
12	กิจกรรม สินค้าและบริการ วิถีการผลิตและบริเวณที่ผลิต(หรือเก็บหา)	การเก็บข้อมูลพื้นฐานและการประเมินกิจกรรม สินค้า บริการ วิถีการผลิต และบริเวณที่ผลิต จะทำให้สามารถติดตามสภาพการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ได้อย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพการใช้ทรัพยากร ซึ่งข้อมูลเหล่านี้อาจจะได้มาจากผู้ที่เกี่ยวข้องฝ่ายต่างๆ
13	ตลาดของสินค้าและบริการ	ตลาดและผู้บริโภคของสินค้าและบริการจะแสดงให้เห็นถึงผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียอีกกลุ่มหนึ่งที่มีการจัดการทรัพยากรมักจะละเลยหรือก้าวข้ามไปไม่ถึง นอกจากนี้ การติดตามเรื่อง “มูลค่า” “มูลค่าเพิ่ม” และ “กระบวนการสร้างมูลค่าเพิ่ม” ของทรัพยากรและแรงงาน ก็จะสะท้อนให้เห็นว่าทรัพยากรนั้น ได้นำไปใช้อย่างคุ้มค่าเพียงใด และมีการเอาเปรียบแฝงอยู่ในกระบวนการนั้นหรือไม่
14	คุณค่าของทรัพยากรที่ไม่เกี่ยวกับมูลค่าด้านการตลาด	ประเด็นนี้เน้นที่คุณค่าเชิงนามธรรมของพื้นที่และทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อชุมชนท้องถิ่น เพราะหากเน้นเฉพาะการเก็บข้อมูลและติดตามในประเด็น “สินค้าและราคา” ก็จะมีแนวโน้มเชิงระบบตลาดมากเกินไป บ่อยครั้งที่คุณค่าเชิงนามธรรมก่อให้เกิดสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรมากกว่ามูลค่าทางเศรษฐกิจ (ทั้งจากการ “ใช้” และการ “อนุรักษ์” ทรัพยากร)

ตารางที่ 18 ประเด็นของตัวชี้วัดและนัยยะต่อคุณภาพชีวิตในชุมชนและการจัดการพื้นที่คุ้มครอง (ต่อ)

15	ทัศนคติ (ของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง) ต่อทรัพยากรและความเปลี่ยนแปลง	ทัศนคติของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (เช่น เจ้าหน้าที่รัฐ ชุมชน นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ ฯลฯ) ต่อทรัพยากรและการเปลี่ยนแปลง จะชี้ให้เห็นถึงประสิทธิภาพในการจัดการ และอาจจะเป็นประเด็นในการศึกษาวิจัยอย่างละเอียดเพื่อติดตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจริง
16	สิ่งที่คิดว่าเป็นปัญหาของการจัดการชายฝั่ง	การติดตามในประเด็นนี้จะแสดงให้เห็นว่ามีความพยายามอย่างจริงจังที่จะแก้ไขปัญหาการจัดการชายฝั่งหรือไม่ และประสบความสำเร็จเพียงใด ทั้งนี้หน่วยงานรัฐและชุมชนในท้องถิ่นอาจจะจัดการปัญหาบางอย่างได้เอง ในขณะที่บางปัญหาจะต้องอาศัยการแก้ไขในระดับนโยบายหรือระดับชาติ การมองประเด็นปัญหาร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องน่าจะทำให้เกิดความร่วมมือในการจัดการปัญหาร่วมกันในอนาคต
17	สิ่งที่คิดว่าเป็นปัญหาชุมชน	หากชุมชนมีปัญหาเรื่องที่ไม่ได้รับการแก้ไข ก็ย่อมไม่มีพลังที่จะเข้าร่วมในการจัดการพื้นที่คุ้มครอง ประเด็นนี้จึงเป็นการติดตามสภาพทางสังคมในชุมชนเอง เช่น ในขณะที่ชุมชนอุรุกรลาไวย์ที่หมู่เกาะอาดัง-ราวีมีปัญหาเรื่องที่ดิน และชุมชนมอแกนที่หมู่เกาะสุรินทร์มีปัญหาเรื่องการทำมาหากินที่ยากลำบากในช่วงฤดูฝน*
18	ความตระหนัก (ของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง) ถึงภารกิจและความสำคัญของอุทยานฯ การรับรู้เรื่องกฎระเบียบ และการปฏิบัติตามกฎระเบียบ	ประเด็นนี้แสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพของการทำงานในด้านชุมชนสัมพันธ์ การสื่อความหมาย การสร้างสำนึกและความตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและภารกิจของทางอุทยานฯ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อความเข้าใจและความร่วมมือในการอนุรักษ์โดยผู้ที่เกี่ยวข้อง
19	องค์กรและความเข้มแข็งของชุมชน	ความสามารถในการรวมกลุ่มของชุมชน และการมีองค์กรที่สามารถจะบริหารจัดการเรื่องภายในชุมชนได้เองเป็นสิ่งที่เอื้อต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนชาวอุรุกรลาไวย์เริ่มมีการรวมกลุ่ม/ชมรมขึ้นบ้าง ซึ่งจะต้องมีการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องเพื่อให้กลุ่มเหล่านี้เข้ามาเป็นแนวร่วมในการอนุรักษ์ ส่วนชุมชนชาวมอแกนนั้นยังไม่มีการรวมกลุ่ม ดังนั้น การจัดการพื้นที่คุ้มครองจะต้องคำนึงถึงการสนับสนุนเช่นนี้ด้วย
20	ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และการมีส่วนร่วม	ประเด็นนี้เป็นการประเมินประสิทธิภาพของการจัดการให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมในการอนุรักษ์ หากการมีส่วนร่วมสูงก็หมายถึงความสำเร็จในการจัดการ

หมายเหตุ:
อื่นๆ ต่อไป

1. ส่วนที่ทำแถบสีเขียวไว้คือส่วนที่สอดคล้องกับปัจจัยการชี้วัดทางเศรษฐกิจสังคมที่พัฒนาโดยสำนักงานนวัตกรรมพื้นที่คุ้มครอง และควรจะพัฒนาเป็นตัวชี้วัดที่ใช้ในพื้นที่คุ้มครองฯ
2. ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่หมู่เกาะสุรินทร์และหมู่เกาะอาดัง-ราวีนั้นรวมถึงนักท่องเที่ยวด้วย
- 3.*ข้อมูลที่ได้คือทัศนคติของชุมชนเอง แต่ผู้วิจัยต้องวิเคราะห์ปัญหาชุมชนอย่างรอบด้านจากข้อมูลอื่นๆ ด้วย เนื่องจากชุมชนอาจจะมองถึงปัญหาเฉพาะหน้าที่เร่งด่วนและเห็นได้ชัดเจน อาทิเช่น ชาวมอแกนมองเรื่องการทำมาหากินในฤดูฝนเป็นปัญหาใหญ่ แต่ไม่ได้มองถึงปัญหาเรื่องการไร้สัญชาติ และปัญหาเรื่องประชากรผู้ชายที่ลดจำนวนลงจนขาดสมดุล ทั้งๆ ที่เป็นปัญหาสำคัญเช่นกัน

2. ข้อเสนอแนะเพื่อเชื่อมโยงการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งและการบริหารจัดการที่เอื้อต่อสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น

มีงานศึกษาวิจัยที่เสนอแนะมาตรการเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการจัดการทรัพยากรชายฝั่งในพื้นที่คุ้มครองในประเทศไทยอยู่แล้วหลายชิ้น งานชิ้นหนึ่งถึงกับเสนอว่าควรจะมีการแก้ไขพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติให้ทันสมัยและเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันมากขึ้น รวมทั้งเสนอแผนการจัดการอย่างละเอียด (Chettamart et al, 1998: 64-70) รายงานฉบับนี้จะเน้นไปที่การเพิ่มประสิทธิภาพของการจัดการโดยให้ความสำคัญกับข้อมูลเศรษฐกิจสังคมและการเชื่อมโยงการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งและการบริหารจัดการที่เอื้อต่อสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น

จากข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมที่ได้เก็บรวบรวมและวิเคราะห์มาแล้วข้างต้น คณะวิจัยเสนอว่าการเชื่อมโยงการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งและการบริหารจัดการที่เอื้อต่อสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นสามารถทำได้ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์และหมู่เกาะอาดัง-ราวี อุทยานแห่งชาติตะรุเตา โดยอาจจะเริ่มที่แผนงานเหล่านี้

- 1) การกระตุ้นความตระหนักรู้ การสร้างศักยภาพในการอนุรักษ์ทรัพยากร และสื่อความหมายทางธรรมชาติและวัฒนธรรมแก่เจ้าหน้าที่ทุกระดับในอุทยานฯ
- 2) การสนับสนุนให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลักๆ ได้มีส่วนร่วมในด้านนโยบายและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์
- 3) การพัฒนาแผนงานหรือโครงการเชิงรุกสำหรับให้ความรู้และสร้างความตระหนักแก่นักท่องเที่ยว โรงเรียนและชุมชนในท้องถิ่น
- 4) การจัดหาทางเลือกในการดำรงชีวิตที่มีรากฐานอยู่บนความรู้เฉพาะทางของชาวมอแกนและชาวอูรักลาโว้ย โดยเฉพาะเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางทะเลและป่า
- 5) การยอมรับคุณค่าทางวัฒนธรรมและการสร้างความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมให้กับชาวมอแกนและชาวอูรักลาโว้ย
- 6) การสนับสนุนความรู้เกี่ยวกับนิเวศวิทยาของชาวมอแกนและชาวอูรักลาโว้ยและส่งเสริมสิทธิชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

2.1 การกระตุ้นความตระหนักรู้ การเสริมสร้างศักยภาพในการอนุรักษ์ทรัพยากร และสื่อความหมายทางธรรมชาติและวัฒนธรรมแก่เจ้าหน้าที่ทุกระดับในอุทยานฯ

การกระตุ้นความตระหนักรู้ การเสริมสร้างศักยภาพในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสื่อความหมายทางธรรมชาติ

เจ้าหน้าที่อุทยานฯ ทุกคนคงจะทราบดีว่าวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งอุทยานฯ แห่งชาติคือเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ เพื่อเป็นแหล่งค้นคว้าวิจัยทางวิชาการในเรื่องของธรรมชาติวิทยาและนิเวศวิทยา และเพื่อการท่องเที่ยวพักผ่อน แต่สิ่งที่น่าสนใจก็คือจากงานวิจัยชิ้นนี้ ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่ตอบบทบาทหน้าที่ของอุทยานฯ ก็สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การจัดตั้งอุทยานฯ ด้วย

จากการเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม นักท่องเที่ยวเห็นว่าหน้าที่หลักของอุทยานฯ นั้นเรียงลำดับความสำคัญได้ดังนี้ 1) การอนุรักษ์และปกป้องทรัพยากร 2) การให้ความรู้และการศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ 3) การตรวจตราและจับกุมผู้ละเมิดกฎระเบียบ 4) การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับระบบนิเวศของป่าและชายฝั่งทะเล⁸ และ ลำดับสุดท้าย คือ 5) การให้บริการนักท่องเที่ยว

⁸ นักท่องเที่ยวต่างชาติจะให้ความสำคัญกับงานศึกษาวิจัยมากกว่างานตรวจตราปราบปราม โดยจัดลำดับให้งานศึกษาวิจัยเป็นลำดับที่สาม และงานตรวจตราปราบปรามเป็นลำดับที่สี่

ความเชี่ยวชาญเฉพาะทางของเจ้าหน้าที่อุทยานฯ โดยรวมยังอยู่ที่เรื่องของวนศาสตร์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ แม้ว่าอุทยานแห่งชาติทางทะเลจะมีพื้นที่ที่เป็นป่าอยู่ด้วย แต่พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทะเลและชายฝั่ง มีการตั้งข้อสังเกตว่า “บุคลากรของอุทยานฯ ไม่ได้รับการศึกษาหรือฝึกฝนอบรมที่เฉพาะเจาะจงเรื่องจัดการทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลรวมทั้งการบังคับใช้บริเวณชายฝั่ง การจัดการและส่งเสริมการประมงที่เหมาะสม ความสัมพันธ์กับชุมชน ตลอดจนการสื่อความหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางทะเลและชายฝั่ง ภูมิหลังทางการศึกษาของเจ้าหน้าที่ประจำส่วนใหญ่ในส่วนอุทยานแห่งชาติทางทะเลคือวนศาสตร์และการจัดการระบบนิเวศทางบก มีผู้เชี่ยวชาญจำนวนน้อยที่ได้รับการศึกษาฝึกฝนในเรื่องชีววิทยาทะเลและการจัดการการประมง” (Chettamart and Emphandhu 2002: 130)

ทางอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์เองก็ตระหนักถึงปัญหานี้และได้บันทึกลงในรายงานประจำปีว่า ปัญหาอุปสรรคประการหนึ่งก็คือ “การขาดแคลนอัตรากำลังคนเฉพาะด้าน โดยเฉพาะด้านวิทยาศาสตร์ทางทะเล และด้านอื่นที่จำเป็นในการศึกษาวิจัย” (อุทยานแห่งชาติทางทะเลหมู่เกาะสุรินทร์ 2546:14) ดังนั้นการเสริมสร้างศักยภาพเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลจึงเป็นสิ่งจำเป็น และเมื่อมีความรู้และประสบการณ์แล้ว ก็ควรจะสามารสื่อความหมายทางธรรมชาตินั้นต่อไปให้สาธารณชนรับทราบได้ด้วย

งานสำรวจความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ใน พ.ศ. 2546 - 2547 ของ สุชายวรรณานันท์ ซึ่งให้เห็นว่าศูนย์นิทรรศการของอุทยานฯ ยังขาดแคลนปัจจัยที่จะพัฒนานิทรรศการให้น่าสนใจและได้ผล นั่นก็คือการสื่อให้เห็นถึงงานบริหารจัดการและงานอนุรักษ์ทรัพยากรของอุทยานฯ “จากการสำรวจพบว่าความตระหนักในเรื่องแนวทางการจัดการนั้นยังมีน้อย สื่อที่จัดทำขึ้นเพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการจัดการยังไม่มีประสิทธิภาพเพราะแผนงานสื่อความหมายของอุทยานฯ ไม่ได้ช่วยเพิ่มความตระหนักในเรื่องภารกิจด้านการจัดการและการอนุรักษ์ให้กับนักท่องเที่ยว” (Worachanant 2004)

ภาพที่ 82 ข้อมูลมอแกนภายในศูนย์นิทรรศการของอุทยานฯ

งานสำรวจดังกล่าวของสุชายวรรณานันท์ให้ความสำคัญกับแผนงานสื่อความหมายและศูนย์นิทรรศการ ซึ่งก็ถูกต้อง เพราะอุทยานฯ ทุกแห่งให้ความสำคัญของการสื่อความหมายและได้จัดสรรงบประมาณจำนวนมากเพื่อการสื่อความหมายในรูปของนิทรรศการและสื่อต่างๆ แต่ทว่าไม่ควรจะละเลยสื่อประเภทอื่นๆ โดยสิ้นเชิง สื่อที่สำคัญมาก

และมีอิทธิพลต่อผู้รับสื่อเป็นอย่างมากก็คือสื่อบุคคล เจ้าหน้าที่อุทยานฯ ทุกระดับสามารถจะเป็นผู้ที่มิบทบาทในการให้ความรู้ สร้างความตระหนัก และทำตัวเป็นตัวอย่างที่ดีในการอนุรักษ์ ดังนั้น การกระตุ้นความตระหนักรู้ การเสริมสร้างศักยภาพในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและสื่อความหมายแก่เจ้าหน้าที่จึงเป็นเรื่องจำเป็น เจ้าหน้าที่อุทยานฯ ควรจะมีความรู้ มีความตระหนัก และทักษะในการสื่อความหมายก่อน จึงจะสามารถถ่ายทอดต่อนักท่องเที่ยวหรือสาธารณชนได้รับทราบ

การกระตุ้นความตระหนักรู้และการเสริมศักยภาพอาจจะทำโดยการจัดฝึกอบรม การจัดเวทีถ่ายทอดความรู้ จากงานวิจัย งานวิชาการ (ในรูปแบบที่เข้าใจง่ายและนำไปประยุกต์ใช้ได้กับงานอนุรักษ์) การจัดวงพูดคุยซักถาม ฯลฯ ข้อเสนอแนะเบื้องต้น คือ 1) ควรจะมีการขยายฐานการฝึกอบรมเพื่อให้ครอบคลุมเจ้าหน้าที่ในระดับล่าง (Chettamart et al. 1998: 58) เพราะการฝึกอบรมนั้นมีอยู่แล้ว แต่ปัญหาคือมักจะไม่ครอบคลุมเจ้าหน้าที่ในระดับล่าง และลูกจ้างอุทยานฯ 2) ควรจะมีการจัดอบรมหรือเวทีถ่ายทอดความรู้ในพื้นที่อย่างสม่ำเสมอ เพราะโดยปกติแล้วเจ้าหน้าที่และลูกจ้างจะมีการโยกย้าย เข้า-ออก อยู่บ่อยครั้ง ดังนั้นการกระตุ้นและสร้างศักยภาพให้กับเจ้าหน้าที่อุทยานฯจึงควรจะเป็นสิ่งที่ควรทำสม่ำเสมอเพื่อให้รองรับการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ 3) สำหรับอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ และอุทยานแห่งชาติตะรุเตา มีเวลา 6 เดือนในช่วงปิดรับนักท่องเที่ยว ซึ่งอาจจะใช้ช่วงเวลานี้และช่วงก่อนเปิดรับนักท่องเที่ยวในการอบรมและจัดเวทีเรียนรู้ให้เจ้าหน้าที่และลูกจ้าง หรืออาจจะจัดเป็นการอบรมเพื่อขยายผล (“training the trainer”) เพื่อให้พื้นที่สามารถจะจัดอบรมได้เองในอนาคต และเน้นการอบรมที่เกี่ยวกับบริบทของพื้นที่จริงๆ เพื่อที่จะได้นำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการสื่อความหมายธรรมชาติโดยเน้นที่บริบทของพื้นที่นั้นๆ

การกระตุ้นความตระหนักรู้ การเสริมสร้างศักยภาพในการทำงานและสื่อความหมายทางวัฒนธรรม

เจ้าหน้าที่อุทยานฯ ไม่เพียงแต่จะต้องรอบรู้และภาคภูมิใจในระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์และหลากหลายของหมู่เกาะเท่านั้น แต่ควรที่จะมีความรู้เบื้องต้นที่ถูกต้องเกี่ยวกับวิถีวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นด้วย หรือควรจะมีการสร้างความตระหนักว่าชาวมอแกนและชาวอุรักลาโว้ยเป็นส่วนสำคัญของระบบนิเวศในท้องถิ่น ในประเทศที่พัฒนาแล้วมักจะถือว่าชนพื้นเมืองและภูมิปัญญาที่ผูกพันแนบแน่นอยู่กับพื้นที่นั้นเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่า แต่ที่หมู่เกาะสุรินทร์ และที่หมู่เกาะอาดัง-ราวี ชนพื้นเมืองยังเป็นกลุ่มคนที่เจ้าหน้าที่อุทยานฯ “รู้จัก” น้อยมาก หรือ “รู้จัก” แต่เพียงส่วนเดียวเดี๋ยวเท่านั้น ลูกจ้างประจำหรือลูกจ้างชั่วคราวของอุทยานฯ หลายคนอาจจะ “รู้จัก” และมีความใส่ใจหรือห่วงใยอาหารต่อคนกลุ่มนี้มากกว่าเจ้าหน้าที่ประจำเสียอีก แต่ลูกจ้างเหล่านี้ก็ไม่ได้มีอำนาจตัดสินใจหรือมีอิทธิพลในด้านนโยบาย

ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องสร้างความตระหนักให้กับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ในทุกระดับเกี่ยวกับเรื่องความสำคัญของวัฒนธรรมและความอยู่รอดของวิถีวัฒนธรรม ดังที่กล่าวแล้วว่าวิถีวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมนั้นคือวิถีของการอนุรักษ์ในตัวมันเอง และในขณะนี้ยังมีโอกาสที่จะรื้อฟื้นและสนับสนุนการสืบทอดวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมและกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มากขึ้นได้ หากรอให้เวลาล่วงเลยไปจนกระทั่งกระแสโลกาภิวัตน์ กระแสบริโภคนิยมเข้ามาครอบงำชุมชนอย่างเต็มที่ และผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนที่ยังมีใจและมีปัญญาที่จะรักษาวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมสืบทอดหายไป ก็คงจะหมดโอกาสที่อุทยานฯ จะทำงานเพื่อความอยู่รอดทางวัฒนธรรมของชุมชนได้

ภาพที่ 83 ลูกจ้างอุทยานฯ ลำเลียงของขึ้นอุทยานฯ

แนวคิดแบบองค์รวมเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ “คนนอก” เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างชาวมอแกนและชาวอูรักลาโว้ยกับผืนดินและผืนน้ำบริเวณหมู่เกาะสุรินทร์และหมู่เกาะอาดัง-ราวี สำหรับชาวมอแกนและชาวอูรักลาโว้ยแล้วหมู่เกาะสุรินทร์และหมู่เกาะอาดัง-ราวีเป็นหลายสิ่งหลายอย่าง ทั้งบ้าน แหล่งอาหาร แหล่งวัตถุดิบสำหรับบ้าน เรือ เครื่องมือเครื่องใช้ แหล่งเล่นชนผจญภัยและเรียนรู้ของเด็กๆ แหล่งแห่งความทรงจำทางสังคม ที่หลับพักผ่อนตลอดกาลของบรรพบุรุษ และที่ฝังฝังศพของวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ที่พวกเขานับถือ เจ้าหน้าที่อุทยานฯ ในฐานะที่เป็นผู้ที่มาภายหลัง ควรจะถือเป็นหน้าที่ที่จะเรียนรู้เรื่องราวของวิถีชีวิต วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ที่ละเอียดอ่อนระหว่างชาวมอแกนและชาวอูรักลาโว้ย กับผืนดินผืนน้ำที่อุทยานฯ ดูแลในฐานะ “แหล่งธรรมชาติ”

กระบวนการทัศน์และระบบคิดของเจ้าหน้าที่อุทยานฯ อาจจะค่อยๆ เปลี่ยนไปหลังจากที่มีความเคลื่อนไหวในระดับนโยบายและมีการทดลองนำร่องปฏิบัติในเรื่อง “การจัดการอย่างมีส่วนร่วม” “การติดตามระบบนิเวศอย่างมีส่วนร่วม” ประสบการณ์ด้านบวกอาจจะทำให้เกิดการผลักดันอย่างจริงจังที่เปลี่ยนให้ชนพื้นเมืองกลายเป็น “แนวร่วมในการอนุรักษ์” ผู้จะช่วยแบ่งเบาภาระจากเจ้าหน้าที่อุทยานฯ แทนที่จะเป็น “อุปสรรค” “ภาระ” หรือเป็นเพียงผู้รับผลกระทบจากนโยบายของอุทยานฯ

2.2 การสนับสนุนให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลักๆ ได้มีส่วนร่วมในด้านนโยบายและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์

ในหมู่เกาะสุรินทร์ มีผู้เกี่ยวข้องหรือ “ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย” อย่างน้อย 9 กลุ่ม ส่วนในหมู่เกาะอาดัง-ราวีมีกลุ่มผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดถึง 10 กลุ่ม หากเปิดโอกาสให้กลุ่มเหล่านี้เข้ามามีส่วนร่วมในแผนการบริหารและมีส่วนร่วมรับผิดชอบในปฏิบัติการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติด้วย อุทยานฯ จะสามารถลดภาระในเรื่องการสร้างควมตระหนักรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ การบังคับใช้กฎระเบียบ และการป้องกันปราบปราม ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างมากในภาวะที่อุทยานฯ ประสบปัญหางบประมาณน้อยและขาดแคลนเจ้าหน้าที่

มีข้อคิดที่น่าสนใจว่า “อุทยานฯ ทั่วโลกกำลังประสบสถานการณ์การจัดการที่ซับซ้อนมากขึ้นทุกที ซึ่งบ่อยครั้งอยู่นอกเหนือภาระหน้าที่และความสามารถที่จะจัดการหรือแก้ไข ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องประสานงานกับภาคีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มชาวบ้าน กลุ่มชาวประมง กลุ่มธุรกิจเอกชนและสถาบันวิชาการ” (Chettamart et al. 1998:58)

หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง คือ หน่วยงานอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ สำนักงานอำเภอ และหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบลมีปัจจัยและงบประมาณที่สามารถจะนำมาาร่วมดำเนินงานอนุรักษ์ได้

เรือประมงพาณิชย์ขนาดกลางและขนาดใหญ่สามารถเข้ามาสนับสนุนงานของอุทยานฯ ได้ด้วยเช่นกัน ซึ่งกลุ่มเรือเหล่านี้คงจะเข้าใจได้ว่าการมีพื้นที่คุ้มครองหมายถึงพื้นที่สำหรับเพาะฟักและอนุบาลสัตว์ทะเลเพื่อความยั่งยืนในทรัพยากรประมงในระยะยาว ดังนั้น การสนับสนุนงานของอุทยานฯ จึงมีผลด้านบวกต่ออาชีพประมง ในอดีตนั้นเรือประมงเคยให้ความช่วยเหลือโรงเรียนสุรัสวดีทั้งในเรื่องอุปกรณ์ของเด็กมอแกนและเสบียงสำหรับประกอบอาหารกลางวันให้เด็กๆ ในบางครั้งยังช่วยขนส่งอาหารสดและเป็นพาหนะให้กับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ทั้งที่หมู่เกาะสุรินทร์และหมู่เกาะอาดัง-ราวีในช่วงฤดูมรสุม ส่วนนักวิชาการ นักวิจัยและอาสาสมัครต่างช่วยกันเก็บข้อมูล พัฒนาฐานข้อมูล ติดตามและรายงานเรื่องทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรบางชนิด พัฒนาสื่อความหมายทางธรรมชาติและวัฒนธรรม

ภาพที่ 84 เรืออวนลากจอดหลบลมบริเวณอ่าวหน้าหมู่บ้าน

บริษัทท่องเที่ยว ผู้ประกอบการเรือ กัปตัน และลูกเรือสามารถเป็นผู้ที่ช่วยเผยแพร่ข้อมูลและแนวปฏิบัติที่เหมาะสมในพื้นที่คุ้มครองได้ นอกจากนี้ ยังอาจจะให้ข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติแก่นักท่องเที่ยวระหว่างที่อยู่บนเกาะ ดังนั้น ควรจะมีการจัดการอบรมในเรื่องการท่องเที่ยวทางทะเลให้กับมัคคุเทศก์และคนขับเรือเพื่อให้ข้อมูลและสร้างสำนึกด้านนี้ และเพื่อให้เกิดความตระหนักและระมัดระวังถึงผลกระทบทางลบของการท่องเที่ยวต่อธรรมชาติและวัฒนธรรม ส่วนหนึ่งของกำไรจากธุรกิจสามารถแบ่งให้กับกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ของอุทยานฯ ดังเช่นบริษัทเรือสำราญแห่งหนึ่งเคยสนับสนุนกิจกรรมอนุรักษ์เต่าทะเล ในส่วนของนักท่องเที่ยว อาจจะมีการรับบริจาคหรือมีค่าธรรมเนียมเพื่อริเริ่มกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรม

ทางอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ได้เคยขอความร่วมมือจากบริษัทผลิตสารคดีเพื่อจัดทำสารคดีประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวปฏิบัติตัวอย่างเหมาะสมในพื้นที่คุ้มครอง โดยไม่ได้ใช้งบประมาณของทางราชการ นอกจากนี้ ยังได้ขอความร่วมมือกับผู้ประกอบการเรือนำเที่ยวให้จัดเก็บขยะเองและนำขยะมาทิ้งบนฝั่งประมาณ 6 ตันต่อเดือน (อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ 2546:13) ซึ่งนับว่าเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมในการเผยแพร่ข้อมูลต่างๆ และบรรเทาปัญหาขยะภายในอุทยานฯ⁹

ส่วนชุมชนชาวมอแกนและชาวอูรักลาโว้ยนั้นเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่สำคัญ แต่มักจะถูกมองว่าเป็นผู้ “ใช้” ทรัพยากรมากกว่าเป็นผู้ที่จะเข้ามาในฐานะแนวร่วมในการอนุรักษ์ มีรายงานหลายฉบับที่แสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

ในบริบทของการจัดการป่า มีการสรุปถึงปัจจัยที่เป็นข้อจำกัดการมีส่วนร่วม คือ 1) การใช้อำนาจรัฐที่ใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือ บางครั้งมีการใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรม เสียดกฎปฏิบัติ เข้าข้างกลุ่มผลประโยชน์ 2) การรวมศูนย์การจัดการไว้ที่ส่วนกลาง ทำให้ขาดความเข้าใจในบริบทของท้องถิ่นและไม่มีทางเลือกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่าง

⁹แต่หากคำนึงถึงว่านักท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่คุ้มครองน่าจะมีจิตสำนึกที่จะไม่ก่อให้เกิดขยะแล้ว ก็นับว่าเรายังต้องทำงานอีกมากเพื่อที่จะยกระดับสำนึกของนักท่องเที่ยวไทย ไม่ให้หมกมุ่นหรือยึดติดกับการบริโภคและความสะดวกสบายมากเกินไป

กัน 3) การรับรู้และทัศนคติของเจ้าหน้าที่รัฐต่อประชาชนและการใช้ทรัพยากรที่มีมักจะเป็นไปในด้านลบ 4) ความจริงใจและความจริงใจที่มีต่อประชาชนและภารกิจในหน้าที่ซึ่งยังมีความย่อหย่อนและไม่ต่อเนื่อง ทำให้ตัวอย่างของการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืนอย่างเป็นทางการมีน้อยมาก 5) ความรู้และทักษะของเจ้าหน้าที่รัฐในการทำงานร่วมกับประชาชน ซึ่งยังมีค่อนข้างจำกัด 6) แรงจูงใจของประชาชนในการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งยังอยู่ในระดับที่ต่ำ 7) กฎหมาย นโยบาย และการบริหารเพื่อสนับสนุนการจัดการป่ามักจะไม่เหมาะสม และเลือกปฏิบัติ (เพิ่มศักดิ์ 2543:14-17) ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีผู้ให้ข้อสังเกตว่า “ข้อสำคัญที่สุดคือความไม่เป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ที่ผ่านมาผู้รัฐระเบียบกฎหมายทางราชการมากกว่ามักจะได้สิทธิต่างๆ ในขณะที่ประชาชนผู้ยากจนเป็นฝ่ายได้รับผลกระทบและเสียเปรียบเสมอมา ดังนั้น จึงไม่ต้องสงสัยว่าเหตุใดความไม่ไว้วางใจ ไม่พอใจ และไม่เข้าใจนโยบาย และการดำเนินงานของภาครัฐจึงเกิดขึ้น” (ปิยะทิพย์ 2546:8)

อันที่จริงแล้ว ชาวมอแกนและชาวอูรักลาโว้ยเป็นกลุ่มชนมีความรู้และทักษะเฉพาะเกี่ยวกับทรัพยากรบนบกและในทะเลในท้องถิ่น ดังนั้นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ น่าจะเรียนรู้จากภูมิปัญญาและนำมาต่อยอดสำหรับการอนุรักษ์ นอกจากนี้ชาวมอแกนและชาวอูรักลาโว้ยยังสามารถช่วยอุทยานฯ ในเรื่องของการสอดส่องดูแลกิจกรรมที่ละเมิดกฎระเบียบได้เป็นอย่างดี ในทางปฏิบัติ การจะนำชาวมอแกนและชาวอูรักลาโว้ยเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพัฒนาแผน การสอดส่องดูแลการละเมิดกฎระเบียบ และกิจกรรมอื่นๆ จำเป็นจะต้องให้การสนับสนุนในด้านต่างๆ โดยจะต้องมีวิทยากรกระบวนการที่มีทักษะสูงและเป็นผู้ที่ได้รับความไว้วางใจจากชาวมอแกนและชาวอูรักลาโว้ยเป็นตัวเชื่อมในการสื่อสารแบบสองทาง และเป็นตัวสร้างช่องทางให้ชาวมอแกนและชาวอูรักลาโว้ย “มีสิทธิมีเสียง” ที่จะแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ

หากคำนึงถึงการมีส่วนร่วม “ลงขัน” ในเรื่องการอนุรักษ์รูปแบบต่างๆ ของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้น และนำมาคำนวณเป็นเงินตรา หรือชั่วโมงของการทำงานแล้ว จะเห็นได้ว่าอุทยานฯ สามารถจะประหยัดค่าใช้จ่ายและทรัพยากรจากการมีส่วนร่วมเป็นอย่างมาก หากยิ่งเพิ่มการมีส่วนร่วมมากขึ้น ก็จะเป็นการแบ่งเบาภาระได้มากขึ้น และสร้างภาคีการอนุรักษ์ได้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

ทั้งนี้ ข้อควรระวังคือการลอกเลียนแบบการมีส่วนร่วมหรือการมองรูปแบบการมีส่วนร่วมว่าเป็นสิ่งที่ตายตัว เพราะการมีส่วนร่วมและการจัดการร่วมกันย่อมแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ตามบริบททางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ ดังนั้น กระบวนการ “ทำไป-เรียนรู้ไป” จึงจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ และทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนโครงสร้างสถาบันที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เอื้อต่อการทำงานมากที่สุด (กราเซีย 2546:14)

ดังนั้น อุทยานฯ จึงควรให้การยอมรับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องฝ่ายต่างๆ เหล่านี้ และช่วยกระตุ้นความรู้สึกรับเป็นเจ้าของเพื่อให้พันธมิตรข้างต้นได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หรือมีส่วนช่วยฟื้นฟูระบบนิเวศ เคยมีการตั้งข้อสังเกตว่าการขาดการมีส่วนร่วมมีสาเหตุจากกลไกการบริหารงานในอุทยานฯ “หลายฝ่ายเสนอความคิดว่าการแก้ไขนโยบายและกฎหมายเกี่ยวกับอุทยานฯ และพื้นที่คุ้มครองเป็นวิธีเดียวที่จะนำไปสู่การจัดการอย่างมีส่วนร่วมได้อย่างแท้จริง” (Chettamart and Emphandu 2002 :127) ในการปรับปรุงนโยบายนั้น คณะวิจัยได้เสนอไว้แล้วข้างต้นว่า ควรจะมีการวัดประสิทธิภาพในการจัดการพื้นที่คุ้มครองโดยทำการติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่องจริงจัง การให้การยอมรับและการเลื่อนขั้นของเจ้าหน้าที่หน้าที่จะมีฐานการพิจารณาจากผลงานการกระตุ้น “การมีส่วนร่วม” ในการอนุรักษ์ด้วย หากหนึ่งในตัวชี้วัดผลงานของเจ้าหน้าที่คือ “การมีส่วนร่วม” ของชุมชนและผู้เกี่ยวข้องแล้ว เจ้าหน้าที่ก็จะมีความตั้งใจและเป้าหมายที่ชัดเจนในการทำงานกับชุมชนและภาคีอื่นๆ

2.3 การพัฒนาแผนงานหรือโครงการเชิงรุกสำหรับให้ความรู้และสร้างความตระหนักแก่นักท่องเที่ยว โรงเรียนและชุมชนในท้องถิ่น

ตามปกติแล้ว อุทยานฯ มีการให้ความรู้และสร้างความตระหนักแก่นักท่องเที่ยวโดยผ่านสื่อ นิตยสาร และรูปแบบต่างๆ ของการสื่อความหมายธรรมชาติในบริเวณอุทยานฯ อยู่แล้ว แต่การพัฒนาแผนงานหรือโครงการเชิงรุก หมายถึงการให้ความรู้และสร้างความตระหนักแก่ สาธารณชน โดยรวม และสำหรับนักท่องเที่ยว ก็ต้องให้ความรู้ก่อนที่นักท่องเที่ยวจะมาถึงหมู่เกาะ เพื่อเป็นการเตรียมตัวที่จะเป็นนักท่องเที่ยวที่ปฏิบัติตามกฎระเบียบและร่วมมือร่วมใจในการอนุรักษ์ เว็บไซต์ของทะเลไทยนับว่าเป็นแหล่งข้อมูลที่ดีมากสำหรับนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะข้อมูลของหมู่เกาะสุรินทร์ แต่สำหรับนักท่องเที่ยวที่ไม่มีโอกาสเข้าถึงเว็บไซต์ อุทยานฯ น่าจะร่วมมือกับผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อให้ความรู้ก่อนเดินทางถึงเกาะ เช่น ในระหว่างรอเรือ หรือระหว่างที่เดินทางโดยทางเรือ เป็นต้น ส่วนอุทยานแห่งชาติตะรุเตานั้น ควรจะมีการตั้งศูนย์บริการนักท่องเที่ยวบนเกาะหลีเป๊ะเนื่องจากเป็นเกาะที่มีผู้คนอาศัยและมีนักท่องเที่ยวมากที่สุด จะทำให้สามารถสร้างจิตสำนึกในเรื่องสำคัญๆ และสร้างพฤติกรรมที่เหมาะสมในการท่องเที่ยวในพื้นที่อุทยานฯ

ในทางกลับกัน เมื่อมีการให้ความรู้และสร้างความตระหนักสำหรับ “คนนอก” แล้ว ก็ควรจะมีกิจกรรมในทำนองเดียวกันกับ “คนใน” (ท้องถิ่น) ด้วย ผลจากการเก็บข้อมูลแสดงว่าชุมชนเองก็ยังไม่มีความชัดเจนกับภารกิจและหน้าที่ของอุทยานฯ และความแตกต่างระหว่างภารกิจของกรมอุทยานฯ และกรมประมง ดังนั้น น่าจะมีการพัฒนากระบวนการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้รับทราบถึงภารกิจและพันธกิจของอุทยานฯ และเข้ามาเป็นแนวร่วมในการอนุรักษ์ ในอดีตนั้น ชาวอุรักลาไวย์ใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นและไม่เคยมีปัญหาขาดแคลนทรัพยากรหรือต้องแข่งขันแย่งชิงทรัพยากรกับคนกลุ่มอื่น ดังนั้น จึงต้องกระตุ้นให้ชาวอุรักลาไวย์ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ และทราบถึงความจำเป็นในการอนุรักษ์

โครงการให้ความรู้และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์เชิงรุกสามารถพัฒนาโดยเจ้าหน้าที่อุทยานฯ และเจ้าหน้าที่หน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำร่วมกับโรงเรียนในท้องถิ่น ในปัจจุบัน ขณะที่การพัฒนาเกาะหลีเป๊ะเป็นไปอย่างรวดเร็ว ควรจะมีการเพิ่มเติมประเด็นเรื่องขีดจำกัดของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียน หลักสูตรท้องถิ่นนั้นต้องให้ความสำคัญกับแนวทางอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้ง แบบสมัยใหม่ (ที่ใช้รูปแบบของพื้นที่คุ้มครอง มีการจัดการ โดยหน่วยงานรัฐภายใต้ พ.ร.บ. และกฎระเบียบที่ระบุเป็นลายลักษณ์อักษร) และ แบบดั้งเดิม (ที่เป็นเนื้อเดียวกับวิถีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อดั้งเดิม) สำหรับการให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ในแบบแรกนั้น ได้อธิบายไว้ข้างต้นแล้ว

ภาพที่ 85 ชาวอุรักลาไวย์ที่เกาะหลีเป๊ะประชุมปรึกษาเรื่องงานลอยเรือ

ส่วนการให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์แบบดั้งเดิมนั้นเป็นเรื่องจำเป็นมากสำหรับหมู่เกาะสุรินทร์และหมู่เกาะอาดัง-ราวี จากการเก็บข้อมูลพบว่าในปัจจุบันวิถีชีวิตของชาวมอแกนและชาวอูรักลาไวยุ่นใหม่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม มีการละเลยประเพณีและแนวปฏิบัติหลายๆ อย่าง ทำให้การสืบทอดและส่งผ่านความรู้ที่เคยมีในครอบครัวและชุมชนลดน้อยลงไป หลักสูตรท้องถิ่นจึงยังมีความจำเป็นต่อการอนุรักษ์และรื้อฟื้นความรู้เหล่านั้น

บุคคลภายนอกนั้นมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับสังคม วัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อ แนวปฏิบัติดั้งเดิมของท้องถิ่นน้อยมาก การพัฒนาหลักสูตรการศึกษาท้องถิ่นควรเปิดโอกาสให้ชาวมอแกนและชาวอูรักลาไวยุ่นได้มีส่วนร่วมและเป็นครูสอนความรู้ในเรื่องสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและประเพณีท้องถิ่น นักวิจัยมืออาชีพที่มีประสบการณ์ควรทำงานกับชุมชนเพื่อฝึกอบรมคนในพื้นที่ให้สามารถเป็นนักวิจัยท้องถิ่น สามารถเก็บและบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีชุมชน วิถีชีวิต วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี กิจกรรมในชีวิตประจำวัน รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น¹⁰ ฐานข้อมูลของอุทยานฯ ไม่ควรจะมีเฉพาะข้อมูลทางด้านกายภาพและชีวภาพเท่านั้น แต่ควรมีข้อมูลเกี่ยวกับเศรษฐกิจสังคมของชุมชนในพื้นที่หรือโดยรอบด้วย

ส่วนการห้ามแนวปฏิบัติบางอย่างที่ส่งผลต่อทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งที่เคยเป็นวิถีการทำมาหากินดั้งเดิมมาก่อน ก็สมควรทำได้ในบริบทของการเป็นพื้นที่คุ้มครอง เช่น การเก็บและขายเปลือกหอย การเก็บและล่าสัตว์ทะเลบางชนิดเช่น กุ้งมังกร หอยมือเสือ เต่าทะเล ปลาไหลมอเรย์ ฯลฯ ทั้งนี้ ต้องมีการสร้างความตระหนักและให้ความรู้เกี่ยวกับภารกิจของการจัดการพื้นที่คุ้มครอง และผลกระทบจากกิจกรรมต่างๆ เหล่านั้นด้วย จากการเก็บข้อมูลพบว่ามอแกนและอูรักลาไวยุ่นหลายคนก็รับรู้ถึงผลกระทบของกิจกรรมบางประเภท ดังนั้น แทนที่จะเป็นการ “สั่งห้าม” ก็ควรที่จะพัฒนาเป็นการ “โน้มน้าว” ไม่ให้ทำกิจกรรมบางประเภท และการสร้างความตระหนักโดยชี้ให้เห็นถึงผลกระทบทั้งผ่านระบบการประชาสัมพันธ์ การศึกษา การให้ความรู้และฝึกอบรมอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ รวมทั้งการป้องกันพฤติกรรม “เจ้าหน้าที่เป็นเสียเอง” อันจะนำมาซึ่งวิกฤตศรัทธาและทำให้การส่งเสริมการอนุรักษ์นั้นล้มเหลวโดยสิ้นเชิง

2.4 การจัดหาทางเลือกในการดำรงชีวิตที่มีรากฐานอยู่บนความรู้ความชำนาญเฉพาะทางของชาวมอแกนและชาวอูรักลาไวยุ่น

เคยมีการตั้งข้อสังเกตว่า “การหาปลาและกิจกรรมการเก็บหาอาหารแบบดั้งเดิมนั้น ตามหลักการแล้วเป็นสิ่งผิดกฎหมายในเขตอุทยานฯ ทั้งๆที่เป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่น แต่ทว่าการไม่ยอมรับคุณค่าทางเศรษฐกิจของกิจกรรมแบบดั้งเดิมนี้ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งและการต่อต้านการจัดการของอุทยานฯ” (Chettamart และ Emphandu 2002:133) ประเด็นความขัดแย้งของการทำมาหากินทางทะเลของชุมชนท้องถิ่นกับการอนุรักษ์ไม่ได้มีเฉพาะที่หมู่เกาะสุรินทร์และหมู่เกาะอาดัง-ราวีเท่านั้น แต่ยังพบในพื้นที่อื่นๆ ด้วย

ดังนั้น นอกจากการส่งเสริมวิถีที่เป็นอนุรักษ์แล้ว ผู้บริหารจัดการพื้นที่คุ้มครองจะต้องร่วมกับหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องในการหาหนทางลดกิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติด้วย หากการทำมาหากินของคนในท้องถิ่นมีส่วนสร้างผลกระทบดังกล่าว ก็ต้องมีการปรึกษาหารืออย่างมีส่วนร่วมเพื่อหาทางเลือกและส่งเสริมการดำรงชีวิตที่เหมาะสมสำหรับท้องถิ่นนั้นๆ

การห้ามใช้ประโยชน์ทรัพยากรทางทะเลหรือป่าเพียงอย่างเดียวไม่สามารถทำให้การอนุรักษ์ประสบความสำเร็จได้ แต่จะยังสร้างความขัดแย้งและการต่อต้านอีกด้วย ในกรณีของมอแกนไม่มีเรื่องความขัดแย้งหรือการ

¹⁰ สำหรับอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ งานวิจัยท้องถิ่นจะมีอุปสรรคตรงที่ชาวมอแกนส่วนใหญ่ยังอ่านเขียนภาษาไทยไม่ได้ จึงยากแก่การบันทึกข้อมูล แม้ว่ามีความรู้และความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับท้องถิ่น

ต่อต้าน เพราะมอแกนเป็นผู้ที่ไม่แข็งขันต่อผู้ใด แต่ข้อมูลจากรายงานนี้ก็บ่งชี้ว่าชาวมอแกนไม่สามารถจะปฏิบัติตามกฎระเบียบตามลายลักษณ์อักษรได้เต็มร้อย เพราะว่าถ้าทำเช่นนั้นก็จะไม่มีทางทำกิน ส่วนกรณีของชาวอุรักลาไย้นั้น มีประวัติการต่อต้านที่รุนแรงในอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อตกอยู่ใต้อิทธิพลของนายทุนผู้มีอำนาจและส่งเสริมการทำประมงโดยวิธีที่ผิดกฎหมาย ส่วนใหญ่การต่อต้านกฎระเบียบของอุทยานในเรื่องการใช้ทรัพยากรต่างๆ ในท้องถิ่นมักเกิดขึ้นในรูปแบบที่ซ่อนเร้นเพื่อให้ผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่สามารถดำเนินกิจกรรมที่ตนเคยชินมาตั้งแต่สมัยอดีตหรือสามารถดำรงชีวิตในพื้นที่ต่อไปได้

ที่หมู่เกาะสุรินทร์ หลังจากที่มีการสั่งห้ามชาวมอแกนเก็บและจำหน่ายเปลือกหอยสวยงาม ทางอุทยานฯ ได้ตั้งกองทุนช่วยเหลือมอแกน และมีการจ้างงานหน้าที่จับเรือ ทำงานในครัว แบกของ และเก็บขยะ เพื่อลดปัญหาการพึ่งพิงรายได้จากทรัพยากรทางทะเล วิธีการดังกล่าวเป็นความหวังดีของอุทยานฯ และอาจจะช่วยแก้ปัญหาเรื่องอาชีพของชาวมอแกนในระยะสั้น แต่ในระยะยาวแล้ว ชาวมอแกนจะไม่สามารถพัฒนาตนเองให้อยู่ในสถานภาพที่ดีกว่าผู้ใช้แรงงาน (ไร้ฝีมือ) ได้ นอกจากนี้ยังเท่ากับเป็นการปิดกั้นไม่ให้ถ่ายทอดทักษะความชำนาญเกี่ยวกับทะเลให้กับลูกหลานรุ่นต่อๆ มาได้เลยในเมื่อทักษะและความรอบรู้เรื่องป่าและทะเลไม่ได้เป็นประโยชน์ต่อการทำมาหากินอีกต่อไป

เมื่อ พ.ศ. 2541 หัวหน้าอุทยานฯ (ในขณะนั้นคือคุณสมพงษ์ จีระระรินศักดิ์) ร่วมกับโครงการนำร่องอันดามันได้ทดลองกิจกรรมให้มอแกนนำเดินป่าและดำน้ำดูปะการัง แต่ก็พบว่าในการนำเดินป่านั้นมอแกนเดินเร็วเกินไป ไม่หยุดรอนักท่องเที่ยวและไม่ได้อธิบายหรือสื่อความหมายทางธรรมชาติและวัฒนธรรม นอกจากตอบคำถามนักท่องเที่ยวอย่างสั้นๆ ส่วนกิจกรรมการดำน้ำดูปะการังก็เช่นกัน มอแกนว่ายน้ำนำนักท่องเที่ยวไปไกล จนไม่สามารถจะตามคู่วิธีที่มอแกนดำน้ำหาอาหารหรือฟังมอแกนเล่าเรื่องเกี่ยวกับทะเลได้ (ทีมงานโครงการนำร่องอันดามัน 2545:25) จึงสรุปได้ว่าในเวลานั้น มอแกนยังไม่พร้อมนักที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมท่องเที่ยว

สองสามปีที่ผ่านมา ลูกจ้างอุทยานฯ หลายคนทำงานร่วมกับมอแกน โดยการจับเรือพานักท่องเที่ยวไปดำน้ำดูปะการังพยายามสนับสนุนให้มอแกนได้มีโอกาสให้ข้อมูลเกี่ยวกับสัตว์ทะเล แนวปะการังและวิถีชีวิตของมอแกนแก่นักท่องเที่ยว แต่ก็พบว่ามอแกนนั้นขี้อายเกินไปและมักจะหลบเลี่ยงจากการที่ต้องอธิบายหรือตอบคำถาม แม้จะเป็นคำถามง่ายๆ ก็ตาม บางคนจึงหมดความพยายามที่จะกระตุ้นให้มอแกนพัฒนาศักยภาพที่จะเป็น “มัคคุเทศก์ท้องถิ่น” และคิดว่ามอแกนเหมาะสมกับการทำงานที่ต้องใช้แรงและความอดทนเท่านั้น

หากพิจารณาถึงวิถีชีวิตของมอแกน การเดินเข้าป่าและลงทะเลนั้นทำเพื่อการเก็บหาอาหารเป็นหลัก มอแกนยังไม่คุ้นกับการนำนักท่องเที่ยวเดินป่า ดำน้ำ ซึ่งไม่ได้หมายความว่ามอแกนจะทำไม่ได้ แต่ความไม่คุ้นเคยกับคนแปลกหน้า ไม่คุ้นเคยกับการอธิบาย นำเสนอข้อมูลต่างๆ เป็นภาษาไทยทำให้มอแกนรู้สึกไม่มั่นใจ ไม่กล้าที่จะทดลองทำ ยิ่งเมื่อทำผิดและถูกหัวเราะหรือล้อเลียนแล้ว ยิ่งทำให้มอแกนไม่กล้าที่จะทำอีก

ใน พ.ศ. 2548-49 โครงการนำร่องอันดามันได้สนับสนุนให้มอแกนรวมเป็นกลุ่มเล็กๆ เพื่อสร้างเรือแบบดั้งเดิม สร้างเส้นทางศึกษาธรรมชาติและวัฒนธรรม สร้างนิทรรศการเล็กๆ เพื่ออธิบายเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวมอแกน และให้มอแกนกลุ่มนี้ฝึกฝนเป็นมัคคุเทศก์พานักท่องเที่ยวชมหมู่บ้านของตน และเดินตามเส้นทางศึกษาธรรมชาติ (นฤมล อรุโณทัยและคณะ 2549) โดยมีอดีตเจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์เป็น “พี่เลี้ยง” คอยกระตุ้นและให้กำลังใจ ผลปรากฏว่ามอแกนหลายคนมีทักษะในการนำชม-อธิบายได้ดีขึ้นอย่างมาก และเป็นที่น่าแน่นอนว่าหากมีการฝึกฝนทักษะและให้โอกาสเช่นนี้อีก ชาวมอแกนก็จะสามารถพัฒนาเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น และมีทางเลือกในการดำรงชีพเพิ่มขึ้นได้

ภาพที่ 86 มัคคุเทศก์ชาวมอแกนนำนักท่องเที่ยวเดินศึกษาธรรมชาติ

งานหัตถกรรมเป็นอาชีพทางเลือกหนึ่งสำหรับชาวมอแกน ผู้หญิงชาวมอแกนที่หมู่บ้านสุรินทร์ยังคงสานใบเตยทะเลเป็นของใช้และเพื่อจำหน่ายให้นักท่องเที่ยว ส่วนผู้ชายก็แกะสลักเรือจำลองจากไม้ งานฝีมือเช่นนี้สามารถจะพัฒนาไปได้ในอนาคต โดยต้องคำนึงถึงเรื่องตลาดวัตถุดิบและการพัฒนาฝีมือให้ละเอียดยิ่งขึ้น

ในพื้นที่หมู่บ้านอาดัง-ราวี อุทยานฯ และหน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำควรจะสนับสนุนการจ้างงานชาวอุรักลาไวย์เพื่อให้เกิดอาชีพที่มั่นคง มีรายได้ และไม่ต้องพึ่งพาการประมงเพียงอย่างเดียว เนื่องจากชาวอุรักลาไวย์มีบัตรประชาชน สามารถจะสื่อสารภาษาไทยได้อย่างดี และได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานในระบบโรงเรียน จึงสามารถจะเข้ามาเป็นเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ได้ง่ายกว่าชาวมอแกน นอกจากนี้การจ้างงานเป็นเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ยังเป็นการสร้างเสริมบทบาทให้ชาวอุรักลาไวย์ในการดูแลรักษาทรัพยากรชายฝั่ง ปะการังและป่าอีกด้วย

นอกจากอาชีพที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรโดยตรงแล้ว อุรักลาไวย์หลายคนมีศักยภาพที่จะเป็นผู้นำการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมได้แต่ยังต้องฝึกฝนทักษะต่างๆ เช่น ภาษา การต้อนรับและบริการนักท่องเที่ยว การจัดการเรื่องความปลอดภัย ฯลฯ เจ้าหน้าที่กองทุนพัฒนาชาวเลจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ได้เคยเข้ามาช่วยเหลือด้านการตั้งชมรมเยาวชนชาวเลนำเที่ยวหมู่บ้านอาดัง-ราวี และชมรมเรือหางยาว รวมทั้งการบริจาคอุปกรณ์และครุภัณฑ์ที่ใช้ในการท่องเที่ยวค้ำน้ำลึกในช่วง พ.ศ. 2542 (สถาบันทรัพยากรชายฝั่ง 2543:28)

ภายใต้โครงการเดียวกันมีการฝึกค้ำน้ำแบบมาตรฐานสากลให้ชาวอุรักลาไวย์ซึ่งมีความชำนาญในเรื่องการค้ำน้ำลึกอยู่แล้ว จนในระดับไคท์มาสเตอร์หลายคน อย่างไรก็ตามการขาดทักษะในเรื่องการดูแลรักษาอุปกรณ์ในการค้ำน้ำลึกเพื่อการท่องเที่ยว และในเรื่องภาษาที่พวกเขาจำเป็นต้องใช้ในการสื่อสารกับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ทำให้กิจกรรมการเป็นผู้นำการท่องเที่ยวได้ทะเลาะไปโดยปริยาย

สรุปได้ว่า การส่งเสริมการจัดระบบท่องเที่ยวเชิงนิเวศ-วัฒนธรรมควรจะเป็นการต่อ ยอดจากความรู้ความชำนาญที่เคยมีมา อาชีพที่ต่อเนื่องจากการท่องเที่ยวคืองานฝีมือ ที่ชาวอุรักลาไวย์สามารถจะผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นของที่ระลึกให้นักท่องเที่ยวได้ แต่ทว่าความรู้เรื่องการสานหัตถกรรมเดชนามนั้นไม่ได้สืบทอดมาสู่คนรุ่นหลังแล้ว จึงจะต้องมีการรื้อฟื้นและส่งเสริมกันไป ในขณะเดียวกันศิลปะการร้องรำในท้องถิ่น เช่นการแสดงรำมะนาหรือรองเง็ง และพิธีเทศกาลลอยเรือ ต่างล้วนมีศักยภาพในการพัฒนาให้เป็นจุดดึงดูดผู้มาเยี่ยมชมและเป็นการรักษาไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิมของชาวอุรักลาไวย์

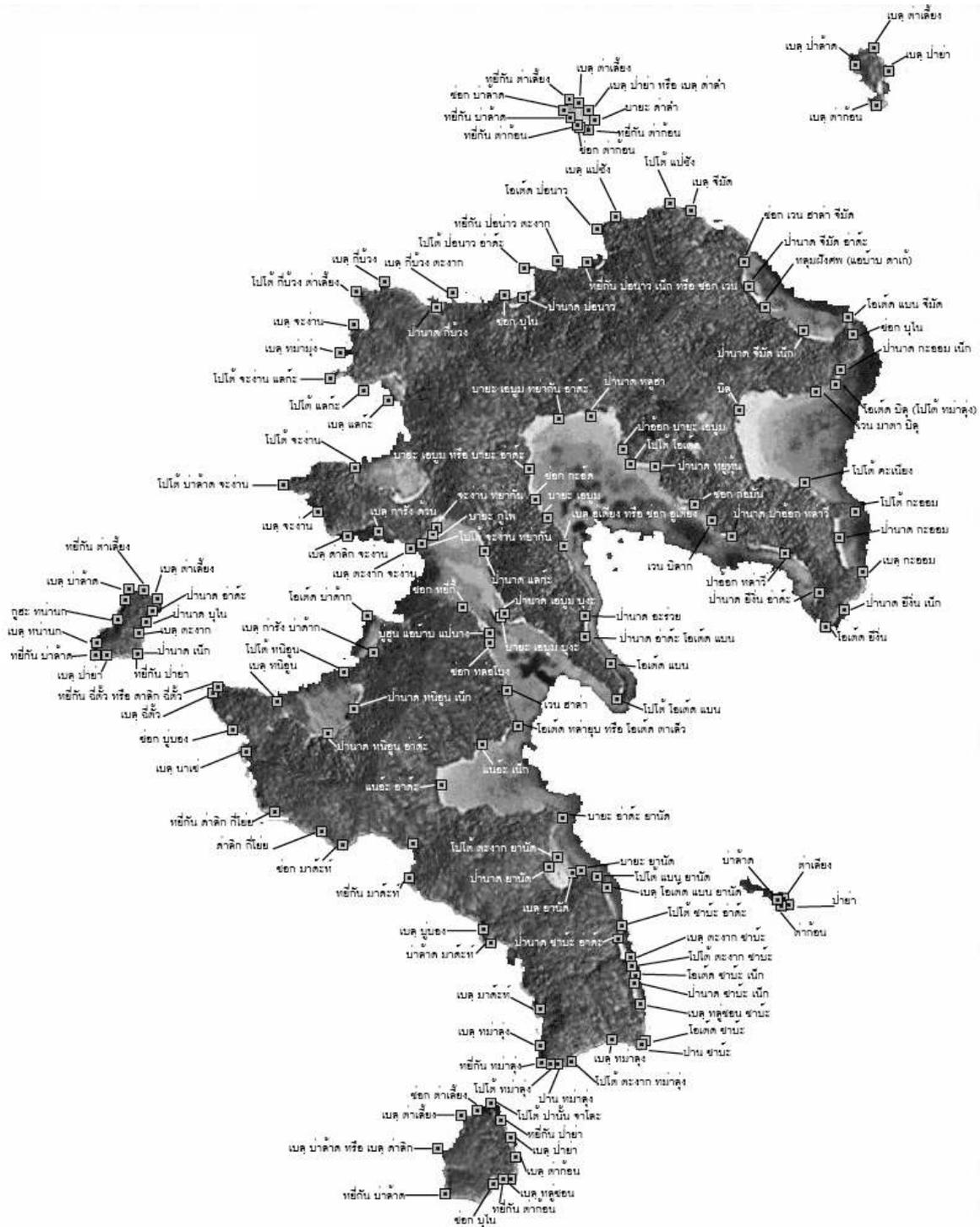
ภาพที่ 87 อูร์กลาไวย์นำเรือหัวโทงมารับ-ส่งนักท่องเที่ยวจากเรือใหญ่

นอกเหนือจากการสนับสนุนเรื่องอาชีพ ควรจะมีการจัดหาสินเชื่อเพื่อให้ชาวอูร์กลาไวย์ได้เป็นเจ้าของเครื่องมือในการประกอบอาชีพ เช่น เรือ เครื่องมือหาลา เป็นต้น และควรที่จะสร้างเสริมศักยภาพโดยการให้การศึกษาและฝึกอบรมในเรื่องระบบการตลาดเพื่อให้ชาวอูร์กลาไวย์สามารถอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาพ่อค้าคนกลางจากภายนอกมากนัก เพื่อลดโอกาสการแสวงหากำไรของคนภายนอกทั้งจากทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคลในท้องถิ่น

2.5 การเคารพสิทธิทางวัฒนธรรม การสนับสนุนความรู้เกี่ยวกับนิเวศชาติพันธุ์ และการส่งเสริมสิทธิชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

พื้นที่อุทยานแห่งชาติหลายแห่งในประเทศไทยเคยเป็นที่อยู่อาศัยของชนพื้นเมืองมาก่อน การกำหนดนโยบายระดับชาติ โดยเฉพาะแผนแม่บทที่สนับสนุนวัฒนธรรมชนพื้นเมืองและเคารพในสิทธิของคนพื้นเมืองจึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการรับรองสิทธิและการอนุรักษ์วัฒนธรรม และในทำนองเดียวกัน การรับรองสิทธิและการรื้อฟื้นวัฒนธรรมดั้งเดิมก็เป็นรากฐานสำหรับแนวคิดและแนวปฏิบัติในการอนุรักษ์ได้เป็นอย่างดี ดังได้แสดงให้เห็นแล้วในตอนต้นของรายงานฉบับนี้

การให้การยอมรับสิทธิในวัฒนธรรมน่าจะเริ่มจากการยอมรับว่าชาวอูร์กลาไวย์เป็นชนกลุ่มแรกที่เข้ามาอาศัยในหมู่เกาะอาดัง-ราวี และชาวมอแกนเป็นชนพื้นเมืองที่เดินทางมาพักอาศัยและทำมาหากินอยู่บริเวณหมู่เกาะสุรินทร์มาหลายศตวรรษ การแสดงออกถึงการยอมรับสิทธิทางวัฒนธรรมอาจจะเริ่มต้นโดยการยอมรับชื่อสถานที่ต่างๆ ในภาษาท้องถิ่น ชาวมอแกนและชาวอูร์กลาไวย์มีชื่อเรียกสถานที่ต่างๆ รอบหมู่เกาะสุรินทร์และหมู่เกาะอาดัง-ราวี อาทิ เช่น ที่หมู่เกาะสุรินทร์มีสถานที่ที่มีชื่อเรียกขานเป็นภาษามอแกนกว่า 80 แห่ง และที่หมู่เกาะอาดัง-ราวีมีสถานที่ที่มีชื่อภาษาอูร์กลาไวย์ถึงกว่า 200 แห่ง แต่ละชื่อเป็นเครื่องสะท้อน “ความทรงจำทางสังคม” ของชนพื้นเมืองต่อสิ่งแวดล้อมและภูมิทัศน์ที่สืบทอดมาแต่สมัยบรรพบุรุษ การนำชื่อพื้นเมืองเหล่านี้มาใช้จึงเท่ากับเป็นการสนับสนุนการอนุรักษ์มรดกทางภาษาและวัฒนธรรม รวมทั้งประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วย

ภาพที่ 88 แผนที่ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ในชื่อภาษามอแกน

ชื่อสถานที่ๆ เรารู้จักกันดีหลายแห่งเป็นชื่อภาษาพื้นเมือง เช่น ชื่อเมืองหลวงของมลรัฐฮาวาย คือ “โฮโนลูลู” (Honolulu) มาจากภาษาฮาวาย แปลว่าอ่าวที่หลบลม หรือชื่อชายหาด “ไวกีกี” (Waikiki) แปลว่าแหล่งน้ำพุ น้ำผุด ชื่อเมืองในประเทศออสเตรเลียหลายเมืองก็มาจากภาษาอะบอริจินีส เช่น “จีลอง” (Geelong) แปลว่าแผ่นดินหรือหน้าผา และ “เคียม่า” (Kiama) แปลว่าสถานที่ที่ทะเลส่งเสียงดัง กรมสิ่งแวดล้อมและความยั่งยืนแห่งรัฐวิกตอเรีย ประเทศออสเตรเลีย ถึงกับมีนโยบายเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นมีการเสนอชื่อหรือเปลี่ยนชื่อสถานที่ได้เอง และสนับสนุนให้มีการใช้ชื่อพื้นเมืองเพื่อเป็นการแสดงออกถึงการยอมรับและเคารพในมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น (นฤมด 2548:95)

ตารางที่ 19 ตัวอย่างชื่อของเกาะในภาษาอูรักลาไวย์ คำานาน และความหมาย

ชื่อเกาะ ในภาษาอูรักลาไวย์และความหมาย	คำานาน
ปูเลา บือตค (ปูเลา = เกาะ บือตค = ไม้ไผ่ชนิดหนึ่ง)	เกาะที่มีไม้ไผ่บือตคเป็นจำนวนมาก
ปูเลา นิปิส (นิปิส = แบน หรือราบ)	เป็นเกาะที่ค่อนข้างแบนและมีพื้นที่ราบ
ปูเลา นือตัส (นือตัส = ยางพารา)	ในอดีตเคยมีต้นยางพาราลอยมาติดที่เกาะ
ปูเลา บูนู (บูนู = ไซ)	เป็นที่ซึ่งชาวบ้านนิยม ไปวาง ไซในอดีต

ตารางที่ 20 ตัวอย่างชื่อสถานที่ในภาษาอูรักลาไวย์ คำานานและความหมาย

ชื่อสถานที่ในภาษาอูรักลาไวย์และความหมาย	คำานาน
เจราะะ อุเชน (เจราะะ = มุม หรือ พื้นที่เล็กๆ อุเชน = ชื่อคน)	มีชาวเลคนหนึ่งชื่ออุเชน แจวเรือ ไปตกเบ็ดที่บริเวณนั้น พอปลากินเบ็ด อุเชนตัวคสาบเบ็ดขึ้น แต่เสียหลักตกลงน้ำ
ปาตัย การ์ธ (ปาตัย = หาด การ์ธ = เต่ากระ)	หาดขนาดใหญ่ที่เต่ากระชอบมาวางไข่
บาตู สูบัต (บาตู = หินเนื้อแข็งที่อยู่รอบเกาะ สูบัต = ขาวหงอก)	เป็นหัวแหลมที่มีหินสีขาว ชาวบ้านเชื่อว่า มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ และนิยมไปแก้บนโดยนำธูปไปปัก
ตือโละ ปูยะ (ตือโละ = อ่าว ปูยะ = ไม้ที่มีผลเปลือกคล้ายทุเรียน เนื้อคล้ายน้อยหน่า รสออกเปรี้ยวหวาน)	อ่าวที่มีไม้ผลชนิดนี้ขึ้นอยู่

ตารางที่ 20 ตัวอย่างชื่อสถานที่ในภาษาอูรักลาไว้ย คำานานและความหมาย (ต่อ)

ชื่อสถานที่ในภาษาอูรักลาไว้ย และความหมาย	คำานาน
อาย ราณา ชิโยก (อาย = น้ำ ราณา = ราชา ชิโยก = เชื้อข)	ชาวบ้านเล่าว่าสมัยก่อนมีราชาอิสลามมาพักที่อ่าวนี้ มีคนหนึ่งอยากจะรู้ว่าราชานี้มีเชื้อขจริงตามคำบอกเล่าหรือไม่ จึงบอกให้คนทำอาหารผัดผักบั้งโดยไม่ต้องตัดให้สั้น เมื่อถึงเวลาเสวย ราชาต้องอ้าปากกว้างเพราะผักบั้งยาวติดเชื้อขทุกคนในกลุ่มนั้นจึงเห็นว่ามีเชื้อขจริงและตั้งชื่อสถานที่ตามนั้น
ปัตัย ชูลา (ชูลา = น้ำตาล)	ในสมัยสงครามโลกครั้งที่สองมีคนปล้นเรือสำเภาบรรทุกน้ำตาลและนำน้ำตาลไปซ่อนไว้ที่หาดนี้
ปัตัย บลาไวย (บลาไวย/บ้วยลาไวย = ชื่อลมที่พัดมาจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือ)	หาดที่หันเข้าสู่ลมที่พัดจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
คือโละ ปรียัด (ปรียัด = ชื่อผี หรือเจ้าที่อ่าวนี้)	ในอดีตมีนายปรียัดอาศัยอยู่ที่นี้ ชาวบ้านเชื่อว่าเขาเป็นคนครึ่งผี ชอบกินคน โดยหลอกให้คนมาเล่นด้วย พอคนผลอ ก็จับกิน
ปัตัย ฉัมฉัม (ฉัมฉัม = เสียงผี หรือเจ้าที่)	ในอดีตชาวบ้านเคยแวะพักค้างแรมที่หาดนี้ แต่ไม่รักษาความสะอาด เจ้าที่จึงไม่พอใจและตามหลอกหลอนด้วยเสียง “ฉัมฉัม” จนชาวบ้านต้องย้ายที่พัก
อาย ซาวา (ซาวา = ชื่อภูเขลิ้ม)	ในอดีตชาวบ้านไปพักค้างแรม แล้วพบแอ่งน้ำนี้ จึงนำน้ำมาใช้จนแห้ง และพบงูเหลิ้ม จึงเรียกว่าแอ่งน้ำงูเหลิ้ม
ตาโญก ลายอ (ลายอ = ไบสำเภา)	หัวแหลมที่มีก้อนหินลักษณะคล้ายกำแพง หรือคล้ายไบเรือสำเภา

กรณีตัวอย่างที่มีการอ้างอิงมากเกี่ยวกับการยอมรับความรู้พื้นบ้านของชนเผ่าดั้งเดิมและการสนับสนุนการจัดการร่วม (joint management) ก็คือกรณีของอุทยานแห่งชาติอุลูรู (Uluru) ในประเทศออสเตรเลีย ซึ่งชนเผ่าอะบอริจิน Anangu ได้เข้าร่วมในกรรมการบริหารของอุทยานแห่งชาติ (Board of Management) ช่วยเสนอประเด็นการศึกษาค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ และช่วยสำรวจพืชสัตว์ที่หายากรวมทั้งผลกระทบจากการนำสัตว์ต่างถิ่นเข้าไปในแถบนี้ (สมศักดิ์ 2545:7)

ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางทะเลและป่า การอยู่อาศัยและการทำมาหากินบริเวณหมู่เกาะอย่างต่อเนื่องยาวนาน (ในขณะที่เจ้าหน้าที่อุทยานฯ มีการโยกย้ายสับเปลี่ยนบ่อยครั้ง) ทำให้ชาวมอแกนและชาวอูรักลาไว้ยสามารถจะเข้ามาร่วมกับอุทยานฯ หรือนักวิชาการในการสำรวจทรัพยากรทางบกและทางทะเล และช่วยติดตามสภาวะการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ โดยอาศัยความรู้พื้นบ้าน การสังเกต และความทรงจำเกี่ยวกับสถานที่และแหล่งทรัพยากรต่างๆ เป็นการช่วยเสริมความรู้พื้นบ้านและความรู้ในเชิงวิทยาศาสตร์เข้าด้วยกัน ชาวมอแกนและอูรักลาไว้ยเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักที่สำคัญในพื้นที่ในฐานะที่เป็นเจ้าของความรู้ท้องถิ่นและยังมีความรู้เกี่ยวกับชุมชนเป็น

อย่างดี นอกจากนี้ หากได้รับการฝึกฝนทักษะการวิจัยที่เหมาะสมก็ยังสามารถเป็นนักวิจัยในท้องถิ่นได้ ซึ่งจะทำให้พวกเขาดำเนินการเก็บข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้อง และลงรายละเอียดได้ดีกว่านักวิจัยจากภายนอกชุมชน

สภาวะการเปลี่ยนแปลงหลังเหตุการณ์สึนามิ และการเปลี่ยนแปลงภาวะบรรยากาศของโลก ซึ่งทำให้เกิดปรากฏการณ์ปะการังฟอกสีและอื่นๆ ทำให้ต้องมีการสำรวจทรัพยากรทางทะเลกันอย่างต่อเนื่องและละเอียดยิ่งขึ้น ซึ่งนับเป็น โอกาสที่ดีที่จะเปิดพื้นที่ให้กับชาวมอแกน ชาวอูรักลาโว้ย และความรู้พื้นบ้านบ้าง เราอาจจะพบว่าสิ่งที่จะต้องเรียนรู้อีกมากมายเกี่ยวกับชุดความรู้ที่เราไม่เคยให้ความสำคัญเลย ดังที่ Walter White (1922) กล่าวไว้ว่า “นักวิทยาศาสตร์น่าจะเรียนรู้จากพวกเขาเหล่านี้โดยเร็ว ก่อนที่ความรู้นี้จะสูญหายไปหมด”

การส่งเสริมการท่องเที่ยวก็ควรคำนึงถึงประเด็นของสิทธิชุมชนและสิทธิทางวัฒนธรรมด้วย เพราะบ่อยครั้งที่ธุรกิจท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นในด้านต่างๆ โดยเฉพาะการรบกวนและเข้าไปก้าวก่ายความเป็นส่วนตัว ในอนาคต อาจจะต้องพัฒนามาตรการต่างๆ เช่น การให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวก่อนจะเข้าไปในชุมชน การสร้างสำนึกของการเป็นแขกผู้มาเยือนที่อ่อนน้อมและสำรวม การจำกัดเวลาการเยี่ยมชมหรือบริเวณเยี่ยมชมหมู่บ้าน¹¹ การเยี่ยมชมหมู่บ้าน โดยที่ควรมีมีกคฤเทศก์มอแกนเป็นผู้นำชม ฯลฯ ในปัจจุบัน อุทยานฯ ห้ามนักท่องเที่ยวพักผ่อนในชุมชนมอแกน นอกจากนักศึกษาหรือนักวิจัยที่ได้ผ่านการพิจารณาอนุมัติจากทางกรมอุทยานฯ แล้ว ซึ่งเป็นสิ่งที่เหมาะสมและทำให้ทางอุทยานฯ สามารถควบคุมหรือจำกัดผลกระทบที่มาจากนักท่องเที่ยว อาทิเช่น การนำเครื่องดื่มมีแอลกอฮอล์หรือสารเสพติดเข้าไปในชุมชน หรือการชักจูงให้มอแกนเข้าสู่วิถีบริโภคใหม่ๆ ฯลฯ

ในบริบทของหมู่เกาะอาดัง-ราวีนั้น ชาวอูรักลาโว้ยส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่บนเกาะหลีเป๊ะมองว่าปัญหาสิทธิที่ดินเป็นปัญหาสำคัญที่สุดในชุมชน การจัดการปัญหาที่ดินควรจะใช้เป็นระบบที่ดินของชุมชนหรือของสหกรณ์ โดยที่ปัจเจกบุคคลไม่สามารถจะขายต่อไปได้ หากไม่ได้อยู่อาศัยหรือไม่ได้ใช้ที่ดินจะต้องคืนสิทธิให้ชุมชน การจัดการในรูปแบบดังกล่าวเป็นการช่วยรักษาสีตติงเดิมในที่ดินรวมไปถึงป้องกันการพัฒนาการท่องเที่ยวที่สิ้นเกินจากนายทุนภายนอก การมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงปลอดภัยเป็นการสนับสนุนการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวอูรักลาโว้ยในระยะยาว

เท่าที่ผ่านมา ชาวมอแกนที่หมู่เกาะสุรินทร์และชาวอูรักลาโว้ยที่หมู่เกาะอาดัง-ราวีไม่เคยมีการเรียกร้องสิทธิ และยังไม่มียุทธศาสตร์ใดที่จะมาเป็นตัวแทนในการเรียกร้องนี้ ทั้งๆ ที่ทั้งสองกลุ่มเป็นกลุ่มที่เสี่ยงต่อการล้มละลายทางสังคมและวัฒนธรรมหากเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านลบในพื้นที่ การช่วยเหลือต่างๆ ที่มาจากหน่วยงานรัฐนั้นเป็นความเห็นอกเห็นใจในระดับบุคคลแต่ไม่ได้เป็นนโยบาย แผน หรือแนวปฏิบัติสม่ำเสมออย่างที่กล่าวแล้ว อาทิเช่น อุทยานฯ ร่วมกับโครงการนำร่องอันดามันเคยมีดำริที่จะจัดทำบัตรชั่วคราวเพื่อรับรองชาวมอแกนที่อาศัยประจำอยู่ที่หมู่เกาะสุรินทร์ เนื่องจากหัวหน้าอุทยานฯ ในสมัยนั้นเข้าใจถึงความยากลำบากของมอแกนที่ต้องขึ้นฝั่งและถูกตรวจจับเพราะไม่มีบัตรประชาชน¹² และในทางตรงกันข้าม ถ้าอุทยานฯ มีเจ้าหน้าที่ที่เข้มแข็งขึ้นในการป้องกันและการปราบปรามโดยยึดกฎหมายเป็นเรื่องหลัก และสิทธิชุมชนเป็นเรื่องรองแล้ว ก็จะปราศจากความเห็นอกเห็นใจต่อชาวบ้านและอาจจะเกิดการกระทำที่เป็นการละเมิดสิทธิชุมชน เช่น กรณีเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์โค่นต้นไม้หลายต้น (มะพร้าว หมาก ขนุน ฯลฯ) ที่ผู้เฒ่าผู้แก่มอแกนปลูกไว้ให้ลูกหลาน ซึ่งแทนที่จะเป็นการเสริมสร้างภาคีในการอนุรักษ์ กลับกลายเป็นการทำลายน้ำใจและความเชื่อถือระหว่างกัน ส่วนในหมู่เกาะอาดัง-ราวี หมู่บ้าน

¹¹ เคยมีแนวคิดการออกแบบปรับปรุงหมู่บ้านมอแกนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยกำหนดเขตพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเข้าไปในพื้นที่ในส่วนที่จะไม่รบกวนกิจกรรมการดำเนินชีวิตของมอแกนเท่านั้น (ศูนย์วิจัยป่าไม้ คณะวนศาสตร์ 2541:234)

¹² ท้ายที่สุด โครงการนำร่องอันดามันได้จัดทำบัตรประจำตัวมอแกนเพื่อใช้ระหว่างโครงการฯ กับโรงพยาบาลกระบะบุรี แต่ทางอุทยานฯ ไม่ได้เข้าร่วมจัดทำเพราะเป็นช่วงต่อของการเปลี่ยนหัวหน้าอุทยานฯ

อูรักลาโว้ยหลายแห่ง ไม่ว่าจะเป็นที่บนเกาะอาดังหรือเกาะราวีถูกยุบและพวกเขาถูกโยกย้ายด้วยวิธีทางตรงและทางอ้อมให้ไปอยู่อาศัยที่เกาะหลีเป๊ะ ซึ่งเป็นเกาะขนาดเล็กที่ไม่มีแหล่งน้ำจืดบนดิน ทำให้เกาะหลีเป๊ะกลายเป็นที่อยู่อาศัยที่ค่อนข้างแออัด ตำแหน่งของหมู่บ้านเก่าของชาวอูรักลาโว้ยหลายแห่งในปัจจุบัน ได้กลายเป็นที่ตั้งสถานีย่อยของหน่วยอุทยานแห่งชาติฯ ไปโดยปริยาย

แผนที่ 4 หมู่บ้านของชาวอูรักลาโว้ยและหน่วยอุทยานในหมู่เกาะอาดัง-ราวีในปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องให้การสนับสนุนในเรื่องการสร้างศักยภาพ การเป็นผู้นำ การมีส่วนร่วม และการมีตัวแทนที่จะปกป้องสิทธิของชุมชน ดังนั้นจึงน่าที่จะมีการพัฒนาโครงการเพื่อส่งเสริมสิทธิทางวัฒนธรรมและการสร้างความภาคภูมิใจในวัฒนธรรม และในทำนองเดียวกันก็ควรมีการส่งเสริมแนวคิด แนวปฏิบัติ และความพยายามในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่มีรากฐานอยู่บนวัฒนธรรมชนเผ่าด้วย

การทำงานกับชุมชนโดยเฉพาะชนเผ่านั้นต้องอาศัยบุคลากรที่มีความใส่ใจและมีประสบการณ์ กรมอุทยานฯ ควรให้ความสำคัญกับงานวิจัยด้านสังคมศาสตร์และงานชุมชนให้มากขึ้น เพราะการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบันนั้นแท้จริงแล้วเป็นการ “จัดการ” กับ “คน” มากกว่ากับ “ธรรมชาติ” เคยมีผู้ให้ข้อสังเกตว่า “อุทยานฯ”¹³ นั้นดูเหมือนว่าจะขาดแคลนเจ้าหน้าที่เพื่อรองรับกิจกรรมที่นอกเหนือไปจากกิจกรรมปกติ เช่น การติดต่อสัมพันธ์กับชาวบ้าน การประชาสัมพันธ์ และการส่งเสริมโอกาสงานสื่อความหมาย” (Chettamart et al. 1998)

หากอุทยานฯ ยังไม่สามารถจัดให้มีเจ้าหน้าที่ในด้านนี้ได้ ก็ควรจะให้หัวหน้าอุทยานฯ และเจ้าหน้าที่อื่นๆ ได้ใช้เวลาหนึ่งถึงสองสัปดาห์ในการอยู่ร่วมกับชุมชน และปฏิบัติตนเหมือนเป็นสมาชิกคนหนึ่ง โดยใช้เวลาในการ

¹³ อุทยานฯ ในที่นี้ คือ อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสิมิลัน อุทยานแห่งชาติอ่าวพังงา

เรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชาวบ้านอย่างอ่อนน้อมถ่อมตน เพื่อที่จะได้รับรู้ถึงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เรียนรู้เกี่ยวกับจุดอ่อน จุดแข็ง และข้อจำกัดของชุมชน และเรียนรู้วิธีทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อสร้างแนวร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นประเทศไทยนับว่าประสบความสำเร็จในการเพิ่มพื้นที่คุ้มครองในเชิงปริมาณ แต่ทว่ากลไกในการจัดการพื้นที่ยังไม่เอื้อต่อคุณภาพของการบริหารจัดการพื้นที่ การสร้างความตระหนักต่อสาธารณชนในเรื่องบทบาทและความจริงจังของภาครัฐกับการอนุรักษ์ และต่อการใช้พื้นที่ที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมคิดร่วมดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

ชุมชนพื้นเมืองเช่นมอแกนและอูรักลาโว้ยเป็นประชากรที่มักจะถูกกลืนโดยสังคมใหญ่ และในพื้นที่คุ้มครอง ชุมชนเช่นนี้มักจะเป็นเป้าหมายของการถูกกล่าวหาเรื่องการใช้และการทำลายทรัพยากร ถ้ามองในมุมกลับกัน ชุมชนที่มีความรู้พื้นบ้านเกี่ยวกับทรัพยากรเป็นอย่างดีเนื่องจากอยู่อาศัยและทำมาหากินอย่างต่อเนื่องในพื้นที่ สามารถที่จะเป็นแนวร่วมที่ดีในการอนุรักษ์ได้ เพียงแต่ต้องอาศัยความเข้าใจที่ลึกซึ้ง การวางแผนการจัดการที่เหมาะสม รวมทั้งการปฏิบัติตามแผนอย่างจริงจังเท่านั้น

รายงานฉบับนี้นำเสนอข้อมูลเชิงเศรษฐกิจสังคมในปัจจุบันของหมู่เกาะสุรินทร์และหมู่เกาะอาดัง-ราวี รวมถึงไปถึงข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชนพื้นเมืองและความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยให้ผู้กำหนดนโยบาย นักวางแผน และเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ได้พิจารณาถึงโอกาสและข้อจำกัดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และทำให้สามารถสร้างแผนงานที่เกิดประโยชน์ทั้งด้านการอนุรักษ์ปะการังและทรัพยากรอื่นๆ ในหมู่เกาะ ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมในพื้นที่

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. 2548. *การสำรวจและประเมินผลกระทบจากคลื่นสึนามิต่อแนวปะการังในทะเลอันดามัน*. รายงานการสำรวจโดยกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งร่วมกับสถาบันการศึกษา 9 แห่ง.

กรมแผนที่ทหาร. 2540. *แผนที่บ้านเกาะอาดัง*. Sheet 4822 II, Series L 7018.

กราเซีย บอร์รินิ-เฟเยออาเบน. 2546. “การจัดการร่วมในพื้นที่อนุรักษ์: กรณีตัวอย่างการประยุกต์แนวคิดไปสู่การปฏิบัติ” จาก Collaborative Management of Protected Areas: Tailoring the Approach to the Context แปลและเรียบเรียงโดย อัจฉา รุ่งวงษ์ *ปากับชุมชน* ปีที่ 10 (ฉบับที่ 18 เดือนมีนาคม): 9-14.

กองประสานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2538. *รายงานสภาพทรัพยากรชายฝั่งทะเล จังหวัดสตูล* กรุงเทพฯ: สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม

โครงการศึกษาและวิจัยสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยมหิดล. 2517. *รายงานการสำรวจเบื้องต้น อุทยานแห่งชาติตะรุเตา*

ทีมงานโครงการนำร่องอันดามัน. 2546. *คนพื้นเมืองกับพื้นที่อนุรักษ์ โครงการนำร่องอันดามัน หมู่เกาะสุรินทร์*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นฤมล อรุโณทัย. 2545ก. “วิถีชีวิตมอแกนในอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์” รายงานนำเสนอในการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง Wise Coastal Practice for Asia and the Pacific จัดโดย Environment and Development in Coastal Regions and Small Islands (CSI), UNESCO ณ ศูนย์กรีนวิวิธอร์ท อำเภอคุระบุรี จังหวัดพังงา, 25-28 พฤศจิกายน 2545.

นฤมล อรุโณทัย. 2545ข. “มอแกน...ชาวทะเลผู้เร่ร่อน” *หมู่เกาะสุรินทร์ คู่มือท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติทางทะเล*. กรุงเทพฯ : ส่วนอุทยานแห่งชาติทางทะเล สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้.

นฤมล อรุโณทัย. 2548. ความรู้พื้นบ้านของมอแกน: รูปแบบการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ. ใน *วารสารวิจัยสถานะแวดล้อม*. ปีที่ 27 เล่มที่ 1.

นฤมล อรุโณทัย และคณะ. 2549. คู่มือเส้นทางศึกษาธรรมชาติ-วัฒนธรรมช่อมาตี๊ะห์. จัดพิมพ์โดยการสนับสนุนจาก UNESCO และ UNDP กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิพนธ์ พงศ์สุวรรณ, ھرรษา จรรย์แสง และ อุกฤต สดกมินทร์. 2536. *การศึกษาและวิเคราะห์สภาพแนวปะการังในเขตอุทยานแห่งชาติ ทางทะเลแถบอันดามัน*. เอกสารวิชาการฉบับที่ 2/2536 โดยทุนสนับสนุนจาก USAID จัดพิมพ์โดยสถาบันวิจัยชีววิทยาและประมงทะเล กรมประมง.

ประเทือง เครือหงส์. 2541. *ชาวน้ำ (ชาวทะเล) ในเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ

ปิยะทิพย์ เอี้ยวพานิช. 2546. “ก้าวต่อไปเพื่อการจัดการพื้นที่คุ้มครองของประเทศไทย”. *วารสารป่ากับชุมชน*. ปีที่ 10 (ฉบับที่ 18 เดือนมีนาคม): 4-8.

พลาเดช ณ ป้อมเพชร. 2546. *โลกของชาวมอแกน มองจากความรู้พื้นบ้านเกี่ยวกับทะเลและพื้นที่ชายฝั่ง*. วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์. 2543. “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่า: กรอบคิด ข้อจำกัด และการวิเคราะห์ทางเลือก.” *ป่ากับชุมชน* ปีที่ 7 (ฉบับที่ 15 เดือนกันยายน): 11-18.

โรเบิร์ต มาเธอร์. 2541. “บทบาทของคนท้องถิ่นในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อนำไปสู่การจัดการพื้นที่อนุรักษ์ บทเรียนจากประเทศไทยและประเทศลาว.” *ป่ากับชุมชน* ปีที่ 5 (ฉบับที่ 10 เดือนมกราคม-มีนาคม): 46-56.

ศักดิ์อนันต์ ปลาทอง และศศิน เฉลิมลาภ. 2548. *องค์ความรู้ในการจัดการอุทยานแห่งชาติทางทะเล*. เอกสารประกอบการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การจัดการพื้นที่คุ้มครองทางทะเล ตามเกณฑ์พื้นที่คุ้มครองทางทะเลของอาเซียน 24-27 พฤษภาคม 2548 โรงแรมมารวยการ์เด็น กรุงเทพฯ

ศูนย์วิจัยป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2541. *คู่มือพัฒนาและออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยวแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์*. รายงานเสนอต่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

สถาบันทรัพยากรชายฝั่ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. 2542. *การแสวงหารูปแบบเบื้องต้นในการพัฒนาการท่องเที่ยวทางทะเลของอุทยานแห่งชาติตะรุเตา*. รายงานวิจัยสนับสนุน โดยศูนย์ศึกษาเพื่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจสามฝ่าย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

สถาบันทรัพยากรชายฝั่ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. 2543. *การรวมกลุ่มกับการปรับเปลี่ยนในกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรของชาวเลในเกาะลิปะและเกาะอ่าดั่ง*. รายงานวิจัยสนับสนุน โดยศูนย์ศึกษาเพื่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจสามฝ่าย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

สถาบันวิจัยจุฬาภรณ์. 2538. *คู่มือสัตว์และพืชทะเลในแนวปะการัง หมู่เกาะสุรินทร์และสิมิลัน*. ด้วยความร่วมมือจากสถาบันวิจัยชีววิทยาและประมงทะเลภูเก็ต และกองเรือภาค 3 กองเรือยุทธการ กองทัพเรือ. กรุงเทพฯ :โครงการอุทยานใต้ทะเลจุฬาภรณ์ 36, สถาบันวิจัยจุฬาภรณ์.

สมเกียรติ ตัจจาร์ภัย. *การศึกษาการสื่อสารการศึกษาของชาวเล หมู่เกาะสุรินทร์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาโสตทัศนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

สมศักดิ์ สุขวงศ์. “การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในมุมมองทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ” เอกสารประกอบการ
สนทนาข้ามวัฒนธรรม (หน้า 4-7) เรื่อง “กลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ”
วันที่ 18-19 ธันวาคม 2545 อาคารสำนักงานใหญ่ การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย กรุงเทพฯ, 2545.

สุรพล สุดารา. 2545. *การศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรชายฝั่งทะเลของประเทศไทย*. รายงานเสนอต่อ สถาบัน
ทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

สำนักงานคณะกรรมการนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. ม.ป.ป. *แผนการจัดการอุทยานแห่งชาติตะรุเตา จังหวัดสตูล*
(พ.ศ. 2533-2537)

องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย. 2547. *การจัดทำข้อมูลสถิติเพื่อการพัฒนา อบต. ภายใต้โครงการจัดทำระบบ
ข้อมูลสถิติระดับท้องถิ่น*

อรุณ แก้วจตุรัส. 2543. *พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวมอแกน อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา*.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ.

อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์. 2546. *รายงานประจำปี 2546*.

ภาษาอังกฤษ

Anderson, John. 1890. *The Selungs of the Mergui Archipelago*. London: Trubner & Co.

Arunotai, Narumon. 2002a. “*The Moken livelihood in the Surin Islands National Park*” Report presented at the
workshop on Wise Coastal Practice for Asia and the Pacific organized by Environment and Development
in Coastal Regions and Small Islands (CSI), UNESCO at Khuraburi Greenview Resort, Phang-nga,
November 25-28, 2002.

Bernatzik, H. Adolf. 1939. “The Colonization of Primitive Peoples with Special Consideration of the Problem of
the Selung.” *Journal of the Siam Society* 31, 1 (1939):17-28.

Bunce, Leah and Bob Pomeroy. 2003. *Socioeconomic Monitoring Guidelines for Coastal Managers in Southeast
Asia : SOCMON SEA*. Penang : World Commission on Protected Areas.

Chantrapornsyl, Supot, Kongkiat Kittiwattanawong, and Kanjana Adulyanukosol. 1996. *Distribution and
Abundance of Giant Clam around Lee-Pae Island, the Andaman Sea, Thailand*. Phuket Marine
Biological Center Special Publication no. 16: 195-200.

- Charnwichai, Darin. 1994. *Survey of Visitor Profiles and Activities at Surin Marine National Park, Thailand; Recommendations for Improved Management*. An Unpublished M.A. Thesis, James Cook University, Australia.
- Chettamart, Surachet and Dachanee Emphandhu. 2002. "Experience with Coastal and Marine Protected Area Planning and Management in Thailand." In *Environment Protection and Rural Development in Thailand, Challenges and Opportunities* (Studies in Contemporary Thailand No. 11), edited by Philip Dearden, pp. 113-136, Bangkok: White Lotus.
- Chettamart, Surachet, Philip Dearden, and Dachanee Emphandhu. 1998. *Integrated Management Plan of Ao Phang Nga – Mu Koh Surin – Mu Koh Similan National Parks*. An Unpublished Report Submitted to the Office of Environmental Planning and Policy.
- Coordinating Division of National Resource and Environmental Management, Office of Environment Policy and Planning, Ministry of Science, Technology, and Environment. 1995. *Report on Conditions of Coastal Resources, Satun Province*, January 1995.
- Dearden, Philip, Michelle Theberge and Michelle Bennett. 2002. "Monitoring and Marine Park Management at Koh Surin and Mu Koh Similan, Thailand" In *Environment Protection and Rural Development in Thailand, Challenges and Opportunities* (Studies in Contemporary Thailand No. 11), edited by Philip Dearden, pp. 137-153, Bangkok: White Lotus.
- Dobias, Robert J. 1982. *The Shell Guide to the National Parks of Thailand*. Bangkok: The Shell Company of Thailand Limited.
- Gislen, Anna, Marie Dacke, Ronald H.H. Kroger, Maths Abrahamsson, Dan-Eric Nilsson, and Eric J. Warrant. 2003. "Superior Underwater Vision in a Human Population of Sea Gypsies" *Current Biology*, Vol. 13 May (2003): 833-836.
- Hinshiranan, Narumon. 1996. *The Analysis of Moken Opportunistic Foragers' Intragroup and Intergroup Relations*. An Unpublished Ph.D. Thesis, Department of Anthropology, University of Hawai'i, U.S.A
- Hogan, David W. 1972. "Men of the Sea : Coastal Tribes of South Thailand's West Coast." *Journal of the Siam Society* 60(1) : 205-235.

- Hughes, Terry Centre for Coral Reef Biodiversity James Cook University, Townsville, QLD 4811, Australia , In “International News and Analysis on Marine Protected Areas” (p. 2), Vol. 7, No. 2, September 2005.
- IUCN. 1991. *World Heritage Nomination-IUCN Technical Evaluation, Tarutao National Park (Thailand)*.
- Ivanoff, Jacques. 1999. *The Moken Boat, Symbolic Technology*. Bangkok: White Lotus Press.
- Koh, L.L., K.P.P. Tun and L. M. Chou. 2003. *The Status of coral Reefs of Surin Islands, Thailand*. A survey by Marine Biology Laboratory staff and volunteers, National University of Singapore, REST Technical Report No. 5.
- Liddle, Larry B. and Niphon Phongsuwan. 2005. *An Invasive Padina on a Bleached Coral Site in the Andaman Sea*. Paper presented at the 44th Northeast Algal Symposium, Maine 15-17 April 2005.
- Mahidol University, Project on Education and Research on Environment. 1974. *Report of Preliminary Survey of Tarutao National Marine Park*.
- Office of the Academic Services, Chulalongkorn University. 1992. *Study of Tourism Carrying Capacity of Tarutao National Park*.
- Office of the National Environment Board. n.d. *Tarutao National Park Management Plan, Satun Province (1990-1994)*.
- Phongsuwan, Niphon, and Chansang, H. 1987. *Coral Reef Resources of the Tarutao National Park, Thailand*. Proceedings of the Symposium on Coral Reef Management in Southeast Asia. Soedharma, Dedi, Joko Purwanto, Santoso Rahardjo, and Dana M. Sitompul (eds.). Bogor, Indonesia: SEAMEO BIOTROP. 141-155.
- Phuket Marine Biological Center. 1998. *Coral Reef Resources Study* (Interim Report).
- Platong, Sakanan, and Sasin Chalermklap. 2005. *Knowledge in Marine Park Management*. Supporting documents for the workshop on marine protected area management according to criteria of Asian marine protected area. May 24-27, 2005 at Maruay Garden Hotel, Bangkok.
- Rowchai, Sukhoom. 1991. Assessment and Management of Marine Resources in Tarutao National Marine Park, in *Towards an Integrated Management of Tropical Coastal Resources*. ICLARM Conference Proceedings 22. L.C. Chou, T.E. Chua, H.W. Khoo, P.E. Lim, J.N. Paw, G.T. Silvestre, M.J. Valencia, A.T. White and

P.L. Wong (eds.). Singapore: National University of Singapore, National Science and Technology Board; Philippines: International Centre for Living Aquatic Resources Management. 413-417.

Sethapun, Tippawan. 2000. *Marine National Park in Thailand*. From http://www.dnp.go.th/parkreserve/e-book/Marine_Park_Th_Tsunami.pdf.

Sopher, David E. 1977. *The Sea Nomads*. Singapore : National Museum of Singapore.

Thamrongnawasawat, T., Plathong, S., Plathong, J., Yatbantoong, R., Boonmerod, Y., and Buapet, P. 2003. *Visitor's Profiles and Attitudes on Four Marine National Parks in Thailand*. A Paper Presented at the 20th Pacific Science Congress "Science & Technology for Healthy Environment", March 17-21, 2003. The Sofitel Central Plaza Hotel, Bangkok, Thailand.

UNESCO. 2001 *Indigenous People and Parks: The Surin Islands Project*. Coastal Region and Small Island Papers 8, Paris: UNESCO.

United Nations Country Team in Thailand, Office of the UN Resident Coordinator. (2006) *Tsunami Thailand, One Year Later. National Response and Contribution of International Partners*. Bangkok: UN.

White, Walter G. 1922. *The Sea Gypsies of Malaya*. London : Seeley, Service & Co. Ltd.

Wongbusarakum, Supin. 2002. *The Urak Lawoi and the Complexity of Sustainable Resource Use: The Political Ecology of Change in the Adang Archipelago, Andaman Sea, Thailand*. Unpublished Ph.D. Dissertation, University of Hawaii, Honolulu, Hawaii.

Worachananant, Suchai and Carter, R.W. and Hockings, Marc and Reopanichkul, Pasinee and Thamrongnawasawat, Thon. 2004. Tourism Management in Surin Marine National Park, Thailand. In *Coastal Zone Asia Pacific (CZAP) 2004*, 5-9 September, 2004, pages 757-763, Brisbane, Australia.

Worachananant, Suchai and Carter, R. W. and Hockings, Marc and Reopanichkul, Pasinee and Thamrongnawasawat, Thon. 2005. Management Response to the Tsunami, Surin Marine National Park, Thailand. In *The First International Marine Protected Areas Congress*, 23-28 October, 2005, Waterfront Campus, Deakin University, Geelong, Australia

เพิงพักชั่วคราวของชาวอูรักลาโว้ยบนเกาะหลีเป๊ะในอดีต (พ.ศ. 2540)

บ้านมอแกนเสาสูงแบบดั้งเดิมบนเกาะสุรินทร์ก่อนเหตุการณ์พิบัติภัยสึนามิ (พ.ศ. 2546)

พื้นที่อุทยานแห่งชาติหลายแห่งในประเทศไทย
เคยเป็นที่อยู่อาศัยของชนพื้นเมืองมาก่อนการ
ประกาศเป็นพื้นที่คุ้มครอง การกำหนดนโยบาย
ระดับชาติ โดยเฉพาะแผนแม่บทที่สนับสนุน
วัฒนธรรมชนพื้นเมืองและการพิทักษ์สิทธิของชน
พื้นเมืองจึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการรับรองสิทธิ
ชุมชน การอนุรักษ์วัฒนธรรม และการอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติควบคู่กันไป

การเชื่อมโยงข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมของชุมชน
กับการวางแผนการจัดการพื้นที่คุ้มครอง :
กรณีชุมชนมอแกน อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์
และชุมชนอูรักลาโว้ย เกาะหลีเป๊ะ อุทยานแห่งชาติตะรุเตา

องค์การสมุทรศาสตร์และบรรยากาศแห่งชาติ สหรัฐอเมริกา

[National Oceanic and Atmospheric Administration, USA]

องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ

[United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization]

โครงการนำร่องอันดามัน สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนพญาไท ปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

www.andaman.cusri.chula.ac.th

E-mail : andamanproject1@yahoo.com

